

DAUGAVPILS
UNIVERSITĀTE

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Šis darbs ir izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Daugavpils Universitātes stratēģiskās specializācijas jomu akadēmiskā personāla profesionālās kompetences stiprināšana 3. kārtā”

Vienošanās Nr. 8.2.2.0/20/I/003

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE

DIĀNA OZOLA

**CEĻJUMA APRAKSTA ŽANRA TIPOLOĢIJA
20.–21. GADSIMTU MIJAS
LATVIEŠU UN AMERIKĀŅU LITERATŪRĀ**

Promocijas darbs

zinātnes doktora grāda zinātnes doktore (Ph. D.) humanitārajās un mākslas zinātnēs iegūšanai

(valodniecības un literatūrzinātnes nozarē

salīdzināmās literatūrzinātnes apakšnozarē)

Zinātniskā vadītāja:

Dr. philol. profesore Maija Burima

Daugavpils

2023

Saturs

Ievads	4
1. nodaļa Ceļojuma apraksts žanra kontekstā	25
1.1. Terminoloģija un pamatkoncepti	27
1.2. Ceļojuma apraksta žanra savdabība	31
1.3. Ceļojuma apraksta žanra ģenēze	37
1.4. Ceļojuma apraksta žanra hibriditāte	44
1.5. Ceļojumu aprakstu žanriskās makrostruktūras un formas	53
1.6. Poētisko (<i>fiction</i>) ceļojumu aprakstu sastatījums ar publicistiskajiem (<i>non-fiction</i>) tekstiem	68
2. nodaļa Ceļojuma apraksta žanra īpatnības 20.–21. gadsimtu mijas latviešu un amerikāņu literatūrā	80
2.1. Hronoloģiskais stāstījums	81
2.2. Ceļa motīvs	84
2.3. Iekšzemes ceļojumi, to specifika un atspoguļojums ceļojumu literatūrā	89
2.4. Meklēšanas motīva aktualizēšana.....	92
2.5. Faktu un dokumentālo elementu noteicošā loma ceļojuma teksta autentiskuma veidošanā	95
3. nodaļa Ceļojuma apraksta žanra bināro opozīciju izpausmes latviešu un amerikāņu ceļojumu naratīvos	98
3.1. <i>Savējais-svešais</i>	99
3.2. <i>Mājas-ceļojums</i>	105
3.3. <i>Daba-civilizācija</i>	107
4. nodaļa Ceļojuma apraksts <i>dzīves rakstībā</i>:	113
4.1. <i>Dzīves rakstības</i> elementi ainavas reprezentācijā	115
4.2. Pazīstamo personību un literāro varoņu dzīvesstāsti ceļojuma apraksta žanra kontekstā.....	117
4.3. Sevis meklējumi un sevis izzināšana ceļojuma sižetā	118
4.4. Identitātes meklēšanas motīvs ceļojuma apraksta un dzīvesstāsta tematikas kontekstā.....	124

5. nodaļa	Ģeopolitiskais diskurss mūsdienu latviešu un amerikāņu ceļojumu naratīvos	128
5.1.	Vietas reprezentācija ceļojuma žanra tekstos	131
5.2.	Ceļojuma apraksti mentālās kartogrāfijas kontekstā	132
5.3.	Sibīrijas telplaika ģeopolitiskā aktualitāte ceļojumu literatūrā	134
5.4.	Sibīrijas telplaika konstelācijas Latvijas un ASV mūsdienu rakstnieku tekstos	136
6. nodaļa	Ceļojumu aprakstu mākslinieciskā forma un parateksta pragmatika mūsdienu latviešu un amerikāņu autoru ceļojumu aprakstos	143
	Secinājumi	163
	Avoti un literatūras saraksts	168
	Pielikumi	
	Pielikumu saraksts	181
1.	pielikums	182
2.	pielikums	184
3.	pielikums	186
4.	pielikums	187
5.	pielikums	189
6.	pielikums	191

IEVADS

Ceļošana ir sociāls fenomens, kuram ir svarīga loma dažādās cilvēka dzīves jomās. Mūsdienu cilvēks ceļo vairāku iemeslu dēļ: lai atpūstos, lai tirgotos, lai veiktu pētījumus, lai gūtu zināšanas dažādās jomās, lai atrastu jaunu dzīvošanas vietu u.tml. Tā ir iespēja kaut ko iemācīties – „atvērt prātu”¹ un pieņemt citādo. Ceļošana ir tas, ar ko ikviens saskaras savas dzīves gaitā; atšķiras tikai attālumā un pārvietošanās veidi.

Promocijas darba tēma – **“Ceļojuma apraksta žanra tipoloģija 20.–21. gadsimtu mijas latviešu un amerikāņu literatūrā”** – aktualizē ceļošanas pieredzes reprezentācijas naratīvās prakses. Šis komparatīvais pētījums pievēršas ceļojumu aprakstu tipoloģiskajai daudzveidībai, ceļojuma žanra evolūcijas tendencēm un mūsdienu transformācijām. Lai realizētu komparatīvo pētījumu un veiktu analīzi, promocijas darbā ir aprakstīta ceļojuma žanra veidošanās un attīstība 20.–21. gadsimtu mijā latviešu un amerikāņu literatūrā, izanalizēta žanra tipoloģija un galvenā tematika mūsdienu ceļojumu naratīvos. Īpaša uzmanība tiek pievērsta ceļojuma aprakstu nacionālajai specifikai, kā arī vairāku autoru unikālajiem veidojumiem.

Kaut gan ar ceļojumiem saistīta literatūra pastāv daudzās kultūrtelpās dažādās formās, ceļojumu tekstiem ir atšķirīgs vēsturiskais fokuss un piemīt zināma nacionālā specifika. Turklāt ceļojumu aprakstu izpētes procesā joprojām paliek aktuāla diskusija par to piederību daiļliteratūrai vai publicistikai. Ceļojuma apraksta žanra pētīšanas sākumposmā ceļojumu tekstus šķiet diezgan viegli nošķirt no citiem literārajiem žanriem, jo masu tūrisma kontekstā un vispārējā lasītāja izpratnē jebkura ceļojuma apraksta centrālais motīvs ir kāds ceļojums vai izbrauciens ar noteiktu maršrutu vai noteiktā virzienā, kas kļūst par pamatu ceļojuma naratīva sižetam. Lielākajai daļai ceļojumu ir raksturīga atklājuma izjūta, tieksme pēc piedzīvojumiem un pieredzes, kā arī vēlme sastapt ko jaunu vai neparastu, lai turpmāk dalītos savos iespaidos ar lasītāju. Taču žanra dziļākās pētīšanas, analīzes un interpretācijas procesā to bieži vien ir samērā grūti definēt, kā arī noteikt tā robežas paša žanra neviendabīguma dēļ. Savā vienkāršībā un vienlaicīgi daudzpusībā ceļojuma apraksta žanra izpēte kļūst par diezgan sarežģītu un līdz ar to izaicinošu procesu. Globalizācijas procesu ietekme paver plašas iespējas žanra attīstīšanai un transformācijām, kas kļūst par vienu no dotā promocijas darba pētnieciskajiem jautājumiem.

¹ Pommere, L. *Impro ceļolumi – Edgars Kuzmans*.

Pieejams: https://www.impro.lv/c_article.php?selected=articles&artId=ABOUT141 [skatīts: 11.06.2021].

Pētāmā laika posma raksturojums

Promocijas darbā pētāmais ceļojuma apraksta žanra laika posms ir 20. gadsimta beigas un 21. gadsimta pirmās divas dekādes. Tā izvēli noteica vēsturiskais konteksts un no tā izrietošā estētisko akcentu maiņa literatūrā. Jau pēc 20. gadsimta 60. gadiem padomju latviešu literatūrā iezīmējas laiks, kas “liecina par jauna tipa māksliniecisko domāšanu un uzdrīkstēšanos, par nepieciešamību caur ilustratīvismu mākslā nokļūt pie cilvēka un paraudzīties uz dzīvi tās izpausmju daudzveidībā”². Pētījumam izvēlēti ceļojumu teksti, kuri veido promocijas darba literāro korpusu, arī zināmā mērā nosaka hronoloģiskās robežas no 1975. līdz 2022. gadam. Šis laika posms ir arī saistīts ar tendencēm pasaules literatūras mākslinieciskajā aspektā: žanru robežu saplūšana, žanru transformācijas un modifikācijas, žanru tipoloģiskā daudzveidība u.tml., uz ko norāda Latvijas³, ASV⁴ un citu valstu⁵ zinātnieku publikācijas. Latviešu literatūrā šis posms ir apzīmēts ar diviem būtiskiem vēsturiskiem un ģeopolitiskiem notikumiem, kuri neapšaubāmi ietekmēja ceļošanas izplatīšanos mūsdienu sabiedrībā un līdz ar to ceļojuma apraksta žanra attīstības tendences: tā, pirmkārt, ir Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā un valsts iekļaušanās Šengenas zonā 2007. gadā. Abi notikumi paplašināja ceļošanas iespējas, kas, savukārt, izraisīja gan daudzu rakstnieku, gan arī ceļotāju vēlmi doties uz citām pasaules valstīm un dalīties savā pieredzē, izjūtās un iespaidos ar ceļojumu aprakstu starpniecību. Savukārt, amerikāņu ceļojuma literatūra šajā laikā atrodas tās popularitātes virsotnē gan aprakstu skaita ziņā, gan arī to tipoloģijas un tematoloģijas plašuma ziņā⁶.

21. gadsimtā daudzu konvenciju un aizliegumu robežas tiek dzēstas, bet ceļošanas horizonti paplašinās, pateicoties jaunu tehnoloģiju izmantošanai. Turklāt, interneta laikmets ievieš

² Smilktiņa, B. *Ilūzijas un spēles. Laika zīmes 50. – 70. gadu īsprozā*. Rīga: Zinātne, 2005, 18. lpp.

³ Burima, M. 2017. *Hibrīdtekstualitāte 20. gadsimta sākuma latviešu literatūrā*. Kultūras studijas IX. Hibriditāte literatūrā un kultūrā. Daugavpils: Saule.

⁴ Fussell, P. 2001. *Travel Books as Literary Phenomena*. University Press of Mississippi.

Lisle, D. 2011. *The Global Politics of Contemporary Travel Writing*. Cambridge University Press.

⁵ Youngs, T. 2013. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press.

Žindžiuvienė I. E. “*In Search of Eldorado*”: *Elements of Travel Fiction in Tahir Shah’s Books on Morocco*. The Human, Journal of Literature and Culture, Issue 1, June 2013.

Шпачкова, В. А. *Путешествие как жанр художественной литературы: вопросы теории*. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, № 3, с. 277-281.

Аксёнова, М. *Травелог: путешествие жанра и жанр путешествий*. Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики, 2018, № 3(31).

⁶ Raktu krājuma *The Cambridge Companion to American Travel Writing* redaktori Teksasas universitātes profesori Alfrēds Bendikssens (*Alfred Bendixen*) un Džūdita Hamera (*Judith Hamera*) tā ievadā norāda: “Amerikāņu literatūras lasītāji var būt pārsteigti, atklājot, cik daudz ceļojumu aprakstu ir uzrakstījuši un publicējuši amerikāņi un cik daudz ir rakstīts par dažādām Amerikas Savienoto Valstu vietām un aspektiem”. Bendixen, A., Hamera, J. *The Cambridge Companion to American Travel Writing*. Cambridge University Press. 2009, p. 2.

literārajā telpā ceļojumu emuārus. Atšķirībā no ceļojumu aprakstiem, tie ir ceļojumu ieraksti tīmekļa profilos, bieži ar visai nosacītu literāro vērtību, taču ar pievilcīgu reprezentāciju, kas tiem nosaka to popularitāti mūsdienu lasītāju vidū.

Pasaulē mobilitātes tendences nosaka, ka ceļojumi kļūst lētāki un ir arvien mazāk ierobežojumu, kas padara ceļošanu pieejamāku dažādu sabiedrības slāņu pārstāvjiem. 20.–21. gadsimtu mija ir izvēlēta dotajam pētījumam, lai salīdzināmās analīzes un žanra interpretācijas gaitā identificētu mūsdienu ceļojuma apraksta žanra īpatnības un attīstības tendences.

Promocijas darba hipotēze. Ceļojuma apraksta žanram mūsdienu pasaules literatūrā ir nozīmīga kvantitatīvā un tipoloģiskā izaugsme; žanrs pastāvīgi transformējas gan formas, gan satura ziņā dažādu literāro un kultūrvēsturisko procesu ietekmē. 20.–21. gadsimtu mijas ceļojuma aprakstiem ir kopīgas tipoloģiskās iezīmes, kā arī ir unikālas žanriskas modifikācijas, ko nosaka autoru izcelsmes kultūra un optika, no kuras kultūras pozīcijas teksts ir rakstīts.

Promocijas darba mērķis ir raksturot ceļojuma apraksta žanra īpatnības mūsdienu latviešu un amerikāņu literatūrā, akcentējot tipoloģiskās konverģences un atšķirības, apkopojot kopīgas ceļojuma apraksta žanra iezīmēs, kā arī identificējot atsevišķu autoru unikālo izteiksmi.

Promocijas darba uzdevumi:

- aplūkot attiecīgo ceļojuma apraksta žanra terminoloģiju un pamatkonceptijas;
- izpētīt mūsdienu ceļojuma apraksta žanra specifiku;
- aktualizēt ceļojuma apraksta žanra būtiskās iezīmes latviešu un amerikāņu ceļojumu tekstos;
- veikt ceļojuma apraksta žanra tipoloģisko īpatnību sastatāmo analīzi latviešu un amerikāņu ceļojumu aprakstos;
- izpētīt ceļojumu aprakstu kultūrtelpisko dualitāti un determinēt žanram raksturīgākās binārās opozīcijas;
- noteikt *dzīves rakstības* iezīmes mūsdienu latviešu un amerikāņu ceļojumu aprakstos;
- identificēt ģeopolitisko diskursu mūsdienu latviešu un amerikāņu ceļojumu tekstos;
- ilustrēt un ar apkopoto empīrisko materiālu komentēt ceļojuma apraksta žanra tipiskās iezīmes un nacionālās žanriskās variācijas;
- sistematizēt kopīgās ceļojumu aprakstu iezīmes un autoru unikālo izteiksmi.

Promocijas darba teorētiskā un metodoloģiskā bāze

Mūsdienu kritiskās tradīcijas ietvaros ceļojuma apraksta žanra pētīšanai un analīzei tiek sintezētas vairākas metodes un dažādu literāro skolu pieejas, veidojot kombinētu metodoloģiju.

Dota pētījuma ietvaros ir jāpievērš īpašā uzmanība strukturāli semiotiskajai metodei, kura pārsvarā tiek izmantota ar mērķi ekscerpēt spilgtākos semantiskos ceļojumu aprakstu nozīmju pretmetus. Pielietojot šo metodi, ir identificēta un semantiski analizēta ceļojuma apraksta žanra specifika, kā arī žanra tipoloģiskās iezīmes, pievēršoties tipiskajiem daudzu ceļojumu aprakstu nozīmju kontrastiem, piemēram *savējais – svešais, lokālais – globālais* u.tml. Šī metode palīdz izanalizēt dažādas ceļojumu tekstu formas ar līdzīgu kontekstu, balstoties uz pieņēmumu, ka viena un tā pati ģeogrāfiskā vieta nereti parādās vairāku autoru ceļojuma aprakstos. Turklāt mūsdienu ceļojuma apraksta žanram ir samērā brīva forma, jo ceļojumu tekstu autori var improvizēt ar vietu, cilvēku uz svešo kultūru reprezentāciju. Daži ceļojumu aprakstu autori attēlo svešās zemes, eksotiskās tradīcijas vai nepazīstamās parādības, nenosaucot tās, bet aprakstot. Daži demonstrē savos naratīvos pazīstamas lietas, taču *svešo* kontekstā, kur lasītājam var tikt piedāvāts šīs parādības atpazīt, kā arī salīdzināt ar *savējo*. Ja kādas parādības vai kultūras iezīmes nav parādītas tiešā veidā, bet caur simboliem, aprakstiem u.tml., lasītājs bieži vien izmanto savas esošās zināšanas no vairākām jomām, tās interpretējot un pielāgojot iepriekš uzkrāto pieredzi šim jaunajam un neizzinātajam.

Viena no svarīgākajām šī pētījuma ietvaros ir salīdzināmā metode, kas ļauj aktualizēt pasaules ainas specifiku latviešu un amerikāņu kultūrtelpās. Ceļojumu aprakstu autoru mākslinieciskās pasaules struktūru veido gan tipoloģiskās un tematiskās līdzības, gan arī žanriskās īpatnības. Salīdzināmā metode tiek izmantota šī pētījuma ietvaros, lai identificētu kopīgas ceļojuma apraksta žanra tipoloģiskās iezīmes latviešu un amerikāņu ceļojumu tekstos, kā arī akcentētu autoru unikālus veidojumus, kuri kopīgo iezīmju fonā rada pilnvērtīgu priekšstatu par mūsdienu ceļojuma apraksta žanra savdabību.

Kultūrantropoloģiskā paradigma noteica nepieciešamību pievērsties kopīgajai ceļojumu aprakstu iezīmei – mentālajai kartogrāfijai – t.i. katra ceļotāja un katra telpas uztvērēja subjektīvajām zināšanām (tostarp klišejiem) par telpas objektiem, attāluma un to pārvarēšanai veltītā laika samēriem, emocionālajai saiknei ar telpu, kurā notiek subjekta pārvietošanās. Vēsturiskās ģeogrāfijas jeb mentālās kartogrāfijas metode ir vēstures pētīšanas metode, kas palīdz analizēt politiskās pārmaiņas, sabiedrībā dominējošās nostādnes vai autoru ideoloģisko pozīciju

un subjektivitātes pakāpi, analizējot izmantoto kartogrāfijas materiālu saturu un pasniegšanas veidu. Metodes pielietošana šī pētījuma kontekstā ļauj izpētīt vēsturisko pārmaiņu izpausmes apceļotās valstīs, palīdz izanalizēt vēsturisko materiālo recepciju dažādos laika posmos, mainoties iekš- un ārpolitiskajām dominantēm. Dotajā promocijas pētījumā ar šo metodi ir salīdzinātas nevis paši vēstures procesi, bet klišejas un stereotipi, ko rada dažādas vēstures paradigmas latviešu un amerikāņu ceļotāju apziņā. Metode arī palīdz interpretēt mentālo karšu ietekmi uz katra atsevišķa indivīda ģeogrāfiskās vietas subjektīvo recepciju.

Ar vēsturisko metodi tiek veikts ceļojumu aprakstu vēsturiskais pārskats un analizētas tam raksturīgās vēsturiskās tendences: žanra izveide, attīstība un transformācijas. Ar kultūrvēsturiskās metodes palīdzību tiek aplūkota latviešu un amerikāņu ceļojumu literatūras ģenēze, fokusējoties uz atsevišķiem vēstures posmiem, kuri noteikuši žanra evolūciju un specifiku latviešu un amerikāņu kultūrtelpās. Savukārt, vairāku ģeopolitisko procesu refleksija ceļojuma aprakstos tiek raksturota ar postkoloniālo studiju palīdzību.

Ar antropoloģisko pieeju latviešu un amerikāņu ceļojuma apraksti tiek iekonturēti sociālekonomiskajā diskursā, kur sociālā antropoloģija pēta, galvenokārt, cilvēku sabiedrības sociālās iezīmes, kurām nereti pievēršas ceļojuma aprakstu autori, un tas ir viens no šādu tekstu izpētes pamatelementiem.

Katra teksta literārā analīze un interpretācija balstās uz attiecīgo teoriju pielietošanu. Ceļojuma apraksta žanra specifika izceļ divas pamata teorijas ceļojumu tekstu literārās interpretācijas procesā. Pirmkārt, tā ir naratoloģija jeb naratīvā teorija, kura ir dominējošā šī pētījuma ietvaros un kuras pamatā ir apgalvojums, ka katra naratīva analīzes galvenais izpētes priekšmets ir stāstījums. Bieži vien ceļojuma aprakstu sauc arī par ceļojuma naratīvu, akcentējot tā būtību un struktūru. Naratoloģijas jēdziens parādījās 1969. gadā, un tā autors ir dubultizcelsmes franču un bulgāru filozofs Cvetans Todorovs (1939.–2017.). Naratoloģijas izcelsme ir spēcīgi saistīta ar strukturālistu mērķi ieviest formālu sistēmu, kā aprakstīt jebkādu stāstījuma saturu, tātad var secināt, ka mūsdienu naratoloģiju ir aizsākuši krievu formālisti. Naratoloģija ir zinātne, kas pēta stāstījumu jeb naratīvu, tā struktūru un veidus, un kura pamatā ir gan naratīva teorijas, gan arī naratīva struktūras izpēte, kas balstās uz naratīva un tā struktūras ietekmi uz lasītāja recepciju. Naratologi fiksē, kā literārie teksti (jeb naratīvi) palīdz lasītājam izprast pasauli, kā arī to, kādā veidā paši lasītāji interpretē šos tekstus. Pastāv klasiskā naratoloģija, kur stāstījuma pamatā ir stāstītājs, un strukturālā, kurā stāstījumu nosaka situācijas attīstīšana kādā laika posmā, pretstatā

aprakstošajam tekstam. Naratoloģijas pētnieki pievēršas arī naratīva specifikai, akcentējot tās atšķirības no cita veida diskursa, tāda kā dzejoļiem, sarakstiem, aprakstiem, argumentiem u.tml. Tātad naratoloģijas mērķis ir noteikt dažādu naratīvu kopīgās iezīmes, definēt atšķirības starp tām un sistematizēt stāstījumu radīšanas un attīstības likumus. Latviešu literatūrzinātnē prozas un prozas vēstījuma valodu, īpašības un specifiku, kā arī vēstījuma veidus un formas apkopojā latviešu literatūras zinātnieks, naratologs un kritiķis Harijs Hiršs⁷. Amerikāņu naratoloģijas pētniece Katrīna Rīsmāne (*Catherine Riessman*) atzīmē, ka naratīva analīzes pieeja nav vienots teorētisku pieņēmumu lauks, tās ietvaros pastāv vairāki atšķirīgi virzieni, no kuriem viena galējā ievirze skata stāstījumus kā attiecības starp tekstiem, un otrā – kā attiecības starp cilvēkiem⁸. Pielietojot naratīvo teoriju, promocijas darbā analizēts nozīmes veidošanas process, pievēršot uzmanību sarežģītu lingvistisku un sociālu likumu kopumiem, kas strukturē un vada sarunu starp intervētāju un stāstītāju. Dzīvesstāsti tiek uzlūkoti kā naratīvas konstrukcijas, kurās attiecības starp dzīvi un tās atveidojumu stāstījumā pastarpina atmiņa, apziņa, valoda, saziņas situācija, komunikācijas noteikumi, pieredze par citiem stāstiem un zināšanas par sociālajiem procesiem sabiedrībā.

Vēl viena literatūrzinātnes teorija, kas veicina ceļojumu aprakstu interpretāciju un binārās opozīcijas *savējais – svešais* apzināšanu šī žanra kontekstā, ir imagoloģija. Termins “imagoloģija” nāk no latīņu valodas vārda *imago* (tēls, attēls, atspoguļojums) un no grieķu vārda *λόγος*, kas apzīmē “zināšanas”. Tā ir zinātniskā disciplīna par *citū* un *svešo* tēlu radīšanas, funkcionēšanas un interpretācijas likumiem lasītāju recepcijā. Neeksistē vienota koncepcija par imagoloģijas jēdziena būtību, tās mērķiem, uzdevumiem un metodēm. Literatūrzinātniece Jeļena Papilova (*Elena Papilova*) definē imagoloģiju kā zinātnisku disciplīnu, kuras pētījuma priekšmets ir *citā* tauta, valsts vai kultūra, kas ir *sveša* un nepazīstama kādai no mērķauditorijām. Oļegs Poļakovs (*Oleg Polyakov*, 2008) traktē imagoloģiju kā *citū* tautu tēlu analīzi – to izcelsmi, būtību un vēsturisko mainīgumu⁹. Kā zinātniskā disciplīna literārā imagoloģija sāka veidoties 19. gadsimta beigās, bet terminu sāka izmantot tikai 20. gadsimta beigās. Imagoloģijas teorija intensīvi attīstījās Francijā 20. gadsimta otrajā pusē. Par to veidojās interese 1950.–1960. gados, pateicoties franču literāro kritiķu Žana Mišela Karē (*Jean-Michel Carré*) un Mariusa Fransuā Gijara (*Marius-Francois*

⁷ Hiršs, H. 1989. *Prozas poētika*. Rīga: Zinātne.

⁸ Riessman, C. 1993. *Narrative Analysis*. SAGE Publications, Inc.

⁹ Поляков, О. Ю. *Имагология в междисциплинарном научном пространстве*. Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. 2008. Т. 2, № 4. С. 8-10.

Guyard) darbiem¹⁰. Par šādu pētījumu pamatu kļuva zinātniskie darbi salīdzināmās literatūrzinātnes jomā (piem., Aleksandra Veselovska (*Aleksander Veselovsky*) darbos). Salīdzināmajā literatūrzinātnē imagoloģija pēta iespējas reproducēt literārus tēlus tekstu tulkošanas procesā. Viens no imagoloģijas praktiskajiem uzdevumiem ir veidot izpratni par tādām teksta reālijām, kuras nepastāv lasītāju kultūrtelpā. Turklāt imagoloģija ļauj izpētīt ne tikai uztveres objektu. Receptijas un novērtēšanas procesi raksturo arī uztverošo objektu, jo tie atspoguļo šī objekta pašapziņu un vērtību sistēmu.

Svešā jeb *cita* tēls tiek pētīts imagoloģijā kā nacionālās identitātes¹¹ stereotips, kas nozīmē stabili, emocionāli bagātu un tēlainu šī tēla reprezentāciju, kura tika izveidota noteiktā sociālā un vēsturiskā vidē. Tātad imagoloģija ne tikai atklāj *svešā* tēlu, bet arī raksturo paša lasītāja jeb *savējā* nacionālo identitāti un vērtību sistēmu literārā teksta receptijas un izvērtēšanās procesā¹². Anna Urjadova (*Anna Uryadova*) atzīmē, ka *svešā* receptija un reprezentācija literatūrā transformējas dažādu vēsturisko notikumu ietekmē. Krīžu laikos cilvēki mēdz akcentēt *citu* tautu trūkumus un neatbilstību viņu pašu idejām. Tomēr kad izveidojas dažu sabiedrību konstruktīvas savstarpējās attiecības, uztveres poli mainās un *svešā* tēls tiek transformēts. Turklāt *cita* tēla veidošanās notiek autostereotipu jeb paštēla veidošanās kontekstā¹³. A. Urjadova secina, ka šajā gadījumā imagoloģijas metodes ir iespējams pielietot arī emigrantu tēlu pētīšanā.

Promocijas darba tematiskās un metodoloģiskās novitātes un aktualitātes pamatojums

Savējās tautas kultūras, literatūras un tradīciju izpēte nav iespējama šauros ietvaros jeb izolētā vidē. Globalizācijas laikmets un 21. gadsimta multikultūralisma tendences vedina sintezēt lokālo un globālo kultūras uztveri globālā sinerģijā. Starpkultūru dialogs kļūst par dominējošo izteiksmi, lai veicinātu valsts garīgo un kultūras vērtību mantojuma integrēšanu pasaules kultūras, mākslas un literatūras kontekstā. Mūsdienu komparatīvie pētījumi ļauj ne tikai aplūkot un diferencēt kopīgo, bet arī akcentēt specifiskās nacionālās īpatnības analizētajos un interpretētajos literārajos darbos.

¹⁰ Ощепков, А. Р. *Имагология*. // Знание. Понимание. Умение. 2010. № 1. С. 251–253. Электронная энциклопедия. Pieejams: <http://www.litdefrance.ru/199/1217> [Skatīts: 08.08.2021].

¹¹ Ar konceptu **identitāte** apzīmē visu to, “kas nosaka (kā) esamību, pastāvēšanu”; tā ir “raksturīga īpatnība, savdabība, sevišķums”, piem.: *Latviskā i. Saglabāt savu identitāti. Nacionālās identitātes zudums.*” <https://tezaurs.lv/mlvv/#/sv/identit%C4%81te> [Skatīts: 11.08.2021].

¹² Папилова, Е.В. *Имагология как гуманитарная дисциплина*. 2011, с. 31. Pieejams: <https://cyberleninka.ru/article/n/imagologiya-kak-gumanitarnaya-distiplina> [Skatīts: 15.08.2021].

¹³ Урядова, А.В. *Возможности использования имагологии для изучения образа Советской России (СССР) в среде русской эмиграции*. Вестник ЯрГУ. Серия Гуманитарные науки. 2015. № 4 (34). С. 33.

Jaunākie pētījumi liecina, ka ceļojuma apraksta žanrs ir plaši pētīts Amerikas un Eiropas kultūrtelpās. Kaut gan latviešu zinātniskajos izdevumos var sastapt vairākus teorētiskus pētījumus ceļojumu literatūras virzienā, ceļojuma apraksta žanra teorētiskie jautājumi latviešu literatūrzinātnē līdz šim nav bijis sistēmiskās izpētes jautājums. Latvijas pētnieki to bieži iekonturē nacionālās literatūras vēstures paradigmā¹⁴ vai integrē ceļojuma tēmu kāda cita pētījuma kontekstā¹⁵. Parādās arī tādi pētījumi, kuros tiek aktualizēta un pētīta viena atsevišķa ceļojuma apraksta žanra tipoloģiskā vai tematoloģiskā īpatnība¹⁶. Savukārt, Daugavpils universitātes literatūrzinātniskajā skolā šis jautājums tiek raksturots salīdzināmajā skatījumā. Tomēr joprojām pastāv daži Ziemeļamerikas un Rietumeiropas literatūrzinātnes telpā ar ceļojuma apraksta žanra saistīti nozīmīgie jautājumi, kuri Latvijā ir palikuši bez ievērības (piemēram, parateksta funkcijas ceļojuma aprakstos, poētisko un publicistisko ceļojuma tekstu argumentēta diferencēšana, ceļojuma apraksti ģeopolitiskajā diskursā u.c.). Šajā promocijas darbā īstenotā sistemātiskā žanra analīze, kā arī amerikāņu un latviešu ceļojuma aprakstu sastatāmā analīze, ļauj parādīt un izvērtēt žanru jaunā skatījumā. Ceļojuma aprakstu attīstības vēstures analīze palīdz atklāt 20.–21. gadsimtu mijas īpatnības, akcentējot spilgtākos literāros procesus latviešu un amerikāņu kultūrtelpās teorētiskā diskursā. Savukārt mentālās kartēšanas aspekts ļauj interpretēt vēstures paradigmu recepcijas aplūkotajās literatūrās. Jāatzīmē, ka daudzi ar ceļojumiem saistīti daiļdarbi balstās uz faktiskajiem ceļojumiem, bet citi darbi, lai gan tiek balstīti uz iedomātiem vai iztēles ceļojumiem, aizvien satur faktiskus elementus. Tādējādi, būtu izaicinoši iedziļināties šajā jautājumā un izcelt ceļojuma aprakstu publicistiskos elementus, poētiskās iezīmes, kā arī izanalizēt iespējamās daiļliteratūras un publicistisko tekstu elementu kombinācijas viena ceļojuma naratīva ietvaros.

Promocijas pētījumā aplūkotajām literatūrām ir kopīgas un unikālas iezīmes. Neraugoties uz ASV un Latvijas teritoriālajām un kultūrvēsturiskajām atšķirībām, literatūrā projicējas

¹⁴ Piemēram, Ineses Zušmanes (2015) pētījums ir veltīts ceļojumu aprakstu izdošanas tradīcijām grāmatniecībā. Tajā ir apkopots ceļojumu aprakstu izdevumu klāsts no 1991. līdz 2014. gadam un ir izveidota 106 Latvijā izdoto ceļojumu aprakstu bibliogrāfija. Savukārt, Jānis Oga (2021) pievērsās vienā no saviem pētījumiem padomju okupācijas varas latviešu rakstnieku ceļojumiem t.s. “Brežņeva laikmetā” (1960.–1980.) un to atspoguļojumiem publicistikā un daiļdarbos.

¹⁵ Zita Kārkla (2015) savā promocijas darbā aplūko dažus sieviešu ceļojumus ginokritikas aspektā. Pēcdoktorantūras pētniecības projektu ietvaros Kārkla pievērsās aizmirstajiem sieviešu ceļojumiem. Savā pētījuma blogā viņa raksta par Hermīnes Zālītes, Minnas Freimanis, Antijas u.c. latviešu literatūrā pazīstamu sieviešu ekscentriskajiem ceļojumiem.

¹⁶ Piemēram, Anitas Švilpes (2016) pētījums sniedz pārskatu par ceļojumu emuāriem, kā žanru; Sandija Martinsons (2021) aktualizē etnocentrismā izpausmes un interteksta klātbūtni 23 latviešu autoru jaunākajos ceļojumu aprakstos; Darja Bedune (2018) pievērs uzmanību lingvistiskajam aspektam ceļojumu aprakstu kontekstā un veic aizguvumu lietojuma izpēti ceļojumu emuāros.

tipoloģiski līdzīgi koncepti: ceļojuma apraksta žanra savdabība, ceļojuma tekstu formu daudzveidība un to hibrīditāte, binārās opozīcijas *savējais – svešais* izpausmes u.tml. Promocijas darbā īstenota latviešu un amerikāņu ceļojumu aprakstu sastatāmā analīze ir veikta, ievērojot sekojošo principu: katras nodaļas sākumā ir noteiktas kopīgas žanriskās vai tipoloģiskās dominantes mūsdienu latviešu un amerikāņu ceļojumu tekstos, kuras tiek pamatotas ar teorētiskajām nostādnēm, bet turpmāk katrā atsevišķajā gadījumā ir identificēts unikālais pētāmajās kultūrtelpās. Empīriskās daļas nolūks ir identificēt ceļojuma apraksta žanra variācijas, kā arī aktualizēt nacionālo literatūru specifikas izpausmes ceļojumu aprakstos.

Pētījuma nepieciešamība ir arī saistīta ar attiecīgo metožu konsekvento pielietošanu mūsdienu ceļojumu aprakstu analīzē. Turklāt netulkoto latviešu valodā un nepazīstamo mūsdienu amerikāņu autoru ceļojumu tekstu korpusa analīze sniedz iespēju paplašināt pasaules literārā mantojuma recepciju Latvijas kultūrtelpā.

Izmantotās zinātniskās literatūras korpusa pārskats un analīze

Promocijas pētījums balstās uz 152 zinātniskās literatūras vienībām, periodikas un interneta avotiem latviešu, angļu un krievu valodās.

Ceļojuma apraksta popularitāte Rietumeiropas un Ziemeļamerikas kultūrtelpās ir saistīta ne tikai ar plašu ceļošanas vēsturisko pieredzi šajās valstīs, bet arī ar teorētiskā materiāla apjomu, kas ir veltīts ceļojuma apraksta žanram, tā attīstības posmiem, transformācijām, tipoloģijai un specifikai. Neskatoties uz nevienmērīgu ceļojuma apraksta žanra recepciju, 20.–21. gadsimtā parādās ļoti daudz ceļojuma literatūras aplūkojamam veltītu teorētisko darbu. Tiek publicēta gan atsevišķu rakstu virkne, gan grāmatas, kuras atspoguļo dažādus ar ceļojuma apraksta žanru saistītus jautājumus: terminoloģija, žanra statuss un tā specifika, žanra tipoloģiskie aspekti, žanra nevienmērīgums, ceļojuma apraksta formu daudzveidība u.c. Britu pētnieki, Notingemas Trentas Universitātes literatūras un ceļojumu studiju profesors Tims Jangs (*Tim Youngs*) un Esekssas universitātes emeritētais literatūras profesors Pīters Hjūms (*Peter Hulme*) konstatē, ka kritisks ceļojumu literatūras diskurss zinātniskās pētniecības jomā ir salīdzinoši jauna parādība¹⁷. Tomēr daudzi literatūrzinātnieki un ceļojuma naratīvu kritiķi anglofonajā¹⁸ kultūrtelpā, piemēram, Džonatans Reibens (*Jonathan Raban*), Debija Laile (*Debbie Lisle*), Mērija Beine Kempbela (*Mary Baine Campbell*), Karls Tomsons (*Carl Thompson*) un daudzi citi, pievēršas ceļojuma apraksta

¹⁷ Hulme P., Youngs, T. *Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2002.

¹⁸ Pētījumā termins “anglofons” tiks attiecināts uz britu un amerikāņu kultūru un literatūru.

žanra pētīšanai un analīzei, cenšoties izcelt dažas ceļojumu tekstu kopējās iezīmes, kā arī rast atbildi uz tādiem izšķirošiem jautājumiem, vai ceļojuma aprakstu var uzskatīt par literāro žanru, vai ceļojuma naratīvus var pielīdzināt klasiskajai daiļliteratūrai, vai arī tie ir tikai masu un populārzinātniskās prozas daļa.

Ievērojamu ieguldījumu ceļojuma apraksta žanra pētījumos ir snieguši iepriekš minētie britu zinātnieki T. Jangs un P. Hjūms, kuru pētījumi¹⁹ sniedz plašu ieskatu gan Lielbritānijas, gan pasaules ceļojumu aprakstu vēsturē un akcentē ceļojumu tekstu īpatnības, žanra evolūciju un modifikācijas. Tas veido dotā promocijas pētījuma teorētisko režģi, sniedzot gan ceļojuma apraksta attīstības vēstures analīzi, gan akcentējot žanra iezīmes, tā evolūcijas posmus un transformācijas.

Amerikāņu rakstniece un zinātniece M. Beine Kempbela vienā no savām izdotajām grāmatām²⁰ sniedz plašu ceļojumu pārskatu, aptverot 12 gadsimtu (400-1600) ceļojumu²¹ vēsturi. Daudzu attieksmju un cerību virkne tiek analizēta kā *citās pasaules identificēšana*, – tās “liecinieks”, proti ceļotājs, bija gatavs sastapties ar visdažādākajām groteskajām radībām. Kempelas pētījums izmantots promocijas darba vēsturiskajā ceļojuma aprakstu analīzē.

Alfrēda Bendiksena (*Alfred Bendixen*) un Džūdītas Hameras (*Judith Hamera*) sastādītajā rakstu krājumā “*The Cambridge Companion to American Travel Writing*” tika iekļauti pētījumi, kas raksturo 18.–20. gadsimta amerikāņu ceļojumu literatūras īpatnības. Daļa rakstu ir fokusēta uz Amerikas ainavas reprezentāciju ceļojumu naratīvos, ainavas īpatnībām un simboliskajām iezīmēm²²; daži pētnieki aktualizē amerikāņu ceļotāju ārzemju braucienu (uz Eiropu, Dienvidameriku, Āzijas valstīm, kā arī Klusā okeāna piekrasti)²³; savukārt citi žanra pētnieki interpretē amerikāņu ceļojumu aprakstus par pārvietošanos savas valsts iekšienē²⁴. Turklāt krājumā iekļautās esejas ne tikai aktualizē ceļojuma apraksta žanra mobilitāti, bet arī norāda uz to,

¹⁹ Hulme, P., Youngs, T. *Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2002.

Talking about Travel Writing: A Conversation Between Peter Hulme and Tim Youngs. English Association, University of Leicester, 2007.

Youngs, T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2013.

²⁰ Campbell, M. B. *The Witness and the Other World: Exotic European Travel Writing, 400–1600*. Cornell University Press, 1988.

²¹ Kempbela uzskata aplūkotos ceļojumus, kā arī Kolumba vai Marko Polo ceļojuma aprakstus, par eksotiskiem, jo tie liecina par ceļotāju atsvešinātu pieredzi.

²² Piemēram, Sowe, W. W. *Property in the horizon: landscape and American travel writing* vai Smith, T. R. *The Mississippi River as site and symbol*.

²³ Piemēram, Obenzinger, H. *Americans in the Holy Land, Israel and Palestine* vai McBride, Ch. *American in the larger world: beyond the Pacific coast*.

²⁴ Piemēram, Roberson, S. L. *American women and travel writing*.

ka žanra transformācijas unikālā veidā izpaužas reaģējot uz konkrētā konteksta vēsturiskajiem, politiskajiem un estētiskajiem aspektiem.

Dotā promocijas darba metodoloģijas definējumiem ir nozīmīgs antropoloģes un politoloģes Debijas Lailes (*Debbie Lisle*) pētījums, kur autore, akcentējot globālās politikas kultūras un vizuālās izpausmes, pievērš uzmanību arī ceļojuma literatūrai. Viņa norāda²⁵, ka žanra identitātes, ģeopolitikas un vēstures formulējumi, kas darbojas mūsdienu ceļojuma aprakstā, arvien biežāk ir pretrunā ar kosmopolītisko un multikulturālo pasauli, kurā visi ceļo²⁶.

Franču antropologs un literatūrzinātnieks Jans Borms (*Jan Borm*), kas specializējas britu ceļojumu literatūrā, diskutē par ceļojuma apraksta žanra robežām²⁷. Šis jautājums ir arī aktuāls britu ceļotājam, ceļojuma romānu autoram un ceļojuma literatūras kritiķim Džonatanam Reibenam (*Jonathan Raban*), kas savos rakstos atzīmē, ka ceļojuma apraksts ir žanrs, kuram viņš netic²⁸. Šāda veida atzinumi veido promocijas darba autores kritisku izpratni pret ceļojuma literatūras žanrisko neviennozīmību.

Daudzi ceļojuma apraksta žanra pētnieki un kritiķi aktualizē žanra hibrititātes raksturu. Hibrititātes jēdzienam ir pievērsies britu kultūrvēsturnieks un sociālo zinātņu pētnieks, Kembridžas universitātes profesors Pīters Bērks (*Peter Burke*)²⁹. Karls Tomsons (*Carl Thomson*), savukārt atzīmē, ka termins “ceļojuma literatūra” (*travel writing*) “ietver formu, veidu un maršrutu neaptveramu daudzveidību”³⁰. Mihaels Kovalevski (*Michael Kowalewski*), akcentējot žanra neviendabīgo raksturu, norāda, ka šis žanrs bieži vien demonstrē “aizguvumus no memuāriem, žurnālistikas, vēstulēm, ceļvežiem, konfesjonālā stāstījuma, un, vissvarīgāk, no daiļliteratūras”³¹. Iespējams, ka šādas žanra formu daudzveidības dēļ jau iepriekš minētais Dž. Reibens metaforiski

²⁵ Lisle, D. 2006. *The Global Politics of Contemporary Travel Writing*. Cambridge University Press.

²⁶ Savā pētījuma D. Laile izstrādā starptautisku sistēmu, kas balstās uz starptautiskajām attiecībām, literatūras teoriju, politikas teoriju, ģeogrāfiju, antropoloģiju un historiogrāfiju. Pētniece sniedz žanra raksturojumu, meklē robežu starp dokumentālo un poētisko ceļojumu naratīvos u.tml.

²⁷ Borm, J. *Defining Travel: On the travel book, travel writing and terminology from Perspectives on Travel Writing*. Aldershot: Ashgate, 2004, pp.13-26.

²⁸ Youngs, T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 1.

²⁹ Savā 2009. gadā izdotajā grāmatā “Kultūru hibrititāte” autors sniedz lakonisku ieskatu kultūru mijiedarbības vēsturē, pievēršoties atšķirīgām kultūras formām un praksēm, kā arī valodai, kādā tiek aprakstītas kultūras pārmaiņas. Bērks, balstoties uz vēsturiskajiem un ģeogrāfiskajiem avotiem, aplūko kultūras hibrititātes jēdzienu, sniedz Renesanses kultūras un mākslas pārskatu, daudz diskutē par kultūras “aizgūšanu”, imitācijām un apropriācijām, ilustrējot savus atzinumus ar vairāku kultūru, sabiedrību un dažādu laikmetu piemēriem. Autors pauž domu, ka hibrititātes jēdziens kļūst īpaši nozīmīgs mūsdienu pasaules globālajā telpā. Bērks, P. *Kultūru hibrititāte*. No angļu valodas tulkojis Pauls Daija. Rīga: Mansards (Sērija “Theoria”), 2013.

³⁰ Thomson, C. *Travel Writing*. London: Routledge, 2011, p. 1-2.

³¹ Kowalewski, M. 1992. ‘Introduction: The Modern Literature of Travel’. In: Kowalewski, M. (ed.) *Temperamental Journeys: Essays on the Modern Literature on Travel*. Athens, GA: University of Georgia Press. p. 7.

un ironiski raksturo ceļojumu aprakstus kā “bēdīgi slavenu un nepiedienīgu māju, kur ļoti dažādi žanri, visticamāk, nonāks vienā gultā”³². Daudzveidīga un reizumis pretrunīgais ceļojuma aprakstu pētnieku skatījums norāda uz žanra neviendabīgumu, izceļot hibriditātes jēdziena aktualitāti un nepieciešamību ceļojuma žanra interpretācijai.

Ceļojuma apraksts produktīvi pētīts arī krievu literatūrzinātnē, taču tas netika uzskatīts par žanru kā tādu līdz 20. gadsimta 60. gadiem. Vasilisas Šačkovas (*Vasilisa Shachkova*³³) rakstā, kas ir veltīts ceļojuma apraksta žanra specifiskajām iezīmēm, ir norādīts, ka vārdnīcas ceļojuma aprakstu 20. gadsimta vidū definēja kā literāru darbu ar attēlojuma objektu, proti, ceļošanu. Savukārt, Nikolajs Čerņiševskis (*Nikolay Chernyshevsky*) centās atrast noteiktās žanra iezīmes ceļojumu naratīvos. Viņš atzīmē, ka ceļojuma apraksts ir apvienojis politikas, vēstures, statistikas, dabaszinātņu elementus utt., kļūstot par izklaides lasāmvielu, jo saistās ar piedzīvojumiem, cilvēka jūtām un domām, kā arī saskarsmi ar citiem cilvēkiem, viņu kultūru un tradīcijām. Minētās īpašības nedefinē precīzas žanra iezīmes, vienlaikus akcentējot ceļojuma tekstu dažādību³⁴. 20.–21. gadsimtu mijā ceļojuma tekstus plaši pētīja Viktors Guminskis (*Viktor Guminsky*³⁵), Marina Šadrina (*Marina Shadrina*³⁶), Nataļja Maslova (*Natalya Maslova*³⁷), Vadims Mihailovs (*Vadim*

³² Raban, J. *The Journey and the Book*, 1982. In: *For Love and Money: Writing, Reading, Travelling, 1969-1987* (London: Collins Harvill, 1987), p. 253 (pp. 253-260).

³³ Шачкова, В. *Путешествие как жанр художественной литературы: вопросы теории*. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, № 3, 2008, с. 277-281.

³⁴ Шачкова, В. *Путешествие как жанр художественной литературы: вопросы теории*. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, № 3, 2008, с. 277.

³⁵ Гуминский, В. *Путешествие // Литературный энциклопедический словарь*. М., 1987, с. 314-315. Гуминский, В. *Открытие мира, или Путешественники и странники*. М., 1987.

³⁶ Шадрина, М.Г. *Эволюция языка «путешествий»*: Дис... д-ра филол. наук. М., 2003.

³⁷ Маслова, Н. *Путевой очерк: проблемы жанра*. М.: Знание, 1980.

Маслова, Н. *«Путешествие» как жанр // Автореф. ... дис. ... к. ф. н. М., 1973.*

Mikhailov³⁸), Jeļena Stecenko (*Elena Stetsenko*³⁹), Vasilijs Rusakovs (*Vasily Rusakov*⁴⁰), Jekaterīna Purgina (*Ekaterina Purgina*⁴¹) un citi literatūrzinātnieki, pētnieki un kritiķi.

Laika gaitā ceļojuma apraksts, evolucionējoties un transformējoties, kļūst par izpētes objektu daudzās citās pasaules kultūrtelpās – Eiropā, Āzijā⁴² un citviet. Globalizācijas procesu ietekmē ceļojuma literatūra kļūst populāra arī Baltijas valstīs. Latviešu, lietuviešu⁴³ un igauņu⁴⁴ pētnieki identificē un sistematizē ceļojuma aprakstus pēc to autoru nacionālās izcelsmes principa.

³⁸ Vadims Mihailovs savā disertācijā, kas ir veltīta ceļojumu apraksta žanra 18.-19. gs. attīstībai un evolūcijai, sekojot žanra pētniekam V. Guminskim, uzsver opozīcijas *savējais-svešais* nozīmi. Viņš akcentē specifisko ceļojuma teksta kodolu, kas parasti ir orientēts uz *svešā* tēlojumu caur *savējā* optiku. Михайлов, В. 1999. *Эволюция жанра литературного путешествия в произведениях писателей XVIII – XIX веков: Диссертация. Введение*. Волгоград. Pieejams: <http://www.disserscat.com/content/evolyutsiya-zhanra-literaturnogo-puteshestviya-v-proizvedeniyakh-pisatelei-xviii-xix-vekov> [skatīts: 17.09.2021].

³⁹ Стеценко, Е.А. 1999. *История, написанная в пути?* (Записки и книги путешествий в американской литературе XVII-XIX вв.). М.: ИМЛИ РАН.

⁴⁰ Kultūrologs Vasilijs Rusakovs pievēršas arī terminoloģijas aspektam un atzīmē, ka termins *travelog*, kas ir aizgūvums no angļu valodas vārda *travelogue*, ienāk krievu literatūrā tieši 20.-21. gs. mijā, ceļojuma literatūras un ceļojumu aprakstu žanra apzīmēšanai. Русаков, В. *Травелог души С. Грофа: от науки к вероучению*. В: Дискурс-Пи. – V. 12, l. 1 (18), 2015, c. 114.

⁴¹ Literatūrzinātniece J. Purgina pievēršas telpiskajiem attēlojumiem amerikāņu žurnālistu ceļojumu aprakstos par Krieviju. Akcentējot ceļojuma apraksta žanra hibriditāti, autore diskutē par ceļojuma apraksta piederību daiļliteratūrai vai publicistikai, diferencējot ceļojuma aprakstu (*travelogue*) no ceļvežiem (*travel guides*). Purgina, E. *Spatial Imaginary in "Western" Travelogues about Russia*. Changing Societies & Personalities, 2019, Vol. 3, No.1, pp. 22-35.

⁴² Kā vienu no piemēriem var minēt indiešu literatūrzinātnieci Barnu Bidžaju Basumatariju (*Barna Bijay Basumatary*), kas sniedz savu ceļojuma apraksta žanra definīciju. Viņa aplūko dažus ceļojuma naratīva veidus, akcentē žanra dokumentālo dabu, uzskaita ceļojuma tekstu poētiskos elementus, kā arī pievērš uzmanību identitātes jēdzienam, kas ir būtisks aspekts ceļojumu aprakstos pārstāvētajā opozīcija *savējais – svešais*. Basumatary, B. B. 2018. *Importance of Travel Writing in Literature*. International Journal of Advance Research, Ideas and Innovations in Technology, 4(5).

Vēl viena indiešu literatūrzinātniece Smrutisikta Mišra (*Smrutisikta Mishra*), ir pievēršusies ceļojuma apraksta žanra mūsdienu transformācijām un ceļojumu tekstu formām, kā arī akcentē žanra popularitāti lasītāju vidē, balstoties uz aptaujas rezultātiem. Mishra, S. 2014. *Travelogues: an Innovative and Creative Genre of Literature*. International Journal of English and Literature 4 (4), pp. 45-50.

⁴³ Lietuviešu ceļojuma literatūras pētniece Ingrida-Egle Žindžiuvienė 2013. gadā publicētajā rakstā sniedz ceļojuma apraksta žanra raksturojumu, aplūkojot žanra specifiku, žanra attīstību un transformācijas, ceļojumu naratīvu tipoloģiju u.c. būtiskus ar ceļojuma apraksta žanru saistītus jautājumus. Autore ne tikai pievērš lasītāja uzmanību žanra attīstīšanas tendencēm, bet analizē arī ceļojuma elementus cittaute ceļojuma naratīvos. Žindžiuvienė, I. E. *'In Search of Eldorado': Elements of Travel Fiction in Tahir Shah's Books on Morocco*. The Human, Journal of Literature and Culture, Issue 1, June 2013.

Lietuviešu pētniece, Imelda Vedrickaite-Frukača (*Imelda Vedrickaitė-Frukacz*), analizē ceļojuma aprakstu specifiku lietuviešu literatūrā, akcentējot Padomju ideoloģijas ietekmi uz ceļošanu. Vedrickaite, I. 2008. *Movement and Imprisonment in Soviet Lithuanian Travel Narratives until 1968*. In: *Back to Baltic memory: Lost and Found in Literature 1940-1968* (Edited by E. Eglāja-Kristsons, B. Kalnačs). Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts

⁴⁴ Igaunu literatūrzinātniece Anneli Kovamees analizē ceļojuma apraksta iezīmes un to specifiku Igaunijas literatūrā. Viņa pauž domu, ka katra apceļotā vieta var būt attēlota no dažādiem skatpunktiem, attiecībā no tēlojama laika un balstoties uz dažiem ideoloģijas apstākļiem. Kovamees A. 2008. *Moscow to Rome: from one Centre to another*. In: *Back to Baltic memory: Lost and Found in Literature 1940-1968* (Edited by E. Eglāja-Kristsons, B. Kalnačs). Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.

Latvijas kultūrtelpā tiek publicēti raksti, esejas, recenzijas, grāmatu izdevumi, kuros autori no dažādiem skatupunktiem pēta ceļojuma apraksta žanra specifiku⁴⁵. Literatūras kritiķis Guntis Berelis pievērsis uzmanību tekstiem par ceļojumiem un aktivizē savu ceļotāja pieredzi kā naratīva stratēģiju: “saskarsme ar citādo vienmēr manī izraisa vēlmi izlikt pieredzēto uz papīra”⁴⁶. Analizējot lineārās telpas struktūras izpausmes pasaules literatūrā, Berelis atzīmē, ka tieši stāsti par ceļojumiem dominēja līdz pat 19.gs. un iezīmēja literārā teksta linearitāti. Viņš uzskata, ka “ceļojums ir viens no plašāk izplatītajiem motīviem pasaules literatūrā – sākot jau no folkloras (“*Aizej tur, nezin, kur*”) un Odiseja ceļojumiem [...]”⁴⁷. Izvērtējot ceļojuma aprakstus Padomju perioda latviešu literatūrā, kad ceļošana ārpus PSRS bija praktiski neiespējama un ceļojumi notika Dzelzs priekškara padomju pusē, tostarp Āzijas un Kaukāza republikās, Berelis atzīmē: “rakstnieka saskarsme ar citādo bija tik eksotiska padarīšana, ka pati no sevis prasījās uz papīra”⁴⁸.

Literatūrzinātniece Maija Burima pievērsusies vairāku aspektu izpētei ceļojuma aprakstos. Viņa sniegusi ārskatu par dažāda laika posmu latviešu ceļojuma literatūras specifiku, pievērsot uzmanību ceļojuma apraksta žanra transformācijām un hibriditātei⁴⁹, ieskicēja ģeopolitisko transformāciju aspektus latviešu padomju laika ceļojumu literatūrā, kas tika pakļauta tā laika ideoloģiskajiem nosacījumiem⁵⁰, izanalizēja mentālās kartogrāfijas jēdzienu literatūrzinātnē un aplūko mentālo robežu rekonstrukcijas 20.–21. gs. mijas latviešu ceļojumu tekstos⁵¹, akcentējusi bināras opozīcijas *savējais – svešais* izpausmes latviešu ceļojumu aprakstos, kā arī aktualizēja ceļojuma aprakstu tipoloģiskās īpatnības gan padomju laika, gan mūsdienu ceļojuma literatūrā⁵².

⁴⁵ Ceļojuma apraksta žanra vēsturisko posmu apskatam latviešu literatūrzinātnē jau ir dažas iestrādes. Kā piemēru var minēt Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta izdoto zinātnisko rakstu krājumu “Back to Baltic Memory: Lost and Found in Literature 1940-1968” (2008), kurā viena no nodaļām ir veltīta ceļojuma apraksta žanra attīstībai Baltijas kontekstā.

⁴⁶ Berelis, G. 2007. *Žanis Grīva sarunājas ar plantatoru*. Pieejams: <https://berelis.wordpress.com/2007/09/01/zanis-griva-sarunajas-ar-plantatoru/> [skatīts: 23.10.2021].

⁴⁷ Berelis, G. *Klusums un vārds*. Daugava, 1997, 165. lpp.

⁴⁸ Turpat.

⁴⁹ Burima, M. *Hibrīdtektualitāte 20. gadsimta sākuma latviešu literatūrā*. Kultūras studijas IX. Hibriditāte literatūrā un kultūrā. Daugavpils: Saule, 2017, 39.-47. lpp.

⁵⁰ Burima, M. *The 1960s and 1970s: Transformations of the Latvian Literary Compass*. In: “Back to Baltic Memory: Lost and Found in Literature 1940-1968”, 2008, p. 249-260.

⁵¹ Burima, M. *Travelogues in Latvian Literature (late 20th – early 21st century): Deconstruction and Reconstruction of Mental Borders*. In: The Proceedings of the 1st SWS International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2014, Book 3, Volume 1, Section *Anthropology*, 2014, p. 283-289.

⁵² Burima, M. 2016. *Orientalism, Otherness and the Soviet Empire: Travelogues by Latvian Writers of the Soviet Period*.

Mūsdienu latviešu literatūrzinātnieku interesi par ceļojuma apraksta žanru apliecina daudzi pētījumi par vairākiem šī žanra aspektiem: žanra specifiku, modifikācijām un hibriditāti⁵³, sadzīves kultūras aspektiem, iepazīstot dažādas valstis⁵⁴ u.tml. Rakstos paustas interesantas un vērtīgas atziņas par ceļojuma apraksta žanru kopumā, par noteikta laikmeta ceļojumu tekstu specifiku, kā arī par iekšzemes un ārvalstu ceļojumu refleksijām. Intrigējošs šī pētījuma ietvaros ir M. Burimas pieteiktais žanra apzīmējums – “mutanti” literārajiem darbiem, kuru rezultātā parādās jauni žanra paveidi, tostarp, piemēram, Liānas Langas grāmata “Es varēju nesteigties”, kurā autore iekļauj ceļojuma esejas. “Šāds žanra uzstādījums izmantots, lai realizētu savdabīgu ceļojuma izstāstīšanas veidu – nevis rekonstruētu un dokumentalizētu maršrutu, bet gan dalītos visspilgtākajos ceļojuma iespaidos”⁵⁵.

Jāpiebilst, ka mūsdienu žanram un tā teorētiskajai analīzei ir pievērsušies ne tikai literatūrzinātnieki, bet arī rakstnieki, pētnieki, blogeri un paši ceļotāji. 20.–21. gs. mijā par nesen Latvijā izdotajiem ceļojuma aprakstiem tiek sniegti apskati laikrakstos, žurnālos un interneta vietnēs. Tās iepazīstina lasītājus ar jaunizdotajiem literārajiem darbiem⁵⁶, sniedzot to kopsavilkumu un pievēršot uzmanību tajos akcentētajām problēmām⁵⁷; pievērš uzmanību latviešu valodā tulkotiem cittautu autoru darbiem⁵⁸; atspoguļo mūsdienu literāro darbu recepciju, kā arī izceļ jaunus aspektus literāro darbu redzējumā⁵⁹. Tātad, ceļojuma apraksta analīzes diskursam ir

⁵³ Ozola, D. *Theoretical Aspects on Travelogue in Modern Literature. Komparatīvistikas almanahs Nr. 6 (35). Literārais teksts: žanru modifikācijas un naratīva specifika*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2014, 81.–91. lpp.; Азарев, Д. *Жанр «оттепельного» путевого очерка – природа и функции*. Турпат, 176.-188. lpp.

⁵⁴ Ozola, D. *Sadzīves kultūras refleksija mūsdienu amerikāņu un latviešu ceļojumu aprakstos: svešais jeb eksotiskais pretstatā savējam*. Zinātnisko rakstu krājums X “Kultūras studijas. Sadzīve literatūrā un kultūrā.” Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 2018, 114-126. lpp.; Азарев, Д. *Семантика повседневности в «оттепельных» заграничных тревелогах*. Турпат, 42.-51. lpp.

⁵⁵ Burima, M. 2011. *6953 rakstu zīmes par Kārļa Vērdiņa „Bastarda formu”*. Pieejams: <https://satori.lv/article/6953-rakstu-zimes-par-karla-verdina-bastarda-formu> [skatīts: 12.08.2021.]

⁵⁶ Tiks aplūkotas tikai tās publikācijas, kuras varētu veicināt šī pētījuma izstrādi, proti, kas ir saistītas ar ceļojuma aprakstiem un ceļojuma apraksta žanru.

⁵⁷ Piemēram, kultūras platforma www.satori.lv iepazīstina ar Andras Manfeldes 2011. gadā izdoto grāmatu “Ceļojums uz mēnesi”, kuras žanru pati autore ir definējusi, kā “dokumentālo prozu un dzeju”. <https://satori.lv/book/ceļojums-uz-menesi> [skatīts: 12.08.2021]

⁵⁸ Literārās sabiedrības rezonansi izraisīja itāļu rakstnieka Primo Levija (*Primo Levi*) latviski tulkotā (2019) grāmata “Atelpa”, kas ir veidota kā ceļojuma apraksts, vēstot par no Aušvicas atbrīvotā itāļu ebreja *Primo Levi* mājupceļu uz Turīnu. Ļenskis, I. 2020. *Pārdomas pie grāmatas, kas nav tā, par ko izliekas*. [Pieejams: <https://satori.lv/article/pardomas-pie-gramatas-kas-nav-ta-par-ko-izliekas>, skatīts 12.08.2021] Grāmatas izdošana Latvijā ir atspoguļota arī citos komentāros un recenzijās [<https://satori.lv/book/atelpa>, skatīts: 12.08.2021]. Tās atvēršana Latvijā notika 2019. gada 14. novembrī <https://satori.lv/event/primo-levi-gramatas-atelpa-atversana/comments>. [skatīts: 12.08.2021]

⁵⁹ M. Burima mūsdienu ceļojuma literatūras specifiku iztīrā publikācijā “Versija par versiju”. Viņa aplūko Ingas Ābeles ceļojuma dienasgrāmatu “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes” vietas reputācijas diskursā, akcentējot

pārnacionāla ievirze, kas liecina par žanra universālo raksturu, tā popularitāti un nozīmīgumu pasaules kultūrtelpā.

Promocijas darba autore savā pētījumā izmanto ne tikai zinātniskās publikācijas, rakstus monogrāfijas u.tml., kas aktualizē ceļojuma apraksta žanra specifiku, bet arī aplūko plašu zinātnisko avotu klāstu, kas atspoguļo žanra problemātiku. Raksturojot ceļojuma apraksta žanra specifiku un žanram piemītošās īpatnības mūsdienu latviešu un amerikāņu literatūrā, ir būtiski izstudēt ar jēdziena “žanrs” saistīto zinātnisku literatūru⁶⁰, pievērst uzmanību terminoloģijai un ar ceļojuma apraksta žanru saistītajiem konceptiem, aplūkot ceļojuma apraksta žanra vēsturisko posmu tendences un transformācijas⁶¹. Vārdnīcu, enciklopēdiju un glosāriju izmantošana un analīze arī palīdz definēt būtiskus pētījuma konceptus⁶².

Promocijas darbā izmantoto literāro darbu korpuss

Pētījumā izmantoto literāro darbu korpusu veido 39 poētiskie un publicistiskie ceļojuma apraksti no latviešu un amerikāņu 20.–21. gadsimtu mijas literatūras, jo tieši rakstnieki un viņu darbi reprezentē “literatūras attīstības konceptuālās tendences, kā arī izceļas ar maksimāli individualizētu un savdabīgu māksliniecisko rokrakstu”⁶³. Literāro darbu korpusa izvēlei ir vairāki pamatojumi.

Izvirzītā pētījuma tēma akcentē to laika posmu, kas tiks ņemts vērā pētīšanas procesā, t.i., 20. gs. beigas – 21. gs. sākums, atsevišķi teksti attiecas arī uz agrāku laika posmu; to izmantošanu

“mentālās kartogrāfijas” jēdziena būtiskumu. Literatūrzinātniece ne tikai norāda, ka Ābelei ir savs “mūsdienu Sibīrijas latviešu dzīves telpas un dzīves ritmu raksturojums”, bet arī izskaidro šo skatienu caur mentālās kartēšanas prizmu, norādot, ka Inga Ābele “neignorē vēsturisko atmiņu, tā ir klātesošā Sibīrijas iespaidiem vēltajā dienasgrāmatas nodaļā, tomēr rakstniece neuztiepj lasītājam pagātnes ēnas iezīmētu tagadnes Sibīrijas ainu. Tā ir tāda, kāda izveidojusies daudzu likumību un nejaušību iespaidā, ar savu mūsdienu seju, kurā mēs ne vienmēr atpazīstam tos vaibstus, ko no sava skatu punkta vēlamies redzēt”. Burima, M. 2008. *Versija par versiju. Versija par... Latviešu literatūra*. 2000–2006. – R: Valters un Rapa. Pieejams: http://www.satori.lv/raksts/1948/Maija_Burima/Versija_par_versiju [skatīts: 12.08.2021]

⁶⁰ Žanra jēdziens ir ļoti plaši aplūkots gan latviešu, gan anglofonajā kultūrtelpā. Kā piemērus var minēt H. Hirša un V. Valeiņa pētījumus attiecībā uz latviešu literatūru; Dž. Reibena, Dž. Frova (*J. Frow*), P. Hjūma, T. Janga u.c. anglofonu autoru pētījumus. Ceļojuma apraksta žanru un ar to saistīto terminoloģiju pētīja arī daudzi Krievijas literatūrzinātnieki – V. Šačkova, N. Maslova, Aljona Bondareva (*Alena Bondareva*), V. Rusakovs u.c.

⁶¹ Par žanru specifiku tika plaši diskutējis literatūrzinātnieks V. Valeinis savos pētījumos. Valeinis, V. 2007. *Ievads literatūrzinātnē*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Valeinis, V. 1961. *Poētika: Daiļdarba elementi*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.

Valeinis, V. 1999. *Ievads latviešu literatūrteorijas vēsturē*. Rīga: Zvaigzne ABC.

⁶² Kā plašāk izmantojamus avotus var minēt J. Kursītes “Dzejas vārdnīcu” (2002), Latvijas Enciklopēdiskā vārdnīcu www.letonika.lv, latviešu valodas tiešsaistes vārdnīcu un tulkošanas platformu *Linguee* (<https://www.linguee.com/>) u.c.

⁶³ Burima, M. *Modernisma koncepti 20. gadsimta sākuma latviešu literatūrā*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2011, 22. lpp.

noteica nepieciešamība studēt ceļojuma apraksta žanra autoru tekstus diahronā griezumā, lai identificētu žanra evolūciju un specifiskās iezīmes promocijas darbā pieteiktā laika posmā.

Lai atspoguļotu ceļojuma aprakstu daudzveidību, tika atlasīti pēc formas tipoloģiski dažādi ceļojumu teksti (piem. romāni, stāsti, dienasgrāmatas, memoāri, esejas u. c.). Latviešu un amerikāņu ceļojuma aprakstu autori, definējot savus ceļojumu tematikai veltītos darbus, improvizē ar žanra robežu paplašināšanu un sapludināšanu ar citiem prozas žanriem. Tādēļ pētījumā ir arī integrēti hibrīdteksti, kas reducēti līdz ceļojuma apraksta žanram, tādējādi akcentējot žanra savdabību, kas pakāpeniski iezīmējās žanra evolūcijas un mūsdienu transformāciju rezultātā.

Īpašu interesi izraisa ceļojuma apraksti, kuru galvenais ceļojuma objekts ir kāda noteikta ģeogrāfiska vieta (valsts, pilsēta), vai kuros priekšplānā ir izvirzīti tipiski pasaules literatūras motīvi⁶⁴. Piemēram, Sibīrijas tēls parādās daudzos latviešu un amerikāņu ceļojumu tekstos, tikai dažādās reprezentācijās; Āfrikas tēma, sākot ar Džozefa Konrada ceļojuma romānu “Tumsas sirds” (*Heart of Darkness*, 1899), ar tumsu kā vadmotīvu, izvijas cauri vairākiem mūsdienu ceļojumu aprakstiem. Turklāt meklējumu motīvs, kas ir viens no svarīgākajiem ceļojuma apraksta organizēšanas principiem, daudzkārt aktualizēts gan latviešu, gan amerikāņu ceļojuma tekstos.

Tiek pievērsta īpaša uzmanība tiem ceļojuma tekstiem, kas visspilgtāk ilustrē ceļojuma apraksta žanra iezīmes, tā specifiku, kā arī unikālus žanriskus veidojumus. Lai aktualizētu žanra mutācijas tendences, tiek aplūkoti vairāki ceļojuma tekstu paveidi: ceļojuma esejas, dokumentālā proza u.c.

No mūsdienu amerikāņu ceļojumu literatūras dotā promocijas pētījumā tiek īpaši akcentēti šādi ceļojumu teksti: Pola Terū (*Paul Theroux*) “Tumšas zvaigznes safari: pa sauszemi no Kairas uz Keiptaunu” (*Dark Star Safari: Overland from Cairo to Cape Town*, 2004) un “Lielais Dzelzceļa Bazārs” (*The Great Railway Bazaar*, 1975); Pītera Dženkinsa (*Peter Jenkins*) trevelogs “Ejot cauri Amerikai” (*A Walk across America*, 1979); Kiras Salakas (*Kira Salak*) ceļojuma romāns “Baltā sievietē” (*The White Mary*, 2008), kas ir pašas autore transformējums no viņas agrāk publicētās dokumentālās prozas⁶⁵ daiļliteratūras tekstā. Sastatāmās analīzes veikšanai un žanra specifikas

⁶⁴ Ar terminu “motīvs” apzīmē māksliniecisko sižetu, elementu vai ideju, kas pastāvīgi atkārtojas dažādos literārajos darbos. Tā ir stabila teksta semiotiskā vienība, un katram motīvam ir vēsturiski universāls nozīmju kopums. Daži motīvi pasaules literatūrā pastāv kā invarianti, tas nozīmē, ka tajā ir kodols, kāda universāla nozīme, kas gadsimtiem ilgi pāriet no viena darba uz otru, atkārtojoties daudzos literārajos tekstos, nereti iegūstot filozofisku konotāciju. Шальгина, С. Г. *Понятие «мотив» и его интерпретация в теории литературы и музыке. Социально-экономические явления и процессы*, № 1 (035), с. 250-254.

⁶⁵ Salak, K. 2004. *Four Corners: A Journey into the Heart of Papua New Guinea*. National Geographic.

noteikšanai tika aktualizēti arī citi amerikāņu ceļojumu apraksti: Džeka Keruaka (*Jack Kerouac*) ceļojuma romāns “Ceļā” (*On the Road*, 1957), Īana Freizera (*Ian Frazier*) Sibīrijas attēlojums trevelogā “Ceļojumi Sibīrijā” (*Travels in Siberia*, 2010), Dž. Reibena grāmata par ceļojumiem pa Misisipi “Old Glory: amerikāņu jūras brauciens” (*Old Glory: American Voyage*, 1981). Tika aplūkoti vairāki sieviešu ceļojumu naratīvi: Elizabetes Gilbertas (*Elizabeth Gilbert*) memuari “Ēd, lūdzies, mīli” (*Eat, Pray, Love: One Woman's Search for Everything, Across Italy, India and Indonesia*, 2006); Mērijas Morisas (*Mary Morris*) ceļojumu memuari “Nav ko paziņot: sievietes, kas ceļo viena, memuari” (*Nothing to Declare: Memoirs of a Woman Travelling Alone*, 1988), Mērijas Makkornakas Tompsones (*Mary McCornack Thompson*) ceļojumu dienasgrāmata „Mērijas Makkornakas Tompsones dienasgrāmata” (*The Mary McCornack Thompson Diaries*, 1887 – 1962). Turklāt, lai demonstrētu žanra tipoloģiju un parādītu kādas ģeogrāfiskās vietas tēlojuma specifiku no citas Amerikas kontinenta autora perspektīvas, šim pētījumam tika piesaistīts kanādiešu autora Fārlija Moueta (*Farley Mowat*) ceļojuma romāns “Sibīrieši” (*The Siberians*, 1970), kas reprezentē neviennozīmīgo Sibīrijas raksturojumu. Amerikāņu un kanādiešu autoru ceļojumu tekstu saraksts tiek sistematizēts šī pētījuma 1. pielikumā.

Ceļojuma apraksta žanrs Latvijā vairāk izplatīts mazajās prozas formās, tādās kā stāsti, dienasgrāmatas vai ceļojuma esejas. Tādējādi, lai veiktu pētījumā paredzēto salīdzināmo analīzi, tika atlasīti 17 latviešu 21. gadsimtā izdotie ceļojuma apraksti. Latviešu ceļojuma tekstu korpusu veido I. Ābeles dienasgrāmatas un ceļojumu apraksti „Austrumos no saules un ziemeļos no zemes” (2005), kas ne tikai iekļauj ceļojumu aprakstus par Sibīriju, Vāciju un Igauniju, bet aktualizē arī reģionālo aspektu ceļojumu naratīvā par Latgali. L. Muktupāvelas un A. Terzena ceļojumu apraksti „Tas notiek Latvijā” (2006) pievēršas iekšzemes ceļojumam, fokusējoties uz 29 nomaļām Latvijas vietām, kuras dažādu iemeslu dēļ nosauktas neordināros vietvārdos, kas tām piešķir vairākas “rakstura īpašības gluži kā cilvēkiem”⁶⁶, kā arī akcentē to unikalitāti. Ceļojuma apraksta žanra izpēti veicina arī citi atlasītie teksti. Žanra nevienmērīgumu un tipoloģisko daudzveidību ilustrē Andras Manfeldes dokumentālā proza „Ceļojums uz mēnesi” (2011), Ingvara Leiša un Ulda Brieža ceļojuma dienasgrāmata “Latviešus Sibīrijā meklējot” (2016), Laines Pērses ceļojuma grāmata “Ar stopiem apkārt pasaulei. Ziemeļamerikas kokteilis” (2017), L. Langas ceļojumu esejas “Es varēju

⁶⁶ Muktupāvela, L., Terzens, A. *Tas notiek Latvijā*. Apgāds ARTE, 2006, 9. lpp.

nesteigties” (2008), kā arī vairāki stāstu krājumi: „Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm” (2016)⁶⁷ ar īpašu uzsvāru uz Ingūnas Grīnbergas stāstu “Sala”, Mārča Kalniņa stāstu “Špicbergena”, Māra Gaiļa stāstu “Pasaules eksotiskās salas “Mildas” maršrutā” un Mārtiņa Šica stāstu „Papua-Jaungvineja”, kā arī “Ceļojumi mistēriju pasaulē” (2020); “Klaidoņi ūdens pasaulē” (2018) u.c. ceļojumu stāstu krājumi. Latviešu autoru pētījumam atlasītie ceļojumu apraksti tiek sistematizēti promocijas darba 2. pielikumā.

Ceļojuma apraksta žanra īpatnības nosaka promocijas darbā izmantotā literāro darbu korpusa daudzveidība, analizējot romānus, stāstus, dienasgrāmatas, esejas, piezīmes par ceļojuma tematiku, kas robežojas ar ceļojuma apraksta žanru, ar mērķi gan ilustrēt ceļojumu tekstu tipoloģisko daudzveidību, gan arī noteikt mūsdienu žanra transformācijas, salīdzinot tipoloģiski dažādus ceļojumam velētus tekstus.

Promocijas darba struktūru veido ievads, sešas nodaļas ar apakšnodaļām, pētījuma secinājumi un izmantotās literatūras saraksts, kurā ir 186 literatūras vienības. Tekstu korpusu veido 39 avoti.

Ievadā sniegts promocijas darba tēmas izvēles pamatojums, definēts mērķis, izvirzīti pētījuma pamatuzdevumi un pētījuma hipotēze, raksturota teorētiskā un metodoloģiskā bāze, iezīmēta pētījuma novitāte Latvijas kultūrtelpā. Ievaddaļā tika raksturots izmantoto literāro tekstu korpus, kā arī sniegts plašs izmantotās zinātniskās literatūras korpusa pārskats.

1. nodaļa „Ceļojuma apraksts žanra kontekstā” ir velēta ceļojuma apraksta žanra specifikas izpētei. Tajā ir apkopota ceļojuma apraksta apzīmēšanai izmantojamā terminoloģija un uzsvērti ar žanru saistīti koncepti. Ir arī aktualizēts jautājums par žanra izcelšanos latviešu un amerikāņu literatūrā, noteikti tā evolūcijas posmi. Īpaša uzmanība ir pievērsta ceļojuma apraksta žanra savdabībai: ir identificētas žanra tipiskās iezīmes, izanalizētas žanriskās īpatnības un ir akcentēta ceļojuma apraksta žanra hibrititāte. Vienā no apakšnodaļām ir aktualizēts jautājums par ceļojuma apraksta žanra piederību daiļliteratūrai vai publicistikai. Šī nodaļa arī sniedz ieskatu

⁶⁷ 2016. gada 28. jūnijā ziņu portāls DELFI iepazīstināja Latvijas lasītāju ar grāmatas tematiku un publicēja P. Struberga grāmatas pārskatu. “Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm” ir viens no stāstu krājumiem populārajā ceļojumu grāmatu sērijā “aiz apvāršņa”. Grāmata ir tapusi kā atsevišķu stāstījumu kopums, kuru autori ir ceļotāji [...]. Tā ir velēta Jānim Vaišļam – pasaules apceļotājam un “Pasaules latviešu klaidoņu brālības” goda biedram. Pēc Latvijas Ģeogrāfijas biedrības prezidenta Ivāra Strautnieka domām, stāstu autori sniedz savu priekšstatu, redzējumu un izjūtas par kādu no pasaules salām. No viņu snieguma mūsu iztēlē paveras gan salu ainavas, gan arī priekšskars uz pašu salinieku dzīves ikdienu. Tikai no šiem dažiem stāstiem vien jau ir noprotams, cik liela ir salu daudzveidība un cik tās ir atšķirīgas viena no otras. Gluži kā cilvēki, katra no tām ir unikāla. Tāpat arī katrs cilvēks redz un izjūt salu savādāk. Strubergs, P. 2016. “Korfu salas apskate dienas laikā — brīnumi un noslēpumi latviešu klaidoņa acīm”. <https://www.delfi.lv/turismagids/es-celoju/korfu-sala-ko-tur-apskatit.d?id=47611423&page=5> [skatīts: 23.08.2021].

ceļojumu aprakstu tipoloģijā: tajā ir apkopotas ceļojumu aprakstu žanriskās makrostruktūras un formas.

2. nodaļa “Ceļojuma apraksta žanra īpatnības 20.–21. gadsimtu mijas latviešu un amerikāņu literatūrā” ir sadalīta piecās apakšnodaļās, kurās ir identificētas un ilustrētas būtiskākās žanra iezīmes, tādas kā hronoloģiskais stāstījums, ceļa motīvs, meklēšanas motīvs, kā arī akcentēta faktu un dokumentālo elementu loma ceļojuma teksta autentiskuma veidošanā. Viena no apakšnodaļām ir veltīta iekšzemes ceļojumu aprakstiem un to specifikai.

3. nodaļa “Ceļojuma apraksta žanra bināro opozīciju izpausmes latviešu un amerikāņu ceļojumu naratīvos” atklāj bināro opozīciju nozīmīgumu ceļojuma apraksta žanra ietvaros. Žanra tipiskākās binārās opozīcijas (*savējais – svešais, mājas – ceļš, daba – civilizācija* u.c.) ir komentētās ar piemēriem no latviešu un amerikāņu ceļojumu aprakstiem.

Promocijas darba **4. nodaļa** ar nosaukumu “**Ceļojuma apraksts dzīves rakstībā**” apsver *dzīves rakstības* iezīmes mūsdienu latviešu un amerikāņu ceļojumu aprakstos. Šīs nodaļas četrās apakšnodaļās ir aplūkots *dzīves rakstības* jēdziens, ir iezīmēti dzīvesstāstam raksturīgie elementi, kā arī izcelts tematiskais korpuss, kurā ir ieskicēti ceļojuma tekstam tipiskie auto/ biogrāfijas virzieni un komponenti: identitātes meklēšanas motīvs, sevis meklējumi un sevis izzināšana, auto/ biogrāfijas komponenti ainavas reprezentācijā u.c.

5. nodaļa “Ģeopolitiskais diskurss mūsdienu latviešu un amerikāņu ceļojumu naratīvos” aktualizē ģeopolitikas jēdzienu mūsdienu ceļojumu naratīvu kontekstā. Pamatojoties uz politiskās ģeogrāfijas, kas aplūko politisko procesu un parādību telpisko aspektu, kā arī ģeopolitiku kultūrkritiskā kontekstā, šajā nodaļā ir vairāk aktualizētas Sibīrijas telpiskās identitātes kā sociālās konstrukcijas, nevis šī reģiona ģeogrāfiskās īpatnības. Tādējādi ģeopolitikas jēdziens ir vērsts uz Sibīrijas hronotopa vēsturiski politisko procesu reprezentācijas specifiku mūsdienu latviešu un amerikāņu ceļojumu aprakstos, akcentējot politisko ietekmju kopīgajās un atšķirīgās recepcijas.

6. nodaļā “Ceļojumu aprakstu mākslinieciskā forma un parateksta pragmatika mūsdienu latviešu un amerikāņu autoru ceļojumu aprakstos” ir akcentēta teksta mākslinieciskās formas nozīme, un ir aplūkots paratekstualitātes jēdziens ceļojuma apraksta žanra kontekstā. Īpašā uzmanība tiek pievērsta parateksta pragmatikai un paratekstuālā aparāta funkcijām mūsdienu latviešu un amerikāņu ceļojumu aprakstos. Šajā nodaļā ir izpētīti tādi paratekstuālie elementi kā literārā darba paplašinātie nosaukumi, veltījumi, epigrāfi, ilustratīvie un

arhīva materiāli, kuri mūsdienu ceļojumu tekstos veic ne tikai informatīvo un performatīvo funkcijas; tie arī veido zināmu komunikatīvu saikni starp teksta autoru un potenciālo lasītāju.

Promocijas darba **nobeigumā** ir apkopoti galvenie pētījuma gaitā gūtie rezultāti. Darbu noslēdz izmantotās literatūras saraksts un 6 pielikumi.

1. CEĻOJUMA APRAKSTS ŽANRA KONTEKSTĀ

Ceļojuma apraksta žanrs tika aktualizēts daudzās pasaules kultūrtelpās; poētiskie (*fiction*⁶⁸) un publicistiskie (*non-fiction*⁶⁹) ceļojumu teksti ieņem nozīmīgu vietu pasaules literatūrā. Milzīgais ceļojumu aprakstu klāsts ir pārstāvēts dažādās formās; katrai ceļojuma literatūrai ir savs vēsturiskais mantojums, specifiskas attīstības tradīcijas un nacionālās īpatnības. Veidojot un nostiprinot lasītāju prātos noteiktus vietu un to iedzīvotāju tēlus, recepcijas un interpretācijas, ceļojumu apraksti, tāpat kā mūsdienu masu informācijas līdzekļi, veido dažādu vietu identitāti. Tajā pašā laikā ceļojumu apraksti arī stiprina autoru un lasītāju dzimtās valsts sociālo kārtību, ar saviem uzskatiem, prioritātēm un normām, un var veicināt stereotipus un aizspriedumus attiecībā uz ārvalstniekiem, kā arī pārkuma sajūtu pār viņiem.

Ceļojumu apraksti ir pastāvējuši pasaules literatūrā tūkstošiem gadu, un tiem ir sena un bagāta vēsture. Literārajiem darbiem par ceļojuma tematiku, kas ir radušies senajā Grieķijā un kuriem Homēra laikā tika piešķirtas mītiskās iezīmes, sekoja vesels klāsts tekstu viduslaikos, kas vēlāk guva jaunu attīstības impulsu un popularitāti jauno atklājumu periodā un atgriezās mūsdienās jau atjaunotā, īpatnējā un daudzveidīgā formā. 21. gadsimta literatūrā ceļojuma apraksti “veido ievērojamu daļu no mūsdienu populārās daiļliteratūras”⁷⁰. Parādoties sensenajos laikos, ceļojumu apraksti transformējās un attīstījās dažādu kultūrvēsturisko pārmaiņu dēļ. Savos pētījumos Hjūms un Jangs, analizējot ceļojumu aprakstu agrīnās formas, žanra evolūciju un žanram raksturīgās mūsdienu transformācijas, norāda, ka “[..] ceļojumu literatūra ir jāaplūko kā plašs un pastāvīgi mainīgs žanrs ar komplicētu vēsturi, kas ir vēl pienācīgi jāizpēta”⁷¹. Līdz mūsdienām ceļojuma

⁶⁸ Anglofonajā kultūrtelpā ar jēdzienu *fiction* apzīmē literatūras daļu, kas ietver iztēles stāstījuma darbus, it īpaši prozas formā (<https://www.dictionary.com/browse/fiction> [skatīts: 05.11.2021]). Balstoties uz latviešu valodas tiešsaistes vārdnīcu un tulkošanas platformu *Linguee* (<https://lv.linguee.com/ang%C4%BCu-latvie%C5%A1u/tulkojumi/fiction.html> [skatīts: 05.11.2021]), termina atveidojumi latviešu valodā ir “mākslas” (filma), “literārais” (darbs), “beletristika”. Latviešu literatūrzinātnes telpā nav noteiktas vienotas pieejas, kurš termins ir precīzāk jālieto pētāmā žanra kontekstā, tāpēc promocijas darba autore ir izvēlējusies izmantot variantus “daiļliteratūra” un “poētiskais teksts” sastājumā ar *non-fiction* (skat. tālāk).

⁶⁹ *Non-fiction* ir vēl viens literatūrzinātniskais termins žanru kontekstā, kas anglofonajā kultūrtelpā apzīmē literatūras nozari, kas ietver stāstījuma prozas darbus, kuros aplūkoti vai piedāvāti viedokļi vai pieņēmumi par faktiem un realitāti, tajā skaitā biogrāfija, vēsture un eseja (pretstatā *fiction*) (<https://www.dictionary.com/browse/non-fiction> [skatīts: 05.11.2021]). Gandrīz nav iespējams atrast precīzu atveidojumu šim terminam latviešu valodā, jo “Angļu valodā lietotais dalījums *fiction* un *non-fiction* literatūrā latviski izmantots netiek” (<https://satori.lv/article/verigais-vestitajs#> [skatīts: 05.11.2021]). Promocijas darba autore šī pētījuma kontekstā ir piedāvājusi variantus “dokumentālā proza” un “publicistiskie teksti”.

⁷⁰ Žindžiuvienē I. E. ‘In Search of Eldorado’: Elements of Travel Fiction in Tahir Shah’s Books on Morocco. *The Human, Journal of Literature and Culture*, Issue 1, June 2013, p. 1.

⁷¹ Hulme P., Youngs T. *The Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2002, p. 10.

apraksta žanrs nonācis līdz lasītājam ar ļoti daudzām modifikācijām. Taču jautājums par to žanrisko piederību joprojām paliek aktuāls un diskutabls, jo “literatūra ir dzīvs organisms, tanī vienmēr kaut kas dzimst un atmirst, vienmēr kas pārveidojas, attīstās, iegūdamas jaunas formas un pārsteigdamas ar neparastumu, ierasto priekšstatu norādīšanu. Visi šie procesi norisinās žanru iekšienē un ārējā formā”⁷².

Pasaules literatūras mērogā ceļojumu aprakstiem ir īpaša vieta, jo gan lasītājiem, gan literatūras kritiķiem bieži vien rodas nenoteikta vai arī neviennozīmīga attieksme pret ceļojumu tekstiem. Tie šaubīgi var tiek attiecināti uz prioritāro, elitāro literatūru; tā drīzāk ir masu literatūra, nereti ar marginālu statusu.

Mūsdienās masu literatūras izplatīšanās var tikt izskaidrota ar 21. gadsimta pieaugošajām globalizācijas tendencēm, kad paplašinās horizonti, atverot cilvēkiem visdažādākās ceļošanas iespējas. Masu literatūras izplatīšanās šo procesu ietekmē skar, pirmkārt, tādus literārus žanus kā mīlas romāns, detektīvs, ceļojuma apraksts u.tml. Jebkurš ceļojums mūsdienu pasaulē var tikt reproducēts kādā no ceļojuma apraksta formām – esejā, dienasgrāmatā, biogrāfijā u.c., ievērojot klišeiskas ceļojuma apraksta žanra iezīmes, taču ignorējot māksliniecisko vērtību un oriģinalitāti. Turklāt ļoti strauja moderno tehnoloģiju attīstīšanās ļauj attēlot ceļojuma refleksijas ne tikai tradicionālajā veidā – publicētajās grāmatās vai literārajos žurnālos, bet arī ceļojuma blogos, kuros parādās ceļojumu ziņojumi, ceļotāju dienasgrāmatas, emuāri, kas ar katru dienu kļūst arvien populārāki. Masu literatūras izplatīšanos un zināmā mērā popularitāti nosaka arī auditorijas pieprasījums, ko atzīmē V. Šačkova savā pētījumā: “Ceļojuma apraksti ir reakcija uz auditorijas pieprasījumu. Ceļojuma apraksts kā žanrs visspēcīgāk izjūt realitātes un dažādu ar literatūru nesaistīto apstākļu tiešo ietekmi”⁷³.

Tomēr uzskatīt visu ceļojumu literatūru par zema līmeņa, mazvērtīgu lasāmvielu ir diezgan nekorekti. Marginalitātes pakāpe ir atkarīga no lasītāju receptijas. “Lasītājs var brīvi noraidīt idejas, kas viņam nav aktuālas, un nepirkt un nelasīt literatūru, kas tiek postulēta kā svarīga, vienlaikus pieprasot, lai grāmatas ir interesantas, sižetiski noslēgtas un loģiskas, lai to varoņi ir spilgti un atmiņā paliekoši.”⁷⁴ Šajā sakarā parādās arī tā saucamās „komerciālās”⁷⁵

⁷² Kiršentāle, I., Smilktiņa, B., Vārdaune, Dz. *Prozas žanri*. Rīga: Zinātne, 1991, 5. lpp.

⁷³ Шачкова, В. А. *Путешествие как жанр художественной литературы: вопросы теории*. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, № 3, с. 281.

⁷⁴ Melngalve, I. 2015. *Rakstnieks un doma decentralizētā literatūrā*. Pieejams: <https://www.punctummagazine.lv/2015/03/19/rakstnieks-un-doma-decentralizeta-literatura/> [skatīts: 10.10.2021].

⁷⁵ Turpat.

literatūras, kuru pastāvēšana un attīstība ir lasītāja un arī izdevniecību rokās. “Šādā literatūrā ideoloģijai ir cita nozīme: rakstnieks nevis modelē vēlamo domāšanas veidu vai norāda uz nevēlamo domāšanas veida kļūmēm, bet gan fiksē domas un idejas, kas ir svarīgas lasītājam, bieži vien pat nesniedzot savu interpretāciju.” Tādējādi, “pārdošanas apjomu tieši ietekmēs tas, cik lielā mērā autors pratīs savā darbā reproducēt lasītāja pasaules uztveri”⁷⁶.

Mūsdienu ceļojuma apraksti, savukārt, pārsteidz ar savu neviendabīgumu, saturisko daudzveidību, tekstu formu dažādību un tematikas plašumu, kas arī izraisa milzīgo lasītāju auditorijas pieprasījumu. “Šādas popularitātes cēloņi nav grūti ieraugāmi: viegli iztēlojamais un aprakstāmais ceļš telpā var kalpot ne tikai kā „diegs”, ar ko sasaistīt atsevišķas epizodes, bet arī kā visdažādāko situāciju modelis – pasaules izzināšanas, pašanalīzes, „sevis meklējumu”, virziens „uz priekšu” var nozīmēt arī „augšup”, „attīstīties” un tamlīdzīgi.”⁷⁷ Tādēļ, lai nodrošinātu pilnīgu un vispusīgu skatījumu uz ceļojumu literatūru kopumā, ir būtiski apzināt katru tās īpatnību.

1.1. Terminoloģija un pamatkoncepti

Pirms apskatīt ceļojuma aprakstu kā žanru vai ceļojumu literatūru kā tekstu kopumu ar visām tā transformācijām, modifikācijām un tipoloģiskajām īpatnībām, ir vērts apzināt ar ceļojuma apraksta žanru saistīto terminoloģiju un konceptus, izanalizējot pamata jēdzienus lingvistiski un etimoloģiski, aktualizējot terminu izcelsmi, iespējamās variācijas un atšķirības to lietošanā. Sastatāmās analīzes kontekstā tiks aplūkoti vairāki jēdzieni ceļojuma apraksta žanra apzīmēšanai latviešu un angļu valodās, tādējādi atsaucoties uz divām kultūrtelpām un literatūrzinātnes tradīcijām. Dažos gadījumos tiks arī veiktas paralēles ar krievu valodā izmantojamiem konceptiem, jo krievu literatūrzinātnē ceļojuma apraksta žanrs ir sen un plaši pētīts, kas daļēji veicināja žanra teorētisko aspektu izpratni arī latviešu kultūrtelpā.

Aplūkojot žanra terminoloģiju, var secināt, ka tā nav viennozīmīgi noteikta mūsdienu literatūrzinātnē, jo pastāv dažas žanra apzīmējumu variācijas. Mūsdienu latviešu literatūrzinātnē terminoloģijas problēma kaut gan apzināta, tomēr joprojām nav atrisināta, jo nav konsekventa viedokļa nedz ceļojuma apraksta žanra definēšanā, nedz arī žanra piederības daiļliteratūrai vai publicistikai noteikšanā (*fiction* vai *non-fiction*).

⁷⁶ Melngalve, I. 2015. *Rakstnieks un doma decentralizētā literatūrā*. Pieejams: <https://www.punctummagazine.lv/2015/03/19/rakstnieks-un-doma-decentralizeta-literatura/> [skatīts: 10.10.2021].

⁷⁷ Berelis, G. *Klusums un vārds*. Daugava, 1997, 165. lpp.

Anglofonajā kultūrtelpā, kur ceļojuma literatūra ieņem nozīmīgu vietu starp citiem literārajiem žanriem, terminoloģija, kas var tikt attiecināma uz ceļojumu tekstiem, ir samērā universāla – apzināta, saskaņota un akceptēta literatūrzinātnieku vidē. Dažāda veida ceļojuma aprakstus parasti apzīmē ar jēdzieniem “ceļojuma naratīvs” (*travel narrative*) vai arī “trevelogs” (*travelogue*). Trevelogi satur vietu, ainavu un cilvēku aprakstus, kā arī vēstures, mākslas un ģeogrāfijas faktus. Ceļojumu aprakstu specifika ir tāda, ka reāli notikumi un fakti tiek projicēti uz māksliniecisko pasauli. Bieži vien to autori sniedz atsauces uz reālajiem vēsturiskajiem notikumiem, nosauc reālas personas, sniedz informāciju par topogrāfiskajiem objektiem. Kaut gan šiem aprakstiem ir jābūt precīziem, objektīviem un patiesiem, tajos var būt arī akcentētas rakstnieka emociju refleksijas. Pats termins *travelogue* ir amerikānisms, kur vienā vārdā saplūst kopā darbības vārds *travel* ar nozīmi „ceļot”, un lietvārds *monologue*, kas latviešu valodā ir „monologs” jeb viena cilvēka stāsts. Ir jāuzsver, ka šo terminu žanru apzīmēšanai pielieto tikai pēdējā gadsimta laika posmā, no aptuveni 1900.–1905. gada, kad tas parādījās anglofonajās vārdnīcās. 20. gadsimta sākumā to piedāvāja amerikāņu fotogrāfs, ceļotājs un režisors Eliass Bertons Holms (Elias Burton Holmes, 1870-1958), kuru līdz mūsdienām dēvē par ceļojuma apraksta žanra tēvu (*Father of the Travelogue*⁷⁸). Holms bija pirmais, kas apvienoja ceļojumu aprakstus, slaidrādes un kinofilmas savās dokumentālajās ceļojumu lekcijās un apzīmēja šo rezultātu ar terminu *travelogue*. Savas specifikas dēļ termins *travelogue* sākumā tika attiecināts tieši uz kino žanru, taču vēlāk tas ieņēma nozīmīgu vietu arī literatūrā. Pirms termina izmantošanas literatūrā un kultūrā ceļojuma tekstus anglofonajā kultūrtelpā apzīmēja ar jēdzieniem *travel writing*, *travel literature* jeb *travel narratives*, kuri pastāv un tiek pielietoti arī mūsdienās.

Analizējot krievu valodas terminus šim jēdzienam, jāatzīmē, ka ir sastopami arī dažādi žanra apzīmējuma varianti. Visbiežāk lietotie nosaukumi ir *zhanr putevogo ocherka* vai *zhanr puteshestviya*, kā to sauc tādas pazīstamas žanra pētnieces, kā N. Maslova⁷⁹ vai V. Šačkova⁸⁰. Ir sastopamas arī citas, savdabīgas termina variācijas; tā, piemēram, Aļona Bondareva (*Alyona Bondareva*) savā rakstā par mūsdienu ceļojuma apraksta žanru nosauc to par “klejojumu literatūru (*literatura skitaniy*)⁸¹”, tādējādi piešķirot žanram noteiktu semantisku nokrāsu. Taču arvien biežāk

⁷⁸ *The Burton Holmes Archive*. Pieejams: <http://www.burtonholmesarchive.com/> [Skatīts: 20.07.2019].

⁷⁹ Маслова, Н. *Путевой очерк: проблемы жанра*. М.: Знание, 1980.

⁸⁰ Шачкова, В. *Путешествие как жанр художественной литературы: вопросы теории*. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, № 3, 2008, с. 277-281.

⁸¹ Bondareva, A. *Литература скитаний*. «Октябрь» 2012, №7. Pieejams: <http://magazines.russ.ru/october/2012/7/bo18.html> [Skatīts: 16.06.2022].

krievu literārajā kritikā ir sastopams angļu valodas aizguvums *travelog*, ko vairāk pielieto attiecībā uz jaunu, proti, 21. gadsimta sākuma, ceļojuma literatūru. Kulturologs V. Rusakovs⁸² norāda, ka anglofonais aizguvums ienāk Krievijas literatūrzinātnē tieši 20.-21. gadsimtu mijā, ceļojuma literatūras un ceļojumu aprakstu žanra apzīmēšanai. Termins kļūst atpazīstams un plašāk pielietots pēc 2001. gada, kad iznāca Aleksandra Etkinda (*Aleksander Etkind*) grāmata “Ceļojumu interpretācija: Krievija un Amerika trevelogos un intertekstos”⁸³. Šī aizguvuma iesakņošana literatūras kontekstā veicināja ceļojuma apraksta žanra pētnieku iedalījumu divās lielās grupās, kas rietumu literatūrzinātnē pastāv jau no 20. gadsimta vidus. Termina plašas izpratnes atbalstītāji uzskata par trevelogu jebkuru literāro tekstu, kur parādās ceļojums. Koncepta šauras izpratnes atbalstītāji uzskata, ka ceļojuma apraksts ir teksts, kurš veidojas kāda reāla ceļojuma ietekmē. Maršruts šādā tekstā kļūst par galveno faktoru, kas ietekmē literārā darba kompozīciju un idejas. Šādu tekstu uzskata par metatekstu, kurā paralēli risinās reālā kustība telpā un stāstījums jeb naratīvs par šo kustību. Balstoties uz šādas ceļojumu aprakstu diferencēšanās, šī pētījuma autore izprot trevelogu tā šaurākajā izpratnē. Ceļojumu apraksti to plašākajā nozīmē drīzāk pieder daiļliteratūrai, tātad tos būtu loģiskāk apzīmēt ar kādu citu terminu – ģeogrāfisku romānu, literatūru ar ģeogrāfisku sižetu. Dažos gadījumos šī literatūra var būt cieši saistīta ar ceļojumu literatūru, taču citos gadījumos tai ar treveloga žanru nav nekāda sakara.

Latviešu literatūrzinātnē visizplatītākais un atpazīstamākais žanra apzīmējums ir „ceļojuma apraksta žanrs”, kas leksiski un semantiski līdzinās krievu apzīmējumam šim jēdzienam, proti, *zhanr putevogo ocherka*. Termins *apraksts* tā plašākajā nozīmē nosauc prozas žanru vai konkrētu daiļdarbu, kam raksturīga dokumentalitāte, konkrētu faktu un personu attēlojumu (pēc aprakstītā objekta, piem., *ceļojuma apraksts* vai *problēmas apraksts*; pēc mākslinieciskās pieejas, piem., *publicistisks apraksts* vai *lirisks apraksts*). Tas tiek arī definēts kā „literāri publicistisks darbs, kas no stāsta atšķiras ar dokumentalitāti, ar tiešu atbilstību dzīves faktiem (notikumiem, personām, dažādām aktualitātēm)”⁸⁴. Apraksts ir parasti vēstījums pirmajā personā, kas nozīmē, ka stāstītājs vai nu vēsta par to, ko pats pieredzējis, vai arī par to, ko pats labi zina. Šī vēstījuma forma padara jebkuru aprakstu subjektīvāku ar īpaša veida ticamības pakāpi. Mūsdienās *ceļojuma apraksts* ir plašs un ētiski nozīmīgs literatūras žanrs, kas tiek klasificēts kā aprakstošās prozas veids.

⁸² Русаков, В. *Травелог души С. Графа: от науки к вероучению*. В: Дискурс-Пи. – V. 12, l. 1 (18)., 2015, с. 114.

⁸³ Эткинд, А. 2022. *Толкование путешествий: Россия и Америка в травелогах и интертекстах*. НЛЮ. Grāmatas pirmais izdevums tika izdots 2001. gadā.

⁸⁴ Valeinis, V. *Ievads literatūrzinātnē*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 166. lpp.

Tekstus ar ceļojuma motīvu arvien biežāk latviešu valodā dēvē par ceļojuma naratīvu, kas ir transliterācija vai puskalks no angļu valodas (*travel narrative*). Ar terminu ‘naratīvs’ parasti apzīmē stāstījumu (no latīņu val. *narrare* – stāstīt, ziņot, vēlreiz pārskatīt, *narro* - stāsts); tomēr “latviešu literatūrzinātnē joprojām pastāv neskaidrības, nosaucot naratoloģijas pētījuma objektu, vai tas ir naratīvs, vēstījums vai stāstījums”⁸⁵. Šī pētījuma kontekstā promocijas darba autore pielieto terminu *ceļojuma naratīvs* pārsvarā poētisko ceļojumu tekstu apzīmēšanai, jo, viņasprāt, tas ir universāls, atbilst naratoloģijas konceptam un atspoguļo tā būtību; turklāt termins var būt attiecināms uz anglofonas kultūrtelpas literārajiem darbiem, proti, *travel narratives*.

Vēl viens termins ceļojumu tekstu apzīmēšanai, proti, “trevelogs”, arī pakāpeniski ienāk latviešu literatūrzinātnē, aizstājot ierasto terminu “ceļojuma apraksts”, kuram mūsdienu globalizācijas laikmetā nereti parādās nenozīmīguma konotācija. Sakne “logos” piešķir ceļojumu literatūrai īpašu nozīmi, bet zinātnei, kas to pēta, globālu zināšanu statusu. Pagaidām termins “trevelogs” reizēm parādās latviešu rakstos vai interneta blogos attiecībā uz ceļojuma literatūru, taču tas jau ir atpazīstams literatūrzinātnieku un lasītāju vidē un pakāpeniski tiek pielietots komunikācijā.

Tātad aplūkotie jēdzieni – ceļojuma literatūra, ceļojuma apraksts, ceļojuma naratīvs un trevelogs – var būt savstarpēji aizvietojami un visi var tikt pielietoti ceļojuma žanra apzīmējumam šī pētījuma ietvaros. Turpmāk tekstā, analizējot ceļojuma apraksta žanra specifiku un tipoloģiju, promocijas darba autore vairuma gadījumos pielietos latviešu literatūrzinātnē vispārpieņemto apzīmējumu ‘ceļojuma apraksts’. Savukārt, pārējie koncepti arī netiks ignorēti, jo attiecībā no konteksta tie var līdzēt žanra kādas specifiskās iezīmes aktualizēšanā. Tā, pētījuma empīriskajā daļā parādās jēdziens „trevelogs”, kas galvenokārt attieksies uz amerikāņu publicistiskajiem ceļojumu tekstiem (*non-fiction*), bet ar jēdzienu “ceļojuma naratīvs” var tikt apzīmēti poētiski (*fiction*) ceļojumu teksti abās kultūrtelpās ar tipisko naratīva struktūru.

Lai šī pētījuma ietvaros pilnībā aptvertu visas žanra īpatnības un tā specifiku, ir jāakcentē arī papildu terminoloģija ceļojuma apraksta žanrisko variāciju apzīmēšanai. Tā angļu valodā ir sastopami vēl divi ceļojumu tekstu apzīmējumi: *sedentary* un *itinerant*. Abus terminus ceļojumu aprakstu sadalīšanai divās lielās grupās piedāvāja Tomass Sviks (*Thomas Swick*, dz. 1952.), mūsdienu amerikāņu ceļojumu aprakstu redaktors, eseists, recenzents un kritiķis. Ar vārdu

⁸⁵ *Mūsdienu literatūras teorijas*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2013, 176. lpp.

*sedentary*⁸⁶, kas burtiski var tikt iztulkots latviešu valodā kā „sēdošs” vai „mazkustīgs”, Svīks apzīmē ceļojumu tekstu, kuru autors raksta par kādu vietu, būdams tur apmeties uz kādu laiku. Savukārt ar terminu *itinerant*, kas latviešu valodā nozīmē „ceļojošs”, viņš apskata ceļojumu naratīvu, kurš parādās, kad autors apceļojot kādu vietu, apraksta to no ārpuses, nevis no iekšpuses. Šāda ceļojumu tekstu sadalīšanās ir vairāk tipiska amerikāņu populārzinātniskajai ceļojumu literatūrai un diez vai atrodama latviešu kultūrtelpā. Tomēr, ja aplūkotu vārda *itinerary* (no Svīka *itinerant*) semantiku literārās prozas kontekstā, tad par iespējamajiem termina ekvivalentiem (balstoties uz dažādām bilingvālajām vārdnīcām) var uzskatīt latviešu valodas *ceļvedi* vai *ceļojumu piezīmes*. Turklāt, pēc termina “trevelogs” ienākšana latviešu literatūrzinātnē tika aizgūti arī citi ar ceļojuma apraksta žanru saistītie koncepti, tādi kā “cīta skatījums” (*glance of the other*), kur konceptam *cits* piemīt Bahtina konotācijas, hibriditāte (*hybridity*) vai “starpelpas” (*in-between spaces*).

Attēlotais šajā apakšnodaļā īss terminoloģijas pārskats noved pie secinājuma, ka ceļojuma apraksta žanra apzīmējumam ir pielietojama daudzveidīga terminoloģija latviešu un amerikāņu kultūrtelpās. Protams pastāv izanalizēto terminu vairākas leksiskās un semantiskās nianšes, tātad ceļojuma apraksta žanra pētnieki pielieto noteiktu jēdzienu attiecībā uz izpētēs objektu. Ar specifiskajām un poētiskajām koncepta variācijām, kuras parādās noteiktajā kultūrtelpā vai attiecīgajā laikmetā, var akcentēt žanra nacionālo nokrāsu, ja nepieciešams.

1.2. Ceļojuma apraksta žanra savdabība

Mūsdienās literatūru tradicionāli iedala „veidos, veidus – paveidos un tos, savukārt, žanros”⁸⁷. Literatūrzinātnieks V. Valeinis atzīmē, ka literatūrzinātnē nostabilizējās vispārpieņemtais daiļliteratūras sadalījums trijos pamatveidos, ar vienīgo atšķirību jēdzienu lietojumā: „daži lieto jēdzienus – epika, lirika un drāma, citi – proza, dzeja, dramaturģija”⁸⁸. Ceļojuma apraksti pēc savas būtības, struktūras un valodas pieder pie prozas veida, jo tas ir literatūras veids, “kura pamatā ir objektīvs vēstījums par personām notikumos”⁸⁹. Savukārt, ar

⁸⁶ George, D. 1999. *The Top 10 Travel Books of the Century*. Pieejams: http://www.salon.com/1999/05/19/best_5/ [Skatīts: 19.10.2021].

⁸⁷ Valeinis, V. *Ievads latviešu literatūrteorijas vēsturē*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999, 99. lpp.

⁸⁸ Turpat.

⁸⁹ Valeinis, V. 2007. *Ievads literatūrzinātnē*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 159. lpp.

jēdzienu „paveids” apzīmē literārā darba formāli strukturālo kategoriju; tādējādi izšķir romānu, stāstu, noveli u.tml.

“Žanrs” ir termins, ko pielieto, lai klasificētu runātā vai rakstiskā diskursa veidus, kurus parasti diferencē pēc satura, valodas, mērķa un formas. Mūsdienu literatūrzinātnē tas ir mākslas vai literāru darbu paveida variants. Pats termins “žanrs” nāk no franču valodas ar nozīmi “veids”, taču sākotnēji tas ir grieķu valodas izcelsmes termins (no grieķu vārda γένος (génos)) ar tādu pašu nozīmi. Senie grieķi arī izveidoja žanra definīciju, lai klasificētu savus literāros darbus. No šīs agrīnās klasifikācijas (proza, dzeja un drāma) radās arī citi žanri, kuri pastāv līdz mūsdienām. Tādējādi žanrs ir jebkura stilistiskā kategorija literatūrā, kas seko noteiktajām konvencijām. Konvencijas, kas ir noteikta žanra daļa, mainās laika gaitā, tātad vairāki žanri parādās un pazūd. Amerikāņu literatūras kritiķis un salīdzināmās literatūrzinātnes profesors Džonatans Kalers (*Jonathan Culler*) paplašina šo domu, apgalvojot, ka “lasītājiem žanri nozīmē noteiktas konvencijas un gaidas – lasīdami detektīvu vai romānu, lirisku dzejoli vai traģēdiju, mēs meklējam atšķirīgas lietas un izdarām atšķirīgus pieņēmumus par to, kas izrādīsies būtisks”⁹⁰. Latviešu valodniece J. Kursīte paplašina žanra jēdziena izmantojuma amplitūdu un norāda, ka ar šo terminu “apzīmē relatīvi konstantu kāda laikmeta literāro darba veidu [..]. Vieni pētnieki uzskatīja, ka dominējošais žanra nošķiršanā ir semantiskais kritērijs, citi – ka formālais. [..] Žanra jēdziens, no vienas puses, ļoti shematizē literatūru, no otras, ļauj milzīgajā daiļdarbu amorfajā masā saskatīt zināmu sistēmiskumu.”⁹¹ Definējot žanra jēdzienu, literatūrzinātnieki akcentē arī literārā teksta vēsturisko aspektu, attiecīgi aplūkojot bruņinieku romānu, biogrāfisko stāstu vai ceļojuma aprakstu.

Lai ieskicētu ceļojuma apraksta žanra fundamentālās iezīmes un akcentētu žanra specifiku, ir būtiski pievērst uzmanību ceļojumu literatūras vēsturiskajām transformācijām gadsimtu garumā, kā arī identificēt žanra diezgan stabilu popularitātes līmeni. No vienas puses, nevar noliegt acīmredzamo faktu, ka ceļojuma literatūra izraisa lielu atsauksmi sabiedrībā. Taču no otras puses, jāatzīst, ka daudzu ceļojumu aprakstu mākslinieciskā kvalitāte nav augstā līmenī, jo šāda veida teksti tiek bieži izveidoti pēc noteiktajām klišejām, kas tos attiecina uz masu literatūru, kurai trūkst savas oriģinalitātes.

⁹⁰ Kalers, Dž. 2007. *Literatūras teorijas: ļoti saistošs ievads*. Rīga: ¼ Satori.

⁹¹ Kursīte, J. *Dzejas vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 2002, 445. lpp.

Nedz latviešu, nedz amerikāņu literārzinātniekiem joprojām nav vienprātīga viedokļa par ceļojuma apraksta žanra noteikšanu. Ceļojumu literatūra ir vienota drīzāk tematiski, nevis strukturāli; šajā gadījumā ir grūti spriest par literāro žanru, kuram ir savas skaidri noteiktas un precīzi definētas žanra iezīmes. Ilggadīgo transformāciju dēļ literatūras kritiķiem nebija viegli definēt šo žanru vai arī apzināt un klasificēt tā pamata un jaunās formas. Daudzi literārzinātnieki pat neuzskata ceļojuma apraksta žanru par žanru tā tīrā formā; vēl jo vairāk daži no viņiem to neuzskata par žanru vispār. Lietuviešu ceļojumu literatūras pētniece I. Žindžiuvienē atzīst, ka “daudzu pastāvēšanas gadu laikā ceļojumu literatūra ir mainījusies savā kvalitātē, jo ceļojumi ir kļuvuši ierastāki un populārāki”⁹². Tādējādi, mūsdienu ceļojumu teksti var tikt klasificēti pēc to mākslinieciskās vērtības, izšķirot elitāro (augsta līmeņa) ceļojumu literatūru un masu (populāru, diezgan zema līmeņa) ceļojuma tekstus. Šādu sadalījumu var noteikt, balstoties uz vairākiem aspektiem, kas izšķir teksta literāro kvalitāti: autora stāstījuma stratēģiju, atzīšanu pasaulē u.c.

Amerikāņu žanra pētnieki A. Bendiksens un Dž. Hamera konstatē, ka daudzās pasaules kultūrtelpās ceļojumu apraksta žanrs “tika pārāk bieži nepamatoti ignorēts vai netaisnīgi noraidīts, kā neiedomājams hakeru darbs”⁹³. Tikai nesen ceļojuma literatūra, tajā skaitā Ziemeļamerikā un Latvijā, ieguva ievērojamu zinātnieku uzmanību, un mūsdienu literārzinātnē ceļojuma apraksta žanrs tiek aplūkots un sistemātiski pētīts kā atsevišķs literatūras žanrs ar savām konvencijām, principiem un vērtībām.

T. Jangs un P. Hjūms akcentē savās izdotajās grāmatās⁹⁴ ceļojuma literatūras vitalitāti, kā arī sniedz nenovērtējamu ieguldījumu ceļojuma apraksta žanra pētījumos, kuros atklājas žanra bagātība, daudzveidība un jauni ceļojumu naratīvu lasīšanas veidi. Jangs uzskata ceļojuma apraksta žanru par “vienu no sociāli svarīgākajiem no visiem literārajiem mūsdienu žanriem, jo tas fiksē mūsu laika un telpas progresu”⁹⁵. Savu pieņēmumu viņš pamato ar to, ka ceļojuma apraksta žanra teksti parāda to, kā mēs redzam sevi un kā mēs identificējam citus noteiktajā telpā. Binārās opozīcijas *es – citi, mēs – jūs, savējais – svešais* ir tās, uz kurām ceļojuma apraksts parasti balstās. Šīs opozīcijas var identificēt gan atsevišķu cilvēku, gan arī valsts līmenī, un bieži vien tās

⁹² Žindžiuvienē, I. E. ‘*In Search of Eldorado*’: *Elements of Travel Fiction in Tahir Shah’s Books on Morocco*. The Human: Journal of Literature and Culture. Issue 1, June 2013, p. 2.

⁹³ Bendixen, A., Hamera, J. *The Cambridge Companion to American Travel Writing*. Cambridge University Press, 2009, p. 1.

⁹⁴ Hulme, P., Youngs, T. *The Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2002.

Youngs T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2013.

⁹⁵ Youngs, T. Introduction: *Defining the Terms*. In: *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 1.

skar tādas mūsdienu sfēras kā psiholoģija, kultūra, sabiedrība, ekonomika vai pat politika. Britu pētnieki arī atzīmē, ka kritiskā uzmanība ceļojumu literatūrai zinātniskās pētniecības jomā ir salīdzinoši jauna. Tomēr mūsdienās diezgan liels literatūrzinātnieku un ceļojumu kritiķu skaits, it īpaši anglofonajā kultūrtelpā, pievēršas ceļojuma apraksta žanra pētīšanai un sistemātiskajai analīzei, cenšoties izcelt ceļojumu tekstu kopējās iezīmes, kā arī rast atbildi uz tādiem izšķirošajiem jautājumiem, vai ceļojumu aprakstu var uzskatīt par literāro žanru tā tīrajā veidā un vai ceļojumu naratīvus var pielīdzināt klasiskajai daiļliteratūrai, vai tie ir tikai masu populārzinātniskās prozas daļa.

Krievijas literatūrzinātnē ceļojuma apraksts netika uzskatīts par žanru kā tādu līdz 20. gadsimta 60. gadiem. V. Šačkova savā rakstā, kas ir veltīts ceļojuma apraksta žanra specifiskajām iezīmēm, norāda, ka to gadu vārdnīcas definēja ceļojumu tekstu kā literāro darbu ar attēlojuma objektu, proti, ceļošanu. N. Černiševskis savulaik traktēja ceļojumu literatūru, kā atsevišķu žanru, taču ar savām specifiskajām iezīmēm. Literatūrzinātnieks izsaka domu, ka “ceļojuma apraksts ir daļēji romāns, daļēji anekdošu krājums, daļēji vēsture, daļēji politika, daļēji dabaszinātne. Tas dod katram lasītājam visu to, ko viņš tikai vēlas tajā atrast”⁹⁶. Savā ceļojuma apraksta žanra definējumā Černiševskis nemaz nenosaka ceļojuma apraksta žanra robežas; gluži pretēji, viņš tās ārkārtīgi paplašina, akcentējot ceļojumu tekstu plašo iezīmju spektru. V. Guminskis, aktualizējot ceļojuma apraksta žanra būtību, izceļ trīs žanra pamata veidojošos aspektus: dokumentālo, māksliniecisko un folkloras formu, ko apvieno ceļotāja tēls, komplicētā mijiedarbība, opozīcijas *savējais-svešais* aktualizēšana, kā arī vēstījumam raksturīgā orientēšanās uz attieksmi pret dzimteni, kas kļūst par ceļojuma teksta kodolu.⁹⁷ Savukārt, pētniece V. Šačkova ieskicēja vienu no visaptverošākajiem un konsekventākajiem ceļojuma apraksta žanra iezīmju sarakstiem, identificējot deviņas žanram tipiskas pamatiezīmes. Izanalizējot visas viņas raksturotās ceļojuma apraksta būtiskās pazīmes, tās var tikt apkopotas šādi:

1. Žanra brīvības princips, kurš izpaužas dažādos ceļojuma apraksta līmeņos, stingro literāro konvenciju un žanru kanonu trūkums. Šī žanra tekstos strukturēta fabula nav obligāta, tas tomēr nenozīmē, ka literārajam darbam trūks kompozīcijas un struktūras harmonijas.

⁹⁶ Чернышевский, Н.Г. Полн. собр. соч. М.: ГИХЛ, 1948. Т. IV. С. 978.

⁹⁷ Шачкова, В. А. Путешествие как жанр художественной литературы: вопросы теории. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, № 3, с. 277-281.

2. Autora, kurš ir arī ceļotājs, notikumu dalībnieks, novērotājs, noteiktās pasaules uzskaites nēsātājs, īpašā aktīvā loma. Autora tēls veido ceļojuma apraksta žanra struktūru.

3. Dokumentālie elementi ir obligāti. [...] Ceļojuma aprakstā ir vienmēr akcentēta fakta vai dokumenta loma: autors cenšas pārliecināt lasītāju par visa aprakstītā autentiskumu.

4. Autora pieejas subjektivitāte un atklātā fantāzija kā neatņemama ceļojuma apraksta īpatnības sastāvdaļa.

5. Publicitāte kā autora pozīcijas izteikšanas veids.

6. Žanra sintētiskums, kas izpaužas ne tikai dažādu atšķirīgu elementu apvienošanā, bet arī to mijiedarbībā. Šo žanra pazīmi Šačkova papildina ar diviem precizējumiem. Pirmkārt, viņa akcentē, ka ceļojuma apraksta struktūrā ir obligāti jāiekļauj citi daiļliteratūras un publicistikas žanru elementi, tādi kā dienasgrāmata, vēstule, pamflets, reportāža, autobiogrāfija, anekdote; otrkārt, katrā ceļojuma aprakstā ir jābūt objektīvā un subjektīvā komponenta sintēzei (t.i., informatīvie fakti autora recepcijā un interpretācijā).

7. Maršruts vai ceļš kā ceļojuma apraksta žanra teksta tematiskais un strukturālais kodols.

8. Ceļojuma žanra autori apliecina sevi kā interesantus stāstītājus un viņiem ir maksimāli daudz iespēju, lai attīstītu savu individuālo stilu. Šajā žanrā bieži vien rakstīja gan autori, kurus nosacīti varētu pieskaitīt pie otrās kārtas autoriem, gan arī izcili mākslinieki, uzsākot savu radošo ceļu.

9. Ceļojuma apraksti ir reakcija uz auditorijas pieprasījumu. Ceļojuma apraksts kā žanrs vispēcīgāk izjūt realitātes un dažādu ar literatūru nesaistīto apstākļu tiešo ietekmi.⁹⁸

Visas iepriekš raksturotas ceļojuma apraksta žanra pazīmes vērojamas arī latviešu un amerikāņu autoru ceļojumu aprakstos.

Parādās un joprojām pastāv diezgan plaši izplatīts uzskats, ka ceļojumu literatūra pakāpeniski zaudē savu nozīmi un statusu globalizācijas laikmetā, jo ceļojumi kļūst daudz pieejamāki lielākam cilvēku skaitam un vieglāk realizējami. Britu vēsturnieks un dažu ceļojumu aprakstu autors Jans Moriss (*Jan Morris*) atzīst, ka mūsdienās “tikai daži no mums vēlas saukties par ceļojumu aprakstu rakstniekiem, jo žanrs ir novājināts un devalvējies globālo ceļojumu un vispārējo literāro ambīciju laikā”⁹⁹. Līdzīgs noskaņojums parādās arī G. Berelim, kurš vienā no

⁹⁸ Шачкова, В. А. Путешествие как жанр художественной литературы: вопросы теории. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, № 3, с. 277-281.

⁹⁹ Morris, J. *A War Hero and a Writer of Grace: Paddy was the Ideal Scholarly Englishman*. The Observer, 12 June 2011, p. 30.

saviem rakstiem¹⁰⁰ cenšas izskaidrot toreizējo (2006/2007) ceļojumu aprakstu deficītu latviešu literatūrā, atsaucoties uz faktu, ka mūsdienās “rakstnieki braukā pa visu pasauli – daudz un bieži, taču ne sitami nav piespiežami uzrakstīt kaut ko līdzīgu ceļojumu piezīmēm”¹⁰¹. Berelis norādīja uz sava veida paradoksu, ka par spīti daudziem objektīvajiem priekšnosacījumiem žanra uzplaukumam, tas drīzāk atrodas miršanas stadijā. Taču aplūkojot jaunāko ceļojuma literatūru, kļūst skaidrs, ka ceļojumu aprakstu autoriem ir joprojām daudz meklēšanas objektu, kas tam paver nākotnes perspektīvas. Turklāt atgriezoties pie Bereļa teiktā, ir acīmredzams, ka pēc vairāk kā 15 gadiem ceļojuma apraksti turpina papildināt latviešu ceļojuma literatūras krājumus un izraisīt lasītāju patiesu interesi.

Mūsdienās tehnoloģiju straujā attīstība un jauno realitātes dokumentēšanas veidu izplatība piešķir ceļojuma aprakstam citu nozīmi. Turklāt mūsdienu ceļojumi savā daudzveidībā var būt ne tikai reāli, bet tai skaitā arī psiholoģiski (*inner journeys*¹⁰² – ceļojumi dvēseles iekšienē), simboliski jeb iedomāti (*imaginary travel narratives*¹⁰³). Mainās arī tradicionālais ceļotāja modelis: divu cilvēku ceļojums kļūst par biežāk sastopamo faktu un populāru tendenci gan amerikāņu, gan latviešu mūsdienu ceļojuma literatūrā. Klasiskais vienu ceļotāju modelis ceļojumu literatūrā pakāpeniski transformējas un parādās ceļotāju pāru modelī: ceļotājs – viņa draugs / biedrs, ceļotājs – palīgs (žanra specifikas dēļ tas parasti ir foto žurnālists vai fotogrāfs, dažreiz vienlaicīgi arī draugs / biedrs), ceļotājs – gadījuma ceļabiedrs / pavadonis. Ceļotājs viennozīmīgi paliek par centrālo naratīva figūru jebkurā pāru modelī; tomēr abu varoņu starpā vienmēr pastāv sadarbība un savstarpēja palīdzība. Tā Anna Džonsa (*Ann Jones*) apceļo Āfriku kopā ar savu draugu Kevinu Hagletonu (*Kevin Huggleton*), kurš ir bijušais karavīrs un nodarbojas ar fotogrāfiju; Ingvars Leitis dodas uz Sibīriju meklēt latviešus ar savu biedru Uldi Briedi – pazīstamu tā laika Liepājas foto žurnālistu, kurš kļūst par viņu ceļojuma apraksta ilustratīvās daļas autoru; Laine Pērse ceļo ar stopiem apkārt Amerikai kopā ar savu draugu Arturu; Laima Muktupāvela apraksta, kas notiek Latvijā, ceļojot pa nomaļām Latvijas vietām kopā ar Arni Terzenu, kurš uztaisīja vairākus simtus mūsdienu Latvijas lauku fotogrāfiju; Inga Ābele iepazīstina Latgali pateicoties savai draudzenei I. un draugam J., kurš pēc tautības ir somis, kas jau ilgāku laiku dzīvo Latvijā.

¹⁰⁰ Berelis, G. 2007. *Guntis Berelis vērtē: Žanis Grīva sarunājas ar plantatoru*. Karogs, Nr. 9. Pieejams: <https://berelis.wordpress.com/2007/09/01/zanis-griva-sarunajas-ar-plantatoru/> [skatīts: 08.10.2021]

¹⁰¹ Turpat.

¹⁰² Youngs, T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 102.

¹⁰³ Žindžiuvienē, I. E. “*In Search of Eldorado*”: *Elements of Travel Fiction in Tahir Shah’s Books on Morocco*. The Human, Journal of Literature and Culture, Issue 1, June 2013, p. 6.

Tātad tradicionālais viena cilvēka ceļojums transformējas uz divu vai vairāku cilvēku ceļojumu, tādējādi iegūstot jaunu formātu, kas noteikti paplašina ceļojuma apraksta žanra robežas.

Tātad, tas, kas padara mūsdienu ceļojuma aprakstu tik savdabīgu un atšķirīgu no agrāko laikmetu tāda veida tekstiem, ir tā mērķis nevis parādīt lasītājam kaut ko jaunu un nepazīstamu (vēsturiski ceļojuma apraksts asociējās ar atklājumiem, telpas paplašināšanu vai jaunām apmetnēm), bet gan apskatīt un parādīt kaut ko jau pazīstamu, taču jaunā formātā un no citas perspektīvas.

1.3. Ceļojuma apraksta žanra ģenēze

Vēsturiskā ceļojumu tekstu izpēte palīdz ne tikai apzināt un izprast noteiktus vēsturiskus notikumus, faktus un paradigmas, kā arī evolūcijas posmus, kas veicināja ceļojumu tekstu izcelšanos un iegūto popularitāti, bet arī aktualizēt atsevišķu ceļojumu aprakstu autoru personības, viņu sajūtas un piedzīvojumus, izvērtēt viņu tekstu subjektivitātes vai objektivitātes pakāpi, kā arī ļauj spriest par viņu attieksmi pret ceļojošo cilvēku dzīvi un ceļojumu kā procesu.

Cilvēku vēlme atklāt jaunas zemes un kultūras, iegūt unikālas zināšanas un spilgtas emocijas ir vienmēr bijusi daudzu paaudžu veiksmes dzinējs. Cilvēki sāka ceļot, lai iepazītos ar to, ko iepriekš nebija satikuši. Iepazīšanās ar citu, parasti eksotisku, kultūru un tās izpēte ir kļuvusi par daudzu ceļotāju galveno mērķi.

Paši ceļotāji, un turpmāk arī potenciālie ceļojumu aprakstu autori, var tikt iedalīti vairākos ceļotāju tipos, kas ietekmē katra ceļojuma gala rezultātu. Latviešu literārās valodas vārdnīca¹⁰⁴ izšķir sešus būtiskus ceļotāju tipus. Tie ir piedzīvojumu meklētāji, kas dodas svešās zemēs tikai sava dēkainā rakstura dēļ; atklājēji, kas ceļo ar noteiktu un skaidru nolūku sasniegt nezināmo zemi; pasauls ceļotāji, kas apmeklē zemes ar moderniem satiksmes līdzekļiem un ne vienmēr ir sagatavoti ceļojumu vērojumu izpratnei; pētījumu ceļotāji, kas turpina atklājēju darbu un mēģina novērotos faktus un parādības zinātniski izskaidrot; speciālie pētnieki, kuri nelielā teritorijā cenšas noskaidrot tikai tās parādības un faktus, kas ietilpst pētnieka specialitātē, un kuri praktisku iemeslu dēļ grūti pieejamās zemēs dažreiz apvienojas ekspedīcijās; ģeogrāfisko studiju ceļotāji, parasti ar speciālo ģeogrāfisko izglītību, kas cenšas gūt kopējo sintētisko jēdzienu par kādu zemi. Ir jāpiebilst, ka 21. gadsimtā ceļojuma sfēru ir pārņēmuši arī alpīnisti, stopētāji, laivotāji, žurnālisti, kā arī daudzi no tiem, kuru aicinājums ir klenderēt pa pasauli un meklēt piedzīvojumus.

¹⁰⁴ Latviešu literārās valodas vārdnīca, 2. sējums. [Atb. red. L. Ceplītis]. Rīga: Zinātne, 1973, 167. lpp.

Vienā no saviem vērtējumiem G. Berelis diferencē jēdzienus “ceļotājs” un “rakstnieks”, kā arī norāda uz viņu abu ceļojumu aprakstu būtiskajām atšķirībām: “Ceļotājam apraksts ir tikai papildinājums pieredzētajam, turpretī rakstniekam prāts orientēts tieši uz pieredzētā aprakstīšanu – un tāpēc viņš, lai arī pieredz mazāk nekā ceļošanas profesionālis, spējīgs lielākā mērā abstrahēties no konkrētām un ļoti bieži mazsvarīgām reālijām un saskatīt, kas slēpjas aiz tām”¹⁰⁵. Ceļojuma apraksts, ko rada ceļotājs savu ceļojumu iespaidos, un literārais ceļojuma naratīvs, ko sacer rakstnieks par ceļojumā pieredzēto, pēc Bereļa domām “ir cieši saistītas, tomēr dažādas sfēras”¹⁰⁶. Tātad, atkarībā no ceļojuma specifikas, kā arī paša ceļotāja mērķiem, rodas daudzveidīgo ceļojumu aprakstu klāsts.

Ceļojuma apraksts ir mutiskais vai rakstiskais ziņojums par kāda indivīda ceļojumu pieredzi, kas ir fokusēts uz faktiem un precizitāti, ar noteiktu varbūtības pakāpi, parasti publicistiskajā stilā, pirmajā personā un pagātnes formā. Sākotnēji tie ir tāda veida teksti, kuru sižets un kompozīcija tiek konstruēta pēc dokumentālās literatūras principiem. No senseniem laikiem ceļojumu apraksti attīstījās un transformējās no paaudzes paaudzē dažādu laika un kultūras pārmaiņu dēļ. Laika gaitā ceļojumu naratīvi ir daudz mantojuši no iepriekšējām paaudzēm, kā arī ieguvuši vairākas jaunas un unikālas iezīmes un īpatnības. Ceļojumu tekstu apzināšana un analizēšana kultūrvēsturiskajā kontekstā ļauj noteikt ceļojuma apraksta funkcijas un to transformācijas laika gaitā, kā arī akcentēt dažādu laikmetu autoru motivācijas publicēt ziņojumus, aprakstus, naratīvus u.tml., pamatojoties uz sava ceļojuma pieredzi.

Ceļojumu aprakstu pirmsākumi ir atrodamī pirms tūkstošiem gadu. Vairāki žanra pētnieki uzskata Homēru (aptuveni 800. gads pirms mūsu ēras) ar viņa slaveno episko poēmu „Odiseja” par vienu no pirmajiem, kurš uzsāka dažāda veida braucienu un ceļojumu aprakstīšanas tradīciju. Turpretī T. Jangs atrod vēl senāku piemēru ceļojumu aprakstu aizsākumiem. Savā pētījumā viņš piemin seno mezopotāmiešu episko poēmu par Gilgamešu, kurš uzsāk ceļojumu uz Ciedru kalniem. Turklāt šī poēma tiek uzskatīta par pasaulē pirmo lielo literāro darbu. Tipiskā iezīme, kura padara mūsdienu ceļojumu tekstus atšķirīgus no pirmās ceļojuma aprakstu pieredzes, ir to reliģiskā, mītiskā vai leģendārā būtība. „Mūsdienu ceļojumu literatūras pirmsākumi meklējami šādās senākajās rakstu formās: faktu ierakstos, kā arī mītiskajās, leģendārajās un senajās episkajās

¹⁰⁵ Berelis, G. 2007. *Žanis Grīva sarunājas ar plantatoru*. Pieejams: <https://berelis.wordpress.com/2007/09/01/zanis-griva-sarunajas-ar-plantatoru/> [skatīts: 20.10.2022]

¹⁰⁶ Turpat.

poēmās [..]”¹⁰⁷. Pēc „Odisejas”, kas tika uzskatīta par mītisko ceļojuma tekstu, ceļojumu literatūra kļūst arvien reālistiskāka, jo tā jau atspoguļo reālu cilvēku reālus ceļojumus. Daži no šādiem ceļotājiem paši aprakstīja savus piedzīvojumus pēc paveiktā ceļojuma stāstu formā, tomēr lielākā daļa vienkārši izstāstīja savus ceļojuma piedzīvojumus un iespaidus citiem, kuri vēlāk tos vai nu dokumentēja vai pat sarakstīja kādu literāro stāstu vai romānu, balstoties uz šādiem atmiņu stāstiem. Kā piemēru var minēt slaveno 13. gadsimta Venēcijas tirgotāju un ceļotāju Marko Polo, kurš 1298. gadā izstāstīja par saviem ceļojumiem uz Āzijas zemēm rakstniekam Rustičello da Pizu, pavadot kopā ar viņu kādu laiku cietumā. Pateicoties Rustičello, Marko Polo piedzīvojumi tika apkopoti ceļojuma aprakstā „Marko Polo ceļojumi” (*Livres des Merveilles du Monde*, 1300) un kļuva pazīstami literārajā pasaulē.

Ibn Batūtas vārds ir viens no pazīstamākajiem attiecībā uz viduslaiku ceļojumiem. Ir zīmīgi, ka viņš ceļoja ceļojumu dēļ, nebūdamas nedz tirgotājs, nedz atklājējs. 24 gadu laikā Batūta apceļoja visas Islāma pasaules valstis, sasniedzot Ķīnu, un uzrakstīja ceļojuma aprakstu ar vienkāršu nosaukumu „Ceļojumi” (*Rihla*, angl. *The Travels* vai *The Journey*) par savu ilgstošo ceļojumu no Marokas līdz Austrumāfrikai un saviem neaizmirstamajiem piedzīvojumiem. Viņa piezīmes bija ne tikai praktiski ievirzītas; kritiķi arī norāda uz autora personības izpausmi, viņa argumentāciju un secinājumiem. Pēc Batūtas ceļojuma apraksta starp ceļotājiem kļuva arvien populārāk fiksēt savus piedzīvojumus ceļojumu žurnālos vai memuāros (piem., pasaules pazīstamais jūrasbraucējs Kristofors Kolumbs), kurus tipoloģiski var uzskatīt par ceļojumu literatūras veidu. Tomēr šāda veida autori netika uzskatīti par īstiem rakstniekiem, un viņu ceļojumu ziņojumi diez vai tika aplūkoti kā īsta daiļliteratūra, jo lasītāju auditorija bija pavisam neliela. Profesionālais rakstnieks bija un joprojām ir persona ar vienu vienīgo saiti – viņa lasītājiem. Tādēļ pirmie literārie ceļojumu apraksti ir datēti ar 18. gadsimtu, kad literārajā pasaulē parādījās tādi vārdi kā Daniels Defo (*Daniel Defoe*), kas pēc vairākiem literatūrzinātnes avotiem tiek uzskatīts par pirmo autoru, kurš uzrakstījis pirmo ceļojuma romānu angļu valodā, proti “Robinsons Krūzo” (*Robinson Crusoe*, 1719), kurš atnesa rakstniekam pasaules slavu. Pēc Defo sekoja pazīstamais Semjuels Džonsons (*Samuel Johnson*) ar savu romānu „Ceļojums uz Skotijas rietumu salām” (*A Journey to the Western Islands of Scotland*, 1775), kā arī pasaulē slavenais Lorens Stērnss un viņa „Sentimentāls ceļojums pa Franciju un Itāliju” (*A Sentimental Journey*,

¹⁰⁷ Youngs, T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 19.

1768) – romāni, „kuru sižeti ir strukturēti ap viņu varoņu ceļojumiem”¹⁰⁸. Ceļojuma motīvs parādās arī daudziem rakstniekiem, kuri pasaules literatūras ietvaros neasociējās ar ceļošanu kā primāro viņu naratīvu elementu. Viņu darbos ceļošana drīzāk eksistē kā viens no viņu literārajos darbos iekļautajiem motīviem vai kā sekundārā viņu tekstu tēma. Šajā sakarā var minēt Gēti (*Johann Wolfgang von Goethe*) ar viņa aprakstu par ceļojumu uz Itāliju (1817) vai Čārlzu Dikensu (*Charles Dickens*), kas arī rakstīja par Itāliju, iespaidus par kuru viņš apkopoja savā eseju krājumā (1846). Tādējādi, 15.–16. gadsimta lielo ģeogrāfisko atklājumu laikmeta ceļojumu apraksti, kā arī 17.–18. gadsimta ekspedīcijas padarīja ceļojumu tekstus par populāru literatūras sastāvdaļu.

Ceļojuma apraksta žanra aizsākumi amerikāņu literatūrā ir atrodami 16. gadsimtā, kad galvenais amerikāņu ceļotāju mērķis bija, galvenokārt, teritoriju iekarošana un dabas resursu (tajā skaitā zelta) ieguve. Uzreiz jāatzīmē, ka Amerikas kontinenta teritorija sniedza amerikāņu ceļotājiem plašas perspektīvas, lai atrastu ko jaunu, unikālu vai pat eksotisko, ceļojot pa Amerikas bezgalīgajiem plašumiem.

Pirmie ceļojumu teksti parādās ap 1520. gadu; tie, galvenokārt, bija īsi un precīzi ziņojumi par jauno Amerikas reģionu atklājumiem¹⁰⁹, par “zelta” pilsētas meklējumiem vai koloniju dibināšanu. 17. gadsimta ceļojumu teksti līdzinās ģeogrāfisko vietu aprakstiem; tie arī aktualizē Amerikas reģionu vēsturiskās attīstības vektoru¹¹⁰. Relatīvo nozīmīgumu ceļojumu literatūra iegūst jau 18. gadsimtā, kad ceļotāji dodas Amerikas plašumu dziļākos pētījumos. Parādās dažāda veida ceļojumu apraksti: ceļojumu skices, žurnālistikas ziņojumi, esejas, ceļveži un ceļojumu naratīvi.

Zīmīgi, ka 18.–19. gadsimtu miju literatūrzinātnieki bieži dēvē par ceļojuma apraksta žanra zelta laikmetu daudzās pasaules valstīs. Tā tika uzskatīts ne tikai tāpēc, ka šajā laikā pieaug izdoto ceļojumu tekstu skaits, bet drīzāk tāpēc, ka mainās ceļojumu motivācijas. Pirms šī laika

¹⁰⁸ Youngs, T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 38.

¹⁰⁹ Thomas Harriott. 1588. *A Brief and True Report of the New Found Land of Virginia*.

¹¹⁰ Karavīrs, pētnieks un Virdžīnijas kolonijas gubernators Džons Smits veicināja ceļojuma literatūras attīstīšanu 17. gs. Amerikā. Kapteinis Smits izveidoja pirmo detalizēto Česapīkas reģiona karti. Virdžīnijas ģeogrāfisko karti, kas tika publicēta 1612. gadā (John Smith. 1612. *A Map of Virginia*), septiņus gadu desmitus plaši izmantoja eiropieši, kuri devās šī reģiona izpētē vai arī plānoja šeit apmesties vai tirgoties. Ģeogrāfiskā precizitāte ir iespaidīga, ņemot vērā, ka Smits īsu ekspedīciju sērijā nobrauca aptuveni 2500 jūdzes un viņam bija tikai elementāri karšu veidošanas rīki. Ievērojams resurss mūsdienu cilšu pilsoņiem, pētniekiem un citiem, kurus interesē informācija par vietējām sabiedrībām Česapīkā. (<https://www.nps.gov/cajo/learn/smith-maps.htm> [skatīts: 23.10.2022]) Džons Smits ir arī dažu citu tā laika ceļojumu ziņojumu autors:

John Smith. 1616. *A Description of New England*.

John Smith. 1624. *General History of Virginia*.

ceļojumos, galvenokārt, devās, lai tirgotos, lai atklātu jaunas zemes vai papildinātu profesionālās zināšanas; savukārt, “18. gadsimta otrajā pusē arvien lielāku nozīmi iegūst ceļojumi kā būtisks personības pilnveides līdzeklis”¹¹¹. 19. gadsimtā ārvalstu ceļojumi, galvenokārt, uz Eiropu¹¹², Kanādu¹¹³ un Dienvidameriku¹¹⁴, kļūst arvien biežāki un populārāki, tādējādi veicinot ievērojama ceļojumu aprakstu klāsta parādīšanos amerikāņu literatūrā. Ceļojumu naratīvi fokusējās uz vairākiem uzdevumiem: paplašināt lasītāju pasaules robežas, iepazīstināt ar Eiropas, Āzijas un citu valstu kultūru un dzīvesveidu, aktualizēt Amerikas nācijas tēlu, kā arī definēt tās vietu pasaulē. Amerikāņu ceļotāji atklāj lasītājam savos aprakstos Āfrikas¹¹⁵ un Āzijas valstu specifiku; parādās arī ceļojumu ziņojumi par ļoti tālām eksotiskām zemēm¹¹⁶. Savukārt, ceļojumi iekšzemē arī nezaudē to popularitāti, un daudzi vietējie ģeogrāfiskie objekti iegūst īpašu daudzveidīgu ceļotāju interpretāciju (Misisipi¹¹⁷, Lielais kanjons¹¹⁸, Prērijas¹¹⁹, Lielie ezeri¹²⁰ u.c.). Eksotiskie dienvidrietumu reģioni, majestātiskais Niagāras ūdenskritums un Misisipi maģistrāle, kas bieži vien kļuva par šī gadsimta ceļojumu objektiem, veido Amerikas personīgo garīgo kapitālu. Turklāt šī laika posmā amerikāņu literatūrā ienāk autori, kuri turpmāk kļūst atpazīstami ne tikai Amerikas, bet arī pasaules mērogā ar saviem slavenajiem daiļdarbiem, kuri balstās uz ceļojuma motīvu¹²¹. Parādās arī ceļojuma apraksti ar ironisku konotāciju. Taču šādus romānus kā, piemēram, Marka Tvena ārvalstu ceļojuma romānu “Vientieši ārzemēs jeb Jauno svētceļnieku gaitas” (*The Innocents Abroad or The New Pilgrim’s Progress*, 1869) vai “Klaidonis ārzemēs” (*A Tramp Abroad*, 1880),

¹¹¹ Ceske, E. Vācbaltu dzejnieču Sofijas Bekeres un Elīzas fon der Rekes ceļojumu piezīmes (1784-1806). Rakstu krājumā *Dzimums, literārā konvencija un jaunrade: no baroka līdz postmodernismam*. Sast. un galv. red. A. Cimdiņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 36. lpp.

¹¹² William Austin. 1804. *Letters from London*.

Daniel Clarke Eddy. 1852. *Europa: Scenes and Society in England, France, Italy, and Switzerland*.

Sophia Hawthorne. 1870. *Notes on England and Italy*.

¹¹³ Gideon Miner Davison. 1822. *The Fashionable Tour; or, A Trip to the Springs, Niagara, Quebeck, and Boston, in the Summer of 1821*.

¹¹⁴ H.M. Brackenridge. 1820. *A Voyage to South America*

William H. Prescott. 1847. *History of the Conquest of Peru*.

¹¹⁵ John Lloyd Stephens. 1837. *Incidents of Travel in Egypt, Arabia Petraea, and the Holy Land*.

Horatio Bridge. 1845. *Journal of an African Cruiser*.

¹¹⁶ Herbert L. Aldrich. 1889. *Arctic Alaska and Siberia, or eight months with the Arctic whalemens*.

Lafcadio Hearn. 1894. *Glimpses of Unfamiliar Japan*.

¹¹⁷ Henry Rowe Schoolcraft. 1834. *Narrative of an Expedition Through the Upper Mississippi*.

Martin Delany. 1859. *Blake or The Huts of America: A Tale of the Mississippi Valley, the Southern United States*.

¹¹⁸ Clarence Dutton. 1882. *Tertiary History of the Grand Canyon District*.

¹¹⁹ Washington Irving. 1835. *Tour on the Prairies*.

¹²⁰ Margaret Fuller. 1844. *Summer on the Lakes in 1843*.

¹²¹ Henrietas Bīčeres Stovas (*Harriet Beecher Stowe*) slavenais romāns “Krusttēva Toma būda” (*Uncle’s Tom Cabin*), kas tika izdots 1852. gadā, kļūst uz ilgu laiku par autores vispazīstamāko daiļdarbu. Pasaulē tas ir tulkots un izdots 20 valodās; tas ir viens no pirmajiem romāniem ar ceļojuma motīvu, kas var tikt attiecināms uz daiļliteratūru.

būtu nekorekti uzskatīt par tā laika tendenci; to mērķis bija nevis parādīt ko jaunu un nepazīstamu amerikāņu lasītājam, bet drīzāk akcentēt Amerikas pārākumu pār Eiropas un Austrumu valstīm. Savā grāmatā M. Tvens atklāti ironizē par šo valstu politisko un garīgo atpalcību, kā arī par feodālisma paliekām tajās. Turklāt ar savu ceļojuma romānu autors konstruē lasītāju prātos īpašu amerikāņu kopienu; paša ceļotāja personība simbolizē amerikānismu viņa tekstos. Tvens ne tikai izceļ savas nācijas unikalitāti; viņš apceļotai vietai piešķir arī kādu amerikānisku nozīmi.¹²²

20. gadsimtā ārvalstu ceļojumi, kuri atklāj amerikāņu ceļotajam un lasītājam kaut ko jaunu, neparastu un eksotisku, arvien biežāk kļūst par pamatu amerikāņu trevelogam. Šī paša gadsimta beigās aktualizējas arī nacionālās identitātes motīvs. Neskatoties uz straujiem globalizācijas procesiem, mūsdienu pasaulē arī attīstās pretējie procesi. “Nacionālās kultūras ir grūti homogenizēt; multikulturālisms un globālitate saskaras ar nacionālās identitātes nostiprināšanos.”¹²³ *William Least Heat-Moon* savā 1982. gada ceļojuma romānā “Zilas automaģistrāles” (*Blue Highways*) mēģina atrast šo nacionālo kolorītu mazajās Amerikas pilsētās, kuras ir pat sarežģīti atrast ģeogrāfiskajā kartē. Autors sniedz nelielu paskaidrojumu savas grāmatas nosaukumam, stāstot, ka ir izdomājis terminu “zilās automaģistrāles”, atsaucoties uz mazajām zilajām līnijām, kas parādās starp lielajām sarkanajām starpvalstīm, kas tika atzīmētas ģeogrāfiskajā kartē. Viņa ceļojuma mērķis bija izpētīt Amerikas nacionālās kultūras mantojumu, kā arī atklāt sev un lasītājam amerikāņu kultūras un dzīvesveida autentiskumu indiāņu rezervācijās. Dzīvojot daudznacionālā valstī, daudzi amerikāņi pakāpeniski aizmirst vai pat arī nezina savus priekštečus un viņu kultūru. Tā lokālais pretstatā globālajam kļūst par vēl vienu būtisku motīvu amerikāņu ceļojuma apraksta žanra kontekstā.

Nereti pasaules ceļojumu literatūrā ceļošanas process kļūst daudz svarīgāks par kādu ģeogrāfisko galamērķi. Savā grāmatā *Least Heat-Moon* demonstrē ne tikai ceļojumu uz kādu noteiktu vietu; viņa ceļa fiziskās realitātes pārvēršas lielākā ceļojumā, kurā ir aktualizēta atgriešanās un sevis atgūšana.¹²⁴ Mūsdienu amerikāņu ceļojumu tekstos ir vērojama ne tikai autoru vēlme uzzināt vairāk par dzimto valsti, tās iedzīvotājiem un kultūras daudzveidību vai tendence vienpusīgi aprakstīt vietas, kuras varonis vai stāstītājs apceļo, bet arī tieksme atrast savos

¹²² Bendixen, A., Hamera, J. *The Cambridge Companion to American Travel Writing*. Cambridge University Press, 2009, p. 6.

¹²³ Аксёнова, М. *Травелог: путешествие жанра и жанр путешествий*. Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики, 2018, № 3(31), с. 174.

¹²⁴ Bendixen, A., Hamera, J. *The Cambridge Companion to American Travel Writing*. Cambridge University Press, 2009, p. 240.

ceļojumos kaut ko unikālu un akcentēt to caur savējo, kā arī atrast vai atgūt sevi šajā sabiedrībā. Turklāt amerikāņu ceļojuma literatūra bieži akcentē amerikāņu “es”, aktualizē *savēja* konceptu, kā arī reprezentē Amerikas plašās ainavas caur *svešo* jeb *citu* apstiprināšanu, izslēgšanu un noliegšanu.¹²⁵ Līdz ar to, ceļojuma apraksta žanra transformācijas amerikāņu literatūrā var tikt izskaidrotas ne vien ar nozīmīgiem vēsturiskajiem notikumiem, kas neapšaubāmi nodrošināja daudzpusīgu kontekstu ceļojumu tekstiem, bet arī ar vērtību izmaiņām amerikāņu apziņā.

Kaut gan latviešu ceļojumu literatūrai nav tik plašās izplatības pasaulē, tai nenoliedzami ir savs vēsturiskais mantojums, bagātas tradīcijas un sava specifika, kā arī attīstīšanas potenciāls. Ir arī ievērojami daudz nozīmīgu un citās valstīs atpazīstamu rakstnieku, taču ierobežotības dēļ, kas izriet no ģeopolitiskās situācijas valstī daudzu gadu gaitā, latviešu literatūrai nebija iespējas straujāk attīstīties un ienākt pasaules mērogā literatūrā.

Ceļojuma apraksta žanra vēsture aizsākās Latvijā 19. gadsimtā ar tādiem vārdiem kā Minna Freimane, kura tiek uzskatīta par pirmo latviešu sievieti ceļotāju un par vienu no pirmajām ceļojumu aprakstu autorēm latviešu literatūrā, vai Marija Valdemāra-Medinska, kura devās labākas dzīves meklējumos un vēlāk aprakstīja savus iespaidus par Dienvidkrieviju. Šajā laikā ceļojuma aprakstiem vairāk piemita marginālais statuss, jo ceļojumi galvenokārt tika atspoguļoti žurnālistu vai diletantu darbos. Kaut gan rakstnieki un literāti reti pievērsās ceļojumu aprakstiem tajā laikā, var tomēr atrast unikālus piemērus, tādus kā Brāļu Kaudzīšu ceļojumu apraksti pa Latviju (Vidzemi un Kurzemi, 1878.), Vāciju (1884.), Somiju (1885.), Austriju, Šveici, Itāliju, Franciju un citām Eiropas valstīm. Ceļodami, viņi apmeklēja izstādes, ievērojamas vietas, kā arī pievērsa īpašu uzmanību cilvēku dzīvei un skolām. Brāļu Kaudzīšu iespaidi un citu kultūru refleksijas tika publicētas 19. gs. 80. gadu laikrakstā „Balss” un „Baltijas Vēstnesis”. Vēlāk ceļojuma apraksta žanra attīstību veicināja arī Imants Ziedonis ar saviem ceļojumu tekstiem par Latviju, Karēliju, Altaju utt., kuri pēc daudziem gadiem tika apkopotī rakstnieka ceļojumu krājumā “Ne tas kādam jāzina” (2005.).

Nākamā ceļojumu aprakstu rakstnieku paaudze iezīmējās pēc Pirmā Pasaules kara, 20. gadsimta 30. gados, kad visa latviešu literatūra sāka attīstīties straujāk. Tajā laikā parādījās dažu rakstnieku refleksijas par Skandināvijas un Rietumeiropas valstīm, ar kurām Latvijai bija

¹²⁵ Bendixen, A., Hamera, J. *The Cambridge Companion to American Travel Writing*. Cambridge University Press, 2009, p. 1.

visciešākie sakari. Vairākas apceļotās vietas kļuva par pamatu dažu literāro darbu mākslinieciskajai telpai.

Padomju Savienības okupācijas laikā situācija izmainījās. Ceļojuma apraksts kā žanrs kļūst neaktuāls un mazāk attīstīts pašu ceļojumu ierobežotības dēļ. Ja analizētu tā laika ceļojumu aprakstu kartogrāfiju, ir redzams, ka par ceļojuma objektiem kļuva, galvenokārt, padomju valstis, nevis svešās zemes. To arī apgalvo literatūrzinātniece M. Burima savā pētījumā par latviešu rakstnieku ceļojumu tekstiem padomju laikā: „Rietumu pasaule gandrīz nekad netika attēlota latviešu ceļojuma aprakstos; ja to darītu, tas būtu pretrunā ar padomju ideoloģiju.”¹²⁶

Trešās atmodas laiks, kas noveda pie Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanās 1991. gadā, kļūst par sava veida atmodu latviešu ceļojumu literatūras vēsturē. Pasaule kļūst atvērta ceļojumiem un jauniem iespaidiem. Mainās ideoloģija, kas ļauj ne tikai ceļot un baudīt ceļojumus, bet arī aprakstīt apceļotās vietas akcentējot ko citu, pat pievienojot šādiem aprakstiem emocionālo komponentu. Tomēr būtu kļūdaini apgalvot, ka 50 gadu laikā latvieši nekad un nekur nebrauca. Ceļot pa Padomju Savienības valstīm bija ne tikai atļauts, bet arī diezgan populāri, kas atspoguļojās arī literatūrā.

Žanra evolūciju abās valstīs noteica gan vairāki kultūrvēsturiski un ģeopolitiski procesi, gan arī pasaules globalizācijas tendences, kas atspoguļojās mūsdienu ceļojumu aprakstu formu un tematikas dažādībā.

1.4. Ceļojuma apraksta žanra hibriditāte

No iepriekš ieskicētajām ceļojuma apraksta žanra iezīmēm un no lielākās daļas pētnieku un literāro kritiku atzinumiem izriet, ka ceļojuma apraksta žanram piemīt neviendabīguma raksturs. Vairāki pētnieki apgalvo, ka ceļojumu apraksti var apvienot visus vēstījumu un diskursu veidus: ģeogrāfisko, politisko, vēsturisko, lingvistisko un etnoloģisko. Turklāt ceļotāji, ceļojumu aprakstu autori un pētnieki, kas nodarbojas ar žanra apzināšanu, nāk no dažādām jomām: tie var būt misionāri, jūrnieki, rakstnieki, zinātnieki, žurnālisti un vēsturnieki.

Sociālantropoloģiskajā skatījumā 21. gadsimts tiek bieži uzskatīts par hibridizācijas laikmetu. Jaunās hibrīda formas parādās dažādās tehnoloģijas jomās; hibridizācijas koncepts ir

¹²⁶ Burima, M. 2016. *Orientalism, Otherness and the Soviet Empire: Travelogues by Latvian Writers of the Soviet Period*. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/290509442_Orientalism_otherness_and_the_Soviet_empire_travelogues_by_Latvian_writers_of_the_Soviet_period [Skatīts: 12.03.2022].

saistīts ar bioloģiju, kur ar šo terminu apzīmē “divu dažādu augu vai dzīvnieku šķirņu, sugu vai ģinšu indivīdu krustošanu”¹²⁷; hibridizācijas procesi arvien biežāk skar mūsdienu ekonomikas, politikas un sociālās sfēras, kā arī literatūru un kultūru. Īpašības vārds *hibrīds* kļūst par sinonīmisko apzīmējumam *sinkrētisks*, ar kuru mūsdienās plaši apzīmē dažāda veida konceptus, kuri sākotnēji sastāv no atšķirīgiem elementiem, tajā pašā laikā veidojot integritāti (piem., hibrīda kultūra, hibrīda valoda, hibrīdas sistēmas u.tml.). COVID-19 pandēmijas laikā termins *hibrīds* gūst vēl papildus nozīmes: par hibrīdiem nosauc konferences, seminārus, lekcijas, sapulces u.c., kas notiek vienlaicīgi klātienē un attālināti (izmantojot kādu no lietotnēm, piem., ZOOM). Pārņemot hibridizācijas galveno principu no zinātnēm un sociālajām parādībām, mūsdienu pasaules kultūras un literatūras teksti sāk plaši izmantot krustošanas jeb hibridizācijas metodi. Tā mūsdienu kultūrtelpā ir izplatījies jēdziens “*kultūru hibriditāte*”, ar kuru britu kultūrvēsturnieks P. Bērks apzīmē dažādu kultūru mijiedarbes procesus mākslā, literatūrā, valodā utt., kā arī to ietekmi uz kultūrām un sabiedrībām. Viņš uzskata, ka „[...] ik kultūra ir hibrīda un hibridizācijas procesi norisinās nepārtraukti”¹²⁸. Analizējot kādas diasporas vidi un tās identitātes saglabāšanu citā kultūrtelpā, kas bieži vien raksturo latviešu ceļojuma aprakstos par Sibīriju, ir jēdzīgi pievērst uzmanību konceptam *hibrīda telpa* (*hybrid space*), kas parasti ir veidota kā kultūrtelpa starp *savējo* un *svešo*. Tā ir jauna, parasti multilingvāla un multikulturāla kultūrtelpa, kur imigranti veido savu diasporas identitāti.

Kaut gan hibriditātes jēdziens pasaules literatūrzinātnē ir samērā jauns¹²⁹, tas jau ir nostiprinājies gan Latvijas, gan Amerikas kultūrtelpās, un tika definēts kā dažādu kultūru, žanru un literāro tradīciju sajaukšana un mijiedarbība. Hibrīdteksts, kas parādās literatūrā šādas hibridizācijas rezultātā, ir sava veidā eksperiments, kas izjauc kanonizēto žanru robežas. Rezultātā “[...] saplūst elitārā un masu kultūras, kopija kļūst tikpat vērtīga kā oriģināls”¹³⁰. Kā atzīmē literatūrzinātniece Burima, „hibridizācija – jaunas žanru un tekstu formas – rodas šādu procesu rezultātā:

¹²⁷ <https://www.letonika.lv/> [skatīts: 27.10.2022]

¹²⁸ Bērks, P. *Kultūru hibriditāte*. No angļu valodas tulkojis Pauls Daija. Rīga: Mansards (Sērija "Theoria"). 2013, 63. lpp.

¹²⁹ Pirmais, kas ieviesa jēdzienu “kultūras hibridizācija” un teoretizēja konceptu “hibriditāte” bija Argentīnas antropologs Nestors Garsija Kanklini (*Néstor García Canclini*). Jēdziens kļuva atpazīstams plašākajai auditorijai pēc grāmatas “Hibrīdkultūras: stratēģijas ieiešanai modernitātē un izešanai no tās” (*Hybrid Cultures: Strategies for Entering and Leaving Modernity*) izdošanas 1990. gadā.

¹³⁰ Burima, M. *Socio-Cultural Discourse of Hybrid Texts: The Case of Latvian Literature*. In: The Proceedings of the 3rd SWS International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2016, Section History of Arts, p. 59-66.

- 1) savstarpēji modificējoties tradicionāliem žanriem;
- 2) tradicionāliem žanriem krustojoties ar iepriekš nebijušām, laikmetam aktuālu, filozofisko, estētisko un psiholoģisko atziņu noteiktām tekstu formām;
- 3) novatoru formu ģenerēšana”.¹³¹

Jaunu žanru un tekstu formu parādīšanās zināmā mērā paātrina pasaules literāro evolūciju; tas viennozīmīgi skar ceļojuma apraksta žanru un ietekmē tās transformācijas gan latviešu, gan amerikāņu 21. gadsimta ceļojumu literatūru.

Kā jau ir atzīmēts šī pētījuma 1.3. nodaļā, ceļojumu piezīmes ilgus gadus asociējās ar publicistiku vai žurnālistiku; sākotnējais ceļojuma apraksts parādās ceļojumu eseju, ceļojumu dienasgrāmatu vai dokumentālā romāna formās. Tā, vispirms, ir faktu literatūra, kas laika gaitā iegūst arvien lielāku mākslinieciskumu un daiļliteratūras iezīmes. Tas ir žanrs, kas gadsimtiem ilgi ir attīstījies un evolucionējis. Ceļojuma motīvs pasaules literatūrā ir atrodams visu veidu piedzīvojumu eposos un romānos, sākot no viduslaiku svētceļnieku sāgām (piem., Brandana ceļojums) līdz galma romānam (piem., Svētā Grāla meklējumos) vai galantajam bruņinieka romānam (Amadisa un citu bruņinieku ceļojums, parodiski – Dona Kihota ceļojums). Tas iziet cauri ikdienas morālā rakstura romānam (piem., ceļojums kā galvenā sižeta līnija H. Fīldinga, Č. Dikensa vai V. Tekerija romānos); ceļojums ir parasti neatņemama piedzīvojumu romānu daļa (F. Meriata ceļojumu romānos, kā arī Minhauzena parodiskie ceļojumi); ceļojums arī kļūst par dažādu populārzinātnisko romānu kodolu (piem., ceļojumi vairākos Žila Verna romānos); ceļojums ir obligāta eksotisko romānu sastāvdaļa (ceļojumi R. L. Stīvensona, Dž. Londona vai Dž. Konrada pasaulē slavenajos romānos).

Tātad, ceļojuma apraksta žanrs viennozīmīgi atrodas vairāku literāro žanru krustcelēs, kas to padara par vienu no hibrīdžanriem pasaules literatūrā. Tās hibrīditāti aktualizē vairāki literatūrzinātnieki, literatūras kritiķi un paša žanra pētnieki. Jau 20. gadsimtā literatūras kritiķis N. Černiševskis savos ceļojuma apraksta žanra pētījumos aktualizēja tās dinamismu, daudzveidību un atvērtību transformācijām. Turklāt viņš norāda uz žanra svarīgāko iezīmi, kas ir spēja sintezēt citu žanru iezīmes¹³². Latviešu literatūrzinātniece M. Burima sniedz šādu ceļojuma apraksta žanra raksturojumu: “Ceļojuma apraksts ir hibrīdžanrs, kas ir izveidojies starp dokumentālo literatūru un

¹³¹ Burima, M. *Hibrīdtekstualitāte 20. gadsimta sākuma latviešu literatūrā*. Kultūras studijas IX. Hibrīditāte literatūrā un kultūrā. Daugavpils: Saule, 2017, 40. lpp.

¹³² Чернышевский, Н.Г. Полн. собр. соч. М.: ГИХЛ, 1948. Т. IV. С. 978.

daiļliteratūru; tas ietver gan sociālo kultūras parādību liecības, gan arī mūsdienu literārā kanona specifiskās mākslinieciskās izpausmes”¹³³. P. Hjūms, savukārt, izšķir piecus pavedienus, kuri ir savijušies mūsdienu ceļojuma aprakstā: komiskais, analītiskais, savvaļas reģionu recepcija, garīgais un eksperimentālais¹³⁴. Ar eksperimentālo virzienu pētnieks apzīmē to vektoru, kas “virza ceļojuma apraksta žanru dažādos jaunos virzienos, aktīvi turpinot vispārējo hibridizāciju, kas visā tās vēsturē ir periodiski atjaunojusi ceļojumu literatūru, taču pēc definīcijas to ir grūti iedalīt kategorijās vai pat atpazīt”¹³⁵.

Mūsdienu krievu literatūrzinātnes pētījumos šajā virzienā (J. Stecenko, M. Šadrina, O. Skibina, V. Mihailovs) atklājas tendence paplašināt ceļojumu žanra robežas. Pirmkārt, tiek akcentēta žanra sintētiskā daba, citu žanru elementu kombinācija vienā tekstā, dokumentālo un poētisko samiksēšana žanra struktūrā. Dažos pētījumos parādās arī pieņēmums, ka ceļojuma apraksts, kā žanrs savā viendabīgumā un koncepta vispārpieņemtajā nozīmē, neeksistē vispār. Tā, pētniece A. Bondareva¹³⁶, mēģinot atrisināt ceļojuma žanra pastāvēšanas jautājumu krievu kultūrtelpā, atsaucās uz vairāku ceļotāju, žurnālistu un blogeru viedokli, kuri pulcējās seminārā, kas bija veltīts šīs problēmas apspriešanai, un vienbalsīgi secināja, ka ceļojuma apraksta žanra tā tūrā veidā nav un nekad nav bijis. Šādam secinājumam var būt vismaz divi iemesli. Pirmkārt, žanrs pakāpeniski asimilējas, un kā pierādījumu šim procesam var minēt daudzus tekstus, kurus mēdz saukt par beletristikas ceļojuma tekstiem un kuri būtiski atšķiras no mūsdienu ceļojuma aprakstiem, piemēram Dž. Konrada ceļojuma romāns „Tumsas sirds” (*Heart of Darkness*, 1899) vai A. Radiščeva „Ceļojums no Pēterburgas uz Maskavu” (1790). Otrkārt, žanra izmaiņas noteica pasaules globalizācija, kuras ietekmē parādās jaunie realitātes dokumentēšanas veidi, kas piešķir mūsdienu ceļojuma aprakstam savu specifiku un bieži jau citu nozīmi.

Līdzīga doma parādās arī literatūrzinātniecei M. Burimai, kura savos pētījumos par žanra hibriditāti nonāk pie secinājuma, ka “postmodernajā kultūras uztveres un reprodukcijas situācijā ar centrēšanos uz dekanonizāciju un interesi par marginālajām, literārie žanri [...] atrodas intensīvu pārmaiņu situācijā, jo notiek robežu izkušana un jaunu fenomenu veidošanās iepriekšējās sintēzes

¹³³ Burima, M. *Orientalism, Otherness and the Soviet Empire: Travelogues by Latvian Writers of the Soviet Period*. In: *Journal of Baltic Studies*, Vol. 47 (1), January 2016, p. 65.

¹³⁴ Hulme, P., Youngs, T. *Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2002, p. 93.

¹³⁵ *Ibid.*, p. 95.

¹³⁶ Бондарева, А. *Литература скитаний*. «Октябрь» 2012, №7. Pieejams: <http://magazines.russ.ru/october/2012/7/bo18.html> [Skatīts: 16. 06. 2021].

rezultātā”¹³⁷. Šo tendenci var ilustrēt ar īpatnējiem no žanra viedokļa kombinētajiem ceļojumu aprakstu apakšvirsrakstiem, kur saplūst kopā vai pārklājas ceļojuma tematika ar autobiogrāfiju vai atmiņu tēlojumiem. Tā, piemēram, A. Manfelde apzīmē savu ceļojuma aprakstu „Ceļojums uz mēnesi” kā dokumentālo prozu, bet I. Ābeles „Austrumos no saules un ziemeļos no zemes” un I. Leiša “Latviešus Sibīrijā meklējot” ir ceļojumu dienasgrāmatas. Tas arī izskaidro ceļojuma apraksta žanra pastāvīgo transformāciju un eksistējošās modifikācijas.

Analizējot hibriditātes ietekmi uz žanru transformācijām un jaunajiem žanru veidojumiem, ir jāpievērš uzmanība literatūrzinātnieka Mihaila Bahtina (*Mihail Bakhtin*) pētījumiem par teksta hibrīdformām, kur viņš norādījis, ka eksistē īpaša žanru grupa, kuriem romānos ir būtiska konstruējoša loma, un reizēm tie nosaka romāna veseluma konstrukciju, veidojot īpašas romāna žanriskās atveides. Pie tiem pieder: grēksūdze, dienasgrāmata, ceļojuma apraksti, biogrāfija, vēstule un daži citi žanri. Tādējādi žanra modifikāciju un formu daudzveidību dēļ, ceļojuma apraksts saskaras ar diviem pretējiem literatūras kritiku viedokļiem. Pirmkārt, citu literāro formu iezīmes, kas bieži vien ir sastopamas mūsdienu ceļojuma aprakstos, liek daudziem secināt, ka šim žanram trūkst savas identitātes. Ceļojuma apraksta žanru ir grūti precīzi nodefinēt; tas ir hibrīds un daudzveidīgs. Ņemot vērā visas šī žanra iezīmes, J. Borms ierosina pieņēmumu, ka „tas nav žanrs, bet gan kopīgs termins dažādiem tekstiem, pārsvarā daiļliteratūras un publicistikas, kuru galvenā tēma ir ceļojums”¹³⁸. Sabīne Milza (*Sabine Milz*) savā pētījumā¹³⁹ pauž domu, ka literārā hibriditāte izjauc priekšstatu par stabilu, lineāru nacionālo literatūru, pārkonfigurējot to kā mutācijai pakārtotu, multikulturālu sajaukumu. Turklāt literārā hibridizācija kalpo kā tekstuāli stilistisks līdzeklis, lai apstrīdētu līdz šim dominējošo universālās mākslas mītu. Tomēr ir arī pretējais viedoklis par ceļojuma aprakstu kā žanru. Analizējot tādas pašas ceļojuma aprakstu starpdisciplinārās iezīmes, vairāki literatūrzinātnieki atzīst, ka šīs iezīmes tomēr veido žanra identitāti. Akcentējot žanra integritātes spēju, amerikāņu ceļojumu tekstu redaktors un kritiķis T. Sviks apgalvo, ka “ceļojuma aprakstam ir līdzīga satvēriena kvalitāte. Tajā ir iekļauti personāži un sižeta līnija, dzejiskā tēlošanas spēja, vēstures stundas saturs, esejas diskursivitāte un – bieži vien

¹³⁷ Burima, M. 6953 rakstu zīmes par Kārļa Vērdiņa „Bastarda formu”. 2011. Pieejams: <https://www.satori.lv/article/6953-rakstu-zimes-par-karla-verdina-bastarda-formu> [Skatīts: 17.07.2022].

¹³⁸ Borm, J. 2004. *Defining Travel: on the Travel Book, Travel Writing and Terminology* (p. 13). Citēts no: Youngs, T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 6.

¹³⁹ Milz, S. *Hybridity in Culture, Literature and Language: A Comparative Study of Contemporary Caribbean Canadian and Turkish German Women's Writing Exemplified by the Writers M. N. Philip and E. S. Ozdamar*. McMaster University, Hamilton, Ontario, 1999, p. 15.

netīša – memuāru sevis atklāsme”¹⁴⁰. Savukārt, žanra pētnieks G. Thouroude (2009) konstatē, ka tieši šāda hibriditāte ir tas, kas patiesībā raksturo ceļojuma aprakstu kā žanru.

Šī pētījuma kontekstā ir arī būtiski aktualizēt jēdzienu “hibrīdteksts” kā žanra vairāku transformāciju rezultātu, kā arī ilustrēt šo konceptu ar tekstu piemēriem no latviešu un amerikāņu ceļojuma literatūras, kas tika reducēti uz ceļojuma apraksta žanru. Hibrīdteksts parasti asociējas ar kādu vienotu tekstu, kurā divi dažādi tekstu veidi vai žanri ir integrēti vienā daiļdarbā. Ceļojuma apraksta gadījumā informatīvais teksts tiek parasti sintezēts ar daiļliteratūras elementiem. Fakti un informācija par konkrētu vietu tiek sniegta, izmantojot vēstījumu kā galveno izteiksmes līdzekli. Tātad hibrīdtekstam būtībā ir divējāds mērķis: sniegt lasītājam lietderīgu informāciju un māksliniecisku baudu.

Žanra kontekstā hibrīdteksta jēdziens var būt definēts kā dažādu naratīva formu sajaukšanās jeb samiksēšanās vienā literārajā darbā. Tā ir samērā inovatīva teksta forma, kas parādās, sintezējot esošās formas jaunos žanriskos veidojumos. Anglofonajā kultūrtelpā hibrīda tekstus arī dēvē par jaukta žanra tekstu (*mixed-genre text*) vai daudzžanru tekstu (*multi-genre text*¹⁴¹). Viens no novatoriskākajiem hibrīdtekstu aspektiem ir valodas, attēlu un dažādu dizaina iezīmju integrēšana vienā daiļdarbā. Līdz ar to, ceļojumu aprakstos bieži parādās parateksts (*paratext*¹⁴²) jeb naratīva ilustratīva daļa, kura ietver vietu attēlus, simboliku, ģeogrāfisko karšu fragmentus, faktu glosārijus un pārējo ar ceļojumu naratīvu saistītu dokumentālo materiālu. Tendence pievienot ceļojuma aprakstam ilustrācijas kļūst īpaši populāra 21. gadsimtā pasaules tehnoloģiskā uzplaukuma dēļ, kad ar interneta palīdzību var atrast jebkādu informāciju par apceļojamo vietu, bet fotokamera palīdz iefiksēt jebkuru ceļojuma mirkli. Ceļojumu aprakstu vizuālais noformējums jeb mākslinieciskā forma akcentē žanra specifiku un atšķir šī žanra tekstus no daudziem citiem daiļdarbiem (plašākā informācija par parateksta elementiem un to pragmatiku ir atrodama šī pētījuma 6. nodaļā).

Gadsimtiem ilgi ceļojuma apraksta žanru praktizēja gan profesionāli rakstnieki, gan parasti cilvēki. Diezgan liels ceļojumu tekstu (publicētu un npublicētu) apjoms tiek pārstāvēts privātajā un lietišķajā sarakstē. Žanra eksistēšanas laikā un transformāciju ietekmē ceļojuma teksti no

¹⁴⁰ Swick, T. 2010. *Not a Tourist*. Pieejams: <http://archive.wilsonquarterly.com/essays/not-tourist> [skatīts: 20.11.2021].

¹⁴¹ Saks, K. 2020. *Hybrid Texts: an Innovative Genre to Integrate Literary and Informational Text*. Pieejams: <https://issuu.com/kat3z/docs/open-2020-58/s/11250735> [skatīts: 14.10.2021]

¹⁴² Parateksta (EN *paratext*) jēdzienu 20. gadsimta beigās ieviesa franču naratologs Žerārs Ženets, aktualizējot to savā grāmatā (Genette, G. 1997. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge University Press).

literārajiem žanriem pārņēma papildus iezīmes. Tādēļ gandrīz jebkurš mūsdienu ceļojuma teksts var tikt uzskatīts par hibrīdtekstu, jo tas parasti iever vairāku žanru elementus. Pats žanrs pastāvīgi svārstās starp faktu un fantāziju; ceļojuma apraksts ir autobiogrāfijas, publicistikas un daiļliteratūras hibrīds. Latviešu ceļojuma apraksta žanra aizsākumos parādījās, galvenokārt, autobiogrāfiskie ceļojumu teksti, kuru mērķis bija ziņot vai sniegt informāciju par dažādām vietām, kultūrām un sabiedrībām. Pakāpeniski ceļojumu apraksti paplašinājās to formu un diskursu ziņā: ģeogrāfiskā informācija samiksējās ar vēsturiskajiem faktiem un leģendām¹⁴³, ceļotāja misija kļuva ne tikai informēt, bet arī izglīt¹⁴⁴, izklaidēt, kā arī mudināt lasītāju doties uz kādu noteiktu vietu¹⁴⁵; vēlāk parādās arī personīgie iespaidi, kas padara ceļojuma tekstu daudz poētiskāku. 20. gadsimtā informatīvo un praktiski ievirzīto ceļojumu aprakstu vietā latviešu literatūrā ienāk ceļojumu teksti, kas arvien vairāk atspoguļo autoru pieredzi, emocijas un garīgo izaugsmi pēc ceļojumos pieredzētā.

21. gadsimta ceļojumu teksti var tikt uzskatīti par hibrīdiem gan konteksta, gan arī to formu ziņā. Savā ceļojuma aprakstā “Ceļojums uz mēnesi” tā autore A. Manfelde iekļauj prozaiskajā vēstījumā arī dzeju¹⁴⁶, kas viennozīmīgi poetizē viņas tekstu. Savas grāmatas žanru viņa pati definē kā ‘dokumentālo prozu un dzeju’; viņas ikdienas realitātes un skaistas ainavas apraksti iegūst poētisku konotāciju daudzu izteiksmīgu valodas līdzekļu ietekmē; dokumentālie pieraksti pārvēršas emocionālā dzejā. Savukārt, L. Langa nosauc vienu no savu eseju nodaļām “Divas dienas Helsinkos” par “dienasgrāmatu, kas ir rakstīta ar roku”¹⁴⁷, jo tā patiesībā atbilst dienasgrāmatas tipiskajai struktūrai – ar precīziem datumiem un laikiem.

Lielākā ceļojumu tekstu daļa reprezentē nevis kāda atsevišķa ceļojuma aprakstu, bet pieredzes, iespaidu un emociju kopsavilkumu no vairākiem ceļojumiem. Austrāliešu ceļotājs un rakstnieks Pīters Robs (*Peter Robb*) ar savu ceļojumu aprakstu "Pusnakts Sicīlijā" (*Midnight in Sicily*, 1996) zināmos aspektos paplašina žanra robežas: viņa grāmatā tika aprakstīts nevis

¹⁴³ Piemēram, pirmā latviešu ceļotāja un ceļojumu aprakstu autore Minna Freimane nodarbojas arī ar folkloras vākšanu savu ceļojumu gaitā. Pēc Pompeju pilsētas apceļošanās autore dalās ne tikai ar ieraudzīto, bet iekļauj savos aprakstos arī vēsturisko informāciju. Freimane, M. 1884. *Par piemiņu*.

¹⁴⁴ “Ko svešā zemē, un īpaši šai brīnumu pilsētā, esmu redzējuse, negribu paturēt tikai priekš sevis, bet paziņošu tautiešiem un tautietēm”. Freimane, M. 1884. *Par piemiņu*.

¹⁴⁵ Piemēram, Hermīnes Zālītes (1858-1932) ceļojuma apraksts “Uz Parīzi, uz Pasaules izstādi!” (1900) jau savā virsrakstā iekļauj autores motivējumu doties ceļojumā uz Parīzi.

¹⁴⁶ Ceļojuma aprakstā parādās 13 dažādas formas dzejoļu; grāmatā “notikumu un izjūtu apraksti organiski savijas ar dzejas rindām, kuras iedvesmojusi Visbija”. *Kopā ar Andru Manfeldi ceļojumā uz Visbiju*. 2012. Pieejams: <https://irliiepaja.lv/kultura/kopa-ar-andru-manfeldi-ceļojuma-uz-visbiju/> [Skatīts: 15.10. 2021].

¹⁴⁷ Langa, L. *Es varēju nesteigties*. Apgāds “Lietusdārzs”, 2008, 25. lpp.

tradicionāli viens ceļojums, bet vairāki īsāki ceļojumi, kas atklāj ceļotāja tieksmi meklēt stimulu savam naratīvam dažādās ģeogrāfiskās vietās. Kā piemēru līdzīgai tendencei latviešu jaunākajā ceļojuma literatūrā var atzīmēt I. Ābeles ceļojuma aprakstu. Autore dalās ar savu ceļojumu pieredzi un iespaidiem grāmatā “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes”, kuras žanrs ir noteikts, kā ‘dienasgrāmatas un ceļojumu apraksti’, un kuros autore apvieno abus žanrus vienā tekstā, aprakstot savus braucienus uz Vāciju, Igauniju, Sibīriju, kā arī savus ceļojumus pa Latgales pilsētām.

Hibridizācijas aizsākumi amerikāņu ceļojumu literatūrā ir atrodami 18. gadsimtā. Garīgās autobiogrāfijas un nebrīves vēstījuma tradīcijas raksturo afroamerikāņu autoru ceļojumu naratīvus. Nebrīves un atbrīvošanās dinamikā parādās literārie teksti, kuros dominē ceļojumi. “Stāsts par brita Hemonu neparastajām ciešanām un pārsteidzošo atbrīvošanu” (*The Narrative of the Uncommon Sufferings and Surprising Deliverance of Briton Hammon, 1760*) ir viens no agrākajiem hibrīdteksta piemēriem amerikāņu literatūrā, kas apvienoja nebrīves stāstījumu un transatlantisko ceļojuma aprakstu¹⁴⁸. Runājot par vēlākajiem ceļojumu aprakstiem, ieskaitot jaunākos, lielāko daļu no tiem var attiecināt uz hibrīdtekstiem gan tipoloģiski, gan tematoloģiski, jo tajos tiek apvienotas gan dažādas stāstījumu formas, gan arī tiek akcentēti vairāki literārie motīvi.

Lielākā mūsdienu ceļojumu aprakstu daļa var tikt noteikta kā hibrīdteksti to formu ziņā. Tie reprezentē ne tikai pamattekstu, bet arī paratekstu – dokumentālo (arhīva materiālu kopijas, ģeogrāfisko karšu fragmentus u.c.) un māksliniecisko (attēlus, fotogrāfijas, ilustrācijas u.c.) materiālu, kas aktualizē gan aprakstīto notikumu autentiskumu, gan ir arī vizuāli piesaistoši. Tā Laines Pērses piedzīvojumu ceļojuma apraksts “Ziemeļamerikas kokteilis” no ceļojumu grāmatu sērijas “Ar stopiem apkārt pasaulei” žanriski var līdzināties ceļvedim, kurā tika akcentēti dokumentālie fakti, kas šķērsojas ar dažādu vietu un darbību aprakstiem. Tajā lasītājs un potenciālais tūrists var iepazīties ar vairāku maršrutu kartēm, atrast noderīgu informāciju par vietām, izmantot autores piedāvātus praktiskus ieteikumus, kā arī izbaudīt krāsainus attēlus.

Savukārt, I. Leiša un U. Brieža ceļojuma dienasgrāmata “Latviešus Sibīrijā meklējot” (2016) ir viens no spilgtākajiem hibrīdteksta piemēriem jaunākajā latviešu ceļojumu literatūrā. Ceļotāju galvenā misija bija ne tikai atrast savas tautas diasporu Sibīrijā, bet arī iegūt unikālus kadrus un apkopot tos plašā foto materiālā, kas ilustrētu Sibīrijas ainavu, specifiskus sadzīves

¹⁴⁸ Bendixen, A., Hamera, J. *The Cambridge Companion to American Travel Writing*. Cambridge University Press, 2009, p. 24.

kultūras elementus, daudzveidīgus cilvēku tēlus u.tml. Autori ilustrēja savus stāstus ar reāliem dokumentiem, fotogrāfijām, uzvārdiem un citiem dokumentāliem elementiem, lai pārliecinātu lasītāju par visa aprakstītā autentiskumu. Viņu tekstu var attiecināt uz dokumentālo prozu ar bagātu vēsturisko materiālu pamatā un spilgtu paratekstu, kurā ietilpst fotogrāfijas, dokumentu kopijas, vēstules, avižu raksti, ģeogrāfiskās kartes fragmenti u.c. Ir vērojama objektīvo un subjektīvo komponentu sintēze, kas ir informatīvo faktu reprezentācija autoru recepcijā un interpretācijā.

T. Jangs savā pētījumā pauž arī tādu domu, ka ceļojuma apraksta žanra hibriditāte izpaužas ne tikai paša ceļojuma teksta formā, ne tikai rakstīšanas, bet arī ceļojumu tekstu lasīšanas un interpretēšanas procesā. Britu profesors norāda uz lasītāju un kritiķu dažādu pieeju izmantošanu, lasot ceļojumu literatūru. Viņš apgalvo, ka “šis žanrs ir atvērts dažādām zinātnieku interpretācijām”¹⁴⁹; katram lasītājam teksta nozīme var būt gan burtiskā, kas izpaužas sižeta un aprakstīto faktu nekomplēcētā recepcijā, gan arī dekonstruējošā, kad ceļojumu apraksts tiek uztverts citā perspektīvā, un lasītāja vai literārā kritiķa mērķis ir atpazīt tajā iegultās papildu nozīmes vai noteiktās vērtības, interpretēt autora attieksmi pret savu lasītāju vai atklāt kādas ideoloģijas vektoru.

Ceļojuma literatūras pirmsākumi pasaules žanru tradīciju vēsturē tiek pakāpeniski zaudēti senāko literatūras veidu dziļumos transformāciju ietekmē un turpina aktīvi eksistēt mūsdienu literatūrā, tātad, žanru krustojšanās ir viena no ievērojamākajām ceļojuma apraksta īpatnībām. Ceļojuma teksts tiek bieži reprezentēts neviendabīgās formās; tas iekļauj vairāku žanru iezīmes, un tiek parasti raksturots kā naratīvs ar vairākiem starptekstuālajiem sakariem. Neskatoties uz žanra pretrunīgo būtību un neviendabīgumu, tā galvenā veidojošā iezīme paliek tieksme atklāt un parādīt lasītājam *svešā* autentiskumu caur paša ceļotāja recepciju.

Secinājumā ir arī jāatzīmē, ka literatūras kritiķu diskusijās joprojām bieži rodas jautājums par ceļojuma apraksta žanra nākotni. Daudzi literatūrzinātnieki apgalvo, ka ar laiku ceļojuma apraksta žanrs var zaudēt tā esošo popularitāti un pat pakāpeniski izzust. Tomēr, ja šī tendence dažiem šķiet prognozējama, vairāki piemēri no žanra vēstures liecina, ka žanra dabiskajā modifikācijas un transformācijas procesā neko nevar paredzēt. Tā 1891. gadā Viljams Freizers Rē (*William Fraser Rae*) Skotijas žurnālists, tulkotājs, rakstnieks un dažu ceļojumu naratīvu autors, uzskatīja, ka ceļojumu apraksta žanrs jau sāka degradēt, jo “vecais stāsts, kas tiek pārstāstīts”¹⁵⁰

¹⁴⁹ Youngs, T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 174.

¹⁵⁰ *Ibid.*, p. 177.

neiesaistīs lasītāju auditoriju jau tuvākajā laikā. Tomēr, pēc vairāk nekā gadsimta, žanrs turpina eksistēt un piesaistīt ļoti plašu lasītāju auditoriju. „Visu laiku ceļojumu autoru horizonti mainās. Un joprojām ir stāsti, kurus ir jāpastāsta.”¹⁵¹

Tātad, 21. gadsimta ceļojuma apraksts pastāv daudzās tekstu formās un stilos, tas aktualizē vairākas tēmas un motīvus, tas tiek bieži aplūkots un interpretēts dažādos kontekstos. Neskatoties uz to, ka ceļojuma apraksta žanru kāds joprojām var uzskatīt par perifērisku vai mazvērtīgu, ar ceļojumiem saistītie teksti nepārtraukti piesaista arvien plašāku lasītāju auditoriju visā pasaulē. Žanra popularitāte un ētiskais nozīmīgums pasaules literatūrā paplašina tās horizontus, lai turpmāk evolucionētu un progresētu. Tam ir lieliskas perspektīvas, lai turpinātu attīstīties, pārstāvot jaunās literārās tendences. Ar laiku žanra konvencijas un ceļojumu tekstu formas var mainīties pasaules globalizācijas un jauno tehnoloģisko procesu ietekmē. Nākotnes ceļojumu literatūra var aktualizēt jau citas pasaules literāros virzienus, pārejot no 21. gadsimtā izteiktās globalizācijas uz lokalizāciju, no reālā uz fantastisko u.tml., tādējādi reaģējot uz vērtību izmaiņām sabiedrības apziņā. Mūsdienās eksistējošās žanra modifikācijas drīzāk veicina žanra evolūciju, nevis izraisa tā degradāciju. Jauno mediju attīstīšana un plaša izmantošana paplašina robežas gan virtuālai ceļošanai, gan rakstīšanai par reālajiem vai fantastiskiem ceļojumiem. Tātad, mūsdienu ceļojuma apraksts vairs nav individuālas radošās mākslas produkts, bet bieži vien kolektīvās iztēles komplekss, un ir grūti iedomāties, ka žanrs var pilnīgi zaudēt tā gadsimtiem nopelnīto popularitāti vai novecot.

1.5. Ceļojumu aprakstu žanriskās makrostruktūras un formas

Literāro žanru iedalījuma jautājumu un tekstu formu daudzveidību plaši aktualizē latviešu literatūrzinātnieks V. Valeinis. Pētnieks norāda, ka epikas dalījuma pamatā parasti tiek likts darba apjoms. Tā pēc daiļdarba apjoma izšķir „plašo (romāns, epepeja), vidējo (garstāsts) un mazas formas (īsa stāsts, novele, humoreska, tēlojums, miniatūra, skice u.c.)”¹⁵². Šāds iedalījums ir diezgan relatīvs, jo ne vienmēr ir iespējams pilnīgi norobežot, piemēram, garstāstu un īso stāstu, vai stāstu un noveli. Ceļojuma apraksta vieta šajā iedalījumā nav viennozīmīgi noteikta. Aplūkojot *aprapstu* prozas formu daudzveidībā, Valeinis to attiecina uz literāri publicistiskajiem žanriem, kuros tiek izmantoti ne tikai mākslas tēli, bet „plašāka vieta šeit ierādīta arī zinātniskās izziņas

¹⁵¹ Caulfield, A. *Travel Writing: A Practical Guide*. Ramsbury: The Crowood Press, 2007, p. 23.

¹⁵² Valenis, V. *Poētika: Daiļdarba elementi*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1961, 48. lpp.

līdzekļiem – pārspriedumiem, secinājumiem”¹⁵³. Viņa definējumā apraksts ir „literāri publicistisks darbs, kas no stāsta atšķiras ar dokumentalitāti, ar tiešu atbilstību dzīves faktiem (notikumiem, personām, dažādām aktualitātēm)”¹⁵⁴. Apraksts parasti ir vēstījums pirmajā personā, tas nozīmē, ka stāstītājs vai nu vēsta par to, ko pats pieredzējis, vai arī par to, ko pats labi zina. Šī vēstījuma forma padara jebkuru aprakstu subjektīvāku ar īpaša veida ticamības pakāpi. Turklāt stāstītājs cenšas atrast un parādīt savos aprakstos „tādus cilvēkus un notikumus, kuru vienreizīgajā individualitātē ietvertos vispārīgais, konkrētajam laikmetam raksturīgais”¹⁵⁵, kas ir samērā tipisks tieši *ceļojuma aprakstiem*.

Ar ceļojumiem saistītie naratīvi iegūst vairākas teksta formas, tādas kā romāni, noveles, stāsti, dienasgrāmatas, ceļojumu piezīmes, esejas, memoāri, atmiņas, vēstules u.c. Kā atzīmē kulturologs Rusakovs¹⁵⁶, ceļojumam veltītie teksti ir diezgan daudzveidīgi: tie aptver gan folkloras tradīcijas (piem., mutiskie stāstījumi par mitoloģisko varoņu varoņdarbiem), gan literārās tradīcijas. Ar terminu „literatūra” Rusakovs apzīmē gan zinātniski populārus tekstus (vārdnīcas un enciklopēdijas, atskaites par ekspedīcijām, instrukcijas u.tml.), gan arī daiļliteratūru (piedzīvojumu literatūru par dvēseles ceļojumiem vērtības meklējot). Lietuviešu literatūrzinātniece I. E. Žindžiuvienē aktualizē savā pētījumā šādus ceļojumu aprakstu tipus: daiļliteratūras ceļojumu apraksti (*fictional travel narratives*), izdomāto ceļojumu apraksti (*imaginary travel narratives*), fantastisko ceļojumu apraksti (*fantastic travel narratives*), reālistisko ceļojumu apraksti (*realistic travel narratives*), esejas (*essays*), žurnālistiskie pārskati (*journalistic accounts*), ceļveži (*guidebooks*), ceļojumu hronikas (*travel chronicles*) un citi ceļojumu pārskati¹⁵⁷. Tātad par ceļojumu tekstu pētīšanas objektu var noteikt ne tikai tradicionālas prozas formas (romāns vai stāsts), bet arī mazās tekstu formas (dienasgrāmatas, esejas, skices, piezīmes u.c.). Salīdzinot amerikāņu un latviešu ceļojuma aprakstus to formu ziņā, var izsekot noteiktās tendences.

Amerikāņu literatūra ar tās straujo attīstību, žanru bagātību un pasaulē iegūto popularitāti ieņem nozīmīgu vietu pasaules literārajā telpā. Šo popularitāti var, pirmkārt, izskaidrot ar lielo autoru skaitu dažādos žanros, kas ir saprotams ASV iedzīvotāju skaita dēļ (ap 336, 801 mjl. cilvēku

¹⁵³ Valeinis, V. *Ievads literatūrzinātnē*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 166. lpp.

¹⁵⁴ Turpat.

¹⁵⁵ Turpat, 167. lpp.

¹⁵⁶ Русаков, В. *Травелог*. В: *Энциклопедия «Дискурсология»*. 2015, с. 172.

¹⁵⁷ Žindžiuvienē, I. E. “*In Search of Eldorado*”: *Elements of Travel Fiction in Tahir Shah’s Books on Morocco*. *The Human, Journal of Literature and Culture*, Issue 1, June 2013, p. 6.

2023. gada jūnijā¹⁵⁸). Noteicošā loma ir arī angļu valodai, kura tika atzīta par globālo, mūsdienu populārāko valodu pasaulē, un kurā runā vairāk nekā 1,5 miljardi cilvēku. Turklāt amerikāņu literatūra ir ļoti plaši iztulkota citās Eiropas un pasaules valodās, tajā skaitā latviešu. 20.–21. gadsimtu mijā amerikāņu literatūras tulkojumi ļoti strauji ienāk latviešu kultūrtelpā.

Amerikāņu ceļojuma apraksti, kas ir viens no mūsdienu amerikāņu kultūras populārākajiem žanriem, ir pārstāvēti pārsvarā plašās prozas formās, tādās kā ceļojuma romāns un ceļojumu hronikas. Šī tendence var tikt izskaidrojama ar to, ka amerikāņu ceļojumu literatūrai ir diezgan bagāts literārais mantojums. Žanra aizsākumi ir vērojami 16. gadsimtā, un tā evolūcijā tiek sastaptas vairākas ceļojumu tekstu formas. Īsie ar ceļojumiem saistītie ziņojumi parādās jau 16. gs. beigās, kad eiropieši sāk atklāt un apdzīvot jaunus Amerikas kontinenta reģionus. Tomasa Herriota (*Thomas Harriott*) 1588. gada ziņojums¹⁵⁹ kļuva par vienu no svarīgākajiem tekstiem saistībā ar angļu apmetnes aizsākumiem Amerikas kontinentā. Herriota grāmata ātri ieguva zināmu popularitāti; 30 gadu laikā (1590.–1620.) tā tika rediģēta 17 reizes. Pirmkārt, Herriota ziņojums ietvēra vērtīgu informāciju par citām vietām un to iedzīvotājiem; tā arī piesaistīja lasītāju ar spilgtiem indiešu dzīvesveida un paražu aprakstiem. Turklāt jaunajos grāmatas izdevumos parādījās arī daži gravējumi, kas ilustrēja eksotiskās vietas, iedzīvotājus, to apģērbu, pārtiku utt. Ceļojuma ziņojuma forma bija raksturīgākā amerikāņu ceļojumu literatūrai līdz 16. gadsimta beigām; tā “apvienoja naratīva hronoloģisku notikumu secību ar ģeogrāfiskiem un etnogrāfiskiem novērojumiem”¹⁶⁰. 17. gadsimtā parādās vairāk līdzīgu ziņojumu (*accounts, reports*), kas fokusējas jau uz citiem Amerikas reģioniem¹⁶¹. 18.–19. gadsimtā amerikāņi dodas uz ārzemēm un sāk apceļot Eiropas valstis, Kanādu, Meksiku, Dienvidamerikas kontinentu. Parādās arī jaunas ceļojumu tekstu formas: ceļojumu žurnāli (*travel journals*)¹⁶², vēstules (*letters*)¹⁶³, skices (*sketches*)¹⁶⁴, ceļveži (*travel guides*), ceļojumu piezīmes (*travel notes*). Tā līdz 20. gadsimtam ceļojuma apraksta žanrs amerikāņu literatūrā nonāk ar pamatīgu mantojumu un iegūst ievērojamu

¹⁵⁸ Tiešraides informācija par izmaiņām ASV iedzīvotāju skaitā ir pieejama šeit: <https://www.worldometers.info/world-population/us-population/> [skatīts: 15.06.2023.]

¹⁵⁹ Harriott, T. 1588. *A Brief and True Report of the New Found Land of Virginia*.

¹⁶⁰ Hulme, P., Youngs, T. *Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2002, p. 30.

¹⁶¹ Piemēram, Penn, W. 1681. *Some Account of the Province of Pennsylvania in America*.

¹⁶² William Byrd II. 1733. *Journal of a Journey to the Land of Eden* (written).

Washington, G. 1754. *The Journal of Major George Washington*.

¹⁶³ J. Hector St. John De Crevecoeur. 1782. *Letters from an American Farmer*.

Austin, W. 1804. *Letters from London*.

¹⁶⁴ Irving, W. 1820. *The Sketch Book*.

Henry T. Tuckerman. 1848. *The Italian Sketch Book*.

nozīmīgumu. Ceļojuma literatūra piepildās ar lielu skaitu plašas formas ceļojumu naratīviem: ceļojumu aprakstiem (*travelogues*) un ceļojumu hronikām (*travel chronicles*). Amerikāņu 19. gs. ceļojuma literatūras pētnieks Viljams Stovs (*William Stowe*, dz. 1946) izšķir divus ceļojumu hroniku apakštipus: laikrakstu ceļojumu ziņojumus un ceļojumu hronikas grāmatas garumā. Stovs atzīmē, ka laikrakstu ceļojumu ziņojumi ir, galvenokārt, pamācība un uzjautrināšanas avots to lasītājiem. Tie bieži vien arī “vilina potenciālo ceļojuma apraksta rakstnieku ar turpmāko autorības iespēju”¹⁶⁵. Ceļojumu hronika grāmatas garumā, pēc Stova uzskatiem, “bieži tiek veidota no avīžu ziņojumiem un privātām vēstulēm, ar skaidru reportāžas mērķi un kopējo formu, ko nosaka autora faktisko ceļojumu izklāsts”¹⁶⁶. Stovs pauž domu, ka šāda veida ceļojumu aprakstu autoriem ir iespēja liecināt par to, kādi viņu dzīves epizodi ir bijuši sevišķi un neparasti, kā arī panākt autorības prestižu, veicinot jau gadiem iesakņoto ceļojuma apraksta žanru. Kā piemērus var minēt tādus mūsdienu amerikāņu ceļojumu aprakstu un hroniku autorus kā P. Dženkinss, B. Braisons, P. Terū vai Dž. Keruaks, ar viņu pasaules slavenajiem ceļojumu tekstiem.

Mūsdienu latviešu ceļojuma apraksts ir vairāk izplatīts vidējās un mazajās prozas formās, tādās kā ceļojuma dienasgrāmatas, ceļojuma esejas, stāsti. Šī īpatnība varētu būt izskaidrota ar to, ka pirms 1990. gada, kad Latvijas Republika bija Padomju Savienības sastāvā, ceļojumi uz citām valstīm bija diezgan ierobežoti, tātad ceļojuma aprakstiem nebija sava veida bāzes. G. Berelis uzskata, ka izņemot ceļojuma motīva integrēšanos citu žanru literārajos darbos, tas tika pārstāvēts latviešu literatūrā diezgan reti. Viņš secina, ka „šis trūcīgums atvedināms uz tīri ģeogrāfiskiem vai sociāliem cēloņiem”¹⁶⁷. Tomēr ir ļoti būtisks šāds latviešu literatūras vēstures fakts, ka „dominējošais apraksta veids tā sākumos bija ceļojumu apraksts (sākot ar A. Pumpura „Ceļojumu no Daugavas līdz Donavai”, 1895 [..])”¹⁶⁸, kas norāda, ka žanra aizsākumi latviešu literatūrā ir rodami 19. gadsimtā. Ja analizē padomju laika ceļojumu aprakstu kartogrāfiju, kļūst skaidrs, ka tika aprakstītas, galvenokārt, padomju valstis, nevis pasaules rietumu daļa. Zanda Gūtmane pauž domu, ka „mazo prozas formu izmantošana ir cieši saistīta ar tādu svarīgu Baltijas prozas fenomenu, kā uzmanības novirzīšanās no grupas uz indivīdu.”¹⁶⁹ M. Burima akcentē vēl vienu

¹⁶⁵ Stowe, W. *Going Abroad: European Travel in Nineteenth-century American Culture*. Princeton University Press, 2017, p. 57.

¹⁶⁶ Turpat.

¹⁶⁷ Bērelis, G. *Klusums un vārds*. Daugava, 1997, 165. lpp.

¹⁶⁸ Valeinis, V. *Ievads literatūrzinātnē*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 167. lpp.

¹⁶⁹ Gūtmane, Z. *Baltic Prose during the 'Thaw'*. In: *Back to Baltic memory: Lost and Found in Literature 1940-1968* (Edited by E. Eglāja-Kristone, B. Kalnačs). Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2008, p. 99.

mūsdienu latviešu ceļojuma apraksta īpatnību: „Mūsdienu latviešu trevelogos tādas tradicionālā ceļojuma apraksta raksturīgās pazīmes kā hronoloģiskais stāstījums un ceļa motīvs zaudē savu nozīmi. Tās ir aizvietotas ar emocionālās pieredzes attēlojumiem.”¹⁷⁰ Literatūrzinātnes apgalvojums atrod apstiprinājumu daudzos latviešu ceļojumu aprakstos, it īpaši dienasgrāmatās un esejās (skat. šī pētījuma 2.1. nodaļu).

Šajā pētījumā ir aplūkotas šādas ceļojumu prozas formas: ceļojuma romāns, ceļojuma dienasgrāmatas, ceļojuma esejas, ceļojuma memuāri, kā arī ceļojuma apraksti stāsta formā. Var iezīmēt arī ceļvedi, žurnālistikas ziņojumus un ceļojumu emuārus, taču tiem, no vienas puses, ir vairāk informatīva funkcija, kā arī krietni zemāka mākslinieciskā vērtība.

Kā jau tika minēts iepriekš, sākotnēji ceļojuma apraksta žanrs gan latviešu, gan amerikāņu literatūrā asociējas, galvenokārt, ar publicistiskajiem tekstiem, tādiem kā ceļveži, kuru viens no galvenajiem mērķiem bija sniegt informāciju un nodrošināt lasītājiem piekļuvi “tālajām”, eksotiskajām valstīm. Ceļojumu ceļveži ir bieži pamācoši un tendēti piedāvāt ieteikumus un praktisku informāciju ceļotājiem, kuri dodas uz noteiktu galamērķi. Ceļvedis, pirmkārt, ir būtisks tūristam; tajā ir pieejama objektīva informācija un tajā nav literāro iezīmju kā tādu. Līdzīgi, diezgan liela mūsdienu ceļojumu tekstu daļa nav paredzēta iekļūšanai literāro artefaktu rindā.

Gan latviešu, gan amerikāņu ceļojumu literatūrā ceļveži (*travel guides*) ieguva popularitāti 19. gadsimtā, kad pasaulē sāka attīstīties ceļojumu un tūrisma industrija. Amerikāņu ceļotāja un dažu ceļojumiem veltīto grāmatu autora Gideona Deivisona (*Gideon Miner Davison*) ceļvedis ar nosaukumu “Ceļvedis caur Vidējo un Ziemeļu štatiem un Kanādas provincēm” (*Traveller’s Guide through the Middle and Northern States, and the Provinces of Canada*), kas parādījās 1834. gadā, tika rekonstruēts un pārpublicēts; tas joprojām var tikt izmantots tūristu vidū kā pamācība vai informatīvs rīks tajā aprakstīto vietu apceļošanā. Tomēr daudzi ceļotāji dod priekšroku orientēties nevis ceļvežos, bet literārajā darbā, kurā ceļojums iegūst jaunu dimensiju. Ceļojumu literatūrai ir vēsturiskas un biogrāfiskas sastāvdaļas, un tas ceļotājam-lasītājam dod atšķirīgu pieredzi nekā tūristam. Tā ceļojuma grāmata kļūst par alternatīvu klasiskajam ceļvedim.

Latviešu ceļojuma literatūra, kas sāka izplatīties 19. gadsimta otrajā pusē, tika pārstāvēta ar ceļa aprakstiem, kuri līdzinājās ceļvežiem, jo tie pārsvarā bija praktiski ievirzīti un saturēja

¹⁷⁰Burima, M. *Travelogues in Latvian Literature (late 20th – early 21st century): Deconstruction and Reconstruction of Mental Borders*. The Proceedings of the 1st SWS International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2014, Book 3, Volume 1, Section Anthropology, p. 285.

informāciju par vietām un cilvēkiem, vēsturiskus un citus faktus, kas tika pierādīti ar detalizētiem aprakstiem, piemēriem vai cipariem. Minna Freimane (1847.–?), kura tiek uzskatīta par latviešu pirmo ceļojumu aprakstu autori, šodien diemžēl pieder pie aizmirstajām personībām. Viņas publicētajā grāmatā “Par piemiņu. Minnas Freimanes ceļa apraksti” (1878.–1886.) ir apkopoti ceļojumu apraksti, kuros attēloti viņas Kaukāzā, Ēģiptē un Rietumeiropā gūtie ceļojumu iespaidi. Freimane ļoti rūpīgi strādāja pie saviem aprakstiem un apzināja savu misiju dalīties savās zināšanās un pieredzē. Šī vēlme ziņot un tieksme pēc precizitātes nosaka viņas ceļojumu tekstu žanrisko piederību – ceļa apraksti ar ceļveža elementiem. Tajā pašā laikā parādās arī ceļojumu vēstules, gandrīz ar tādu pašu mērķi – informēt, iepazīstināt lasītāju ar citu kultūru, kā arī kaut ko iemācīt un izglītēt. Tomēr ceļojumu vēstulēs jau ir vērojami autoru personīgie iespaidi; tie ir atklāti un emocionāli. Piliņu Katrīnas ceļojumu vēstules, “kas aptver gan viņas vēroto Rietumeiropā – Vācijā, Austrijā un Francijā, gan vēsta par ceļojumu ar tvaikoni no Odesas līdz Vladivostokai, pa ceļam apstājoties un apskatot tādas vietas, kā Portsāida, Sueca, Šrilanka, Singapūra, Hongkonga, Nagasaki, u.c.”¹⁷¹, bija pirmās šī žanra izpausmes, kas kļuva pieejamas lasītājiem laikrakstos “Dienas Lapas “Feļetona Turpinājums” (1891.–1893.) un “Balss” (1891.).

Ceļojuma dienasgrāmata ieņem īpašu vietu ceļojumu literatūrā. Tā ir viena no populārākajām ceļojuma apraksta formām, kas latviešu ceļojuma literatūrā var tikt ilustrēta ar vairāku ceļotāju un rakstnieku vārdiem. *Dienasgrāmata* vārda vispārīgajā nozīmē ir hronoloģiska dzīves notikumu un pārdomu fiksācija. Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā *dienasgrāmata* tiek definēta, kā “Burtnīca, klade u.tml., kur cilvēks ar noteiktu datumu pieraksta savus pārdzīvojumus, atzīmē tās dienas notikumus”, kur termina funkcijā parādās tikai koncepta nozīmes nianse: “*Daiļdarbs, kas rakstīts šādā formā*”¹⁷². Savukārt, jēdziens *ceļojuma dienasgrāmata* var tikt definēts kā ceļotāja ieraksti un pārdomas par redzēto, lai, pirmkārt, atcerētos visus ceļojuma notikumus un redzētos apskates objektus, bet, otrkārt, lai vēstītu lasītājam par kaut ko īpatnēju vissīkākajās detaļās. Zīmīgi, ka pirmās īstās dienasgrāmatas, kas tika datētas ar 8.-9. gadsimtu, bija pazīstamas Ķīnā un Japānā kā *ceļojumu* piezīmes. No literārā viedokļa viens no iemesliem dienasgrāmatas rakstīšanai ir „minēts latviešu kriminālromānu patriarha Andra Kolberga grāmatas sākuma lappusēs – lai “atmiņai kalnā kāpjot, būtu vismaz izciļņi, kur pieķerties”. Atmiņas zūd [...]

¹⁷¹ No Eiropas līdz Āzijai. Ceļotāja Piliņu Katrīna (?-?). 2021. Pieejams: <http://lulfmi.lv/page/view?link=27022021-No-Eiropas-lidz-Azijai-Celotaja-Pilinu-Katrina-%28-%29> [skatīts: 26.11.2021].

¹⁷² MLVV-e – *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Red. I. Zuicena. LU Latviešu valodas institūts. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/> [skatīts: 20.08.2021]

Bet līdz ar atmiņām zūd pati dzīve, izbirst starp pirkstiem kā smiltis vējainā dienā. Ja vien to neesam pierakstījuši.”¹⁷³ Mūsdienu latviešu rakstnieks, publicists un filozofs Ilmārs Šlāpins savā dienasgrāmatas žanram veltītajā rakstā secina, ka „viena no dienasgrāmatu žanra iezīmēm, [...] ir noteikta dzīvesveida fiksācija – aprakstot ne tikai ikdienas sadzīves detaļas un sīkas dzīves gudrības, bet arī savu raksturīgo stilu, mūsu priekšā vienmēr atklājas noteikts cilvēks, kas dzīvojis savu, pavisam konkrētu un tātd – iespējamu dzīvi. Un lasītājam tiek dota unikāla iespēja izdzīvot šo dzīvi kopā ar viņu vai arī samērīt savu ikdienu ar kādu citu”¹⁷⁴.

Kā vienu no ceļojuma dienasgrāmatas piemēriem latviešu ceļojumu literatūrā var minēt I. Leiša un U. Brieža kopīgo projektu – mērķtiecīgu ceļojumu ar noteiktu misiju, kurš vēlāk transformējās dokumentālās prozas grāmatā ar nosaukumu „Latviešus Sibīrijā meklējot”. Ceļojumu piedzīvojumi ir sniegti tradicionālajā dienasgrāmatas formātā (ar datumiem, laikiem u.tml.) un pamatoti ar lielu skaitu fotogrāfiju, dokumentu kopiju, avīžu rakstu fragmentu utt.

I. Ābele arī saglabā vienu no galvenajām tradicionālās ceļojuma dienasgrāmatas iezīmēm, proti, hronoloģisku stāstu. Viņas grāmatā “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes” šī iezīme ir ne vien akcentēta nosaukumā, bet arī loģiski izmantota notikumu hronoloģiskajā izklāstā, minot noteiktas dienas, laiku, vietas vai notikumus (*24. jūnijs. Otrdiena. Projāmbraukšanas diena*¹⁷⁵ vai *12. jūnijs. Krievijas neatkarības diena*¹⁷⁶). Turklāt I. Ābele sniedz ļoti poētisku definīciju ceļojuma dienasgrāmatas jēdzienam: „Kas ir dienasgrāmata? Mēģinājums fiksēt nebūtībā aizlidošu skaistumu”¹⁷⁷.

Laines Pērses ceļojumu grāmatu sērija “Ar stopiem apkārt pasaulei”¹⁷⁸ arī ir strukturēta kā dienasgrāmata ar piedzīvojumu, pārvietošanās, nakšņošanas, apskates vietu aprakstiem katras atsevišķas valsts ietvaros, kā arī ar virkni ieteikumu par valūtu, transporta sistēmu, suvenīriem, virtuvi, tradicionālajiem svētkiem katras atsevišķās nodaļas beigās. Savos aprakstos autore ir ļoti precīza; tajos savijas fakti, vērtīgi padomi, kā arī ceļotāju emocijas un pozitīvs noskaņojums.

¹⁷³ Šlāpins, I. *Dienasgrāmata vainu pastiprinošos apstākļos*. Recenzija uz Andra Kolberga grāmatu *Tas lielais diletantu laiks. Dienasgrāmata 2008–2012*. Pieejams: <https://satori.lv/article/dienasgramata-vainu-pastiprinosos-apstaklos> [Skatīts: 11.08.2021].

¹⁷⁴ Turpat.

¹⁷⁵ Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Dienasgrāmatas un ceļojumu apraksti. Rīga: Atēna, 2005, 58. lpp.

¹⁷⁶ Turpat, 43. lpp.

¹⁷⁷ Turpat, 15. lpp.

¹⁷⁸ Pērse, L. 2017. *Ar stopiem apkārt pasaulei. Ziemeļamerikas kokteilis*. SIA “JELGAVAS TIPOGRĀFIJA”.

Ceļojuma eseja ir vēl viena mūsdienām tipiska ceļojuma teksta forma, jo ceļojuma literatūra bieži pārklājas ar eseju, kurā pats ceļojums kļūst par iespēju paplašināt savus novērojumus par kādu tautu vai atsevišķiem cilvēkiem. Eseja, kā literārais darbs vai teksta forma, var tikt definēta kā mākslinieciski kritisks apcerējums par kādu parādību, mākslinieku, rakstnieku vai literāru darbu. Terminu un svešvārdu skaidrojošajā vārdnīcā *esejas* koncepts ir izskaidrots, kā “neliels mākslinieciski kritisks literārs darbs, kurā tā autors parasti izsaka savas domas, savu subjektīvo emocionālo attieksmi pret apceramo parādību”¹⁷⁹. Literatūrzinātnieks Valeinis paplašina šī jēdziena izmantošanas amplitūdu, norādot, ka “par eseju sauc mākslinieciski kritisku darbu, kurā autors pauž savu attieksmi pret kādu parādību, galvenokārt, literatūrā. [...] Par esejas aizsācēju tiek uzskatīts franču humānists M. Montēns (“Esejas”, 1580), kas [...] esejas pamatā lika intensīvu radošu domu par cilvēka dabu, viņa dzīves jēgu un likteni”¹⁸⁰. Ceļojumu esejas, galvenokārt, ir informatīvas; tās piedāvā nepieciešamo informāciju ikdienas ceļotājiem vai tūristiem. Tāpat kā ceļveži, tās ir paredzētas, lai sniegtu informāciju par pārtikas pieejamību, izmitināšanas iespējām, ekskursijām, lai norādītu attālumus no dažādiem punktiem līdz galamērķiem u.tml. Tradicionāli ceļojuma eseja tika uzskatīta par vienu no žanriem žurnālistikas vēsturē, kopā ar ceļojuma piezīmēm, ziņojumu, atsauksmēm un ieteikumiem. Daži pētnieki pat uzskata to par vienu no ceļojuma apraksta žanra veidojošajām formām. Mūsdienās parādās modernizēta šī nosaukuma interpretācija, kas tiek dēvēta par ceļojuma žurnālistiku. Žurnālistikas kontekstā ceļojuma esejā “dokumentālā informācija robežojas ar māksliniecisko kodēšanas zilbi, tādējādi aizraujot un intriģējot lasītāju, klausītāju vai skatītāju”¹⁸¹. Šajā kontekstā ceļojumu esejas var uzskatīt par hibrīdtekstiem, jo tajos kopā saplūst kāds publicistikas ziņojums par ceļojumu vai kāda ceļojuma mākslinieciskais apraksts un ceļotāja emocionālās refleksijas. Citiem vārdiem sakot, tā ir “eseja par tēmu reālajā dzīvē, izmantojot runas skaitļus, šo notikumu izpratni un vispārināšanu, kas tērpušies mākslinieciskajos attēlos”¹⁸². Latviešu rakstnieks un literārais kritiķis G. Berelis aktualizē terminu “romāns-eseja”¹⁸³, kas drīzāk var tikt attiecināts uz daiļliteratūru un poētiskajiem (*fiction*) ceļojuma tekstiem.

¹⁷⁹ <https://www.letonika.lv/> [skatīts: 21.03.2022].

¹⁸⁰ Valeinis, V. *Ievads literatūrzinātnē*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 168. lpp.

¹⁸¹ *Ceļojuma eseja žurnālistikā un literatūrā: žanra iezīmes*. Pieejams: <https://lv.stuklopechat.com/iskusstvo-i-razvlecheniya/47496-putevoy-ocherk-v-zhurnalistike-i-literature-osobennosti-zhanra.html> [skatīts: 24.11.2021].

¹⁸² Turpat.

¹⁸³ Berelis, G. 1999. *Latviešu literatūras vēsture: no pirmajiem rakstiem līdz 1999. gadam*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Latviešu dzejnieci L. Langu (dz. 1960. gadā) ceļojumi uz ASV, Itāliju, Helsinkiem, Izraēlu un citām pasaules atraktīvajām vietām pamudinājuši radīt esejas. Viņas 2008. gadā izdotā grāmata “Es varēju nesteigties” ir pilna ar krāsainām ainām; tā iepazīstina lasītāju ar noslēpumainām vietām un dažādu kultūru pārstāvjiem. Katru savu eseju Langa pabeidz ar poētisku atkāpi, kurā tiek raksturota gan paša vieta, gan arī ar šo vietu saistītas ceļotājas emocijas. Tā, piemēram, Arizonas tuksneša apmeklēšana veicina ceļotājas iztēles spēju, kas ļauj viņai atainot savas jūtas caur dabas parādībām un ainavu: “ar tirkīziem greznotas sudraba rotaslietas indiāņu rezervātu tirdziņos, dzeloņdrāšu norobežojumi tuksneša ceļmalās, debesjums ar tālēs uz leju noliektām malām, iespēja apjaust sevi kustībā, plašumā un krāsainās smiltīs”¹⁸⁴. Turklāt eseju autore nereti demonstrē lasītājiem ne tikai ainavas objektu krāšņumu un eksotiku, bet arī cenšas pārraidīt apkārtējās skaņas un smaržas. Šādas ir, piemēram, Izraēlas refleksijas: “putekļu dziesmas un ticības liesmas. [...] Pastāvīga apelsīnu, jūras augļu, humusa un kamieļu smarža, ko atnes vējš”¹⁸⁵. Ceļotājas esejās atklājas ne tikai pasaules kārdinošā daudzveidība un katra atsevišķa cilvēka unikalitāte; tajās ir iezīmēti pašas autoras dvēseles pārdzīvojumi, jo katrs viņas ceļojums ir ceļojums pie sevis un ārpus sevis.

Pastāv arī ceļojumu naratīvu klāsts, kuros darba autors ne tikai dalās ar faktiem, bet arī ar savu īpašo ceļošanas pieredzi, kas apvieno ceļojuma aprakstu ar memoriāliem. *Memuāri* (no franču *mémoires* < latīņu *memoria* ‘atmiņa’) ir literārs darbs, piezīmes, atmiņas par notikumiem un cilvēkiem, ar ko autoram bijusi saskare. Latviešu valodā un literatūrā agrākā pašcilmes termina vietā, *atmiņas / piemiņas raksti*, mūsdienās arvien biežāk tiek lietots tās aizguvums, *memuāri*. Memuārus bieži jauc ar autobiogrāfiju, jo abus raksta pats autors par savu dzīvi. Daži uzskata memuārus par autobiogrāfijas veidu, taču šāds apgalvojums būtu nekorekts. Autobiogrāfija aptver visu autora dzīvi, savukārt memuāri koncentrējas tikai uz kāda noteikta dzīves posma. Autobiogrāfija ir faktoloģiskāka, bet memuāriem piemīt emocionāls raksturs. Ceļojumu memuāri ir plašāk pārstāvēti amerikāņu ceļojuma literatūrā. M. Morisas vārds ir pazīstams amerikāņu lasītājiem, pateicoties viņas ceļojumu memuāriem un stāstiem, kas bieži vien skar saspīlējumu starp mājām un prombūtni. Viņas grāmata „Nav ko paziņot: sievietes, kas ceļo viena, memuāri” (*Nothing to Declare: Memoirs of a Woman Travelling Alone*), kas tika publicēta 1987. gadā, saskaras ar pretrunīgu lasītāju attieksmi. Tajā autore apraksta pavadīto laiku Meksikā, kur viņa

¹⁸⁴ Langa, L. *Es varēju nesteigties*. Apgāds “Lietusdārzs”, 2008, 9. lpp.

¹⁸⁵ Turpat, 40. lpp.

cenšas rast klusumu un laiku rakstīšanai. Morisa apceļo ne tikai Meksiku, bet arī Centrālameriku, veicot arī dažus neieplānotus braucienus, kuru laikā viņa bieži vien cīnās ar pārspīlētu vīrišķību un viņas pašas emocionālajām traumām. Daži uzskata Morisas tēlainību par vienkāršu, tiešu, tomēr skaistu; daži uzskata viņas stāstījumu par ideālu ceļabiedru: vērīgu, introspektīvu, dažreiz smieklīgu un bieži dziļu; tomēr daži kritizē veidu, kā viņa raksturo sevi pašu.

Amerikāņu žurnālistes un rakstnieces E. Gilbertas vārds kļuva pasauleslavens, pateicoties viņas gada personīgās izpētes memuāriem „Ēd, lūdzies, mīli” (*Eat, Pray, Love: One Woman's Search for Everything, Across Italy, India and Indonesia*, 2006), kas pārdoti vairāk nekā 12 miljonus eksemplāros un tulkoti vairāk nekā 30 valodās. 2010. gadā no viņas grāmatas tapa arī tāda paša nosaukuma filma ar Džūliju Robertsu (*Julia Roberts*) galvenajā lomā. Savos ceļojumos Gilberta iegūst patiesu svētlaimi no itāļu ēdieniem, atklāj lūgšanas spēku Indijā, kā arī diezgan negaidīti rod iekšējo mieru un patiesas mīlestības līdzsvaru Indonēzijā.

Ceļojumu literatūra, tāpat kā visu žanru literatūra, strauji reaģē uz jaunajām tehnoloģijām. Mūsdienās cilvēki var piedzīvot un izbaudīt ceļojumus bez ceļošanas procesa, jo interneta lietošanas pieredze rada ceļojuma sajūtu. Pati ceļošana pakāpeniski kļūst pieejamāka daudziem sabiedrības slāņiem, savukārt, internets piedāvā neierobežotas iespējas izpausties globālajā vidē. Tā rezultātā blogu ierakstu veidošana jeb tiešsaistes ceļojumu emuāri kļūst aizvien populārāki par ierasto ceļvedi.

Mūsdienās ar bloga robežu iezīmēšanu ir diezgan grūti – attīstoties tehnoloģijām un jaunām komunikācijas formām un platformām, bloga jēdziens kļūst arvien plašāks un pastāvīgi atrodas gan satura, gan formāta meklējumos. No konceptuālā viedokļa jebkurš blogs ir saruna, komunikācija vai viedokļu apmaiņa. Signe Valtiņa uzsver, ka „mēs varam runāt par blogiem ar publicistisku vai analītisku ievirzi, tāpat arī par kulinārijas, ceļojumu vai tehnoloģiju emuāriem. Var teikt, ka šos blogus raksturo kāda konkrēta niša. Taču mēs varam skatīties uz blogiem arī no formāta viedokļa – pastāv tekstuālie, foto, audiālie un audiovizuālie blogi; pēdējos gados īpašu popularitāti ir guvuši mikroblogi, piemēram, *Twitter*, kur viena ieraksta garums nepārsniedz 140 zīmes”¹⁸⁶.

Attiecīgi, ceļojumu blogi jeb emuāri ir ceļotāju ziņojumi tiešsaistē, kas tiek ilustrēti ar dažāda veida fotogrāfijām un video ierakstiem. Ceļojumu emuārs, kas radies, kā iepriekš minētās

¹⁸⁶ Valdovska, A. 2011. *Blogi jeb emuāri – tiem, kam ir ko teikt*. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/234359-blogi-jeb-emuari-tiem-kam-ir-ko-teikt-2011> [skatīts: 24.11.2022].

plašās blogošanas sfēras apakšžanrs, kļūst par vienu no vispāratzītākajiem, atpazīstamākajiem un daudzveidīgākajiem tiešsaistes komunikācijas žanriem 21. gadsimtā. Ceļojumu emuāru pētnieki atzīmē, ka emuāri ienāca pasaules kultūrtelpās pārsvarā deviņdesmito gadu beigās, līdztekus ceļotāju iespējai piekļūt mobilajam internetam no jebkuras vietas, un kopā ar plašākām kultūras pārmaiņām, kuru rezultātā personiskā un autobiogrāfiskā pašizpauze ir kļuvusi par arvien lielāku saziņas iezīmi tiešsaistes kontekstā. Īru speciālists kultūrā un ceļojumu literatūrā Maikls Kronins (*Michael Cronin*, dz. 1960) atzīmē, ka “internets ir impregnēts ar ceļojumu retoriku”¹⁸⁷. Izmantojot modernās tehnoloģijas, mūsdienu cilvēkam aktualizējas alternatīvā mentālā ģeogrāfija jeb mentālā kartēšana.

21. gadsimta ceļojuma apraksts ir plaši izplatīts un atpazīstams mūsdienu lasītāju vidē tieši ceļojumu blogu formā. Latviešu valodā “blogs” un “emuārs” ir paralēli lietojami jēdzieni, taču tiem ir diezgan “vētrains” pagātne. Terminu “weblog” 1979. gadā ieviesa amerikāņu blogeris Džorns Bargas (*Jorn Barger*) (boga *Robot Wisdom* autors), ar to saprotot interneta jeb tīmekļa piezīmju kopumu. 1999. gadā Pēters Merholcs (*Peter Merholz*) sāka lietot termina saīsināto versiju *blog*. Par terminiem „emuārs” un „blogs” 2007. gadā noritēja plašas diskusijas un aptaujas, ko rīkoja Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija. Interneta aptaujās jēdzienam „blogs” bija vairāk piekritēju, taču Terminoloģijas komisijas sēdē lielāku atbalstu guva „emuārs”, tāpēc terminu vārdnīcas jēdzienam “blog, weblog” tika nolemts pievienot piezīmi: “Latviešu valodā plaši tiek lietots arī “blogs”, tomēr tas nav apstiprināts kā termins”¹⁸⁸.

Tradicionālās raksta formas memuāri pakāpeniski transformējas emuāros vai tīmekļa dienasgrāmatās. Pastāv arī doma, ka termina „emuārs” veidošanā par pamatu tika izmantots jēdziens „memuāri”, taču ne visi blogi atbilst memuāru žanram. Emuāri, kā teksta forma, ir definēti kā “hronoloģiski sakārtotu un izvietotu materiālu (pārdomu, piezīmju, rakstiņu, hipersaišu, attēlu, video un audio materiālu) kopums tīmekļvietnē vai citā, piemēram, līdznēsājamo sakaru vidē. Pēc savas struktūras ceļojumu emuāri var līdzināties dienasgrāmatai, jo tiem piemīt hronoloģiski sakārtota sērijveida tiešsaistes reprezentācijas forma. Līdzīgi dienasgrāmatai tie var atspoguļot emuāru rakstītāja dzīvi vai kādu konkrētu, iespējams, profesionālu tēmu; turklāt tie var arī kalpot kā apspriežu vieta vai tērzētava, ja iesaistās citi dalībnieki un emuāru pārraugi.

¹⁸⁷ Cronin, M. 2000. *Across the Lines: Travel, Language, Translation*. Cork University Press. Citēts no: Youngs, T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 178.

¹⁸⁸ Valdovska, A. 2011. *Blogi jeb emuāri – tiem, kam ir ko teikt*. Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/234359-blogi-jeb-emuari-tiem-kam-ir-ko-teikt-2011> [skatīts: 24.11.2022].

Ceļojumu emuāru rakstīšana ir sociālā aktivitāte, kas sasaista ceļotāju un blogu autoru ar potenciālo lasītāju auditoriju. Emuārus var rakstīt dažādu rakstītprasmju cilvēki; to autori ir gan profesionāli ar plašo literāro pieredzi, gan arī diletanti, kam ir tikai vien virspusējas iemaņas rakstīšanā. Profesionāļi sniedz noteiktu ieguldījumu žanra attīstīšanā, jo viņi ienes ceļojumu emuārā literāro estētiku. Savukārt, amatieri jeb parasti ceļotāji bez iepriekš pierādītas literārās pieredzes, iegūst īpašu autoritāti un masveida popularitāti, savas parastības dēļ.

Apceļojot vairāk nekā 40 valstis un publicējot apmēram 1000 ierakstus par ceļojuma aprakstu žanru, Veids Šepards (*Wade Shepard*), ceļotājs un daudzu klaidonīgu ceļojumu tīmekļa un žurnālu rakstu autors, izceļ 7 dažādus ceļojuma blogu ierakstus:

1. **Ceļojuma naratīvs (*The travel narrative*)** – informatīvais ceļojuma apraksts jeb trevelogs, parasti personīga žurnāla vai dienasgrāmatas veidā, kura mērķis ir aprakstīt pašu ceļojuma procesu.
2. **Instrukcijas veida ceļojuma apraksts (*Instructional*)** – sava veida pamācības rokasgrāmata, kas ir domāta cilvēkiem, kuri meklē informāciju par ceļojumiem pa taisno. Šāda veida apraksti tiek arī saukti par ceļojumu padomu rakstiem (*travel tips*), kuru mērķis ir izskaidrot cilvēkiem, kā ceļot, un ieteikt vietas, kurp doties.
3. **Statusa ziņojumi (*Status reports*)** ir ieraksti, kas parāda lasītājam bloga autoru kā personu: (piemēram, viņam/ai trūkst materiālo līdzekļu vai viņš/a veica savu pirmo radio interviju). Šādi ieraksti sniedz pilnīgāku priekšstatu par apraksta iestatījumu, kā arī ļauj uztvert pašu blogeri kā reālu personu.
4. **Vietas apraksti (*Place descriptions*)**. Šāda veida ceļojumu ierakstiem ir tendence uzrādīt kādas vietas autentisko atmosfēru tikai caur aprakstiem. Autors plaši izmanto dažādus stilistiskus paņēmienus: krāsainus epitetus, metaforas u. c. līdzekļus apmeklējamo vietu aprakstīšanā. Šepards atzīst, ka viņam nepatīk šāda veida ceļojumu apraksti to mākslinieciskā rakstura dēļ; to vietā viņš izvēlētos uzrakstīt labu ceļojuma naratīvu, kur apceļota vieta tiks reprezentēta caur paša ceļotāja pieredzi. Tomēr šis ceļojuma apraksta veids pietuvina ceļojuma žanru daiļliteratūrai, sniedzot tam zināmā mērā māksliniecisku vērtību.
5. **Neatkarīgas ziņas (*Independent news*)**. Tie ir nekomplēti ceļojumu bloga ieraksti, kuru autora mērķis ir pirmajam piefiksēt ziņojumu par to, kas notiek konkrētajā vietā pasaulē. Būdams vienkāršs un saprotams, šādas formas ceļojuma apraksts atklāj lasītājam pasauli

tai pašā laikā, kad ceļotājs to apceļo. Pēc Šeparda domām, tā autors ciešāk saskarās ar vietējiem iedzīvotājiem, nekā profesionāls ziņu reportieris, un tādēļ var identificēt un akcentēt tekstā ko īpašu.

6. **Filozofiskais ceļojuma apraksts (*Philosophical / Opinion*)**. Šis ceļojuma apraksta veids ir daļēji balstīts uz tā autora viedokli. Lasītājiem parasti patīk šāda veida ceļojumu ieraksti, jo tas kļūst par sava veida ielūgumu piedalīties dotajā ceļojumā. Autors it kā motivē lasītāju piekrist vai nepiekrist kādai situācijai, kā arī izteikt savu viedokli par kādu no idejām. Tādējādi šis ceļojuma apraksta veids bieži paredz lasītāju komentārus.
7. **Anekdote (*Anecdote*)**. Anekdotiskais stāsts ir ceļojuma apraksta fragments, kura mērķis ir parādīt kultūras vai vietas īpatnību caur īsu sarunu, ātru novērojumu vai neilgu pieredzi. Tie parasti ir autonomi un bieži beidzas tajā pašā vietā, kur tie sākās.¹⁸⁹ Kā apgalvo pētniece no Indijas S. Mishra, “labam ceļojuma aprakstam ir jābūt lasāmam un dzīvīgam, lai tas spētu uzturēt lasītāja interesi”¹⁹⁰. Un viņa arī uzskata par iespējamu iekļaut tajā “personīgo pieredzi un anekdotes, kas to padarītu autentiskāku un ticamāku”¹⁹¹.

Tipiskais mūsdienu ceļojuma blogs var dažu apstākļu ietekmē iegūt arī kādu citu formu, “apaugot” ar literārā naratīva komponentiem. Tā jaunais ceļotājs no Latvijas Artūrs Galata, kurš pirms kāda laika saka nopietni interesēties par Japānas kultūru un dzīvesveidu, šodien ir atpazīstams Japānas literatūrā ar sava ceļojuma aprakstiem par 15 Japānas pilsētām, kurus viņš apceļoja trīs gadu laikā (sakot ar 2017). Iemācījies japāņu valodu, Artūrs sāka dalīties savos iespaidos par šo daudziem eksotisko valsti gan ar Latvijas, gan arī ar citu valsts ceļojumu cienītājiem, jo lielākā viņa Twitter blogu daļa ir Japāņu valodā. 2020. gadā pazīstamā Japāņu izdevējsabiedrība Kadokawa piedāvāja latviešu ceļotājam sakārtot savus aprakstus eiropiešiem neparastajā ceļojumu naratīvu formā – grafiskajā trevelogā jeb ceļojuma mangā, kas ir Japāņu klasiskā un ļoti populārā literārā forma. Tā ir līdzīga komiksu grāmatai, un žanriski to var apzīmēt, kā ceļojuma apraksta un grafiskā romāna sintēzi. Rezultātā iznāca latviešu ceļotāja grāmata japāņu valodā, kuras nosaukums latviešu tulkojumā skanētu kā “Artūra ceļojumi: Japānas brīnumzeme”, kur autors dalās ar saviem iespaidiem par šīs valsts īpatnībām un sava veida eksotiku, kā arī

¹⁸⁹ Adaptēts no Shepard, W. *Types of Travel Blog Posts Travelogue Entries*. 2009. Pieejams: <https://www.vagabondjourney.com/types-of-travel-blog-posts-travelogue-entries/> [skatīts: 20.07.2022].

¹⁹⁰ Mishra, S. *Travelogues: an Innovative and Creative Genre of Literature*. *International Journal of English and Literature* 4 (4), 2014, p. 46.

¹⁹¹ Turpat.

akcentē tādas eiropiešiem specifiskās lietas, kurus paši japāņi bieži vien vienkārši neredz apkārt, vai arī nepiešķir tām kādu īpašu nozīmi¹⁹². Zīmīgi, ka šī jauna un Latvijā iepriekš neidentificēta ceļojuma teksta forma var turpmāk paplašināt ceļojuma apraksta žanra tipoloģiju, pakāpeniski integrējoties ceļojumu literāro formu daudzveidībā.

Tātad, mūsdienu emuāri ļauj ceļotājiem fiksēt piedzīvoto vārdos un attēlos, un uzreiz dalīties savā pieredzē tiešsaistē. To autori veido ierakstus, kuros dalās savās subjektīvajās refleksijās reālajā laikā, ko veicina vairākas mūsdienu tehnoloģiskās ierīces. Lielākā daļa ceļojumu emuāru autoru publicē savas piezīmes jau ceļojuma gaitā, lai pēc iespējas ātrāk izveidotu saikni ar potenciālo sava bloga sekotāju. Tādējādi, emuāram noteikti piemīt autentiskums, jo tas ir aculiecinieku stāsts, kura autors ir neapšaubāmi savas personīgās pieredzes patiesīgs vēstītājs.

Turklāt ceļojumu aprastu makrostruktūru pētīšanas procesā var ievērot šādu tendenci: tradicionālā daiļliteratūras (*fiction*) vai publicistiskā (*non-fiction*) ceļojuma teksta pamatveidi tiek saglabāti arī tā jaunajās formās, tādas kā ceļojuma blogi (*travelblog and travelpod*¹⁹³) jeb ceļojuma emuāri. Katra ceļojuma reprezentācijā var tikt atspoguļoti gan dokumentālie fakti, vietu un darbību apraksti, praktiskie ieteikumi, gan arī dažādi cilvēku materiālās un garīgās dzīves aspekti, ceļotāja liriskas pārdomas par apceļotās valsts vēsturi un kultūru, tradīciju un paražu skices, kā arī tipiskas ikdienas ainas. Tātad lielākā daļa ceļojumu aprakstu ir autobiogrāfiski, tradicionāli to stāstītājs ir kāds ceļotājs, tas nozīmē, ka autori dalās savā pieredzē ar lasītājiem, nevis vienpusīgi apraksta eksotiskās valstis un vietas. Ir gadījumi, kad ceļotājs apmetas kādā vietā (citā valstī, reģionā, pilsētā vai laukos) uz ilgāku laika periodu, absorbējot šīs vietas sajūtu, vienlaikus turpinot novērot apkārtējo pasauli ar ceļojuma rakstnieka sensitivitāti. Amerikāņu ceļojumu apraksti, kuri izaug no tādas realitātes, tiek dēvēti par *sedentaries*, kas ir viens no paveidiem T. Svika (*T. Swick*) augstāk minētajā klasifikācijā¹⁹⁴. Savukārt, ārzemju valstis, cilvēki, viņu paražas un tradīcijas nav tikai novērotas no ārpusē; viss redzētais un dzirdētais iziet cauri pašam rakstniekam, tas piešķir ceļojuma aprakstam reālistiskāku nokrāsu, nekā tas var šķist, tomēr tajā pašā laikā padara to subjektīvāku. Lai gan bijuši vairāki mēģinājumi padarīt ceļojuma aprakstu dialogisku, proti, ieviest svešā domas un uzskatus, tas, galvenokārt, palicis monoloģisks.

¹⁹² Латвиец, который любит Японию: от аниме до издания своей книги. Latvijas ziņas no 2022. gada 21. jūlija. Pieejams: <https://lz.lv/p/latviets-kotoryi-liubiti-japoniiu-ot-anime-do-izdaniia-svoei-knigi-666332> [skatīts: 21.06.2022].

¹⁹³ Youngs, T. Introduction: *Defining the Terms*. In: *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 180.

¹⁹⁴ Skat. šī pētījuma 1.1. apakšnodaļu.

Latviešu pētniece Ērika Bērziņa izsaka traucējošu domu, ka lielākā daļa internetā publicēto tekstu nevar pretendēt uz nopietnas (kvalitatīvas, novatoriskas, oriģinālas, radoši piesātinātas) literatūras statusu, tie ir vien veiksmīgi vai mazāk veiksmīgi mēģinājumi apliecināt sevi, kā “rakstnieku”.¹⁹⁵ Savukārt, žanra pētīšanas procesā kļūst saprotams, kas literatūra elektroniskajā formātā neapdraud tradicionālo drukāto grāmatu; uz doto brīdi abas pastāv līdzās un sadala ietekmes sfēras un mērķauditorijas.

Tātad, formu, maršrutu un tēmu daudzveidība veido ļoti plašu tipoloģisko spektru amerikāņu un latviešu ceļojumu aprakstu sastatāmajai analīzei. Viens no salīdzināmās literatūrzinātnes pamatlicējiem literatūrzinātnieks Viktors Žirmunskis (*Viktor Zhirmunsky*) atzīmē, ka literārā teksta attīstības teorija veidojas tieši dažādu literāro tekstu un pieredžu mijiedarbības rezultātā, savukārt, dažādu kultūrtelpu daiļdarbu mijiedarbība, specifika, kā arī kopīgās pazīmes atklājās salīdzinoši tipoloģiskajā analīzē. Žirmunskis apgalvo, ka „līdzība starp literārajiem faktiem, kas ir izskatāmi to starptautiskajās attiecībās, var būt balstīta uz tautu līdzības literārajā un sabiedriskajā attīstībā”¹⁹⁶. Šādas paradigmas viņš nosauc par vēsturiski tipoloģiskajām analogijām jeb konverģencēm¹⁹⁷ pēc rumāņu literatūrzinātnieka A. Dimā, kurš šim jēdzienam pielietoja terminu “tipoloģiskās konverģences”¹⁹⁸, kas vienmēr tiek pētītas kādā laikmeta kontekstā, konkrētā sociālajā un ideoloģiskajā realitātē. Igaņu ceļojuma apraksta žanra pētniece Anneli Kovamees arī pauž domu, ka „katra vieta, kur kāds ceļo, varbūt attēlota dažādos veidos – tajā pašā laika periodā, taču citas ideoloģijas apstākļos”¹⁹⁹. Bieži vien tas dod pētniekam iespēju atklāt kādas literatūras specifiku un akcentēt tās nacionālo kolorītu. A. Dimā arī uzskata, ka pielietojot salīdzinājuma metodoloģiju, pētnieka galvenais mērķis ir ne tikai atrast kādus līdzīgus motīvus, bet gan akcentēt nacionālo literatūru specifiskās īpatnības, kā arī to māksliniecisko vērtību pasaules literatūras fonā²⁰⁰. Analogiskā doma ir atrodamā arī V. Žirmunskā pētījumā: „kopējā līdzība vienmēr iet kopā ar būtiskajām atšķirībām, ko izraisa vēstures procesa lokālās

¹⁹⁵ Bērziņa, Ē. *Jaunākā literatūra internetā*. Rakstu krāj. (sast. A. Cimdiņa) Jaunākā latviešu literatūra: žanru pārskati, teorija un kritika. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007, 53. lpp.

¹⁹⁶ Жирмунский, В. М. *Сравнительное литературоведение: Восток и Запад*. Избр. тр. Ленинград: «Наука», 1979, с. 138.

¹⁹⁷ Жирмунский, В. М. *Сравнительное литературоведение: Восток и Запад*. Избр. тр. Ленинград: «Наука», 1979.

¹⁹⁸ Дима, А. *Принципы сравнительного литературоведения*. Москва: «Прогресс», 1977, с. 32.

¹⁹⁹ Kovamees, A. *Moscow to Rome: from one Centre to another*. In: *Back to Baltic memory: Lost and Found in Literature 1940-1968* (Edited by E. Eglāja-Kristsons, B. Kalnačs). Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2008, 227. lpp.

²⁰⁰ Дима, А. *Принципы сравнительного литературоведения*. Москва: «Прогресс», 1977, с. 38.

īpatnības un ar šīm īpatnībām radītā nacionāli vēsturiskā savdabība”²⁰¹. Pētnieks apgalvo, ka šādu īpatnību salīdzināmā analīze palīdz noteikt literāro procesu kopīgās likumsakarības dažādās kultūrtelpās, kā arī aktualizēt katras nacionālās literatūras specifiku un unikalitāti.

1.6. Poētisko (*fiction*) ceļojuma aprakstu sastatījums ar publicistiskajiem (*non-fiction*) tekstiem

Izanalizējot ceļojuma aprakstu žanra kontekstā, akcentējot žanra specifiku un kultūrvēsturisko pieredzi, kļūst saprotams, ka katrs ceļojuma teksts ir realitātes subjektīvi radošās apgūšanas forma. Mūsdienu ceļojuma apraksti parādās dažādās formās, un jebkurš ceļojuma teksts var kļūt par nozīmīgu un populāru lasāmvielu, neskatoties uz tā dažreiz samērā zemu literāro vērtību. Tendence uzskatīt ceļojuma literatūru par perifērisku attiecībā uz pasaules ievērojamiem literārajiem daiļdarbiem diezgan ilgi pastāvēja gan latviešu, gan anglofonajā kultūrtelpā. Kritiķi un literatūrzinātnieki to bieži attiecināja uz masu, mazvērtīgu lasāmvielu, kas būtībā ir diezgan pretrunīgs uzskats. Sakarā ar jaunajām ceļojumu pieredzes tendencēm, dažādu kategoriju ceļotāju un tūristu vidū parādījās ceļojumi ar žurnālistikas motivāciju, ceļojumi ar mērķi izpētīt un izprast vēsturi no jauna skata punkta, ceļojumi ar garīgiem un filozofiskiem motīviem, kas ceļojumu aprakstus pārvietoja uzmanības centrā. Ceļojumu literatūrā ietilpst gan literārie daiļdarbi, gan arī izlases raksti, kuriem ir salīdzinoši īslaicīgs eksistences posms, un tie nepretendē uz māksliniecisko oriģinalitāti.

Sākotnēji ceļojumu literatūra bija svarīgs plašai sabiedrībai pieejams informācijas avots par pasauli ārpus Eiropas, kas izskaidro šī žanra balansēšanu starp publicistiku un daiļliteratūru. Jautājums, kas rodas daudzu literatūrzinātnieku debatēs attiecībā uz ceļojuma aprakstu piederību vai nu poētiskajiem tekstiem (*fiction*²⁰²) vai publicistiskajiem tekstiem (*non-fiction*²⁰³), joprojām paliek strīdīgs un līdz galam nav atrisināts.

Amerikāņu žanra pētnieki, cenšoties noteikt ceļojuma apraksta žanra vietu pasaules literatūras mērogā, norāda, ka “ceļojuma apraksta žanrs atrodas starp faktisko ziņojumu un poētisko stāstu, starp personīgajiem memoāriem un etnogrāfiju, starp zinātni un romantiku”²⁰⁴.

²⁰¹ Жирмунский, В. М. *Сравнительное литературоведение: Восток и Запад*. Избр. тр. Ленинград: «Наука», 1979, с. 138.

²⁰² Jēdziens ir plašāk definēts šī pētījuma 25. lpp.

²⁰³ Skat. turpat.

²⁰⁴ Bendixen, A., Hamera, J. *The Cambridge Companion to American Travel Writing*. Cambridge University Press, 2009, p. 2.

Turklāt A. Bendiksens un Dž. Hamera norāda, ka 20. gs. 60.s gados parādījās tā sauktā jaunā žurnālistika, kas kļuva par alternatīvu naratīva stratēģiju. Publicistisku tekstu autori apgalvoja, ka vēsturiski tās paņēmieni tika saistīti ar daiļliteratūru: ar dialogu, iekšējo monologu, ar detalizētu sajūtu aprakstu pirmajā personā. Rezultātā parādās dinamiski naratīvi; tādējādi nosvērtas vai formālas ceļojumu esejas pārvērstas par personīgajiem, idiosinkrētiskajiem tekstiem, kuros tika aktualizēta ceļotāja individualitāte²⁰⁵.

Žanra pētniece J. Stecenko savā monogrāfijā²⁰⁶ arī norāda, ka ceļojuma apraksts jeb trevelogs sākotnēji parādās publicistisko piezīmju formā. Žanra evolūcijas gaitā notiek pakāpeniska transformācija no publicistiskā žanra tekstiem uz daiļliteratūru, kas ietekmēja ceļojuma apraksta žanra galvenās iezīmes. Autore uzskata, ka obligātas mūsdienu ceļojuma naratīva pazīmes ir “noteiktu publicistisku elementu klātbūtne: ceļojums kā sižeta pamats, autobiogrāfiskie elementi, ainavas apraksts; stāstītāja tēls; dienasgrāmatas un vēstules; mutiskie stāstījumi”²⁰⁷. Tādēļ mūsdienu ceļojumu apraksta pamatā ir bieži vērojama autentiskuma meklēšanas tieksme, kur autentiskums asociējas gan ar *svešā* tēlu, gan arī ar attāluma jēdzienu gan telpā, gan laikā. Kopā ar informatīvo funkciju viens no ceļojuma aprakstu uzdevumiem bija saglabāt un akcentēt telpiskās atšķirības, piemēram, atstatumu starp Rietumu valstīm un pārējo pasauli. Tādējādi ceļojuma apraksti vienlaikus savienoja un atdalīja cilvēkus.

Ceļojumu literatūras vispārējās robežas pakāpeniski kļūst nenoteiktas, tātad var ievērot, ka daži teksti sāk pretoties ceļojuma apraksta žanra vispārpieņemtajiem kodiem un no jauna iekonturēt savu pozīciju starp faktu un fantāziju. Robeža starp publicistiku un daiļliteratūru joprojām nav skaidri noteikta šī žanra ietvaros, jo noteikt visas būtiskās ceļojumu tekstu atšķirības praksē ir samērā sarežģīti, it īpaši ņemot vērā, ka milzīgajā ceļojumu tekstu klāstā parādās arī hibrīdteksti (skat. šī pētījuma 1.4. nodaļu). Ceļojuma apraksts eksistē starp faktu ziņojumu un stāstījumu, starp personīgajiem memuāriem un etnogrāfiju, starp zinātnisko rakstu un piedzīvojamu romānu, starp publicistisko un poētisko tekstu. Ir ceļojuma apraksti, kurus gandrīz nav iespējams attiecināt nedz pie daiļliteratūras, nedz pie dokumentālās prozas, jo tajos izpētes ceļojums un ainavas attēlojums tiek apvienots ar iztēles elementiem, kas pavisam izjauc šo smalko

²⁰⁵ Bendixen, A., Hamera, J. *The Cambridge Companion to American Travel Writing*. Cambridge University Press, 2009, p. 232.

²⁰⁶ Стеценко, Е. 1999. *История, написанная в пути...* (Записки и книги путешествий в американской литературе XVII–XIX вв.). М.: ИМЛИ РАН.

²⁰⁷ Стеценко, Е. *История, написанная в пути...* (Записки и книги путешествий в американской литературе XVII–XIX вв.). М.: ИМЛИ РАН, 1999, с. 160.

robežu starp faktu un izdomāto stāstu. Turklāt dinamiskās žanra robežas ierosina pieņēmumu, ka mūsdienu ceļojumu literatūrā rakstnieka literārās prasmes un konkrētu konvenciju pārzināšana kļūst daudz svarīgāka par ceļotāja faktiskās pieredzes reprezentēšanu. Tas nav tikai un vienīgi paša žanra lojalitātes jautājums; faktu un fantāzijas sintēze parādās arī citu žanru tekstos. Turklāt žanrs ir vienmēr transformāciju procesā un savā evolūcijā ceļojuma apraksts bieži aktualizē gan ceļotāju, gan lasītāju vērtību izmaiņas un kultūru modifikācijas.

Tā kā jautājums attiecībā uz ceļojuma apraksta piederību daiļliteratūrai vai publicistikai joprojām paliek diskutējams literatūrzinātnieku un kritiķu vidū, ir būtiski sniegt papildus pārskatu attiecībā uz poētiskajiem un publicistiskajiem tekstiem, lai ieviestu skaidrību šajā jautājumā. Anglofonajā kultūrtelpā ar terminu *fiction* apzīmē daiļliteratūras tekstus ar izdomāto sižetu. Balstoties uz tiešsaistes vārdnīcu un tulkošanas platformu *Linguee*²⁰⁸, termina atveidojumi latviešu valodā ir “mākslas” (filma), “literārais” (darbs), “beletristika”. Latviešu kultūrtelpā nav noteiktas vienotas pieejas, kurš termins ir precīzāk jālieto pētāmā žanra kontekstā, tāpēc promocijas darba autore ir izvēlējusies izmantot variantus “daiļliteratūra” un “poētiskais”²⁰⁹ teksts” sastatījumā ar publicistiku. Par daiļliteratūru tiek parasti uzskatīta jebkura literāra darba forma, kas izšķir informāciju vai notikumus, kuri nav reāli, bet drīzāk iedomāti – proti, autora izdomāti. Zīmīgi, ka J. Dravnieka svešvārdu vārdnīcā (Dravnieks 1886), beletristikas koncepts ir reprezentēts, kā “literatūras daļa, kuru mēdz nosaukt par jauko literatūru un pie kuras pieder: lirika, romāni, noveles, stāsti, ceļojumu apraksti²¹⁰, lugas un laika pakavēšanas žurnālistika (Dravnieks 1886, 34). Savukārt, vēlākajos izdevumos ceļojuma aprakstu vairs neasociē ar beletristikas tekstiem: tā terminu un svešvārdu skaidrojošā vārdnīca konstatē, ka beletristika ir “prozas daiļdarbi (romāni, stāsti u. c.) atšķirībā no dzejas un dramaturģijas”²¹¹. Savukārt, ar terminu *non-fiction* anglofonajā kultūrtelpā apzīmē literatūras nozari, kas ietver stāstījuma prozas darbus, kuros aplūkoti vai piedāvāti viedokļi vai pieņēmumi par faktiem un realitāti, tajā skaitā biogrāfija, vēsture un eseja (pretstatā *fiction*)²¹². Gandrīz nav iespējams atrast precīzu atveidojumu šim terminam latviešu valodā, jo angļu valodā lietotais dalījums *fiction* un *non-fiction* literatūrā latviski izmantots netiek.

²⁰⁸ <https://lv.linguee.com/ang%C4%BCu-latvie%C5%A1u/tulkojumi/fiction.html> [skatīts: 09.11.2021]

²⁰⁹ Šī pētījuma kontekstā ar terminu *poētisks* tiks apzīmēti daiļprozas teksti (*fiction*) pretstatā publicistiskajiem aprakstiem (*non-fiction*). Tiks akcentēta māksliniecisko izteiksmes līdzekļu izmantošana ceļojuma tekstos, kas tiem piešķir daiļliteratūras statusu.

²¹⁰ Te un turpmāk, ja kāds citāta segments ir īpaši jāakcentē, tas tiks pasvītrots.

²¹¹ <https://www.letonika.lv/> [skatīts: 09.11.2021]

²¹² <https://www.dictionary.com/browse/non-fiction> [skatīts: 09.11.2021]

Promocijas darba autore šī pētījuma kontekstā ir piedāvājusi variantus “dokumentālā proza” un “publicistiskie²¹³ teksti”. Dokumentālā proza parasti aplūko tikai faktiskos notikumus, aprakstus, novērojumus, kādi tie ir atainoti dienasgrāmatās, biogrāfijās, memuāros u.c. Līdz ar to, publicistisko tekstu saturs parasti veidojas, pamatojoties uz reālajiem notikumiem; turklāt daudzi no šiem tekstiem arī sniedz dogmatiskus komentārus attiecībā uz šiem reālajiem notikumiem. Publicistiskā literatūra var tikt arī balstīta uz vēsturiskajiem notikumiem un biogrāfijas, tā var būt pamācoša, tajā var tikt iekļauti komentāri un humors, kā arī tā var aktualizēt kādus filozofiskus jautājumus. Turklāt dokumentālajai prozai parasti piemīt gan kognitīva, gan estētiska vērtība, īpaši tiem tekstiem, kas parādījās laikmetā, kad proza vēl nebija iedalīta poētiskajā un zinātniskajā.

Patiesumam jeb autentiskumam ir vienmēr bijusi izšķirošā nozīme visu veidu ceļojumu aprakstos, gan publicistiskajos, gan poētiskajos. “Milzīgas iespējas, ko tēlojums paver rakstniekam objektīvās, materiālās pasaules uzskatāmai parādīšanai, maksimālas ticamības radīšanai, nosaka tā būtiski nozīmīgo, dažkārt pat noteicošo lomu prozas vēstījuma attīstībā”²¹⁴. Respektīvi, daudzi lasītāji joprojām cer uz ceļojumu aprakstu patiesumu, kuru viņi nebūtu gaidījuši atrast kāda cita žanra romānā, lai gan katra mūsdienu teksta forma jau sen ir balstīta uz kādas citas formas konvencijām. Līdz ar to, mūsdienu literatūrzinātnē ceļojumu aprakstus sāk jau biežāk attiecināt uz literāri publicistiskajiem tekstiem (*creative/literary non-fiction*). Tā ir literatūra, kas izmanto daiļliteratūrai līdzīgas tehnikas, lai radītu interesantu un aizraujošu ziņojumu par reāliem notikumiem. Kaut gan britu rakstnieks un literārais kritiķis Deivids Lodžs (*David Lodge*) piešķir mūsdienu ceļojuma aprakstam publicistiskā žanra statusu, viņš arī norāda, ka ceļojumu teksti ir pārsvarā ”dokumentālie romāni, kuros tiek plaši izmantoti tādi daiļliteratūras paņēmieni kā brīvs netiešais stils, scēniskā konstrukcija, tagadnes laika stāstījums, prolepse, iteratīva simbolika u.c.”²¹⁵. Šāds apgalvojums apliecina, ka lai gan ceļojumu aprakstos ir ietverti vairāki fakti un attēloti reālie notikumi, kas tiem piešķir publicistiska stila iezīmes, tie var drīzāk būt uzskatāmi par radošu nevis tīri dokumentālu literatūru. Savukārt, literatūras pētnieks no Indijas Rama Rao Vadapalli V.B., raksturojot ceļojuma apraksta žanra specifiku, akcentē vairākas ceļojuma apraksta mākslinieciskās iezīmes. Aplūkojot ceļojuma aprakstu kā ceļošanas pieredzes literāro izklāstu,

²¹³ Publicistika (no latīņu *publicus* ‘sabiedriska’) ir literatūras nozare, kas aptver darbus par aktuāliem sabiedriski politiskiem, ekonomiskiem un kultūras jautājumiem. Lai gan tā ir, galvenokārt, saistīta ar žurnālistiku, publicistiskie žanra elementi izpaužas arī daiļliteratūrā, mākslas nozarēs, humanitārajās zinātnēs.

²¹⁴ Hiršs, H. *Prozas poētika*. Rīga: Zinātne, 1989, 92. lpp.

²¹⁵ Lodge, D. 1997. *The Novelist Today: Still on the Crossroads?* 1997, p. 8.

pētnieks piedāvā klasificēt ceļojumu tekstus “kā (a) fantāzijas, kas tiek prezentētas kā reālo faktu izklāsts, (b) ierakstīto faktu literatūru un (c) literatūru, kurā mākslinieciski izklāstīti ceļotāja iespaidi un sajūtas ceļojuma gaitā”²¹⁶.

Tātad, ceļojumu tekstu klāsts var tikt iedalīts vismaz divās grupās. Ir tekstu formas, kas ir saistītas ar reālajiem ceļojumiem: ceļojumu apraksti, kas ir orientēti uz galamērķi; uz notikumiem fokusēti ceļojumu teksti; ceļojumu teksti, kas atspoguļo noteiktas tēmas vai motīvus, žurnālistikas reportāžas u.c. Savukārt, citi ceļojumu teksti var tikt attiecināmi uz radoši zinātnisko (*creative non-fiction*) jeb literāri publicistisko (*literary non-fiction*) žanru: tie ir ceļojumu naratīvi; piedzīvojumu stāsti; ceļojumu teksti, kuri atspoguļo autora personīgo pieredzi vai subjektīvo kultūras kritiku; iedvesmojošie ceļojumu apraksti, esejas, memuāri u.c. Šādos tekstos tiek aktualizēts īpašs skatījums un to galvenais mērķis ir izklaidēt, vienlaikus informējot par reālajiem notikumiem vai sniedzot ekskluzīvu informāciju. Savā pētījumā H. Hiršs akcentē šāda stāstījuma specifiku un unikalitāti: “Stāstījums pašam par sevi vienmēr ir subjektīvāks, liriskāks nekā objektīvs vēstījums, un tāpēc tas veido lielāko, tā saukto liriskās prozas daļu”²¹⁷. Tādējādi, “lasītājam izveidojas tiešs, emocionāls kontakts, kas ļauj rakstniekam panākt īpašu intimitāti un radīt smalki noskaņotu atmosfēru”²¹⁸.

Viens no publicistiskā ceļojuma teksta galvenajiem uzdevumiem ir iepazīstināt lasītāju ar kādu topogrāfisku objektu, akcentējot tā specifiku, neparastumu un unikalitāti. Kaut gan šiem aprakstiem ir jābūt precīziem, objektīviem un patiesīgiem, tajos bieži vien tiek akcentētas rakstnieka emociju refleksijas, kas pietuvina ceļojuma tekstus daiļliteratūrai. Daiļliteratūru no dokumentālās literatūras parasti atšķir tēlainas valodas vai literāro paņēmienu izmantošana, kas kalpo literārā darba mākslinieciskās telpas izveidei. Tādējādi literārais teksts, kas ir balstīts uz sižetu, darbības norises vietu, tēliem u.tml., un satur izteiksmes līdzekļu un stilistisku paņēmienu kopu, var tikt uzskatīts par poētisko tekstu. Tipoloģiskās daudzveidības dēļ ceļojuma apraksta žanram ir vienmēr bijusi milzīga ietekme uz daiļliteratūras attīstību, jo vairākumam ceļojumu aprakstiem piemīt naratīva kompozīcija un apraksta elementi. Lai piešķirtu ceļojumu aprakstiem literāro statusu, tie ir jāraksturo, pamatojoties uz to mērķiem un stilistiskajām īpatnībām, kā arī jāizvērtē paša rakstnieka personiskā līdzdalība. Arī tad ne vienmēr ir viegli atšķirt poētisko

²¹⁶ Rama Rao, V.V.B. 2013. *Travelogue as a Literary Genre*. Pieejams: <https://www.boloji.com/articles/14804/travelogue-as-a-literary-genre> [skatīts: 19.11.2021].

²¹⁷ Hiršs, H. *Prozas poētika*. Rīga: Zinātne, 1989, 66. lpp.

²¹⁸ Turpat.

ceļojumu tekstu no publicistiskajiem; tomēr dažus var uzreiz izcelt kā ievērojamu literāro sasniegumu.

Lai izvairītos no tekstu vienvēidīguma, vairums ceļojumu aprakstu autoru, gan apzināti, gan mehāniski, ir tendēti pārņemt vairākus daiļliteratūras elementus, līdzīgas stāstījuma struktūras un literāros paņēmienus, ar mērķi sniegt tekstam mākslinieciskumu un emocionālo nokrāsu. Kamēr daļa ceļojumu aprakstu autoru uzstāj uz tā absolūta patiesuma, citi pieļauj iekļaut savos naratīvos dažādus izdomātus faktus. Tādējādi viņu ceļojuma tekstos sižetam, tēlojumam un dialogam arī parādās sava loma. Kaut gan poētisku elementu iekļaušana ir pamatota, britu žanra pētnieks P. Hjūms piebilst, ka “lai uzskatītu kādu no tekstiem par ceļojuma aprakstu, to autoram ir jābūt ceļojušam uz vietām, kuras viņš apraksta”²¹⁹. Citādi var tikt pārkāpta ētiskā dimensija, un autora darbs var tikt diskreditēts, pārejot no ceļojuma apraksta kategorijas uz iedomātu ceļojumu aprakstu (*imaginary voyage*) kategoriju.

Pasaules literatūrā var pamanīt arī pretēju tendenci, kad daiļliteratūras teksti pārņem no ceļojuma literatūras kādus specifiskus vai būtiskus motīvus. Kovalevskis norāda, ka “ceļojumu apraksti vēsturiski ir bijuši viens no galvenajiem romāna avotiem, un ceļojumu naratīvu autori turpina izmantot tādas daiļliteratūras paņēmienus kā epizodisku teksta struktūru, piedzīvojuma motīvus un stāstītāju priekšplānā”²²⁰. Tā, piemēram pazīstamais Džonatana Svifta (*Jonathan Swift*) piedzīvojumu romāns “Gulivera ceļojumi” (1723), kas atpazīstams kā humoristisks daiļdarbs ar politisku un morālu nolūku, satīriski aktualizē ceļojuma tematiku. Savukārt, D. Defo romānā “Robinsons Krūzo” (1719) tiek akcentēts ne tikai ceļojuma motīvs, bet arī tā autentiskums, jo tas ir it kā balstīts uz reāla cilvēka (Aleksandra Selkirka) piedzīvojumiem. Ceļojuma apraksta žanra pētniece Barbara Korte uzskata, ka tekstuāli “nav būtiskas atšķirības starp ceļojuma aprakstu un poētiskajām ceļojumu tekstu formām”²²¹. Turklāt ceļojuma naratīva definēšana pēc autentiskuma kritērija tiek balstīta, pēc pētnieces domām, tikai uz “pieņēmuma, kuru var pārbaudīt tikai ārpus paša teksta”²²². Tas aktualizē Korte un citu literāro kritiķu spriedumu, ka gan publicistiskie, gan

²¹⁹ *Talking about Travel Writing: A Conversation Between Peter Hulme and Tim Youngs*. English Association, University of Leicester, 2007, p. 3.

²²⁰ Kowalewski, M. 1992. ‘Introduction: The Modern Literature of Travel’, in Michael Kowaleski, ed., *Temperamental Journeys: Essays on the Modern Literature of Travel*. University of Georgia Press, 1992, p. 13.

²²¹ Korte, B. *English Travel Writing from Pilgrimages to Postcolonial Explorations*. Basingstoke: Macmillan, 2000, p. 10.

²²² Turpat.

poētiskie ceļojumu teksti izmanto ļoti līdzīgus literārus mehānismus, lai panāktu identisku efektu, jo reālā ceļojuma pieredze tiek rekonstruēta un tādēļ poetizēta, stāstīšanas vai rakstīšanas brīdī.

Tādējādi var tikt ieskicētas divas žanra pētnieku grupas. Daļa literatūrzinātnieku (Dž. Reibens, N. Maslova, daļēji arī P. Hjūms) uzskata ceļojuma apraksta žanru par tikai un vienīgi publicistisku; viņi diferencē fantastiskus un iedomātus ceļojumus no reālajiem, no kuriem pirmais ir tikai ceļošanas fakts, kas darbojas daiļdarbā kā teksta literārais paņēmieni. Savukārt, pētniece N. Maslova, pētot ceļojumu aprakstus kā patstāvīgu žanru, iedala tos dokumentāli publicistiskos un daiļliteratūras jeb beletristikas tekstos, kas būtiski sašaurina žanra robežas. Tomēr, ņemot vērā pasaules ceļojumu literatūras vēsturi, var apgalvot, ka rakstīšanas un ceļošanas procesi ir vienmēr bijuši cieši saistīti. Ceļotāja ziņojumi un ceļojumu apraksti pieder pie tekstu klāsta, kuriem ir tikpat ilga eksistences vēsture kā daiļliteratūrai. Ir jāatzīmē, ka daudzi daiļliteratūras darbi ceļojumu literatūras jomā tika balstīti uz faktiskajiem ceļojumiem (piemēram, Džozefa Konrada "Tumsas sirds" vai Homēra "Odiseja"), kamēr citi daiļdarbi, lai gan arī tika balstīti uz iedomātiem un pat ļoti fantastiskiem ceļojumiem (Dž. Svifta "Gulivera ceļojumi" vai Voltēra "Kandidis"), tomēr vēl aizvien satur faktiskus elementus. Literatūrzinātnieks H. Hiršs arī pauž domu, ka "no vienas puses, daiļdarbs ir autora domu, jūtu, dzīves uztveres paudējs: tēli, raksturi, visa īpašā mākslinieciskā pasaule ir viņa radošās fantāzijas radīta. No otras puses, daiļdarbs, atveidojot laikmetu, cilvēkus, ir objektīvs, kā specifiskas mākslinieciskas pasaules izzināšanas rezultāts, kā patiesība par dzīvi"²²³.

Tātad ceļojumu aprakstos apvienojas dažādi publicistikas formāta elementi: dokumentu fragmenti, dati un statistika, fotogrāfijas un ģeogrāfiskās kartes fragmenti, faktu piezīmes. Turklāt mūsdienu ceļojuma naratīvu veido arī milzums tēlu: cilvēks, sabiedrība, ainava vai interjers, kuru centrā vienmēr ir stāstītājs, kas veido jebkura teksta struktūru ceļojuma apraksta žanra ietvaros. Tātad integrēšanas procesā mūsdienu ceļojuma apraksts parasti ietver vairākus elementus:

- ceļotāja (aculiecinieka) sniegtais apraksts par valsti, tautas, kultūras, sabiedrības u.c. ģeogrāfisko, etnogrāfisko un sociālo izskatu;
- ceļotāja memuāri vai dienasgrāmatas;
- mākslinieciska jeb poētiska teksta iezīmes (sižetu, kompozīciju u.c., kuru aizsākumi atrodami dokumentālo ceļojumu tekstu radīšanas posmā).

²²³ Hiršs, H. *Prozas poētika*. Rīga: Zinātne, 1989, 178. lpp.

Tādējādi ceļojuma apraksta žanrs var tikt uzskatīts par daiļliteratūras un dokumentālās literatūras elementu kombināciju, no kuriem pēdējais var būt reāls vai fantastisks.

Analizējot vairāku pētnieku uzskatus attiecībā uz ceļojuma apraksta žanra publicistiskajām un daiļliteratūras iezīmēm, promocijas darba autore apkopoja būtiskus ceļojumu tekstu kompozīcijas un literārus elementus, diferencējot publicistiskos ceļojumu tekstus no poētiskajiem, kā arī aktualizēja ceļojumu hibrīdtekstu specifiskās pazīmes.

Publicistiskie ceļojumu apraksti <i>Non-fiction</i>	Hibrīdteksti <i>Creative / literary non-fiction</i>	Poētiskie ceļojumu apraksti <i>Fiction</i>
<p>Ir parasti <i>pirmās</i>²²⁴ personas vēstījuma veids</p> <p>Galvenais stāstītāja mērķis ir:</p> <ul style="list-style-type: none"> informēt lasītāju <p>Ceļotājam/stāstītājam pārsvarā ir informētāja jeb gida funkcija</p> <p>Ir tipiska dažādu ar ceļojumu saistīto faktu reprezentēšana</p> <p>Vietu un cilvēku fotogrāfiskais apraksts</p>	<p>Ir parasti <i>pirmās</i> personas vēstījuma veids</p> <ul style="list-style-type: none"> informēt un ieinteresēt <p>Ceļotājam/stāstītājam ir ne tikai gida funkcija; viņš/-a var arī kļūt par naratīva varoni</p> <p>Ir akcentēta vietas vēstures, kultūras u.tml.; tiek attēlota sabiedrība, tās sadzīves, tradīcijas un citi aspekti</p> <p>Salīdzinājums ar savu dzīves vietu / dzimteni</p>	<p>Ir biežāk <i>trešās</i> personas vēstījuma veids</p> <ul style="list-style-type: none"> izklaidēt lasītāju <p>Ceļotājs/stāstītājs ir viens no galvenajiem poētiskā teksta varoņiem, kas ietekmē tā sižetu</p> <p>Ceļotāja novērošanas prasme ir viegli pamanāma naratīva gaitā; fakti un tēli tiek atspoguļoti caur ceļotāja emocionālo stāvokli</p> <p>Katra unikālā mirkļa fiksēšana; pārdomas par laika specifiku un filozofiju</p>

²²⁴ Literatūrzinātnieks H. Hiršs (1937-2007) uzsver savā pētījumā vienu būtisku priekšrocību, kas piemīt pirmās personas vēstījuma veidam. Tā ir "ticamība – šeit cilvēks stāsta par to, kas noticis ar viņu, ko viņš pārdzīvojis, ko domājis, vārdu sakot, tā ir emocionāla un tieša liecība, kuras iespaidīgums vēl pastiprinās, ja šis stāstītājs "es", kā tas bieži notiek, ir autoram tuvs vai pat tieši autobiogrāfisks tēls". (Hiršs, H. *Prozas poētika*. Rīga: Zinātne, 1989, 66-67. lpp.) Turklāt viņš arī atzīmē, ka šāda veida vēstījumā lasītājs uztver visus parējos varoņus tikai stāstītāja "es" skatījumā.

Ģeogrāfisko vietu kartēšana	Ir vērojams stāstītāja impulss kāda ģeogrāfiskā objekta subjektīvai apzināšanai	Mentālā kartēšana
Ceļojuma teksts ir uzrakstīts ceļveža vai žurnālistikas ziņojuma formā	Ceļojuma teksts ir dienasgrāmatas, memuāru, esejas u.c. formā; šādi teksti pārņem no daiļliteratūras līdzīgas literārās tehnikas un paņēmienus.	Ceļojuma aprakstam ir parasti romāna vai stāsta literārā forma, kas balstās uz sižetu, tēliem u.tml.
Teksti ir uzrakstīti publicistiskā vai žurnālistikas valodas stilā bez īpašiem stilistiskajiem paņēmieniem.	Tekstiem parādās dažas literārās valodas un stilistiskās īpatnības, piem., epitetu vai salīdzinājumu izmantošana; autors var arī izmantot humoru lasītāja intereses radīšanai vai pastiprināšanai.	Tekstam piemīt tēlaina valoda ar vairāku valodas izteiksmes līdzekļu pielietošanu (metaforas, epiteti, līdzības u.c.).

Viens no izšķirošajiem mūsdienu ceļojuma apraksta žanra uzdevumiem ir mākslinieciskās telpas aptveršana, atkārtota atklāšana vai apzīmēšana, kā arī tās pārinterpretācija. Ceļojuma apraksta žanra ietvaros notiek transformācijas, kas skar ne tikai ceļojumu tekstu formas, bet arī to mākslinieciskumu. Britu salīdzinošās literatūrzinātnes pētniece Sjūzena Basneta (*Susan Bassnett*) atzīmē, ka 20. gadsimtā liecības par ceļojuma naratīva konstrukcijas izmaiņām ir skaidri saskatāmas stilistikas ziņā. “Lai gan es-stāstītājs²²⁵ joprojām ieņem dominējošo pozīciju, arvien pieaugošā dialoga aktualizēšana ceļojumu aprakstos ir vēl vairāk samazinājusi distanci starp ceļojumu literatūru un daiļliteratūru, padarot ceļojuma aprakstu daudz līdzīgāku romānam²²⁶. Literatūrzinātniece arī norāda, ka galvenais varonis, iesaistoties dialogos, piesaista naratīvam arī

²²⁵ Latviešu literatūrzinātnē vispārpieņemtais termins šim jēdzienam ir *pirmās personas vēstītājs/stāstītājs* (balstoties uz Hiršs, H.1989. *Prozas poētika*. Rīga: Zinātne.)

²²⁶ Bassnett, S. *Travel Writing and Gender*. In: Hulme, P., Youngs, T. *Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2002, p. 235.

citus varoņus; savukārt, lasītājs uztver šādas sarunas kā autentiskas, nevis izdomātas. Tādējādi daudzi ceļotāji un ceļojumu aprakstu autori piedāvā lasītājam objektīvu stāstu par saviem ceļojumiem, tomēr kultivējot noteiktu ceļotāja tēlu, izdomājot papildu sižeta līnijas un bieži vien pievienojot pašdramatizācijas efektu. Šajā gadījumā ceļojuma apraksta rakstīšanas procesu nav mudinājusi populistiska žurnālistikas motivācija; ceļojuma teksts, visticamāk, rodas pašizpētes procesā. Turklāt tradicionāli stilistiski neitrāls ceļojuma apraksts iegūst poētiskās prozas iezīmes un funkcijas. Šādu tekstu jau raksturo īpašs akcents uz detaļām; emocionāli nokrāsotās leksikas lietošana; jūtu, emociju un empātijas izpausme; kā arī liriski režisēta naratīva konstrukcijas.

Amerikāņu ceļotājas un žurnālistes K. Salakas ceļojuma romāns "Baltā sieviete" ir pašas autores transformējums no viņas agrāk publicētās dokumentālās prozas²²⁷, kas tika balstīta uz reālās dzīves ceļojuma daiļliteratūras tekstā. Kādu dienu ideja par individuālo ceļojumu kļūst ļoti izaicinoša *National Geographic* žurnāla redaktorei un žurnālistei. Galvenie romāna notikumi, kuri mijas ar galvenās varones atmiņām par dzimto pilsētu – Bostonu, risinās Papua Jaungvinejā un Kongo, un tie lielākoties ir balstīti uz pašas rakstnieces pieredzi un gūtajiem iespaidiem tajās valstīs. Galvenā naratīva varone Marika Visera (*Marika Vecera*), pašas Salakas prototips, ir kara reportiere, kura kādu dienu pamet visu: savu darbu, savu draugu un savu valsti, un uzsāk ceļojumu uz vienu no pasaules viseksotiskākajām un neizzinātākajām vietām – Papua Jaungvinejas attālajiem džungļiem, meklējot cilvēku, kuru viņa vienmēr apbrīnoja, Robertu Ljūisu (*Robert Lewis*), un kurš tiek uzskatīts par mirušu pašnāvības dēļ. Pēc noslēpumainās vēstules saņemšanas, kurā tiek apgalvots, ka Ljūiss varētu būt dzīvs, Marika iegūst pamatu ticēt, ka tas tā tiešām ir. Caur viņas acīm lasītājs piedzīvo skarbo džungļu ceļojumu realitāti, iepazīst vietējo cilšu mitoloģiju un uzklausa īpašo pūšlotāja un zintnieka Tobo gudrību. Galvenie ceļojumu aprakstu pretstati jeb opozīcijas, proti, *mājas – ceļošana, dzimtais/savējais – svešais*, plaši izpaužas romānā ne tikai caur spilgtajiem maģisko Kongo džungļu aprakstiem pretstatā Marikas ierastajai dzīvei dzimtajā Bostonā, kas būtībā parādās viņas domās un atmiņās par viņas darbu, viņas attiecībām ar Sebu, vai viņas interesēm un dzīves vērtībām. Tās ir acīmredzami akcentētas arī citā, proti, iekšienes līmenī: ceļojot uz pašu Kongo sirdi, Marika nonāk savas dvēseles dziļumos. Ceļojums viņu pilnībā izmaina, viņa daudz uzzina par cilvēkiem un sevi. Tobo stāsti, kas ir maģijas un noslēpumu pilni un kuriem Marika gandrīz netic, simbolizē *citādo*, viņai svešo pasauli, kas ir pretstatīta reālajai.

²²⁷ "Četri stūri: ceļojums uz Papua Jaungvinejas sirdi" (*Four Corners: A Journey into the Heart of Papua New Guinea*, 2004) ir viņas stāsts par šo ceļojumu cauri džungļu ieskauto salu ar kanoē un kājām.

Romānā ceļošana ir apvienota ar dažiem filozofiskiem jautājumiem. Kad savā nogurdinošajā ceļojuma gaitā Marika mēģina uzzināt patiesību par Ljūisu, viņa ļoti daudz uzzina par dzīvi un par sevi pašu šajā dzīvē.

Lai gan Salakas romāns balstās uz veselu virkni reālās dzīves faktiem, kas to attiecina pie publicistikas vai žurnālistikas ziņojumiem, naratīvam piemīt visas daiļdarbam paredzētās pazīmes: pārsteidzošs sižets, aizraujoši notikumu un vietu apraksti, kā arī galveno varoņu dinamika. Eksotiskās leksikas (*kina*, *tanket* vai *garamut*²²⁸), aizguvumu un grafonu²²⁹ lietošana, vairāki teikumi angļu valodā, kas ir ļoti tālu no jebkuriem gramatikas, izrunas, stilistiskiem vai strukturāliem standartiem (piem. *Mi save husat yu bin lukim*²³⁰), piešķir naratīvam reālistiski autentisku fonu un nacionālu nokrāsu, tādējādi arī akcentējot opozīciju *savējais-svešais*. Tēlainā valoda, kas tiek plaši izmantota eksotisko reģionu aprakstos (“Tur ir Varsavi upes sudraba pēdas, kas spraužas cauri kalniem. Tur ir taro un jamsa apsētās terases, un garās kukurūzas rindas pie upes. Dūmu spirāles pamet ciema būdas...”²³¹), kā arī romāna galveno varoņu attēlojumos (“Viņš runā klusi pie sevis, viņa balsij piemīt blāva dziesmu dziedoša maniere, kā bērnam, kas deklamētu bērnu dzejolišus”²³²), pievieno ceļojuma romānam emocionālu nokrāsu. Turklāt būdams papildīts ar simboliskajiem, krāsainajiem un dziļajiem džungļu ceļojuma un vietējo cilšu pārstāvju, aizraujošu piedzīvojumu un patieso emociju, vietu skaņu un smaržu attēlojumiem, ceļojuma romāns “Baltā sieviete” var tikt uzskatīts par daiļliteratūras tekstu ar noteiktajiem poētiskajiem elementiem. Savukārt, galvenās romānā aktualizētās opozīcijas, proti, *mājas – ceļošana, savējais – svešais*, plaši izpaužas ne tikai caur spilgtajiem maģisko Kongo džungļu aprakstiem, bet arī tiek akcentētas iekšienes līmenī. Caur romānā aprakstītajiem notikumiem tiek izcelti daži būtiski filozofiskie un psiholoģiskie aspekti, kas, pirmkārt, ir sevis un savas dzīves apzināšana. Katra unikālā mirkļa fiksēšana, ceļotāja emocionālā stāvokļa aktualizēšana, kā arī filozofiskās atkāpes, transformē žurnālistikas rakstu poētiskajā tekstā.

²²⁸ Salak, K. *The White Mary*. Picador, 2009, pp. 6., 8., 9.

²²⁹ “Grafons ir nestandarta vārdu pareizrakstība, kas uzsver rakstura runas iezīmes”. <https://ik-ptz.ru/lv/testy-ege---2014-po-russskomu-yazyku/literary-means-of-expression-means-of-artistic-expressiveness-expressive-means.html> [skatīts: 12.11.2021] Grafons (EN *Graphon*) ir literārās valodas izteiksmes līdzeklis, proti grafiski izteiksmīgs līdzeklis, kas balstās uz tīšu vārda (vai vārdu savienojuma) pareizrakstības pārkāpumu. Tas parasti tiek izmantots, lai atspoguļotu varoņu autentisko izrunu, akcentējot runātāja teritoriālā vai sociālā dialekta iezīmes. Sākot ar 18. gs. sākumu, grafoni, kas norāda uz izrunu pārkāpumiem vai valodas deformēšanu, sāk parādīties angļu romānos un žurnālistikā.

²³⁰ Salak, K. *The White Mary*. Picador, 2009, p. 15.

²³¹ Turpat, p. 227.

²³² Turpat, p. 266.

Ir zīmīgi, ka lielākajam mūsdienu ceļojumu aprakstu klāstam gan latviešu, gan amerikāņu literatūrā piemīt autora valodas lietošanas meistarība un izteiksmes līdzekļu bagātība. Izcilā novērošanas prasme parasti robežojas ar tēlu poētisko reprezentāciju, kas atrodama ne tikai ceļojumu romānos, bet parādās arī dienasgrāmatās, esejās vai memuāros. Tā L. Langa ceļojumu esejas var iespaidot potenciālo lasītāju ne tikai ar detalizētajiem ainavu aprakstiem, bet arī tēlainās valodas pielietojumu, kas vizualizē visu aprakstīto un izraisa dažāda veida emocijas un refleksijas. Šādi, piemēram, ceļotāja ieskicē Manhetenas tēlu: “Bija skaidrs, ka tā ir pilsēta, kura tik daudz redzēta attēlos un filmu kadros, bet gluži kā klasiskā sapnī tajā viss bija pilnīgi savādāk nekā domās vai iztēles ainās. Sākot ar vāverēm, kas jēstri skraidīja pa nomazgātajām un pēc ziepjūdens smaržojošām “kapitālisma betonu džungļu” ietvēm, un beidzot ar gaisu, kurš, neraugoties uz dzeltenu taksometru nerimtīgu plūsmu ielās un avēnijās divdesmit četras stundas diennakti, izrādījās daudz “elpojamāks” nekā Rīgas dzelzceļa stacijas laukumā 1991. gada svelmainajā vasarā”²³³.

Tātad, balstoties uz piedāvātā pētījuma un žanru kanonu analīzes, var secināt, ka ceļojuma apraksts var tikt uzskatīts par literāro žanru, tomēr ar tā specifiskajām iezīmēm un ar poētisko (*fiction*) un publicistikas (*non-fiction*) tekstu formu daudzveidību. Nav pat ieteicams censties norobežot mūsdienu ceļojumu tekstus no žanra viedokļa, jo pēdējā laikā ir vērojamas vairākas žanru mutācijas tendences. Kā norāda V. Valeinis, ”norobežojot paveidus un žanrus, kā arī izvirzot prasības rakstniekam ievērot žanra specifiku, jāņem vērā, ka daudzi oriģinālie rakstnieki radījuši darbus, ko grūti ar drošu pārliecību pieskaitīt vienam vai otram paveidam un žanram. Dzīve savā attīstībā ir daudzveidīga, daudzveidīgas ir rakstnieku individualitātes, un tas dabiski prasa arī žanru izlietojumu daudzveidību. Nevar un nedrīkst daiļradi pakļaut kaut kādiem absolūti tīru žanru kanoniem [...]”²³⁴.

²³³ Langa, L. *Es varēju nesteigties*. Apgāds “Lietusdārzs”, 2008, 12. lpp.

²³⁴ Valenis, V. *Poētika: Daiļdarba elementi*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1961, 42. lpp.

2. CEĻOJUMA APRAKSTA ŽANRA ĪPATNĪBAS 20.–21. GADSIMTU MIJAS LATVIEŠU UN AMERIKĀŅU LITERATŪRĀ

Kā tika atzīmēts iepriekš, ceļojumu literatūra ir plaši pārstāvēta daudzās kultūrtelpās daudzveidīgajās tekstu formās, ar dažādu kultūrvēsturisko mantojumu, tradīcijām un nacionālajām īpatnībām. Ir vairākas ceļojumu naratīvu iezīmes, kuras ir diezgan universālas un identificējamās lielākajā daļā dažādu laika posmu ceļojumu aprakstos. Tā katrā ceļojumā aktualizējas ceļa koncepts, gandrīz jebkuram ceļojumam ir raksturīga atklāšanas izjūta, tieksme pēc piedzīvojumiem un pieredzes, kā arī vēlme sastapt ko jaunu un neparastu, lai turpmāk dalītos savos iespaidos ar lasītāju vienā no daudzveidīgajām ceļojumu tekstu formām. Kā jau tika secināts vienā no iepriekšējām šī pētījuma nodaļām (sk. 1.2), viens no aptverošākajiem un konsekventākajiem ceļojuma apraksta žanra iezīmju apkopojumiem pieder V. Šačkovai, kura, izanalizējot žanra specifiku un tā būtiskās transformācijas, iezīmēja deviņas žanram tipiskās īpatnības (skat. 34.–35. lpp.). Analizējot gan latviešu, gan amerikāņu ceļojumu tekstus, var diezgan droši apgalvot, ka Šačkovas piedāvātās ceļojuma apraksta žanra pazīmes ir samērā universālas un identificējamās gandrīz katrā no šim pētījumam atlasītajiem tekstiem. Jebkura ceļojuma apraksta struktūru parasti veido autora tēls, kuram arī piemīt ceļotāja, notikumu dalībnieka, novērotāja u.c. lomas. Žanra sintētiskums jeb hibriditāte, objektīvā un subjektīvā komponentu sintēze, ko izceļ Šačkova, jau ir plaši izanalizēti šī pētījuma ietvaros. Daiļliteratūras un publicistikas elementu apvienošana žanra ietvaros un to harmoniskā mijiedarbība raksturo lielāko daļu latviešu un amerikāņu autoru ceļojumu naratīvu (sk. 1.4 nodaļu). Žanra formu daudzveidība (ceļojumu romāni, dienasgrāmatas, vēstules, memuāri, esejas, ziņojumi, autobiogrāfijas u.c. žanra tipiskās formas) ir vēl viena no ceļojumu naratīvu īpatnībām, uz ko norāda žanra pētniece, kas tiek arī plaši komentēta šī pētījuma 1.5 nodaļā.

Šīs nodaļas mērķis ir aktualizēt citas būtiskās ceļojumu naratīvu iezīmes, ilustrējot tās ar piemēriem no 20.–21. gadsimtu mijas latviešu un amerikāņu ceļojuma literatūras. Dotais pētījums ir arī vērsts uz autoru unikālo veidojumu apzināšanu un izpēti, jo katrā literārajā tradīcijā parasti aktualizējas kaut kas tipisks konkrētajai sabiedrībai vai aktuāls kādam noteiktam laika posmam.

2.1. Hronoloģiskais stāstījums

Hronoloģiskais stāstījums ir tipiskā ceļojuma apraksta žanra iezīme, kas līdz mūsdienām ir saglabājusies lielākajā daļā gan latviešu, gan amerikāņu ceļojumu tekstos. Hronoloģiskā notikumu secība jebkura teksta kompozīcijā ir organizācijas metode, kuras darbības vai notikumi tiek attēloti tādi, kādi tie radušies laikā, un tos var saukt arī par laika vai lineāro kārtību. Turklāt jebkura notikumu hronoloģija, jebkurš stāstījums, kas atspoguļo pagātnes-tagadnes-nākotnes laika skalu, ir tieši tāda veida ziņojums, kas aptver varas un autoritātes darbību konkrētajos vēstures laikmetos.

Latviešu ceļojumu literatūrā hronoloģiskais stāstījums raksturo, galvenokārt, tādas ceļojumu tekstu formas, kā ceļojumu dienasgrāmata, ceļojumu dokumentālie apraksti, kā arī ceļojumu stāsti.

I. Ābeles ceļojumu dienasgrāmatas “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes” hronoloģiskā notikumu secība tiek ievērota krājumā iekļauto tekstu žanriskās struktūras dēļ. Šī mazās prozas forma, proti dienasgrāmata, jau pēc savas būtības paredz notikumu hronoloģisko izklāstu; tātad, Ābeles ceļojuma tekstā ir precīzi sakārtotas un aktualizētas noteiktas dienas, laiks, vietas un notikumi (piem., “11. jūnijs. Trešdiena. Dusmu diena”²³⁵ vai “21. jūnijs. Gulēšanas diena”²³⁶). Šādā veidā ir strukturētas trīs grāmatas nodaļas, proti “Vienas vasaras laiks”, “Sibīrija. Augšbebris” un “K-esmu”. Kaut gan ceturtajā daļā, “Dagdā”, tradicionālā dienasgrāmatas struktūra it kā neparādās, hronoloģisko notikumu secība tomēr ir saglabāta un atspoguļota stāstīšanas procesā: “Satikāmieš piektdien, 1. augustā 7.15 no rīta Rīgas autoostā”²³⁷ vai “Otrā dienā pamodāmieš no tā, ka bērni kaut kur joņoja pa gaiteni”²³⁸.

Mūsdienu stāstu krājums “Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm”, kas ir viens no stāstu krājumiem populārajā ceļojumu grāmatu sērijā “aiz apvāršņa”, ir veidots kā atsevišķu stāstu kopums, kuru autori lielākoties nav ievērojami un pazīstami rakstnieki, bet ceļotāji. Viņu ceļojumu aprakstiem piemīt, galvenokārt, publicistiskais stils, kuru raksturo precizitāte, dokumentālitate un hronoloģiska notikumu secība. Tā, piemēram, Mārcis Kalniņš diezgan detalizēti apraksta katru Ziemeļpolā pavadīto dienu, uzsverot precīzus datumus un konkrētas vietas: “Svalbāra, 24.06.10.

²³⁵ Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Dienasgrāmatas un ceļojumu apraksti. Rīga: Atēna, 2005, 41. lpp.

²³⁶ Turpat, 52. lpp.

²³⁷ Turpat, 67. lpp.

²³⁸ Turpat, 74. lpp.

Pirmā diena”²³⁹. Savukārt, ceļotājs Mārtiņš Šics, aprakstot savu ceļojumu tālajā Papua-Jaungvinejā, neaktualizē noteiktus datumus; tomēr viņa stāsta struktūra norāda uz aprakstīto notikumu hronoloģiju, jo autors izmanto īpašas “atslēgas” frāzes (pēc..., tālāk, vēlāk, nākamajā dienā, no rīta u.tml.), kas nosaka vietas un laikus tiem raksturīgajā hronoloģiskajā secībā: “No rīta dodamies uz Bagilinga ciemu [...] Tālāk Sokaka ciemats. Grupai paredzama eksotiskā pēcpusdiena [...] Ar šo laiskošanās dienu civilizētās un urbanizētās Papua-Jaungvinejas daļas apskate beigusies un rīt lidojam uz kalniem [...]”²⁴⁰ Līdzīga teksta struktūra parādās arī ceļotājam L. Pērsei. Viņas piedzīvojumu ceļojuma apraksts “Ziemeļamerikas kokteilis” (2016) no ceļojumu grāmatu sērijas “Ar stopiem apkārt pasaulei” atklāj diezgan neparastu, pat specifisku, un riskantu ceļojuma veidu – stopēšanu. Pēc teksta formas šo ceļojuma grāmatu var attiecināt uz dokumentālo aprakstu ar ceļveža iezīmēm, jo tā ir ne tikai hronoloģiski strukturēta (piem., “Un sākam sava ceļojuma trešo dienu”²⁴¹ vai “Un trīspadsmitajā dienā ierodamies Springfildā”²⁴²), bet arī informācijas piepildīta. To droši var izmantot kā ļoti labu ceļa gidu gan faktū, gan padomu ziņā.

Tomēr ir jāatzīmē, ka mūsdienu latviešu ceļojumu naratīvos tāda tradicionālā žanram raksturīgā pazīme kā hronoloģiskais stāstījums, pakāpeniski zaudē savu nozīmīgumu. Tās vietā aktualizējas emocionālās pieredzes tēlojumi, kuri ir tipiski daiļliteratūrai. Šī tendence jau ir izsekojama augšminētās I. Ābeles naratīvos; tā parādās arī I. Grīnbergai, A. Manfeldei u.c. ceļojumu tekstu autoriem. D. Laile mēģina izskaidrot šādu tendenci, norādot, ka “lineāras laika skalas noteikšana neļauj ceļojumu aprakstam pārkāpt to publicistiskā teksta statusu”²⁴³, bet “hronoloģiskie vēsturiskie ziņojumi neļauj nekādiem mākslinieciskiem paņēmieniem mainīt lineāro ceļojumu no pagātnes uz tagadni”²⁴⁴. Ir pierādīts, ka sākotnēji ceļojuma literatūra tika uzskatīta par faktu un biogrāfiskā rakstura literatūru, taču mūsdienās tā iegūst arvien vairāk daiļliteratūras iezīmju. V. Šačkova atzīmē, ka subjektivitāte un atklātā fantāzija kļūst par neatņemamu ceļojuma apraksta sastāvdaļu; turklāt poētiskie līdzekļi bieži padara ceļojumu tekstu autentiskumu jēgpilnāku. Protams nevar pieļaut, lai subjektīvais radikāli mainītu faktus un reālus notikumus, taču emocionālais arī nevar būt ignorēts. Tā Ābele savās ceļojumu dienasgrāmatās ne tikai dalās ar lasītāju ar saviem personīgajiem iespaidiem; viņas aprakstu valoda kļūst emocionāli

²³⁹ Kalniņš, M. *Špicbergena*. Stāstu krājumā *Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm*. Jumava, 2016, 155. lpp.

²⁴⁰ Šics, M. *Papua-Jaungvineja*. Stāstu krājumā *Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm*. Jumava, 2016, 209.-211. lpp.

²⁴¹ Pērse, L. *Ar stopiem apkārt pasaulei. Ziemeļamerikas kokteilis*. SIA “JELGAVAS TIPOGRĀFIJA, 2017, 15. lpp.

²⁴² Turpat, 35. lpp.

²⁴³ Lisle, D. *The Global Politics of Contemporary Travel Writing*. Cambridge University Press, 2006, p. 217.

²⁴⁴ Turpat.

marķēta; kopā ar diezgan neitrālu leksiku parādās epiteti, metaforas un salīdzinājumi. Sibīrijas bērzi, piemēram, atgādina viņas iztēlē „dalmācieti ar zaļu asti”²⁴⁵, un kādā brīdī zeme viņai likās kā „četrstūrainas zaļas zemes kūkas”²⁴⁶.

A. Manfeldes dokumentālā proza un dzeja “Ceļojums uz mēnesi” ne tikai norāda uz ceļojuma apraksta žanra mūsdienu transformācijām un tieksmi uz hibriditāti; naratīvs izslēdz hronoloģisko stāstījumu kā tādu un drīzāk reprezentē autores pārdomas par apceļotajām vietām, kā arī viņas subjektīvos iespaidus. Daži var uzskatīt šādu notikumu secību par nenoteiktu vai pat haotisku, tomēr Manfeldes mērķis bija nevis kādu noteiktu notikumu hronoloģiskais izklāsts, kas norādītu uz aprakstīto autentiskumu, bet jūtu un emociju akcentējums. Turklāt izteiksmes līdzekļu sistemātiskā izmantošana viennozīmīgi padara viņas naratīvus par emocionāli nokrāsotiem.

Amerikāņu ceļojumu teksti pārsvarā saglabā notikumu hronoloģisko izkārtojumu. Ceļotājs un vairāku trevelogu autors P. Terū, bieži ceļojot ar vilcienu, ievēro savos tekstos hronoloģiskā stāstījuma struktūru, atspoguļojot ne tikai ģeogrāfiskās vietas, kuras viņš apceļo, bet arī aktualizējot laika secību: “es redzēju kaijas pēcpusdienā, bet bija pulksten pieci pirms parādījās padomju krasts”²⁴⁷, vai “bija ļoti tumši, kad es pamodos, bet mans pulkstenis teica, ka jau bija pāri astoņiem”²⁴⁸. Savukārt, emocionālais Terū tekstos izpaužas īpatnēji – patiesās emocijas un visdziļākos iespaidus ceļotājs iegūst tikai vienatnē ar sevi: “Ir nepieciešama skaidra vientulības apziņa, lai tvertu šos tēlus, kuri, lai arī cik banāli, manā privātajā noskaņojumā šķiet īpaši un intereses vērti”²⁴⁹. Ceļotājs arī pārliecināts, ka “labākajās ceļojumu grāmatās vārds *vienatnē*²⁵⁰ ir netieši norādīts katrā aizraujošajā lappusē”²⁵¹. Starp citu, amerikāņu 20. gadsimta ceļojumu literatūra bieži izvirza priekšplānā vientuļo ceļotāju, kuru novērojumi tiek veikti, lai radītu lielāku ietekmi caur personīgajām recepcijām. Tā Terū vientulība kļūst par viņa individualitāti; “viņa stratēģija ir izskatīties vientuļam citu ceļotāju vidū”²⁵².

²⁴⁵ Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Dienasgrāmatas un ceļojumu apraksti. Rīga: Atēna, 2005, 31. lpp.

²⁴⁶ Turpat, 33. lpp.

²⁴⁷ Theroux, P. *The Great Railway Bazaar*. First Mariner Books edition, 2006, p. 172.

²⁴⁸ Turpat, p. 174.

²⁴⁹ Theroux, P. *The Old Patagonian Express*. Penguin Classics, 2008, p. 183.

²⁵⁰ EN: *alone*.

²⁵¹ Theroux, P. *The Old Patagonian Express*. Penguin Classics, 2008, p. 416.

²⁵² Youngs T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge University Press. 2013, p. 80.

Tātad, no vienas puses ceļojumu aprakstiem raksturīga hronoloģiskā notikumu secība veicina vēstījumu precizitāti un objektivitāti, kā arī norāda uz notikumu autentiskumu. Taču mūsdienu ceļojumu tekstos bieži vien tiek akcentētas arī rakstnieku emociju refleksijas.

2.2. Ceļa motīvs

Ceļa motīvs ir vēl viena no būtiskajām mūsdienu ceļojuma naratīva iezīmēm, uz kuru norāda vairāki ceļojuma apraksta žanra pētnieki. Tas ir aktualizēts arī V. Šačkovas ceļojumu apraksta žanra pazīmju sarakstā, kur pētniece pauž domu, ka “maršruts, ceļš [ir] tematiskais un strukturālais kodols ceļojuma apraksta žanra tekstā”²⁵³. Amerikāņu trevelogam ceļa un mobilitātes motīvs kļūst īpaši raksturīgs, sākot no 20. gadsimta, kad amerikāņu ceļojuma literatūrā parādās tā saucamie ceļa naratīvi. Mobilitāte šajos tekstos parasti nozīmēja ceļošanu “uz” kādu vietu un obligāti “no” kādas vietas. Amerikas ceļojumu aprakstu kontekstā šī kaut kāda vieta bieži vien ir “mājas” – koncepts, kas reti ir vienkāršots, bet biežāk ir daudz komplicētāks un var būt pat distopisks (it īpaši agrīnajos ceļojumu tekstos, kuros tika aprakstīti vergu kuģu ceļojumi). Kopā ar ceļa motīvu, kas 20. gadsimta pirmajā pusē kļūst par Amerikas ceļojuma literatūras, proti, ceļa naratīvu kodolu, parādās naratīvi, kuros tiek aktualizēts ceļojums dvēseles iekšienē (*inner journey*), un kuros ceļa koncepts tiek fokusēts uz stāstītāja “es”. Turklāt 20. gadsimta otrajā pusē mainās ceļa naratīvu vektors attiecībā uz ceļojumu veidiem un apceļotajām vietām. Ja agrāk amerikāņu ceļotāji daudz apceļoja savas valsts plašumus, vēlākās literatūrā atspoguļotās ekspedīcijas fokusējas jau uz ārzemju braucieniem, kā arī reflektē vairākas kultūrvēsturiskās ietekmes: izmaiņas tehnoloģijā, ekonomikā, dzimumu lomās, migrācijas modeļos, politikā, u.tml., kuras mēdz arvien vairāk ietekmēt Amerikas literāro ceļojumu pieredzi. Automobiļu rūpniecības progresējošā attīstība vienkāršoja amerikāņu ceļotāju mobilitāti un paplašināja ceļojumu maršrutu horizontus. Ceļa tēls pakāpeniski mainās; tajā aktualizējas ātruma funkcijas un iespēja atbrīvoties no vairāku uzstādīto standartu un likumu atbilstības. Visu šādu tehnoloģisko izmaiņu rezultātā iegūst popularitāti ne tikai jauns ceļošanas veids, bet arī parādās jauns ceļa tēls – automaģistrāle (*highway*). Šādas novitātes un papildus iespējas noved pie ceļotāja tieksmes pēc sevis estētiskas reprezentācijas. Turklāt, mainoties Amerikas identitātes konceptam, sāka mainīties arī literatūras žanru (tajā skaitā ceļojuma apraksta žanra) struktūra. Mūsdienu ceļojumu naratīvos ceļa motīvs

²⁵³ Шачкова, В. А. Путешествие как жанр художественной литературы: вопросы теории. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, № 3, с. 281.

savienojas ar ceļotāja vēlmi verbāli reprezentēt ceļojuma psiholoģisko ietekmi, kas izpaužas ģeogrāfisko izmaiņu kartēšanā, ņemot vērā atbilstošo mentālo kartogrāfiju. Šī tendence pakāpeniski noved pie ceļojuma apraksta žanra transformācijām uz žanra pārinterpretēšanu amerikāņu kultūrtelpā. “Automaģistrāles kultūra kopā ar vēlmi verbāli iemūžināt ceļojumu psiholoģisko ietekmi – kartēt ģeogrāfiskās pārmaiņas ar atbilstošu psihi kartogrāfiju – pārinterpretē un pārveido amerikāņu ceļojuma apraksta žanru.”²⁵⁴ Pasaulslavenā Dž. Keruaka ceļojuma apraksts “Ceļā” (*On the Road*, 1955) ir joprojām uzskatīts par ceļa naratīva Bībeli. Ceļotāja vēlme būt “šajā mirklī”, nevis kādu iespējamo panākumu meklēšanā, kā arī tieksme izbēgt no ģimenes sadzīviskuma, pamudināja Keruaku uzrakstīt ceļa naratīvu, kas patiesi kontrastēja ar tradicionālajiem ceļojuma apraksta žanra tekstiem. Tā stāstītājs raksta par “ceļu, kā par sevis izzināšanas vietu”²⁵⁵. Dažādās apstāšanās vietās ceļojuma gaitā aktualizē kādus piedzīvojumus vai romantisko noskaņojumu Keruaka tekstā, kas kļūst par fonu stāstītāja priekšstatam par sevi. Ja sākotnēji romāna varonis Sels (*Sal*) dodas ceļā, lai aizbēgtu no sadzīviskuma un atrastu romantiku, ceļojuma gaitā sevis meklēšana un pašatklāsme kļūst par prioritātēm.

20. gadsimta 50.–60. gados, kā alternatīva stratēģija tradicionālajam naratīvam, amerikāņu kultūrtelpā parādījās tā sauktā jaunā žurnālistika (*New Journalism*). Publicistisko tekstu autori sāka pielietot daiļliteratūras metodes, tādas kā dialogs, iekšējais monologs, sajūtu refleksijas pirmajā personā. Rezultātā paradās dinamiskie naratīvi; ceļojuma apraksti, savukārt, transformējas no formālām esejām un statistiskajiem stāstiem bez īpašiem piedzīvojumiem uz ļoti personiskiem tekstiem ar idiosinkrātisku efektu. Ceļa tēls tiek atspoguļots kā izklaidēšanas veids pretstatā ikdienas kārtībai; ceļš kļūst par telpu, kas “nostājās blakus mūsdienu Amerikas fiksētajam mājsaimniecības dzīvesveidam”²⁵⁶. Turpmāk, iedvesmojoties no Keruaka kinētiskās valodas, Bītu paaudzes rakstnieki²⁵⁷ radīja rezonējošus jaunus ceļojumu aprakstus, kuros fiziskais ceļojums atbilst ceļojumam dvēseles iekšienē, kas palīdz izprast sevi un aptvert savu vietu Visumā.

²⁵⁴ Deborah Paes de Barros. *Driving that highway to consciousness: late twentieth-century American travel literature*. In: Bendixen, A., Hamera, J.(eds.) *The Cambridge Companion to American Travel Writing*. Cambridge University Press, 2009, p. 229.

²⁵⁵ Turpat, p. 230.

²⁵⁶ Turpat, p. 231.

²⁵⁷ Bītu paaudze (no angļu val. *Beat Generation*) ir rakstnieku grupa (Tomass Vulfs/ *Tom Wolfe*, Džoana Didiona/ *Joan Didion*, Roberts Pirsigs/ *Robert Pirsig* u.c.), kuru literārie darbi kļuva slaveni 1950-ajos gados un raksturoja amerikāņu tā laika kultūru. Galvenie Bītu kultūras koncepti bija tradicionālā naratīva noliegšana, garīgi meklējumi, Amerikas un Austrumu reliģiju izpēte, cilvēka dzīves jēgas un morāles tēmu aktualizēšana, liberāli uzskati par seksualitāti, kā arī seksuāli brīva dzīvesveida praktizēšana. (Informācija ir aizgūta no https://en.wikipedia.org/wiki/Beat_Generation un reprezentēta promocijas darba autores adaptācijā.)

20.–21. gadsimtu mijā ceļa motīvs nezaudē tā popularitāti, bet iegūst cita vektora recepcijas. Mobilitātes aspekts ir spilgti iezīmēts amerikāņu ceļotāja P. Terū tekstos, kur vairāki autora iezīmētie tēli ir nākuši caur logiem vilcienos, ar kuriem viņš bieži ceļo: “[..] tieši pirms es izslēdzu galda lampu, es paskatījos pa logu. Uz zemes bija sniega kārtā un tālumā, zem aukstās mēness gaismas, stāvēja tie kailie, mietam līdzīgie koki”²⁵⁸. Vilciens kļūst par Terū iecienītāko transporta līdzekli. Aprakstot savu ceļojumu no Londonas uz Tokiju trevelogā “Lielais dzelzceļa bazārs” (*The Great Railway Bazaar*), ceļotājs atzīst: “kopš bērnības, kad es dzīvoju Bostonas un Menas tuvākajā apkārtnē, un dzirdēju, ka garām brauc vilciens, es reti nebūtu vēlējis, lai es tajā atrastos”²⁵⁹, tādā veidā akcentējot savu attieksmi pret šo ceļošanas veidu. Salīdzinot vilcienus ar citu transportu, Terū norāda, ka “lidmašīnās ceļotājs ir nolemts stundām ilgi pavadīt saspīestajā krēslā; ceļošanai ar kuģi ir nepieciešams labs noskaņojums, satiecīguma izjūta un komunikabilitāte; ceļošanu ar automašīnu un autobusu vispār nav iespējams izteikt vārdos”²⁶⁰. Turklāt, ceļotājs uzskata ceļošanu ar vilcienu pat par romantisku: tas izraisa viņā sava veida privātuma sajūtu, savukārt ainava, kas pastāvīgi mainās aiz vilciena logiem, pievieno skatiem un pašam ceļojumam romantisku noskaņu “ar pakalnu viļņošanos, ar kalnu pārsteigumiem, ar metāla tilta skaņām vai ar cilvēku, kuri stāv zem dzeltenām lampām, melanholisko izskatu”²⁶¹. Pēc gandrīz trīsdesmit gadiem, ceļojot uz Āfriku un aprakstot šo ceļojumu savā trevelogā “Tumšas zvaigznes safari” (*Dark Star Safari*), Terū nepārstāj ceļot ar vilcienu, tomēr neignorējot arī autobusus, lidmašīnas, automašīnas un citus vietējos transporta līdzekļus, tādus kā kanoe laivas, lopu kravas automašīnas, prāmjus vai arī bruņotu karavānu.

Ceļa motīvs aktualizējas arī latviešu ceļojuma naratīvos. Kā piemēru var minēt ceļojuma dienasgrāmatu “Latviešus Sibīrijā meklējot”, kurā teksta autors I. Leitis ar savu līdzbraucēju, fotožurnālistu U. Briedi, apciemo savā 1975. gada velobraucienā 19 imigrantu ciemus un apraksta ne tikai ceļu un apkārtējo ainavu, bet arī to iedzīvotājus, viņu likteni, dzīvesveidu, kultūru un tradīcijas. Savukārt, L. Pērses ceļš un ģeogrāfisko vietu kartējums ir diezgan neviendabīgs, jo ceļotāja ne īpaši ievēro apceļoto vietu kādu noteiktu hierarhiju. Ar savu ceļa biedri Arturu viņi dodas Ziemeļamerikas dziļumos bez īpaša plāna, jo ceļojot ar stopiem, viņu maršrutu galvenokārt nosaka vietējie iedzīvotāji, kuri paņem stopētājus pa ceļam.

²⁵⁸ Theroux, P. *The Great Railway Bazaar*. First Mariner Books edition, 2006, p. 174.

²⁵⁹ Turpat, p. 192.

²⁶⁰ Turpat, p. 47.

²⁶¹ Turpat.

Latviešu ceļotāja I. Ābele arī vairākkārt aktualizē ceļa motīvu savos tekstos: ceļojot ar vilcieniem uz Sibīriju autore diezgan detalizēti apraksta maršrutu no Rīgas caur Maskavu uz Omsku. Ik pa laikam ceļotāja piemin vairākus ainavas objektus, kurus redz pa vilciena logiem: “Pārbraucam pāri milzu upei – Oba, Oka vai Volga?... Upē baržas, malā pilsētas un baznīcas. Milzīgs dzelzceļa tilts.”²⁶² Novērojot hronoloģisko notikumu secību, stāstītāja bieži atzīmē pat sīkākās izvēlētā maršruta detaļas: “Pamodos ap 8, kad vilciens gāja uz Agrizas staciju – pa milzīgu uzbērumu, augstu virs ainavas, saliecies lokā – no astes var redzēt vilciena galvu”²⁶³. Ābeles ceļojuma dienasgrāmatā lakoniskie ceļa tēlojumi nereti pārklājas ar izvērstiem poētiskajiem aprakstiem, kuros autore izmanto tēlainas izteiksmes līdzekļus, kā arī reprezentē kādus ceļa objektus simboliski: “Braucam uz Taru. 300 km. Ceļš gar Irtišu, lauki un bērzu saišķīši. Bērzi plušķaini kā vībotnes”²⁶⁴. Vai arī: “Ārkārtīgi auglīga melna, trekna zeme kā kaņepju sviests – daži mazi gabaliņi šur tur pie mājām uzplēsti”²⁶⁵. Šāda veida aprakstos Ābeles teksts iegūst emocionālo nokrāsu. Kaut gan ceļa motīvs jaunākajā latviešu literatūrā pakāpeniski zaudē tā sākotnējo nozīmi, maršruta detaļas neizzūd, bet tiek bieži reprezentētas caur autoru subjektīvajām recepcijām.

Viena no mūsdienu ceļojuma apraksta specifiskajām iezīmēm ir arī kāda pazīstama ceļojuma, kas jau bija kādreiz aprakstīts literārajā darbā, atkārtošana. T. Jangs dēvē šādu ceļojumu literatūru par “pēdu” (*the ‘footsteps’ genre*²⁶⁶) žanru; P. Hjūms to nosauc par “ambulento spīdumu” (*the ‘ambulant gloss’*²⁶⁷); savukārt Marija Lindgrēna Līvenvorta (*Maria Lindgren Leavenworth*) apzīmē ceļojumus, kuru autora protagonistis apceļo to pašu vietu un, iespējams, pat tādā pašā veidā, kā to ir darījis kāds ceļotājs pirms viņa, par “otro ceļojumu” (*the ‘second journey’*²⁶⁸).

Viens no šāda teksta piemēriem ir britu ceļotāja un rakstnieka Dž. Reibena romāns “*Old Glory: amerikāņu jūras brauciens*” (*Old Glory: American Voyage*, 1981), kurā Marka Tvena (*Mark Twain*) atpazīstamais motīvs par ceļošanu ar laivu pa Misisipi ir attēlots jaunajā formātā. *Old Glory* kļūva par pirmo šī autora grāmatu, kuras darbība norisinās ASV – lejup pa Misisipi upi no Mineapolisas līdz Ņūorleānai. Sižets un struktūra balstās uz romāna par Haklberiju Finu izpēti

²⁶² Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Dienasgrāmatas un ceļojumu apraksti. Rīga: Atēna, 2005, 32. lpp.

²⁶³ Turpat, 33. lpp.

²⁶⁴ Turpat, 38. lpp.

²⁶⁵ Turpat, 34. lpp.

²⁶⁶ Youngs, T. 2013. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge University Press. 2013, p. 184.

²⁶⁷ Hulme, P. 1997. *In the Wake of Columbus: Frederick Ober’s Ambulant Gloss*. *Literature and History* 6(2), pp. 18-36.

²⁶⁸ Leavenworth, M. L. 2010. *The Second Journey: Travelling in Literary Footsteps*. Umea Sweden.

(kam Reibens ir veltījis daudz laika); tajā apvienojas tuvojošo Ronalda Reigana laikmeta specifika ar paša autora pieredzi un Amerikas ekscentriskumu. No vienas puses, ceļojot pa Misisipi spartiešu apstākļos, Reibens ir ļoti pieredzējis novērotājs, kurš detalizēti apraksta tās krastos dzīvojošo cilvēku pārsteidzoši daudzveidīgo dzīvi. Taču no otrās puses, Reibena romānā var sajust Amerikas nostalgiju pēc tās zaudētās pagātnes. Romāns saņēma daudz lasītāju atsauksmes, pārsvarā pozitīvas. Britu vēsturnieks un vairāku trevelogu autors Jans Moriss to nosauca par labāko ceļojumu grāmatu, ko kāds angļis jebkad sarakstījis par Amerikas Savienotajām Valstīm.

Kā vēl vienu piemēru jāiezīmē Karolīnes Aleksanderes (*Caroline Alexander*) romāns “Viena sausa sezona” (*One Dry Season*), kura apakšvirsraksts “pa Mērijas Kingslijas pēdām” (*In the footsteps of Mary Kingsley*) jau norāda uz ceļojuma specifiku. Apceļojot ekvatoriālās Gabonas teritoriju, K. Aleksandera apraksta savus piedzīvojumus šajā bīstami primitīvajā teritorijā. Viņas galvenais mērķis bija piedzīvot pašai to, ko viņa kādreiz bija izlasījusi citā ceļojuma romānā. Atkārtojot Mērijas Kingslijas maršrutu, ceļotāja atklāj citu Āfriku, kur savienojas eksotiskā pagātne un praktiskā nākotne un kuru gribas izpētīt no jauna.

Attieksme pret šādu žanra veidu ir ļoti pretrunīga: daži mēģinājumi tiek uzskatīti par mazvērtīgiem, paredzamiem, bez piedzīvojumu nokrāsas, kuri nesniedz mākslinieciskās vērtības pasaules literatūrā utt., kamēr pastāv arī pretējais viedoklis, ka šāda tendence demonstrē sava veida atjaunošanās procesu jaunākajā ceļojumu literatūrā, teksti ar līdzīgo sižetu bieži rada distanci starp mūsdienu un pagātnes vērtībām. Nereti literatūras kritiķi uzskata šo metodi par iepriekšējo periodu nostalgijas neutralizēšanu.

Igauņu literatūrzinātniece A. Kovamees ierosina savā pētījumā jēdzienu *a double outside-glance*, kas ir saistīts ar ģeogrāfiskā objekta vai vietas recepciju un reprezentāciju ceļojuma naratīvā. Pētniece izsaka domu, ka “jebkurš ceļojuma apraksts varētu būt uzrakstīts no divām iespējamām pozīcijām (dubultais skatiens) – no valsts ārpusē un no valsts iekšienēs”²⁶⁹. Tātad, kā pretstatījums ceļam un mobilitātei, ceļojuma apraksts var tikt arī iezīmēts ar vietu aprakstiem no iekšienes, kad ceļotājs apmetas kādā pilsētā vai apvidū uz ilgāku laiku. Tādā veidā ceļotājs ne tikai apraksta pa ceļam redzēto, bet arī pievēršas detaļām, fiksē noteiktās vietas emocionālo raksturu, kā arī novēro un reprezentē apkārtni ar īpašu ceļojuma rakstnieka sajūtu. Tā, piemēram, I. Ābele,

²⁶⁹ Kovamees A. *Moscow to Rome: from one Centre to another*. Rakstu krājumā *Back to Baltic Memory: Lost and Found in Literature 1940-1968* (sast. E. Eglāja-Kristone, B. Kalnačs). Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2008, 230. lpp.

pavadot trīs nedēļas Augšbebras, sniedz lasītājam ne tikai detalizētus Sibīrijas telplaika, cilvēku un notikumu tēlus, bet arī dalās ar saviem subjektīvajiem iespaidiem un emocionālo pieredzi. Autore apraksta gan Sibīrijas ainavu, gan sadzīvi; savukārt, Sibīrijas iedzīvotāji, viņu kultūra un dzīvesveids ir īpaši akcentēti. Dzīvojot latviešu diasporas dzīvi trīs nedēļu laikā, Ābele iziet cauri viņu tradīcijām, ieradumiem un dzīves ritmam un reflektē par visu redzēto un pārdzīvoto no savas perspektīvas.

2.3. Iekšzemes ceļojumi, to specifika un atspoguļojums ceļojumu literatūrā

Dažādos laika posmos gan amerikāņu, gan latviešu ceļojumu aprakstu autori pievēršas savas dzimtas valsts aprakstiem. Amerikāņiem šāda īpatnība sāka izpausties 18.-19. gadsimtu ceļojumu tekstos. ASV ģeogrāfiskās iezīmes ar dabas ainavu, nāciju, kultūru, dzīvesveidu u.tml. daudzveidību paver plašas iespējas iekšzemes ceļojumiem (*domestic travelling*²⁷⁰), kuros vienmēr pastāv iespēja identificēt ko jaunu, neparastu vai eksotisku savas valsts ietvaros. Vēlāk, 20. gadsimtā amerikāņu ceļotāji dodas savas un savas valsts identitātes meklējumos. Viņu vēlme uzzināt vairāk par savu dzimto valsti, tās iedzīvotājiem un kultūras daudzveidību plaši izpaužas viņu literārajos mēģinājumos aktualizēt savas valsts skaistumu, bagātības un nacionālās īpatnības dažādā ceļojumu tekstu formātā. Tā P. Dženkinss uzsāka ceļojumu pa Ameriku ar savu suni Kūperu (*Cooper*) ar mērķi, kā viņš pats to ir teicis, sameklēt sevi un savu valsti, un atrada abus. Savus piedzīvojumus viņš apraksta 1979. gadā izdotajā grāmatā “Ejot cauri Amerikai” (*A Walk across America*, 1979), kas tika uzrakstīts ar Nacionālās Ģeogrāfiskās sabiedrības (*National Geographic Society*) atbalstu, un atspoguļoja autora sešu gadu ceļu kājām, šķērsojot 6000 kilometrus pāri visai Amerikai. Vēlāk Dženkinss uzraksta vēl vienu ceļojuma aprakstu par savu valsti ar nosaukumu “Meklējot Aļasku” (*Looking for Alaska*, 2000), kurā viņa attieksme pret Ameriku un tās sabiedrību kļūst daudz pozitīvāka. Dženkinsa ceļojuma apraksts ir pilns ar piedzīvojumiem, ļoti krāšņiem, bet tajā laikā arī reālistiskiem, vietas un sabiedrības aprakstiem.

Postpadomju dekadē un jaunākajā latviešu literatūrā parādās ceļojumu apraksti, kuros autori aktualizē savas valsts reģionus un apraksta tos no jauna skata punkta. Tā I. Ābeles

²⁷⁰ Iekšzemes tūrisms / ceļojums (EN *domestic tourism/ travelling*) var tikt definēts kā ceļošana valstī, kurā tās persona dzīvo pastāvīgi. Iekšzemes tūrisms ietver rezidenta darbības savā dzimtajā valstī, kā vietējā ceļojuma daļu. Anglofono konceptu “*domestic travelling*” plaši izmanto britu pētnieki T. Jangs P. Hjūms savos pētījumos attiecībā uz ceļojuma apraksta žanru (piem. Hulme, P., Youngs, T. *Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2002; Youngs, T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2013.)

dienasgrāmatās “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes”, kas tapušas laika posmā no 2001. līdz 2004. gadam, tika iekļauti viņas ceļojuma apraksti ne tikai par Sibīriju, Vāciju un Igauniju, bet arī par Latgali, kuru autore reprezentē kā multikulturālu Latvijas reģionu. Savas dzimtās valsts apceļošanā Ābele atklāj lasītājam gan Latvijas skaisto un aicinošo pusi, gan arī tās neestētisko pusi ar vairākām nepilnībām un trūkumiem. Viņas ceļojuma apraksta trešā daļa (“Dagdā”) atspoguļo Latgales reģiona autores recepciju. Tāpat kā tautas pasakā²⁷¹ Ābele savos ceļojumos dodas brīnumainās pils meklējumos. Sava ceļojuma gaitā viņa cenšas iepazīt katru savas valsts stūrīti; pievērš lasītāja uzmanību dabas ainavai, vietējām tradīcijām vai iedzīvotāju dzīvesveidam un ieradumiem, akcentējot gan atraktīvo, gan nepievilcīgo aspektu. Apkārtējo vietu kārtību, kas katrā atsevišķā stūrītī ir pakārtota saviem likumiem, Ābele cenšas pieņemt kā aksiomu – kaut ko pašsaprotamu, kas tiek akceptēts bez jebkādiem pierādījumiem. Ceļotājas īsts mērķis ir “sastapt kādu spilgtu notikumu, cilvēku un to pārradīt, sakārtot savu dzīvi viena stāsta robežās”²⁷². Gandrīz jebkurā situācijā, pat savdabīgā vai viņai neierastā, autore izskatās ļoti pozitīvi noskaņota: par kādām atdzēsētām un pavisam negaršīgām pusdienām viņa izsakās kā par visgaršīgāko ēdienu, vecu un putekļainu autobusu viņa raksturo kā interesantu; viņa arī cenšas nomierināt savus ceļojuma biedrus dīvainās situācijās. Ābele ciena vietējās tradīcijas, apciemojot latgaliešu baznīcas; diezgan mierīgi uztver visus latgaliešu sadzīves trūkumus; par bandītiem un mafiju izteicas humoristiskā kontekstā. Ābele ir brīva un atklāta savos argumentos, secinājumos un vērtējumos. Viņas pieminētās lokācijas var tikt bieži iezīmētas ar krāsām: greznās Latvijas ainavas ir parasti gaišas – zaļš Daugavpils skvērs, dzeltena saule, gaiši zilas debesis, samtains vakars, u.tml., tomēr dažas vietas ir raksturotas kā pelēkas vai melnas²⁷³, tas rada drūmu un nomāktu noskaņu. Turklāt Latgales atspoguļojumā ir aktualizēts *cita* tēls, jo valodas dialekts, kā arī attiecības ar kaimiņvalstīm, piešķir šim Latvijas reģionam specifiskās iezīmes un īpatnējo vietējo kolorītu. Savā ceļojuma dienasgrāmatā autore attēlo visu ieraudzīto caur pašas pieredzes, piedzīvojumu, pārdomu un sajūtu prizmu. Rimands Ceplis izsaka domu, ka I. Ābeles ceļojumu

²⁷¹ Grāmatas trešā daļa “Dagdā” sākas ar šādu priekšvārdu jeb epigrāfu: “Viņš soļoja pār kalniem un lejām, cauri daudzām karaļvalstīm. Un visur viņš prasīja ceļu uz skaisto pili, kas atrodas austrumos no saules un ziemeļos no zemes. Taču neviens nebija dzirdējis par tādu pili un vēl mazāk zināja, kur tāda pils atrodas”. Ābele izmantoja ceļojuma motīvu no tautas pasakas ar tādu pašu nosaukumu – “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes”.

²⁷² Repše, G. *Rakstnieki ir*. Gadsimta sākuma skatiens. Izdevniecība “Dienas grāmata”, 2012, 103. lpp.

²⁷³ Īpaši Daugavpils, kuru autore vairākkārt nosauc par “bandītu pilsētu” ar precizējumu “ar ‘svētajiem’ zvanu torņiem”, asociējas viņai ar kaut ko tumšu un pat dažreiz biedējošu; pieminēklis pie Daugavas izskatās kā “melns monstrs”, un pati Daugavpils ir raksturota kā “spilgta un reizē drūma”. Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Dienasgrāmatas un ceļojumu apraksti. Rīga: Atēna, 2005, 80., 89., 90., 91. lpp.

apraksti ir “rakstnieces reta atļaušanās būt publiski intīmai”²⁷⁴. Pētnieks atzīmē, ka “interesi rada ne tik daudz Ingas Ābeles personība, cik dažādi veidi, ka viņa apraksta un formulē savu pasauli un apkārt notiekošo”²⁷⁵.

Savukārt, L. Muktupāvelas un A. Terzena sociālkulturoloģiskā ceļojumu eseju grāmata “Tas notiek Latvijā” (2006) ir fokusēta uz 29 nomaļām Latvijas vietām, kas dažādu iemeslu dēļ tiek nosauktas dažādos neparastos vārdos (piem. Ādams, Podzēni, Gatarta, Stirnas u.c.). Katra no šīm aprakstītajām vietām veido savā ziņā mikropasauli, kurā gandrīz nerezonē globālie procesi. Tā ir pasaule, kur “dzīve aiziet garām”²⁷⁶. Taču neskatoties uz aprakstīto ciemu statisko raksturu, katram ir unikāla vēsture, īpaši cilvēki, kā arī noteikta enerģētika (piem., “Amjūdzē ir īpašs klusums. Arī īpaša enerģija”²⁷⁷). Autore stāsta, ka uz šosejas Ķegums-Sigulda var atrast savdabīgu uzrakstu “Berlīnes krustojums”, kas norāda uz nelielu ciemu 7 km attālumā. Ceļotāja nosauc to par vienu no mistiskajām vietām, “gluži kā jauna sala radusies Latvijas mežu okeānā”²⁷⁸. Tā ir vieta, kur joprojām var atrast bunkurus no vācu laikiem; tā ir vieta, kur par vienu no atrakcijām uzskata tur ilgi dzīvojošo ērgli; vieta, kur nedarbojas mobili tālruņi, jo nav zonas. “Tas viss notiek Latvijā, uz klusa meža ceļu krustojuma stāvēt. Iespējams, tas paliks arī pēc mums – mežs, klusums, laiks un ērglis”²⁷⁹.

Muktupāvelas ceļojuma apraksta struktūra ir lakoniskā: tiek akcentēti reāli kultūrvēsturiskie fakti attiecībā uz noteiktu vietu, kuros ir integrētas vairākas leģendas, un tam visam seko vietējo iedzīvotāju attēlojums. Savos aprakstos L. Muktupāvela parāda lasītājam “tādas pasaules [paraugs], kur patiesībā cilvēks palicis viens pats. Ar sevi un savu dzīvi”²⁸⁰. Dzīve katrā no ciemiem notiek, “kā paralēlā pasaulē, ārpus likumsakarībām un ārpus iepriekš paredzamībai”²⁸¹, kur monotonajā ikdienā katrs ir pats par sevi. Rakstnieces literārais ekskurss pa Latvijas provincēm lauž bināro stereotipu “centrs-province”, kurā centrs asociējas ar progresu, bet perifērija ar sastingumu. Muktupāvela akcentē teritoriālo marginālību specifiku un unikalitāti,

²⁷⁴ Ceplis, R. *Proza*. Skat.: Cimdiņa, A. (sast.) 2007. *Jaunākā latviešu literatūra: žanru pārskati, teorija un kritika*. LU Akadēmiskais apgāds, 2007, 21. lpp.

²⁷⁵ Turpat.

²⁷⁶ Muktupāvela, L., Terzens, A. *Tas notiek Latvijā*. Apgāds ARTE, 2006.

²⁷⁷ Muktupāvela, L., Terzens, A. *Tas notiek Latvijā*. Apgāds ARTE, 2006, 36. lpp.

²⁷⁸ Turpat, 51. lpp.

²⁷⁹ Turpat, 59. lpp.

²⁸⁰ Turpat, 23. lpp.

²⁸¹ Turpat, 10. lpp.

norāda uz perifērijas antropoloģiskā un etnogrāfiskā mantojuma nozīmīgumu nacionālās identitātes kopībā.

Neskatoties uz Amerikas Savienoto Valstu ģeogrāfiskajiem plašumiem un kultūras īpatnībām, vai arī uz Latvijas reģionu specifiku, pasaules globalizācijas laikmetā pieaug tendence apceļot eksotiskās zemes, kas vairumā gadījumu raksturo 20.–21. gadsimtu mijas gan amerikāņu, gan arī latviešu ceļojumu literatūru, kur ārzemju jeb starptautisko ceļojumu²⁸² popularitāte zināmā mērā pieaug arī daudzveidības un kultūras plūsmu tendenču ietekmē. Kas noteikti atšķir ceļojumu aprakstus par tālajām zemēm no ceļojumu tekstiem par dzimto valsti, ir to svešo vietu, kultūru, vēstures, dzīvesveida un tradīciju reprezentēšana. Tomēr citu un eksotisko vietu tēlojumiem parasti trūkst tā dziļuma, ko rada autora vēstures, kultūras un citas enciklopēdiskās zināšanas, tādas daudzslāņu struktūras, pie kurām esam pieraduši sev pazīstamās vietās mūsu dzimtajās valstīs, kā arī paša autora jūtu un emocionālo pieķeršanos apceļotajām vietām, jo tas viss drīzāk balstās uz laika gaitā izveidotajām klišejām. Katru savu apceļoto vietu ceļojuma apraksta autors attēlo, novērtējot to kāda konkrētā konteksta ietvaros, kas bieži vien tiek uztverts caur viņa paša kultūras kontekstu. Turklāt tās vietas, kas aizrauj ceļotājus dzimtajā valstī, ļoti bieži nosaka noteiktus standartus, kuriem ārvalstu reālijām ir diezgan grūti atbilst.

2.4. Meklēšanas motīva aktualizēšana

Viena no galvenajām jebkura ceļojuma motivācijām ir kvests (*quest*) jeb meklēšana (*search*) – kāds šķērslis vai izaicinājums, ar kuru ceļotājs saskaras sava ceļojuma gaitā un mēģina pārvarēt. Kvesti “var būt garīgi vai materiāli, miermīlīgi vai kareivīgi, vienatnē vai grupā, apkārt pasaulei vai savas dvēseles iekšienē.”²⁸³ Tas droši vien ir viens no svarīgākajiem ceļojuma apraksta organizēšanas principiem, jo vairāku ceļojumu daļa ietver meklēšanas motīvu, bet meklēšanas process nepastāv bez ceļojuma un ir ar to cieši saistīts. Tas, kas var mainīties laika gaitā, ir meklēšanas objekts, kā arī tās aprakstīšanas veids un subjektīvās recepcijas, bet pati naratīvā struktūra paliek gandrīz bez izmaiņām.

²⁸² Pasaules tūrisma organizācija (PTO) definē starptautisko ceļošanu un tūrismu (EN *international travelling / tourism*) kā “ceļošanu un uzturēšanos ārpus savas dzimtās valsts atpūtas, biznesa un citiem mērķiem, bet ne ilgāk par vienu gadu”. <https://www.torontosom.ca/blog/the-difference-between-international-and-domestic-tourism> [skatīts: 05.08.2021]. Ar katru gadu starptautiskā tūrisma popularitāte un izplatība pieaug lielākas globalizācijas ietekmes dēļ. Taču jāatzīmē, ka ir diezgan grūti salīdzināt vietējo un starptautisko tūrisma attiecībā uz dažādām pasaules valstīm, jo valstis atšķiras pēc lieluma un aktivitātēm. Piemēram, amerikāņiem, kuri vēlas apceļot savu štatu vai vairākus štatus, būs daudz vairāk atrakciju un iespēju, salīdzinot ar vietējo tūrisma Latvijā.

²⁸³ Youngs, T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 87.

Meklēšanas motīvs bieži parādās ceļojuma apraksta pašā nosaukumā. Tā, piemēram, lasītājs uzreiz apzinās, ka I. Leitis un U. Briedis devās meklēt latviešus un savas tautas saglabātās identitātes iezīmes Sibīrijā (“Latviešus Sibīrijā meklējot”). Džons Stainbeks (*John Steinbeck*), savukārt, pievienojot sava romāna “Ceļojumi ar Čārliju” (*Travels with Charley*, 1962) nosaukumam apakšvirsrakstu “Meklējot Ameriku” (*In Search of America*), aktualizē to faktu, ka viņa ceļojuma mērķis bija ne tikai apceļot savas valsts plašumus, bet arī atklāt savas dzimtenes ainavu un kultūru no jauna, jo dzīvojot ilgu laiku Ņujorkā un ceļojot minimāli, viņš pakāpeniski atpaliek no mūsdienu strauji mainīgā dzīves ritma un ar to saistītajām izmaiņām. Tāpat arī Džeisons Vebsters (*Jason Webster*) uzsāk savu ceļojumu uz Spāniju ne tikai flamenko meklējumos (*Duende: In Search of Flamenco*, 2003), bet lai atklātu sevi caur flamenko un iegūtu iekšējo brīvību caur emocijām, kuras viņā raisa Spānijas mūzika un šīs vietas atmosfēra. Tātad, meklēšanas motīvs parādās ceļojumu literatūrā vairākos aspektos: ceļotāji var meklēt savus pēctečus citās valstīs un savas identitātes iezīmes tepat dzimtajā valstī; daudzi meklē sevi caur ceļošanas piedzīvojumiem, gūto pieredzi un iespaidiem.

Amerikas Savienotajās Valstīs meklēšanas motīvs gūst atbalsi arī televīzijā, kad 20. gadsimta 80. gados iznāk dokumentālais seriāls ar tādu pašu nosaukumu (*In search of...*). Seriāls bija veltīts dažādām pasaules noslēpumainām parādībām un tika pārraidīts katru nedēļu no 1977. līdz 1982. gadam. Programma aktualizēja vairākas apstrīdamas un paranormālas parādības (piemēram, NLO, sniega cilvēks vai Lohnesa briesmonis) un pētīja tās. Turklāt, tajā tika rādītas epizodes par noslēpumainajiem vēsturiskajiem notikumiem (piem., A. Linkolna slepkavība), personībām (piem., Lielhercogienes Anastasijas liktenis), bēdīgi slavenajiem kultiem (piem., Džims Džonss), kā arī pazudušajām personām, pilsētām un kuģiem (piem., Amēlija Ērharta, Titāniks, pazudušā Roanoka kolonija). Katra šova nodaļa tika nosaukta attiecīgi izklāstītajai tēmai: piem., “Seno noslēpumu meklējumos” (*In Search of Ancient Mysteries*), “Pazudušo civilizāciju meklējumos” (*In Search of Lost Civilizations*), “Dīvaino parādību meklējumos” (*In Search of Strange Phenomena*), “Pazudušo personu meklējumos” (*In Search of Missing Persons*), “Mītus un briesmoņus meklējot” (*In Search of Myths and Monsters*) u.tml. Seriāls guva papildu atzinību 2012. gadā, kad tika paziņots, ka Kanādas televīzijas kompānija *Visual Entertainment*, saskaņā ar *Universal Studios* licenci, ir ieguvusi mājas video tiesības uz seriāla oriģinālu ASV un Kanādai. *In Search of: The Complete Collection* tika atkārtoti izlaists Kanādā un ASV 2012. gada 11.

decembrī. Zīmīgi, ka seriāls pēta ne tikai dažādu laikmetu noslēpumus un leģendas, bet arī daudzos atsevišķos gadījumos ietver ceļošanas iezīmes.

Meklēšanas motīva izpausmes parādās arī latviešu ceļojumu naratīvos. Visbiežāk šādi meklējumi ir vēsturiski nosacīti: latviešu ceļotāji dodas uz svešām zemēm savu tautiešu meklējumos, kuri dažādos laika posmos un dažādu iemeslu dēļ nokļuva kādā citā valstī. Visbiežāk šādi ceļojumi skar Sibīriju, kurā simtiem Latvijas iedzīvotāju bija deportēti Padomju Savienības represiju ietekmē.

I. Leitis ir viens no tiem latviešu ceļotājiem, kurš 1975. gadā veica braucienu uz Sibīriju savu tautiešu meklēšanā. Šo ceļojumu var uzskatīt par diezgan neparastu tajā laikā: ar velosipēdiem no Rīgas uz Vladivostoku, kas šķita sarežģīti un ļoti riskanti. Cauri gadu desmitiem, 2016. gadā, Latvijas lasītāju sasniedz dokumentālo filmu autora un režisora Leiša un Liepājas foto žurnālista Brieža ceļojuma rezultāts – ceļojuma dienasgrāmata “Latviešus Sibīrijā meklējot”, kura atklāj latviešu diasporas likteni attālajos Sibīrijas nostūros. Jāatzīmē, ka austrumu latviešu diaspora bija sastopama daudzos mūsdienu Krievijas reģionos, sākot no Pievolgas teritorijas, kur 1875. gadā tika dibināts latviešu ciems ar nosaukumu Sarkanā Baltija, līdz pašai Vladivostokai. Galvenais latviešu ceļotāju mērķis bija atrast latviešus ar to kopējo vēsturi un personīgo likteni, aktualizēt latviešu imigrantu identitātes²⁸⁴ pazīmes, ko viņi bija saglabājuši dzīvojot ilgus gadus Sibīrijā, identificēt savas dzimtas tautas asimilācijas²⁸⁵ sfēras un noteikt tās galvenās pazīmēs, kā arī akcentēt un dokumentāli pierādīt padomju režīma ietekmi uz Latvijas nācijas likteni. Daži grāmatas lasītāji un kritiķi, analizējot divu jauno cilvēku motivāciju šādam riskantam ceļojumam, sauc to vai nu par jautrības neprātu vai par dēkaiņu garu; tomēr vairāki uzskata šo velobraucienu par sava veida misiju. Šī misija izpaudās gan savējo meklēšanā, gan arī unikālo kadru apkopošanā plašā foto materiālā, kas ilustrētu gan paša ceļojuma piedzīvojumus ar visiem sastaptajiem šķēršļiem un grūtībām, gan arī atspoguļotu tipisko Sibīrijas ainavu, specifiskus sadzīves kultūras elementus, daudzveidīgus cilvēku tēlus u.tml. Leitis un Briedis sasniedz sava ceļojuma mērķi –

²⁸⁴ Identitātes koncepta definīcija ir atrodama šī pētījuma 10. lpp.

²⁸⁵ **Asimilācija** var tikt definēta, kā “vienas tautas saplūšana ar otru, pārņemot tās valodu un kultūru”. Pieejams: <https://tezaurs.lv/mlvv/#/sv/asimil%C4%81cija> [skatīts: 11. 08.2021]. Tiesību zinātnes doktors Ēriks Treļš paplašina šī jēdziena amplitūdu un piedāvā savā izveidotajā vārdnīcā sekojošo *asimilācijas* definīciju: tas ir process, „kura gaitā cilvēks zaudē savu kultūru un identitāti, pārņemot citas grupas kultūru un identitāti vai tās elementus... Var atšķirt arī *brīvprātīgu asimilāciju* (kura notiek stihiski, bez organizētas ārējas iejaukšanās, cilvēku brīvprātīgo kontaktu gaitā, pēc paša izvēles) un *piespiedu asimilāciju* (valsts lēmumu vai ārējā spiediena rezultātā cilvēki ir spiesti atteikties no savas identitātes un kultūras vai tās elementiem par labu citiem).” Kolčanovs B., Zankovska-Odiņa S., Zālītis K. *Atšķirīgs klients daudzveidīgā Latvijā*. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2010, 11. lpp. Pieejams: <http://www.trels.lv/vardnica.html> [Skatīts: 20.12.2021].

atrod latviešus ar viņu atsevišķiem likteņiem un kopīgu vēsturi. Savā dienasgrāmatā, kopā ar vēsturiskajiem notikumiem, autors ieskicē latviešu diasporas asimilācijas sfēras Krievijas un Sibīrijas reģionos un tās iespējamās iemeslus, kā arī akcentē latviešu identitātes saglabāšanas nozīmīgumu (skat. šī pētījuma 4.4. nodaļu).

20.–21. gadsimtu mijas ceļojuma meklēšanas objekts var būt ne tikai reāls, bet arī iluzorisks – kaut kas nenotverams, kas var tikt sastopams ne tikai ceļojumos apkārt pasaulei, bet arī ceļojumos savas dvēseles iekšienē²⁸⁶ (*inner journeys*). Tātad neskatoties uz to, ka atklājumu laikmets ir sen jau beidzies un notvert ko jaunu un neizzinātu ir arvien grūtāk, mūsdienu ceļojumu aprakstu autori pierāda, ka savu meklēšanas objektu vai izaicinājumu var atrast jebkurā laika posmā.

2.5. Faktu un dokumentālo elementu noteicošā loma ceļojuma teksta autentiskuma veidošanā

Savā ceļojuma apraksta žanra tipisko iezīmju sarakstā V. Šačkova izceļ dokumentālo elementu lomu ceļojumu naratīvos. Pētniece pauž domu, ka jebkurā ceļojuma tekstā “Dokumentālie elementi ir obligātie. [...] Ceļojuma aprakstā ir vienmēr akcentēta fakta vai dokumenta loma: autors cenšas pārliecināt lasītāju par visa aprakstītā autentiskumu.”²⁸⁷ M. Beine Kempbela nosauc ceļojuma literatūru par “faktus vai informāciju saturošajiem tekstiem”²⁸⁸; D. Laile uzskata, ka faktu reprezentēšana ceļojumu tekstos padara tos “par precīziem un autoritatīviem dzīves attēlojumiem”²⁸⁹. Savukārt T. Jangs atzīmē, ka “mūsdienu ceļojumu literatūras pirmsākumi meklējami šādās senākajās rakstu formās: faktu ierakstos, kā arī mītiskajās, leģendārajās un senajās episkajās poēmās [...]”²⁹⁰. Laika gaitā ceļojuma apraksta žanra robežas pakāpeniski saplūst ar citiem prozas žanriem, un ceļojuma apraksts kļūst par autobiogrāfijas, publicistikas un daiļliteratūras hibrīdu, tomēr nezaudējot dokumentalitātes iezīmes.

Leiša un Brieža jau iepriekšminētā ceļojuma dienasgrāmata “Latviešus Sibīrijā meklējot” ir vērtīgu vēsturisko faktu krātuve. Abi ceļotāji soli pa solim ieguva dokumentālus pierādījumus visam aprakstītajam viņu dienasgrāmatā. Galvenā viņu ceļojuma misija bija iegūt unikālus kadrus

²⁸⁶ Youngs, T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 102.

²⁸⁷ Шачкова, В. *Путешествие как жанр художественной литературы: вопросы теории*. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, № 3, 2008, с. 280.

²⁸⁸ Hulme, P., Youngs, T. *Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2002, p. 272.

²⁸⁹ Lisle, D. *The Global Politics of Contemporary Travel Writing*. Cambridge University Press, 2006, p. 29.

²⁹⁰ Youngs, T. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 19.

un apkopot tos plašā foto materiālā, kas ilustrētu gan viņu piedzīvojumus, gan arī atspoguļotu Sibīrijas ainavu un dzīvesveidu, kā arī cilvēku likteņu daudzveidību. Katra apceļotā vieta, kura ir iezīmēta ar latviešu diasporas klātbūtni, ir detalizēti aprakstīta tekstā, kā arī ilustrēta ar reālo dokumentu, fotogrāfiju u.c. dokumentālo elementu klāstu, ar mērķi pārliecināt lasītāju par visa aprakstītā autentiskumu. Viņu grāmata var tikt attiecināta uz dokumentālās prozas žanru ar bagātu vēsturisko materiālu pamatā, kā arī plašu un spilgtu paratekstu, kas aizņem lielāko dienasgrāmatas daļu. Tajā ietilpst fotogrāfijas, dokumentu kopijas, vēstules, avīžu publikācijas, ģeogrāfiskās kartes fragmenti u.tml. Ir vērojama objektīvā un subjektīvā komponentu sintēze, kas ir informatīvo faktu reprezentācija autoru receprijā un interpretācijā.

Ceļotāja L. Pērse, ceļojumu grāmatu sērijas “Ar stopiem apkārt pasaulei” autore, ļoti prasmīgi apvieno savos tekstos dokumentālo un poētisko. No vienas puses var pieņemt, ka Pērses ceļojumu apraksti līdzinās ceļvedim, kuros ir spilgti akcentēti ģeogrāfiskie, vēsturiskie u.c. fakti, kas šķērsojas ar dažādu vietu un notikumu aprakstiem. Pērses tekstus var droši izmantot kā perfektu gidu gan faktu, gan padomu ziņā. Tajā lasītājs un potenciālais tūrists var iepazīties ar vairāku maršrutu kartēm, atrast noderīgu informāciju par vietām, kā arī iegūst vizuālo priekšstatu par aprakstītajām vietām caur 58 krāsainiem attēliem. Turklāt grāmatā ir daudz praktisku ieteikumu par stopēšanu, bankomātu darbību valstīs, cenu līmeni, noziedzības apmēru, raksturīgiem ēdieniem, ieceļošanas maksām, robežas šķēršanas kārtību u.tml., tāpēc to var izmantot tie, kas plāno ceļot līdzīgi kā pati grāmatas autore ar savu ceļabiedru. Katra grāmatas nodaļa piedāvā lasītājam svarīgas informācijas kopsavilkumu, kurā ir iekļauts viss, ko ir “svarīgi zināt”²⁹¹. Savukārt tiem, kuri neceļos, autore sirsnīgā stilā tiek ieturēti aizraujoši vietu apraksti un attēlojumi, kā arī jaunas zināšanas par Ziemeļamerikas valstīm no Kanādas līdz pat Panamai. Pērse dalās arī ar faktiem par katras valsts ievērojamajiem objektiem un interesantām vietām, ko vērts apskatīt. Ceļotāji apmeklē Niagāras ūdenskritumu, uzspēlē Lasvegasas kazino, bauda Karību jūras pievilcību Nikaragvā, ciemojas īstā meksikāņu rančo, satiek vietējos iezemiešus Panamā, uzzina, ka Belizā mačetes pārdod kā kartupeļus maisā, savukārt rums ir lētāks par čipsu paku, ka Čolulas piramīda Meksikā ir pats lielākais monuments, ko cilvēce savā pastāvēšanas laikā uzbūvējusi, un džungļos labāk nedoties bez pieredzējuša pavadoņa. Tātad, dokumentālo un poētisko elementu

²⁹¹ Piemērām, svarīga informācija par ASV iekļauj oficiālus faktus par valsts galvaspilsētu, platību, iedzīvotāju skaitu, valsts valodu, naudas vienību u.tml. Autore arī piedāvā visinteresantāko vietu apskatu, īsumā apraksta tradicionālos amerikāņu svētkus, dalās ar pārvietošanās pieredzi, iesaka suvenīrus, kā arī norāda uz faktiem, kurus ir svarīgi zināt katram tūristam un ceļotājam. Sk. Pērse, L. 2017. *Ar stopiem apkārt pasaulei. Ziemeļamerikas kokteilis*. 74.-76. lpp.

sintēze piešķir L. Pērses ceļojuma tekstam gan publicistiskā ziņojuma, gan arī dažas daiļdarba iezīmes.

Savukārt, amerikāņu ceļotājs P. Terū ir objektīvi precīzs, aprakstot savos trevelogos reālus ģeogrāfiskus objektus un akcentējot reālus vēsturiskus notikumus. Dokumentālie elementi Terū tekstos ir ļoti viegli identificējami: apmeklēto vietu reālās ģeogrāfiskas kartes ir iekļautas viņu naratīvu ievaddaļās; katras nodaļas nosaukums atspoguļo noteiktu ģeogrāfisko vietu (piem., 4. nodaļa Teherānas ekspresis (*The Teheran Express*)²⁹² vai 5. nodaļa Osamas ceļš uz Nūbiju (*The Osama Road to Nubia*)²⁹³); viņa naratīvi iekļauj precīzu ģeogrāfisko un vēsturisko vietu nosaukumus, kā arī konkrētā laikmeta ievērojamo pārstāvju vārdus. Lai akcentētu sava ceļojuma autentiskumu, autors bieži norāda savos naratīvos notikumu datumus un konkrētu laiku: “9.35 mēs apstājāmies Itālijas stacijā Domodos-sola”²⁹⁴.

Analizējot pēc analogijas citus ceļojuma aprakstus, var apliecināt, ka gandrīz katrs teksts, kas atbilst ceļojuma apraksta žanra struktūrai un tematikai, ietver plašu un daudzveidīgu dokumentālo elementu klāstu. Taču salīdzinot mūsdienu ceļojumu literatūru ar agrākajiem žanra piemēriem, var secināt, ka jaunākie gan latviešu, gan amerikāņu ceļojumu naratīvi aktualizē objektīvo un subjektīvo elementu sintēzi. Publicistiskā stila apraksti mijas ar poētiskajiem tēlojumiem, kuros atspoguļojas autoru pieredze, domas, jūtas, iespaidi u.tml.

²⁹² Theroux P. *The Great Railway Bazaar*. First Mariner Books edition, 2006, p. 2.

²⁹³ Turpat, p. 12.

²⁹⁴ Turpat, p. 12.

3. CEĻOJUMA APRAKSTA ŽANRA BINĀRO OPOZĪCIJU IZPAUSMES LATVIEŠU UN AMERIKĀŅU CEĻOJUMU NARATĪVOS

Ceļojumu apraksti ir literatūras žanrs, kura tematiskā dominante aktualizē bināro opozīciju izpausmes, visbiežāk *savējo* un *svešo* pretnostatījumu, kas, savukārt, kļūst par būtisku aspektu mūsdienu ceļojumu naratīvu interpretācijas procesā. Šāda bipolaritāte ir ceļojuma naratīva konstrukcija, kas atspoguļo realitāti caur ceļotāja subjektīvajām recepcijām. Ilona Gorņeva atzīmē: “Pēc būtības jebkura antitēze, tās paustā ideja un sabiedrības attieksme pret to raksturo noteiktu kultūrtipu”²⁹⁵.

Ar binārās opozīcijas jēdzienu parasti apzīmē divu principu, parādību vai lietu pretnostatījumu. To var arī definēt kā lielāko pasaules pretstatu apjaušanu, ko parasti veido divi jēdzieni (piem., pagātne-nākotne, zeme-debesis, pasaule-aizsaule u.tml.). Krievu filozofs un lingvists Vadims Rudņevs (*Vadim Rudnev*) savā enciklopēdiskajā vārdnīcā nosauc binārās opozīcijas konceptu par universālo pasaules izzināšanas līdzekli, kas tika apzināts un tikt izmantots 20. gadsimtā²⁹⁶. Igaņu literatūrzinātnieks un kulturologs Jurijs Lotmans (*Yuri Lotman*), analizējot vairāku koncepciju telpisko modelēšanu, atzīmē savos pētījumos, ka “telpisko attiecību valoda kļūst par vienu no galvenajiem realitātes izpratnes līdzekļiem”²⁹⁷. Savukārt, binārās opozīcijas bieži kļūst par galveno instrumentu, lai aprakstītu vai rekonstruētu pasaules ainu kā intuitīvu priekšstatu sistēmu par realitāti. Binārās opozīcijas jēdzienu ieviesa strukturālisms; franču antropologs, filozofs un strukturālisma iedibinātājs Klods Levī-Stross (*Claude Levi-Strauss*, 1908.-2009.) izcēla tādas universālās opozīcijas kā daba – kultūra, ēdams – neēdams u.c. Rudņevs arī pauž tādu domu, ka apkārtējās pasaules uztveres dualitāte jau sākotnēji tika nosacīta ar cilvēka fizioloģiju: katram no mums ir divas smadzeņu puslodes, divas acis, divas ausis, divas kājas, divas rokas u.tml. Savukārt, latviešu literatūrzinātniece un valodniece Janīna Kursīte norāda, ka binārā opozīcija ir “senākais pretnostatījuma veids, kas balstās uz divu pretējību pastāvēšanu pasaulē: dzīvība – nāve, gaisma – tumsa, Dievs – Velns [..]”²⁹⁸, tātad tā nav laika ierobežota un ir daļēji

²⁹⁵ Gorņeva, I. “Savējā” un “svešā” kategorija epideiktiskajos tekstos: atsevišķi teorijas un prakses aspekti. Kultūras studijas: zinātnisko rakstu krājums. XIII [13], “Savējas”, “svešais”, “citālais” literatūrā un kultūrā. Galv. red. A. Stašulāne. DU, Akadēmiskais apgāds “Saule”, 2021, 19. lpp.

²⁹⁶ Руднев, В.П. 1997. *Словарь культуры XX века*. Москва: Аграф. Pieejams: <https://www.gumer.info/bibliotek/Buks/Culture/Rudnev/Dict/02.php> [skatīts: 07.04.2022].

²⁹⁷ Лотман, Ю.М. 1998. *Структура художественного текста //Об искусстве*. – СПб.: «Искусство – СПб». с. 266.

²⁹⁸ Kursīte, J. *Dzejas vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 2002, 63. lpp.

religiiski nosacīta. Pastāv arī doma, ka binārās sistēmas atzīšana un izmantošana sākas ar fonoloģiju, kur parādās tādas pretstata skaņu iezīmes kā balsīgie un nebalsīgie līdzskaņi, cietie un mīkstie līdzskaņi u.c. Rudņevs atzīmē, ka bināro diferenciālzīmju sistēmu pakāpeniski sāka izmantot gandrīz visās humanitāro strukturālo pētījumu jomās. Jebkurā pasaules ainas aprakstā parādās tādas universālās binārās opozīcijas, kā dzīve – nāve, laime – nelaime, pagātne – nākotne, labais – sliktais, tuvais – tālais u.c. Šāda kontekstuālā dualitāte parasti organizē literārā teksta telpu, uz ko arī norāda Lotmans savos pētījumos: “Teksta elementu iekšējās organizācijas pamatā parasti ir bināras semantiskās opozīcijas princips: pasaule tiks iedalīta bagātajos un nabagajos, savējos un svešajos, [...] dabas cilvēkos un sabiedrības cilvēkos, ienaidniekos un draugos.”²⁹⁹

Šī pētījuma kontekstā binārās opozīcijas koncepts tiks aktualizēts 20.–21. gadsimtu mijas latviešu un amerikāņu ceļojumu tekstu interpretācijā un sastatāmajā analīzē, kurā, pirmkārt, tiks iezīmētas ceļojumu literatūrai raksturīgākās opozīcijas, kā arī tiks identificētas to galvenās nozīmes ceļojumu naratīvu kontekstā abās kultūrtelpās. Sastatāmās analīzes procesā aplūkotie pretstatījumi tiks komentēti ar piemēriem no latviešu un amerikāņu autoru ceļojumu tekstiem.

3.1. *Savējais – svešais*

Mūsdienu latviešu un amerikāņu ceļojumu tekstu autoriem parādās diezgan plašs dažādu pretnostatījumu klāsts. Pasaules aina ceļotāju apziņā bieži veidojas uz *savējā* un *svešā* salīdzinājumu fona, kas arī kļūst par veidojošajām ceļojumu naratīvu kategorijām. Britu žurnālistam un ceļojumu esejistam Piko Aijeram (*Pico Ieyr*) pieder doma, ka “globālā dvēsele var saskatīt tik daudz ikviena jautājuma šķautņus, ka tā nekad neapstājas pie stingras pārliecības; tā var būt tik ļoti pieradusi dalīties ar citu “es” atbilstoši savai apkārtējai videi, ka aizmirst, kāda tā ir, kad neviena nav blakus”³⁰⁰.

Ar opozīciju *savējais – svešais* parasti apzīmē reāliju kopumu ar kādu nosacītu šo komponentu marķējumu: *savējais* ietver visu to, ko vērtējam kā sevi raksturojošu, kaut gan *svešais* ir viss tas, ko cilvēks dažādu iemeslu dēļ nevar vai arī negrib identificēt ar sevi. Salīdzināmās literatūrzinātnes kontekstā binārā opozīcija *savējais – svešais* un tās ekvivalenti tiek pētīti,

²⁹⁹ Лотман, Ю.М. 1998. *Структура художественного текста*//Об искусстве. – СПб.: «Искусство – СПб». с. 227.

³⁰⁰ Iyer, P. *The Global Soul: Jet Lag, Shopping Malls, and the Search for Home*. Vintage, 2000, p. 25.

izmantojot imagoloģijas teoriju. Tā ir zinātniskā disciplīna par *cit* un *svešo*³⁰¹ tēlu radīšanas, funkcionēšanas un interpretācijas likumiem lasītāju recepcijā. Imagoloģijas pētījumu galvenais priekšmets ir dažādu kultūru pārstāvju *svešā* recepcija. *Savējā* – *svešā* opozīcijas izpausme arī demonstrē divu būtisku imagoloģijas jēdzienu pretstatījumu: “*auto-image* un *hetero-image*, no kuriem pirmais veido attieksmi pret rakstnieka dzimto kultūru, savukārt, otrs akcentē citu kultūru. Svešzemnieka tēls ir pēfīts imagoloģijā kā nacionālās identitātes stereotips. Tas nozīmē stabili, emocionāli un ekspresīvi bagātu šī tēla attēlojumu, kas ir izveidots konkrētajā sociālajā un kultūrvēsturiskajā vidē. Tātad, viena no opozīcijas *savējais* – *svešais* fundamentālajām funkcijām ir noteikt kādas identitātes atklāsmi.

Savējā un *svešā* kontekstā aktualizējās arī citi ceļojuma apraksta žanram tipiski pretnostatījumi, tādi kā daba – civilizācija, lauku vide – pilsētvide, mājas – ceļš, tuvais – tālais, senlaicīgs – mūsdienīgs u.c. Ceļojumu literatūras kontekstā šādi pretnostatījumi iegūst īpašu vai papildu nozīmi, kas palīdz atklāt naratīva tematiku, kā arī atšifrēt autora ģeogrāfisko objektu mentālos tēlus un tekstā paustās idejas. Citas kultūras recepcija bieži notiek caur apceļoto vietu specifiskas subjektīvo novērtēšanu, caur mentālo kartēšanu, kā arī apzinātajā vai zemapziņas salīdzināšanā ar savas valsts īpatnībām. Tātad, citu cilvēku dzīvesveids un tā īpatnības, *svešās* tradīcijas, paražas un ieradumi, eksotiskie ainavas objekti, kā arī citas kādas valsts tipiskās iezīmes parasti tiek vērotas un vēlāk reflektētas caur *savējā* prizmu. Fokusējoties uz apceļojamās vietas citādību, ceļotājs ne tikai aktualizē šīs vietas unikalitāti, bet arī iezīmē būtiskās atšķirības starp *savējo*, sev pazīstamo, un *svešo* – neparasto, savādo un bieži eksotisko. Savā disertācijā, kas ir veltīta ceļojuma apraksta 18.–19. gadsimtu evolūcijai, V. Mihailovs, balstoties uz literāturzinātnieka V. Guminska atzinumiem, arī aktualizē opozīciju *savējais* – *svešais*³⁰², kuru pētnieks interpretē kā jebkura ceļojuma teksta kodolu, kas parasti ir orientēts uz katra ceļotāja

³⁰¹ Semiotikā, “svešā” vai “cita” koncepts ir semiotikas modeļa “savējais – svešais” komponents, kuru konceptualizēja igauņu-krievu literāturzinātnieks Jurijs Lotmans, kurš noteica binaritāti kā obligātu principu jebkuras semiotikas sistēmas konstruēšanai. (Skat. Лотман, Ю. М., 1996. *Семносфера. Внутри мыслящих миров*. Часть 2. Москва: Языки русской культуры). Savukārt, postkoloniālās diskusijās, “svešā” koncepts transformējās jēdzienos ‘Othering’ and ‘Worlding’, kurus ierosināja amerikāņu filozofijas specialiste un literāturas teorētiķe Gajatri Čakravortija Spivaka. (Skat.: Spivak, G. Ch., 2007. *The Other Asias*. Wiley-Blackwell).

³⁰² Михайлов, В. *Эволюция жанра литературного путешествия в произведениях писателей XVIII – XIX веков: Диссертация. Введение*. Волгоград, 1999. Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/evolyutsiya-zhanra-literaturnogo-puteshestviya-v-proizvedeniyakh-pisatelei-xviii-xix-vekov> [Skatīts: 23. 07. 2021].

dzimteni. “Galvenā nepazīstamo un neparasto reāliju izpētes metode ir novērojums, tomēr ne parasts novērojums, bet tāds, kas balstās uz “savējā” un “svešā” kategoriju salīdzinājuma.”³⁰³

Savējo ir grūti definēt ārpus konteksta, bez *svešā* koncepta. Kaut kas *savējais* un dzimtais ir cilvēka realitāte, tikmēr *svešajam* bieži piemīt sava veida simboliskums, kas projicējas naratīvā caur ceļotāja subjektīvajām recepcijām. Vēlāk jebkura tēla simboliskā nozīme ietekmē arī potenciālā lasītāja tā recepciju, kā arī var asociēties ar citiem tēliem gan stāstītāja, gan lasītāja apziņā. Tātad ceļotājs ne tikai salīdzina sevi un savu kultūru ar kādu citu, bet arī kļūst par informācijas avotu vai nesēju par to svešo kultūru, kas literārajā tekstā kļūst par kādas realitātes interpretāciju, nevis par šīs realitātes tiešo refleksiju. Turklāt svešā interpretācija ir subjektīvās modalitātes nosacīta. Tā kā daudzi ceļojumu aprakstu autori izsaka savu subjektīvo attieksmi pret viņiem svešo, kategorijai *savējais* – *svešais* arī piemīt novērtējumu funkcija.

Attiecībā uz opozīcijas *savējais* – *svešais* kategoriju novērtējumu, semiotiķim V. Rudņevam parādās šāds, diezgan strīdīgs, apgalvojums, ka opozīcijas kreisā daļa tiek vienmēr uzskatīta par pozitīvi iezīmētu, tikmēr labā – par negatīvi iezīmētu. Pētnieks pauž domu, ka šādi pretstatījumi veido īpašu pasaules modeli, kas ir arī telpiski nosacīts. Piemēram, tuvā identificēšana ar kaut ko *savējo*, radniecīgo un saprotamo, pretstatā tālajam, kas bieži iegūst *svešā* un neizprotamā konotāciju, veido pasaules modeli, kuram tiek piešķirtas izteikti telpiskās iezīmes. Taču šāds Rudņeva pieņēmums attiecībā uz opozīciju marķēšanu ne vienmēr atrod apstiprinājumu mūsdienu ceļojumu naratīvu kontekstā. Žanra specifikas dēļ, lielākajā gan latviešu, gan amerikāņu autoru mūsdienu ceļojumu aprakstu daļā *svešais* nemaz neasociējas ar kaut ko izteikti negatīvu; citādība ir drīzāk reprezentēta kā eksotiska un tātad pievilcīga, kas izraisa ceļotāju un tūristu interesi. Tā, aprakstītais Asuānas tirgus Terū trevelogā “Tumšas zvaigznes safari: pa sauszemi no Kairas uz Keiptaunu” (“*Dark Star Safari: Overland from Cairo to Cape Town*”, 2002) aktualizē ēģiptiešu sadzīves un kultūras dualitāti: “Asuāna bija pārsvarā tirgus vieta, kā arī galapunkts tiem tūristiem, kuri devās uz drupām. Bet tas bija miermīlīgs austrumu tirgus, sadalīts uz divām pusēm: vietējie iedzīvotāji pirka melones, vīnogas, lauku pupas, kafiju un garšvielas, un tūristi kaulējās par piramīdu, Sfīnksas un Nefertiti ģipša izstrādājumiem, par vara izstrādājumiem, uz kuriem bija attēlota karaļa Tutanhama mirdzošā seja, par krāsainiem paklājiem, spieķiem un T-krekliem.”³⁰⁴

³⁰³ Михайлов, В. *Эволюция жанра литературного путешествия в произведениях писателей XVIII – XIX веков: Диссертация. Введение.* Волгоград, 1999. Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/evolyutsiya-zhanra-literaturnogo-puteshestviya-v-proizvedeniyakh-pisatelei-xviii-xix-vekov> [Skatīts: 23. 07. 2021].

³⁰⁴ Theroux, P. *Dark Star Safari: Overland from Cairo to Capetown.* First Mariner Books edition, 2004, p. 33.

Tādā veidā vietējo iedzīvotāju sadzīve ir atspoguļota kontrastā ar tūristu pagaidu dzīvi šajā valstī. Šīs abas dzīves realitātes ceļotāja reprezentācijā ir diezgan pozitīvi, vai vismaz neitrāli iekrāsotas, tātad *svešais* viņa recepcijā negūst šādu stereotipisku negatīvu iezīmējumu. Taču vēlāk Terū it kā netīšām salīdzina Ēģiptes tirgu ar Amerikas iepirkšanās centriem: “Tirgum ir ļoti tuvs analogs ar amerikāņu iepirkšanās centru”³⁰⁵; tomēr tajā pašā laikā viņš piebilst, ka Ēģiptes tirgus ir “netīrāks, smirdošāks un trokšņaināks.”³⁰⁶. Šādi ceļotājs iezīmē kontrastu starp Ameriku un Āfriku, starp plaukstošo valsti, kas ir *savējā*, un tumšo kontinentu (*dark continent*), kas tomēr paliek vairāku Āfrikas trevelogu autoram par *svešo*. Šādas mainīgas objektu refleksijas ilustrē, kā ceļojumu aprakstos *svešā* tēls var veidoties mainot vērtējošo nozīmi no pozitīvas uz negatīvu un otrādi.

Pretstatā Āfrikas eksotikai, Āzijas un Tuvo Austrumu kultūra iegūst spilgti izteiktu negatīvo refleksiju Terū tekstos: šo valstu attīstības līmenis ir ļoti zems, bet tā iedzīvotāji ir šaura prāta cilvēki. Sava ceļojuma gaitā Terū paliek diezgan kritisks un ironisks, kā arī ļoti konservatīvs savā attieksmē pret austrumu tautu nacionālo raksturu, pret sabiedrības politiskajiem un kultūras aspektiem. Vietējos iedzīvotājus ceļotājs nereti uzskata par diezgan primitīviem cilvēkiem, kam trūkst audzināšanas, izglītības, zināšanu, modes izjūtas utt. Bieži vien šķiet, ka ceļotājs ievēro un akcentē tikai un vienīgi Austrumu kultūras nepilnības un vājās puses. Tā, piemēram, Turcijas aprakstos viņš pievērš lasītāja uzmanību turku drēbēm un modei, kas līdzinās 1938. gada modei – tam laikam, kad beidzās Ataturka (*Mustafa Kemal Atatürk*) valdība. Terū apgalvo, ka ar pirmā valsts prezidenta nāvi “modernizācijas process Turcijā apstājās”³⁰⁷. Tā laika modes zīmes mūsdienu sabiedrībā simbolizē turku statisko, nevis dinamisko dabu, kā arī akcentē šīs valsts vāju attīstības līmeni. Terū arī konstatē, ka “[...] augstākās modes zīme tika atrodama 1938. gadā, kad Ataturks joprojām modelēja Turcijas stilīgumu Rietumu neuzkrītoša dizaina tradīcijā”³⁰⁸, tādējādi atsaucoties uz rietumu kultūras pozitīvo ietekmi. Turpmāk viņš atzīmē, ka Teherānas vietējiem iedzīvotājiem, no vienas puses, patīk valkāt eiropiešu drēbēs un pavadīt laiku bāros, kā to bieži dara Lielbritānijā, un kur ir akcentēta Rietumu salonu atmosfēra, taču, no otras puses, viņi vienmēr cenšas būt uzticīgi savai reliģijai, kas neatļauj vairākas mūsdienu sabiedrībā pievilcīgas lietas. Irānas kultūru, pēc ceļotāja domām, ir ļoti ietekmējis amerikāņu dzīvesveids (tajā dzīvo diezgan daudz amerikāņu), it īpaši tā sliktākās izpausmes. Šādos apgalvojumos atklājas ceļotāja

³⁰⁵ Theroux, P. *Dark Star Safari: Overland from Cairo to Capetown*. First Mariner Books edition, 2004, p. 32.

³⁰⁶ Turpat.

³⁰⁷ Theroux, P. *The Great Railway Bazaar*. First Mariner Books edition, 2006, p. 23.

³⁰⁸ Turpat.

mentalitāte, kā arī viņa lepnums būt piederīgam amerikāņu sabiedrībai, kas padara viņu par Amerikas nācijas un kultūras neatņemamu daļu. Autors acīmredzami sajūt riebumu pret hipijiem, viņam nepatīk tā saucamā “Aziātiskā inkvizīcija jeb cilvēku nopratināšana”³⁰⁹, kad vietējie iedzīvotāji uzdod pārāk daudz personisku jautājumu; kāds var arī sajūst amerikāņu attaisnojumus Vjetnamas karam, un pastāv ideja, ka japāņu politiķi cenšas līdzināties Čērčilam, taču viņi to nekad nespēs sasniegt. Turcijā, kopā ar parastajiem vietējiem iedzīvotājiem, Terū arī satiekās ar vairākiem rakstniekiem, gan no Turcijas, gan arī no dažām Eiropas valstīm. Viņu būtiskās atšķirības jau tiek akcentētās no paša sākuma: kamēr eiropieši ar īpašu cieņu izsakās par pasaulē pazīstamiem cilvēkiem, turki cenšas uzsvērt savu dominanci ne tikai literatūrā, bet arī sportā, valodās, zinātnēs un daudzās citās nozarēs. Savukārt, aprakstot afrikāņu tautu pārstāvjus, autors to dara ar lielāko toleranci. Viņš bieži vien pauž līdzjūtību viņu problēmām, vaino nevis cilvēkus, bet apstākļus un dažādus nelaimes gadījumus, kas izraisīja vairākas nelaimes un tautas nabadzību. Daži no Terū lasītājiem pat atpazīst rasisma tendenci viņa trevelogos, kas bija vairāk aktualizēta 1920., nevis 1970. gados. D. Laile izskaidro šo bieži vien negatīvo attieksmi šādi: “Līdz ar to, ka Terū koloniālā vīzija ļauj viņam izdarīt negatīvus spriedumus par vietām, kuras viņš apmeklē, ir viegli pamanīt, kā viņa teksti reproducē viņā laikā dominējošās ideoloģijas.”³¹⁰

Kā jau iepriekš atzīmēts, Terū telplaika izvērtēšanas vektors mainās, tiklīdz par topogrāfisko objektu kļūst Āfrikas kontinents. Tā trevelogā “Tumšas zvaigznes safari” autors demonstrē Āfrikas tēlu pavisam no cita redzesloka, akcentējot ne tikai to mežonīgumu, bet arī eksotisko dabu un bagāto kultūrvēsturisko mantojumu. Āfrikas valstu iedzīvotāji tiek reprezentēti daudz atraktīvākā veidā nekā aziāti: mūsdienu ēģiptieši ir īpaši laipni ar ārzemniekiem, Sudānas vēstnieks ir attēlots kā ļoti patīkams un labi izglītots cilvēks, Ugandas vēstniecības sekretārs bija “draudzīgs jauneklis ar apaļo seju”³¹¹ utt. Dažādi kolēģi un draugi, kurus Terū satiek sava ceļojuma gaitā, tostarp Ugandas viceprezidents, pārstāv Āfrikas valstu intelektuālo un politisko eliti. Kaut arī autors savā trevelogā piemin tādas sociālās un politiskās parādības kā lejupslīde Tanzānijā, korupcija Kenijā vai “dod man naudu” sindroms dažādās Āfrikas nevalstiskās organizācijās, viņa iespaids par lielāko Āfrikas valstu daļu ir acīmredzami daudz pozitīvāks nekā par Āzijas nāciju pārstāvjiem.

³⁰⁹ Theroux, P. *The Great Railway Bazaar*. First Mariner Books edition, 2006, p. 23.

³¹⁰ Lisle, D. *The Global Politics of Contemporary Travel Writing*. Cambridge University Press, 2006, p. 10.

³¹¹ Theroux, P. *Dark Star Safari*. First Mariner Books edition, 2004, p. 20.

Kultūrtelpiskā dualitāte parādās arī vairākos latviešu autoru ceļojumu aprakstos. Kā vienu no piemēriem var izcelt latviešu rakstnieces A. Manfeldes tekstu “Ceļojums uz mēnesi”, kurā dokumentālā proza, proti viņas ceļojumu apraksti, harmoniski savijas ar dzejas rindām. Pēc autores teiktā grāmata radusies no bloga, kas rakstīts 2010. gada rudenī, kad viņai bija iespēja vienu mēnesi pavadīt Baltijas valstu rakstnieku un tulkotāju rezidencē Visbijā, Zviedrijai piederošajā Gotlandes salā. Ģeogrāfiski Visbija ir pavisam netālu no Latvijas – ap 200 km no Kurzemes rietumu krasta. Tomēr ainavas, kultūrvēsturiskās un dzīvesveida mentālie tēli zināmi atšķiras ceļotāju un tūristu receprijā. Manfeldes tekstā *svešais* ir galvenokārt aktualizēts caur ainavas objektu attēlojumiem, caur vietējo iedzīvotāju ieradumiem, kā arī caur nopirkto suvenīru diezgan detalizētajiem aprakstiem, kuri arī daļēji veido tūristu asociatīvos sakarus ar Visbiju: “Tā mēs nopērkam rožu ievārījumu, foto albumu ar putniem, zeķubikses ar puķītēm, zābakus, Pepiju, [...] arī zirgu, kam komplektā mērkaķītis, sintezatoru, kepku ar baterijām un kronētas biksītes katrai dienai. Vēl auduma rozi un cimdiņus ar adītu rozi.”³¹² Vispār, ceļotāja ieskicē savā naratīvā diezgan daudz Zviedrijas līdzību ar Latviju. Viņas salīdzinājumos parādās gan Latvijas ainavas apraksti, gan arī dažreiz tiek akcentēta kāda autores dzimtenes unikalitāte: “[...] mana dzimtā pilsēta Kuldīga ir līdzīga Visbijai, jo ar sarkaniem jumtiem, un vēl, iestarpinu, ka vispār jau mums tur Kuldīgā ir garākais ūdenskritums Eiropā”³¹³. Taču biežāk Manfeldes prozā šāda veida salīdzinājumos aktualizējas Visbijas īpatnības, skaistums un oriģinalitāte: “Manā Kuldīgā, kur arī tikpat daudz sarkano dakstiņu, tikpat daudz šķību vecenīsmājiņu, tur debesis zemas, zemas. Tur reizēm šķiet, kas debesis var aizsniegt ar roku. Varbūt tāpēc vietējie ir tik skumji? Skumst un rūgst, debesu miglainās dusmas neviļus saēdušies. Gotlandē, Dieva zemē, debesis augstu, augstu. Ir, kur augt, tiekties, ir, kur vējam skriet”³¹⁴. Kopumā Manfeldes stāsti pārsteidz lasītāju ar pasakainiem Visbijas ainavas aprakstiem; vairākas naratīva nodaļas arī veltītas reliģijai, pārdomām par Dievu un cilvēka būtību, kurās autore nereti akcentē katedrāļu diženumu un skaistumu. Ceļotājas attieksmi pret Visbiju var izsekot gandrīz visa teksta garumā. Nodaļā ar nosaukumu “Zviedru labumi” atklāj zviedru dzīvesveida specifiku: “Zviedri neaizver slēģus, neaizvelk aizkarus, neaizrauj žalūzijas. [...] Vakaros vienmēr ir ko darīt, var iet paskatīties, ko citi dara. Ietekmēties no atvērtības.”³¹⁵ Starp rindiņām lasītājs var arī sajust autores vērtējumu visam redzētajam

³¹² Manfelde, A. *Ceļojums uz mēnesi*. „Literatūras kombains”, 2011, 49. lpp.

³¹³ Turpat, 52. lpp.

³¹⁴ Turpat, 15. lpp.

³¹⁵ Turpat, 23. lpp.

(“labumi”, nevis trūkumi!), kā arī netiešu salīdzinājumu ar Latviju (šeit cilvēkiem piemīt “atvērtība”, kuras latviešiem acīmredzot trūkst). “Ceļojums uz mēnesi” ir skaists vēltījums Visbijai, kādu, šķiet, neviens no latviešu rakstniekiem nav radījis. Tajā notikumu un izjūtu apraksti organiski savijas ar dzejas rindām, kuras iedvesmojusi Visbija. Pati rakstniece savās pārdomās par šo grāmatu saka: “Ceru, ka ne tikai man, bet arī lasītājam, grāmata būs kā vēdlodziņš, kuru atverot, var saskatīt katedrāli, klintis un jūru.”³¹⁶

Ne tikai *svešais* var tikt reprezentēts caur *savējo* prizmu; arī *savējais* var tikt akcentēts tieši *svešā* kontekstā. Ir zīmīgi, ka Manfeldei *savējā* apzināšana bieži notiek caur *svešo*, viņai nepazīstamo objektu recepciju. Tā, piemēram, ēdienu un ar to saistīto tradīciju aprakstos parādās gan kas eksotisks, gan arī savējais – nacionālais Latvijas ēdiens. Turklāt, šis eksotiskais nemaz neiespaido Latvijas ceļotāju: “Mēs izvēlamies desertu. Mani savaldzina eksotiskais nosaukums – safrāna pankūka, kura izrādās tik negaršīga, ka garšo pēc slimnīcas.”³¹⁷ Citi zviedru ēdieni arī nav nekāds brīnums: “Zivju zupā peld menca, apelsīns un čili. Pārējais kā pie mums.”³¹⁸ Vai arī “Mums atnes zivi, kura garšo pēc zivs, un alu, kurš garšo kā alus.”³¹⁹ Turklāt, autore ne tikai īpaši nebaudīja vietējo virtuves mākslu, bet deva priekšroku nacionālajiem ēdieniem, kurus pati gatavoja: vārīja pelēkos zirņus, cepa olas utt. Tātad Visbijas ēdienu tradīcijas tiek reprezentētas caur *savējo* prizmu, kur nacionālais iegūst pozitīvo konotāciju, tādējādi mainot *svešā* tēla vērtējošo vektoru no pozitīva uz nedaudz negatīvu.

3.2. Mājas – ceļojums

Kā jau tika atzīmēts šī pētījuma 2.2. nodaļā, ceļa motīvs ieņem nozīmīgu vietu ceļojumu tekstu telpiskajā sistēmā. Tajā atklājas gan apceļojamo vietu ainavas daudzveidība, gan arī aktualizējas notikumi, kurus rada nejaušība, jo neviens nevar simtprocentīgi prognozēt, kas var notikt gara ceļojuma gaitā. Raksturojot vienu no daudzskaitlīgajiem ceļojumu tekstiem, proti J. Zvirgzdiņa romānu “Odu laiks” (1988), G. Berelis apzīmē jēdzienu “ceļš” kā “taisnvirziena līniju (sižets), uz kura kā pērlītes diegā savērtas iestarpinātas novelītes – piedzīvojumi un pieturas punkti

³¹⁶ Andra Manfelde ‘Ceļojums uz mēnesi. Visbija – Ventspils – Visbija’. Grāmatas relīze (12.12.2012). Pieejams: <http://www.delfi.lv/kultura/news/books/andra-manfelde-celojums-uz-menesi-visbija-ventspils-visbija.d?id=41975640> [skatīts: 10.01.2023].

³¹⁷ Manfelde, A. *Ceļojums uz mēnesi*. „Literatūras kombains”, 2011, 17. lpp.

³¹⁸ Turpat, 33. lpp.

³¹⁹ Turpat.

ceļā”³²⁰. Ceļojumu aprakstos binārajā opozīcijā *mājas – ceļojums (home – travel)* parasti ir pozitīvi iezīmēts pretstatījuma otrais, nevis tradicionāli pirmais opozīcijas komponents, proti, ceļojums un tā atmosfēra. Ceļojumā var tikt “sastopama gan nepārtrauktās kustības izraisītā mājīgā viegluma sajūta, kas ļauj slīdēt garām ļaudīm, notikumiem un ceļa stabiem, gan vieglas jūras slimības izpausmes, kas nereti piemeklē, piesmakušā autobusā kratoties pa izdangātu ceļu. Pats galvenais šai spēlē – lai ceļš nekad nebeidzas un neapstājas.”³²¹ Līdzīga doma izskan arī latviešu rakstniecei L. Langaī viņas ceļojumu eseju “Es varēju nesteigties” ievaddaļā: “Ceļošanas jēga slēpjas pašā ceļošanā, kustībā no punkta A uz punktu B”³²². Vēlāk autore izvērsi savu ceļa jēdziena izpratni šādi: “[..] visi ceļojumi vispirms ir ceļojums pašam pie sevis, un tikai pēc tam – ārpus sevis”³²³, kas akcentē viņas literārā darba žanra specifiku, jo eseju mērķis ir parasti atspoguļot cilvēka iekšējo pasauli – dvēseles stāvokli ar visām viņa jūtām un emocijām (skat. šī pētījuma 5.3. nodaļu).

Monotona un prognozējama dzīve mājās un ceļojumam raksturīga mobilitāte diezgan spilgti pretstatītas P. Terū treveloga “Tumšas zvaigznes safari” jau pašā sākumā. Ir būtiski, ka mājas tēlam nepiemīt šajā ceļojuma tekstā dzimtas un drošās vietas raksturīgās īpašības; gluži pretēji, mājas kļūst par vietu, no kuras ceļotājs grib aizbēgt vismaz uz kādu laiku. Savu māju Terū nosauc par ‘pieejamo pasauli’ (*accessible world*), kas ir vieta, kur ikviens, kurš to vēlas, var atrast viņu jebkurā laikā. Ceļotājs atzīst: “Tas mani motivēja atrast vietu, kas vispār nebūtu pieejama: bez telefoniem, bez faksa aparātiem, pat bez pasta piegādes, – brīnišķīgo veco pasauli ārpus jebkādas saskares”³²⁴. Eksotiskā Āfrika kļūst par Terū izglābšanās telpu; ceļotājs uzskata, ka tas ir vislabākais zemes stūrītis, kur var noslēpties no straujā dzīves ritma un civilizācijas: “Āfrika ir viena no atlikušajām lielajām pasaules vietām, kurā cilvēks var izgaist”³²⁵. Šādās vektoru transformācijās amerikāņu ceļotāja apziņā aktualizējas pieņēmums, ka kāda autora individuālajā pieredzē *svešais* var dažreiz dažu apstākļu dēļ vai uz kādu laiku kļūt par *savējo*. Līdzīga vēlme izvairīties no ikdienas rutīnas parādās arī latviešu ceļotājam Ingūnai Grīnbergai. Savā ceļojuma stāstā ar nosaukumu “Sala” autore apraksta iegūto pieredzi un savas emocijas, ceļojot uz noslēpumaino Kaboverdes salu, kas atrodas 600 km attālumā no Āfrikas kontinenta. Stāsta sākumā

³²⁰ Berelis, G. *Klusums un vārds*. Apgāds “Daugava”, 1997, 165. lpp.

³²¹ Jundze, A. *Neatkarīgās Rīta Avīzes* pielikums «*Literatūra un Māksla Latvijā*». Pieejams: <http://www.izdevnieciba.com/book.php?isbn=9984-663-64-7> [Skatīts:10.05.2022]

³²² Langa, L. *Es varēju nesteigties*. Apgāds “Lietusdārzs”, 2005, 3. lpp.

³²³ Turpat.

³²⁴ Theroux, P. *Dark Star Safari*. First Mariner Books edition, 2004, p. 4.

³²⁵ Turpat.

Grīnberga izsaka diezgan filozofisku domu: “Cik bieži cilvēks, noguris no dzīves steigas, izsaka vēlēšanos: “Kaut es varētu aizbraukt uz vientuļu salu!” Sala kā patvērums, kā aizbēgšana no ārējās pasaules, lai sakārtotu savu dzīvi un domas”³²⁶. Tieši eksotiskā Kaboverdes dabas ainava ļauj ceļotājam atrast mierīgumu un sakārtot savas domas.

Lielākā daļa ceļojumu aprakstu autoru apzinās, ka ceļojums kļūst par ļoti nozīmīgu viņu dzīves sastāvdaļu. Ar katru braucienu viņi cenšas izjust paša ceļojuma garšu, kā arī pieredzēt ko īpašu un paveikt ko neparastu. Bijušajam Latvijas goda konsulam, ceļotājam Norbertam Klaučēnam, kurš regulāri “mēro ceļu no Čikāgas uz Rīgu”³²⁷, radās neatvairāmā vēlme izbaudīt ko neparastu un riskantu. 2004. gadā viņš devās ekskursijā uz Ziemeļpolu, kur pirmais pacēla latviešu karogu. Neskatoties uz dažiem pārsteigumiem, pretrunīgajiem iespaidiem, kā arī brīžiem vientulības izjūtu, grāmatas “Ar latviešu karogu Ziemeļpolā” autors atzīst, ka šis bija unikāls pārdzīvojums un “likumsakarīgs turpinājums manai dēku pilnajai dzīvei”³²⁸.

3.3. Daba – civilizācija

Ainavu var uzskatīt par vēl vienu būtisku mākslinieciskās telpas elementu ceļojumu literatūrā, jo ainavu apraksti palīdz tekstu autoriem ne tikai iezīmēt tēloto notikumu laiku un vietu, bet arī akcentēt apceļoto vietu citādību. Ļoti bieži ainava ir personificēta ceļojumu naratīvos, un nereti tajos aktualizējas ceļotāja spēja “saplūst” ar ainavas tēliem. Tomēr latviešu izcelsmes kultūrģeogrāfs Edmunds Valdemārs Bunkše atzīmē: “Pieredzēt ainavu ar atvērtu prātu nav tik viegli, kā izklausās, jo mēs visi, kas esam mūsdienu dzīves daļa, esam iepriekš izdomājuši un iztēlojušies, ko mēs atradīsim (vai meklēsim) kādā ainavā”³²⁹.

Opozīcija *daba – civilizācija*, kas var arī tikt reprezentēta kā dabas ainavas un kultūrainavas pretestība, izpaužas lielākajā daļā mūsdienu ceļojumu naratīvos. Dabas un civilizācijas pretnostatījums tiek parasti reprezentēts caur izvērstajiem ainavas aprakstiem, kā arī caur valodas izteiksmes līdzekļu un stilistisku paņēmienienu izmantošanu. Ievērojamais 20. gadsimta literatūrzinātnieks Edvards Saīds (*Edward Wadie Said*) izsaka savā pētījumā domu, ka *svešā literārajā reprezentācijā uzmanības centrā ir jābūt “stilam, valodas izteiksmes līdzekļiem,*

³²⁶ Grīnberga, I. *Sala*. Stāstu krājums *Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm*. Jumava, 2016, 39. lpp.

³²⁷ Klaučēns, N. *Ar Latvijas karogu Ziemeļpolā*. Rīga: Madris. 2005, 4. lpp.

³²⁸ Turpat, 70. lpp.

³²⁹ Bunkše, E. *Intīmā bezgalība*. Rīga: Norden AB, 2007, 105. lpp.

telplaikam, naratīva paņēmieniem, vēsturiskajiem un sociālajiem apstākļiem, nevis attēlojuma precizitātei vai uzticībai kādam izcilam oriģinālam”³³⁰.

Ceļojuma aprakstu autori reprezentē apceļoto valstu citādību, izmantojot stilistisko paņēmienus virkni: metaforas, epitetus, personifikācijas, salīdzinājumus u.tml. I. Ābele, piemēram, fokusējoties uz Sibīrijas dabas ainavas tēliem, atzīmē, ka Sibīrijas bērzi atgādina viņas iztēlē “dalmācieti ar zaļu asti”³³¹, un kādā brīdī zeme viņai likās kā “četrstūrainas zaļas zemes kūkas”³³². Vienreiz ceļotāja pat salīdzina apkārt esošo ainavu ar džungļiem un tic, ka lāči un tīģeri staigā apkārt.

Nereti ceļojumu naratīvos ir aktualizēta mijiedarbe starp *svešo*, eksotisko ainavu un stāstītāju (jeb galveno varoni ceļojumu romānu gadījumos), kurā tiek atklātas īpašas attiecības starp ceļotāju un apceļoto telpu. Tā džungļu eksotika un mežonīgums tiek spilgti akcentēti amerikāņu ceļotājas K. Salakas ceļojumu romānā “Baltā sievietē”, kas ir reālās dzīves ceļojuma transformācija daiļdarbā. Romāna galvenā varone Marika dodas uz vienu no pasaules visseksotiskākajām un neizzinātākajām vietām – Papua Jaungvinejas attālajiem džungļiem, meklējot īpašu cilvēku, kuru viņa pat nepazīst personīgi. Biedējošie Kongo džungļi, kas visa romāna garumā ir marķēti kā *svešā* tēls, tiek pretstatīti Bostonas civilizētajai pasaulei, Marikas dzimtajai pilsētai, kas romānā tiek reprezentēta caur ceļotājas atmiņām. *Savējā* un *svešā* pretestība aktualizējas arī romāna struktūrā: tā katra naratīva nepāra nodaļa rāda lasītājam *svešo* kultūrtelpu, proti Papua Jaungvinejas džungļus, kamēr katra pāra nodaļa rekonstruē *savējo* caur ceļotājas domām un atmiņām. *Svešais*, kas visa ceļojuma gaitā tiek uztverts kā nezināmais, dīvainais vai pat biedējošais, ir atspoguļots romānā izvērstajos aprakstos, kuros ir izmantoti vairāki leksiskie un stilistiski paņēmieni.

Savukārt P. Terū bieži salīdzina savos trevelogos Āfrikas un Austrumu valstu dabas ainavu ar pilsētvidi un kultūrvēsturiskajiem objektiem. Daba iegūst Terū tekstos īpašu nokrāsu: tā ir vienlīdz skaista neatkarīgi no laika, sezonas, dienas laika vai kādiem citiem apstākļiem un ietekmēm. Dabas ainavas objektus ceļotājs attēlo visā to krāšņumā, pielietojot īpašas valodas izteiksmes līdzekļus un stilistiskus paņēmienus. “Dabas ainava atkārtojās, kļūstot lielāka, sausāka, atkārtoti iztukšota; tālu kalniem bija redzamas masveida vulkāniskās grumbas, dažas ļoti zaļas, un

³³⁰ Said, E.W. *Orientalism*. New York: Pantheon Books, 1978, p. 29.

³³¹ Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Dienasgrāmatas un ceļojumu apraksti. Rīga: Atēna, 2005, 31. lpp.

³³² Turpat, 33. lpp.

tuvākajiem pakalniem arī bija redzamas šādas krokas, bet tās bija brūnas un apdedzinātas kā pārceptais pīrāga garoziņš.”³³³ Ceļojuma gaitā viņš pamana un cenšas akcentēt savos aprakstos visas pat sīkākās skatu izmaiņas: “ainavai aiz loga sāka parādīties noteiktās iezīmes – pakalni, plakne, pēc tam zili-zaļa kalnu virkne, kas stiepās ziemeļu virzienā; ciemati kļuva biežāki, bija redzamas naftas pārstrādes rūpnīcas, kuras izkausēja uguni, un drīz mēs sasniedzām Teherānu.”³³⁴ Apceļoto valstu eksotikas un dažos gadījumos pat savvaļas dabas brīnišķīgais tēlojums var mainīties Terū tekstos uz pavisam pretējo, tiklīdz rakstnieks ierodas civilizētākajā vietā – kādā pilsētā vai apdzīvotajā reģionā. Spilgts piemērs šādai transformācijai ir Teherānas pilsētas dzīves reprezentācija, kuru Terū vairākas reizes salīdzina ar Amerikas sadzīvi, un kura kļūst kontrastēta ar dabas ainavu. Autors atzīmē, ka satiksmes situācija šeit ir divdesmit reižu sliktāka nekā Ņujorkā, un “neskatoties uz pilsētas lielumu un acīmredzamo jaunību, tā saglabā visnepatīkamākās tirgus iezīmes, kā Dalasā, un Teherānai piemīt visas šīs naftas bagātās Teksasas pilsētas īpašības: viltus šarms, putekli un karstums, tieksme pēc plastmasas izstrādājumiem, skaidras naudas demonstrēšana”³³⁵. Akcentējot dabas un civilizācijas pretnostatījumu, Terū atzīmē, ka dabas ainava vienmēr atrodas ārpus problēmām, politiskajām vai ekonomiskajām grūtībām, ar “krāteriem, sastingtajiem kalniem horizontā un smiltīm, ciktāl acis tos var redzēt [...]”³³⁶.

Terū attieksme pret dabas objektiem un ainavas krāšņumiem nemainās arī viņa Āfrikas kontinenta aprakstos, kuri parādās trevelogā “Tumšas zvaigznes safari”. Neskatoties uz apceļoto valstu nabadzību, Āfrika piesaista ceļotāju ar savām tradīcijām, kulturvēsturisko mantojumu un dabas ainavu. “Ezers bija skaists, ar zelta kalnu Mozambikas pusē un ar stāvu nogāzi no mūsu puses, kas ved uz Nyika plato – mirdzošs ūdens un diženi augstumi un Āfrikas dabas skaistums.”³³⁷ Terū apgalvo, ka tas ir zemes zaļākais kontinents, kur viņš kļuva patiešām laimīgs, ceļojot un strādājot tur pirms kāda laika. Tas liecina par viņa dvēseles un darbību brīvību, ko viņam gandrīz nebija iespējams sasniegt savā dzimtajā valstī. Stāstītāja iespēja izbaudīt šo “iekšējo brīvību” ir pretstatīta mūsdienu amerikāņu realitātei, kas ir pārpildīta ar daudzām tehnoloģiskā progresa novitātēm. Tātad viņš nopietni uzskata, ka “ceļošana Āfrikas paradīzē var arī būt sava veida atriebība mobilo telefonu un faksa aparātiem, telefoniem un ikdienas avīzēm, vairākiem

³³³ Theroux, P. *The Great Railway Bazaar*. First Mariner Books edition, 2006, p. 32.

³³⁴ Turpat, p. 36.

³³⁵ Turpat, pp. 36-37.

³³⁶ Turpat, p. 39.

³³⁷ Turpat, p. 282.

globalizācijas aspektiem, kas lēni pietuvojās un ļauj ikvienam, kas grib, netiešā mājienā sasniegt jūs ar savām rokām”³³⁸.

Turklāt Terū trevelogos arī parādās mūsdienu attīstītās Amerikas un senās, eksotiskās, ar dažādām vēsturiskajām tradīcijām pilnās Āfrikas pretstatījums. Ceļošana uz Kairu ir lielā mērā attēlota kā paša autora eksotisko un mūsdienu vērtību refleksijs. Nenoliedzot jauno atklājumu un mūsdienu pasaules pārļu nozīmi, viņš tomēr dievina eksotisko, vēsturiski iezīmēto Gīzas piramīdu skaistumu un noslēpumainību. Ar saviem aprakstiem Terū palīdz lasītājam saprast, ka mūsdienu pasaule gandrīz nespēj novērtēt Āfrikas kultūrvēsturisko mantojumu un redz tajos tikai bagātināšanas avotu. Kad vairāki senie obeliski tika nozagti no Ēģiptes un Etiopijas un tika pārvesti uz Ameriku un Eiropu, kur šodien tie rotā tādas pazīstamas vietas kā, piemēram, Ņujorkas centrālais parks, eksotiskais pavisam asimilējas mūsdienīgajā, tādējādi zaudējot tās oriģinalitāti. “Lai gan obeliski bija svēti saules dievam, nevienam nebija ne jausmas par to īsto nozīmi.”³³⁹. Autentiskais Sfinksa tēls ir pretstatīts tiem, kas ir attēloti fotogrāfijās, atklātnēs vai interneta galerijās. Autors pauž domu, ka “[..] vietu vizuālās baudīšanas sabojāšana fotografēšanas procesā nav nekas, salīdzinot ar to, kā internets un mūsu informācijas laikmets ir iznīcinājuši atklājumu izbaudīšanu ceļošanas gaitā”³⁴⁰. Apceļojot Āfrikas kontinentu, Terū norāda savos aprakstos uz mūsdienu dzīves interferenci tā vēsturē. Atrodoties senajā Ēģiptes templī Kom Ombo, ceļotājs atzīmē, ka mūsdienās tas izskatās, kā “daļa no pilsētas dzīves, nevis kā nožogotais muzeja eksponāts”³⁴¹. Tempļis tika rekonstruēts, taču šis fakts nepiešķir tās izskatam vairāk diženuma; gluži otrādi, tā izskats palika nedabisks, apkosimēts un tālu no oriģināla.

Raksturojot savu ceļojumu Kaboverdē³⁴², I. Grīnberga no visa šīs salas kultūrvēsturiskā mantojuma izceļ maskas tēlu. Maska parādās gan vārda tiešajā nozīmē, gan autores metaforiskajā interpretējumā. Kaboverdes maska ir, pirmkārt, šīs valsts galvenais simbols, suvenīrs, kas tiek pārdots katrā salas stūrītī un vilina daudzus tūristus ar savu eksotisko izskatu. Taču galvenais

³³⁸ Theroux, P. *Dark Star Safari*. First Mariner Books edition, 2004, pp. 4-5.

³³⁹ Turpat, p. 11.

³⁴⁰ Turpat.

³⁴¹ Turpat.

³⁴² Valsts oficiālais nosaukums ir Kaboverdes Republika. Tā atrodas 600 km attālumā no Āfrikas kontinenta un aptver arhipelāgu ar 10 vulkāniskajām salām Atlantijas okeāna centrālajā daļā. Šī salu valsts kādreiz bija Portugāles kolonija, taču lielākā daļa iedzīvotāju nāk no Āfrikas kontinenta. Tādējādi līdz mūsdienām Kaboverde ir palikusi par vienu no noslēpumainākajām vietām pasaulē, kur joprojām eksistē dažas Portugāles tradīcijas un paražas, kā arī ir saglabāti Āfrikas kulta rituāli, kur vietējie iedzīvotāji nereti “praktizē melno maģiju vudū un Makumbas kultus, sajaukumā ar dažiem “kristiānisma” elementiem”. Grīnberga, I. *Sala*. Stāstu krājumā *Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm*. Jumava, 2016, 55. lpp.

maskas motīvs izpaužas caur stāsta autore receptiju. Meklējot īsto Kaboverdes seju, viņa atklāj, ka tā slēpjas aiz maskas. Lai gan visi iedzīvotāji ir “smaidīgi, laipni un labā garastāvoklī”³⁴³, Grīnberga uzskata, ka šīs emocijas nav patiesas: “[..] tas viss ir tikai teātris tūristu, iebraucēju priekšā. Acis un sejas vaibsti slēpj iekšēju dramatismu, izmisumu, sāpes un neziņu par rītdienu”³⁴⁴. Līdzīgi amerikāņim P. Terū, Grīnberga arī atzīmē Eiropas iejaukšanos Āfrikas kultūrā, norādot, ka “seno Āfrikas tautu mentalitāte apguvusi moderna rietumu cilvēka dabas, rakstura, psiholoģiskos trikus”³⁴⁵.

Uz tehnoloģisko novitāšu sarežģījumiem parasta cilvēka dzīvē norāda arī I. Ābele savā ceļojuma dienasgrāmatā “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes”, kur vienā no grāmatas nodaļām „Vienas vasaras laiks” autore apraksta savus ceļojumus pa Vāciju. Attēlojot šīs valsts dabas skaistumu, vasaras karstumu un kultūras bagātību, Ābele arī aktualizē modernizācijas ietekmi uz cilvēka un tūrista ikdienu: “Divas lietas, kas man vienmēr Vācijā sagādā šausmas un izbīli: pirmais – tualetes [..] Otra lieta – atkritumu šķirošana.”³⁴⁶ Aprakstot šo objektu specifiskās modernizētās īpatnības, Ābele tās salīdzina ar sev pazīstamo: “Kad gribu tikt ārā no turienes, kur esmu tikusi iekšā, secinu, ka nav roktura [..] kad gribu nomazgāt rokas un gandrīz nolaužu krānu, kas spītīgi nedod ne lāsi ūdens, tad man paskaidro, ka jānospiež pedālis kaut kur apakšā”³⁴⁷. Ceļotājas attieksme pret šiem sadzīves elementiem to modernizētajā formā ir jūtama starp rindiņām. “Nekad nevar zināt, kāds *tehnoloģisks* triks šoreiz būs izmantots,”³⁴⁸ ironiski izteicas Ābele, uzskatot, ka šāda veida tehnoloģiskā sarežģītība viņai ir diezgan *svešā* un drīzāk nav īpaši vajadzīga.

Rezumējumā ir vēlreiz jāatzīmē, ka galvenās binārās opozīcijas, kuru izpausmes tika izanalizētas šajā apakšnodaļā, balstoties uz amerikāņu un latviešu ceļotāju un ceļojumu aprakstu autoru piemēriem, ir *savējais – svešais, mājas – ceļš/ ceļošana, daba – civilizācija, dabas ainava – kultūrainava, senlaicīgs – mūsdienīgs*. Opozīcija *savējais – svešais* aktualizē citu valstu īpatnības pretstatījumā dzimtajai kultūrai, sabiedrībai un dzīvesveidam. No vienas puses caur šo opozīciju tiek bieži aktualizēta Rietumu (Eiropas un ASV) kultūras dominance pār Austrumu pasauli, tiek

³⁴³ Grīnberga, I. *Sala*. Stāstu krājumā *Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm*. Jumava, 2016, 54. lpp.

³⁴⁴ Turpat.

³⁴⁵ Grīnberga, I. *Sala*. Stāstu krājumā *Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm*. Jumava, 2016, 57. lpp.

³⁴⁶ Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Dienasgrāmatas un ceļojumu apraksti. Rīga: Atēna, 2005, 17. lpp.

³⁴⁷ Turpat.

³⁴⁸ Turpat.

arī akcentēta kādas apceļotās valsts specifika un citādība, kā arī nereti tiek demonstrēta kādas vietas unikalitāte pretstatā pārējām pasaules valstīm. *Svešais* nereti tiek reprezentēts ceļojumu tekstos kā kaut kas savāds, neizprotams, vai arī apstrīdams; lai gan tas var tikt reprezentēts kā pievilcīgs un izaicinošs, kas vilina lielāko tūristu daļu ar savu oriģinalitāti un eksotisko būtību. Turklāt, ceļojumu apraksti ļauj mūsdienu lasītājiem izprast un izpētīt ne tikai eksotisko *svešo*, bet arī apzināt *savējo*, kas ar šo *svešo* nepārtraukti saskaras.

Otrā izanalizētā opozīcija, *mājas – ceļš/ceļošana* atklāj ceļošanas priekšrocības salīdzinājumā ar ikdienas sadzīves rutīnu. Pretstatā stereotipam, ka opozīcijas kreisais komponents ir parasti pozitīvi iezīmēts, šajā pretstatījumā tieši otrais elements iegūst pozitīvu nokrāsu.

Dabas komponents opozīcijā *daba – civilizācija* ļoti bieži aizēno civilizācijas nozīmi kultūrvēsturiskajā kontekstā. Kultūrainava tiek akcentēta lielākajā ceļojumu aprakstu daļā kā neatņemama kultūrvēsturiskā mantojuma daļa. Senās celtnes, arhitektūras ēkas, ar reliģiju saistītie kultūras objekti u.tml. veido tūrisma maršrutu kodolu un izraisa ceļotāju patiesu interesi. Tomēr īsti ceļotāji nereti atzīmē savos aprakstos, ka vēsturiski autentiskais bieži izzūd mūsdienu tehnoloģisko jauninājumu daudzveidībā, tādējādi zaudējot senatnes garu un autentiskuma vērtības.

Jāpiebilst, ka mūsdienu ceļojumu naratīvu autori arvien biežāk paši apzinās, ka savos tekstos viņi apraksta vai nu lasītājiem jau pazīstamās vai arī hibridizētās kultūras, kuras jau kādreiz parādījās viņu priekšgājēju darbos. Tāpēc tā “pārējā pasaule”, kurai ir jābūt iezīmētai kā *svešai*, pakāpeniski zaudē sev raksturīgo citādību. Dažreiz arī parādās traucējoša apziņa, ka pasaules globalizācijas ietekmē demarkācijas līnijas starp *savējo* un *svešo* kļūst arvien neskaidrākas. Tā, piemēram, amerikāņu ceļotājs/-a Jana Morrisa (*Jan Morris*³⁴⁹) ceļojuma teksti apstrīd ideju par binārajām opozīcijām starp mājām un *svešo*, tagadni un pagātņi, vīrišķo un sievišķo. Autors/-e koncentrējas uz garīgo, uz apceļojamās vietas izjūtas; citiem vārdiem sakot, uz attiecībām starp ceļojuma apraksta autoru kā indivīdu, un telpu, kurā viņš/-a pārvietojas.

³⁴⁹ Ir jāatzīmē, ka dualitātes noliegšana, kas tiek atspoguļota Morrisa tekstos, varēja izpausties autora neviennozīmīgās dabas dēļ. Dzimis kā vīrietis, viņš kļuva par vienu no pirmajiem transpersonu pionieriem, kurš veica sava veida “ceļojumu” no vīrieša uz sievieti 1964. gadā. Iespējams tāpēc Morrisa tekstos šādas opozīcijas nav spilgti iezīmētas, jo bieži vien robeža starp diviem pretstatiem var būt ļoti nestabila.

4. CEĻJUMA APRAKSTS *DZĪVES RAKSTĪBĀ*

Dzīves rakstība ir plašs jēdziens, kas aptver dažāda veida auto/ biogrāfiskā tipa naratīvus, un kuru lieto, lai aktualizētu tos tekstus, kuru pamata komponents ir dzīve vai kāda dzīves daļa ar tās zīmīgajiem notikumiem, pārdzīvojumiem un gūto pieredzi. To autori vai nu aktualizē citu, bieži pazīstamu cilvēku dzīvi, vai apraksta savu dzīvi, izmantojot vairākas savas pieredzes reprezentēšanas formas. “*Dzīves rakstība* pēdējās desmitgadēs ir izvērtusies par saistošu izpētes lauku, ieņemot stabilu vietu mūsdienu literatūrzinātnē, pateicoties tās plašajām tekstveides iespējām un poētiskajiem līdzekļiem.”³⁵⁰ Šādā auto/ biogrāfisko rakstīšanas formu daudzveidībā parādās ne tikai memuāri, autobiogrāfijas, biogrāfijas, dienasgrāmatas, biogrāfiskā un autobiogrāfiskā daiļliteratūra, bet arī kolektīvas biogrāfijas, vēstules, esejas, ceļojuma apraksti, žurnālistu ziņojumi, intervijas, anekdotes, testamenti, marginālie teksti, kā arī digitāla formāta raksti sociālajos tīklos (memuāri, Facebook ieraksti, u.tml.). *Dzīves rakstība* kļūst par multidisciplināro fenomenu mūsdienu literatūras un pētniecības telpās. Biogrāfiskās un autobiogrāfiskās iezīmes parādās ne tikai rakstniekiem, bet arī vēsturniekiem, ceļotājiem un literatūrzinātniekiem; *dzīves rakstība* kļūst par tematisko kodolu dažādu žanru tekstos; to var attiecināt gan uz prozu, gan uz dzeju. Visiem naratīviem, kas ir centrēti uz dzīves vai tā daļas reprezentēšanu, ir ļoti elastīgs un dinamisks formāts. No vienas puses dzīvesstāsti ir orientēti uz potenciālo lasītāju, taču no otras puses – tie ir fokusēti uz galvenā varoņa vai paša vēstītāja kognitīvo disonansi. Līdz mūsdienām *dzīves rakstības* koncepts (*life-writing*) bieži asociējās ar britu rakstnieces Virdžīnijas Vulfas (*Virginia Woolf*) vārdu, kura pirmo reizi to izmantoja savā esejā “Pagātnes skice” (*A Sketch of the Past*, 1939), kur autore aktualizē tradicionālās biogrāfijas nepilnības³⁵¹, apgalvojot, cik svarīgi ir iemūžināt visus, pat neredzamus, cilvēka dzīves mirkļus, pretējā gadījumā *dzīves rakstība* kļūst par bezjēdzīgu³⁵². Turklāt, sākotnēji, dzīvi aprakstošie teksti sniedza lasītājam intimitātes sajūtu. Tie pārsvarā atainoja cilvēku spilgtākos dzīves momentus, aktualizēja sadzīves īpatnības vai sniedza individuālās pieredzes pārskatu. Ar laiku dzīvesstāstos arvien biežāk sāka parādīties poētiskie elementi, kuri piešķir privātās dzīves aprakstiem zināmu

³⁵⁰ Burima, M., Rinkeviča, R. (sast.). *Literatūra un kultūra: process, mijiedarbība, problēmas. Dzīves rakstība – I. Zinātnisko rakstu krājums XXI*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 2021, 6. lpp.

³⁵¹ Leader, Z. (ed.). *On Life-Writing. Introduction*. Oxford University Press, 2015, pp. 1-6.

³⁵² Sanders, V. 2018. *Life Writing*. Oxford Bibliographies. Pieejams: <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199799558/obo-9780199799558-0151.xml> [skatīts: 12.09.2022].

mākslinieciskumu, tātad mūsdienu recepcijā *dzīves rakstības* koncepts var tikt definēts kā poētiskā un tematiskā auto/biogrāfijas modifikācija.

Literāro žanru pētīšanas procesā daži literatūrzinātnieki klasificēja *dzīves rakstības* literatūru mazajās tekstu formās un garākajos dzīvesstāstos, tādos kā oficiālās biogrāfijas un autobiogrāfijas; citi mēdza izšķirt starp *dzīves rakstības* tekstiem, kuri ir saistīti ar agrīnu, tradicionālo žanru literatūru, un tiem naratīviem, kuros ir akcentēti vairāki mūsdienu pasaulei raksturīgie koncepti, tādi kā autentiskums, individualitāte u.c. Tā, piemēram, daudzveidīgajā dzīvesstāstu tematiskajā spektrā ir iespējams izsekot identitātes meklējumu motīvu; tajos risinās cilvēku attiecības un sevis meklēšanas problēmas. Auto/biogrāfiskā naratīva poētikas un formas pētīšanas procesā mūsdienu pētnieki, pirmām kārtām, ir pievērsušies tekstualitātes jautājumam, autobiogrāfiskajā tekstā attēlotajam objektam vai indivīdam, kā arī aprakstīto notikumu autentiskumam, uz to literārajā tekstā parasti norāda dažāda veida liecības un pierādījumi. Tādā veidā *dzīves rakstība* galvenokārt fokusējas uz personisko, kā arī uz subjektīvo recepciju un tās attēlošanu naratīvā.

Kā tika secināts iepriekš, ceļojuma apraksta žanru, kas pēc savas būtības ir ļoti nevienmērīgs, raksturo tipoloģiskā daudzveidība. No vienas puses, ceļojuma apraksts ir objektīvs ziņojums par apkārtējo pasauli, taču tas, zināmā mērā, ir arī subjektīvā indivīda vai kultūras viedokļa reprezentācija. Kaut gan ceļojumu tekstu autori pārsvarā pozicionē sevi un savus aprakstus kā autentiskus, viņi diezgan bieži mēdz fikcionalizēt savu pieredzi, attēlojot sevi kā naratīva varoņus. Tā ceļojuma apraksta žanra robežas pakāpeniski saplūst ar citiem prozas žanriem; ceļojumam veltīts teksts iegūst ceļojumu eseju, ceļojuma romāna vai memuāru formas. Tāda žanra noteicošā iezīme, kā hronoloģiskā notikumu secība, saista ceļojuma aprakstu ar epistolāro romānu vai personisko dienasgrāmatu. Savā formu daudzveidībā un balansējot starp faktu literatūru un poētisko naratīvu, ceļojumu literatūra ietver arī *dzīves rakstības* dimensiju. Britu rakstnieks un literatūras kritiķis D. Lodžs atzīmē, ka jau 20. gadsimta 30. gadu ceļojumu aprakstiem “bija tendence modelēt tās saturu, pamatojoties uz vēsturiskiem diskursa veidiem — autobiogrāfiju, aculiecinieku ziņojumu, ceļojumu žurnālu [...]”³⁵³. Līdz ar to, līdz mūsdienām ceļojuma apraksts nonāk kā publicistikas, daiļliteratūras un biogrāfijas /autobiogrāfijas hibrīds. Šāda hibrīda rakstura dēļ, ceļojumu literatūrā bieži sintezējas *dzīves rakstības* žanriskie un

³⁵³ Fussell, P. *Travel Books as Literary Phenomena*. Citēts no: Susan L. Roberson (ed.). 2001. *Defining Travel: Diverse Vision*. University Press of Mississippi, 2001, p. 105.

stilistiskie elementi, kuri ienāk mūsdienu ceļojumu naratīvos jau mākslinieciski transformētajā veidā. Turklāt, ceļojuma naratīvs reti sniedz visas dzīves aprakstu; tas drīzāk koncentrējas uz kādas noteiktas dzīves daļas. “Tātad, ceļojumu literatūra dažkārt atgādina ekskursiju ārpus ierastās dzīves, vai dzīves epizodi, kas ir atšķirīga, taču rezonējoša dzīvesstāsta veseluma ziņā, vai arī spraugu dzīvē, no kuras var izsekot loku kopumā”³⁵⁴.

4.1. *Dzīves rakstības* elementi ainavas reprezentācijā

Mūsdienu dzīvesstāstu raksturīgās iezīmes izpaužas ne tikai to tipoloģiskajā daudzveidībā. Pētnieku uzmanības lokā nonāk arī dzīvesstāstu problemātika; *dzīves rakstības* kontekstā savijās vēsturiskais, ģeogrāfiskais un kultūras aspekti. Ceļojumu naratīvos, attiecīgi, ir plaši pārstāvēti visi trīs minētie aspekti. Ģeogrāfiskais aspekts asociējas ar dabas un ainavas aprakstiem ceļojumu literatūrā, jo tieši apceļoto vietu ainava ir uzskatāma par vienu no būtiskajiem ceļojumu naratīvu semantiskajiem komponentiem. Dabas nozīmība atsevišķa cilvēka un sabiedrības dzīvē arvien biežāk aktualizējas mūsdienu literatūrā. Līdz ar to, arvien lielāku rezonansi pasaules literatūrzinātnē iegūst ekokritikas teorija³⁵⁵, kas aptver ievērojamu žanrisko spektru, tostarp ceļojuma apraksta žanru, kur dabas reprezentācija bieži kļūst par nozīmīgu izpētes objektu.

Žanra vēsturisko pārmaiņu procesā gan dabas ainavas, gan kultūrainavas objektu reprezentēšana ceļojuma apraksta žanra ietvaros atšķiras dažādos laikmetos un dažādās kultūrtelpās. Dabas ainavas tēli – tuksneši, upes, okeāni, ūdenskritumi, kalni u.c. tiek parasti attēloti diezgan precīzi, kas piešķir ceļojumu aprakstiem zināmā mēra autentiskumu. Šāda precizitāte ir īpaši raksturīga mūsdienu amerikāņu ceļotājiem, kuru tekstos dabas apraksti ir izvērsti un bieži orientēti uz faktiem. Amerikāņa P. Terū trevelogos, piemēram, ir sastopami fotogrāfiskā stila ainavas attēlojumi: “Nīla bija tuvu, apmēram trīssimt jardus no viena krasta līdz otrajam, lēni plūstoša un gaiši brūna [...] ar zaļiem laukiem abās pusēs”³⁵⁶. Savukārt, lielākā daļa ainavas objektu ir attēlota pretstatījumā, kas izpaužas ceļojumu tekstos caur tādām binārajām opozīcijām, kā *savējais – svešais, daba – civilizācija, pilsētvide – lauku vide* u.c. Tā A. Manfelde

³⁵⁴ Cooke, S. *Travel Writing as Life Writing*. Skat. *The Routledge Companion to Travel Writing*. Sast. C. Thompson. Routledge, 2020, p. 19.

³⁵⁵ Latviešu ekokritikas pētniece Anda Baklāne savā rakstā “Lietas, par kurām obligāti vajadzētu parunāt” (2016) definē ekokriticismu, kā “literatūras kritikas virzienu, kas (a) pēta, kā literāros darbos izpaužas cilvēku attiecības ar vidi, dabu, dzīvniekiem un augiem; (b) kritizē šos darbus, ja tie, piemēram, ir pārāk pielaidīgi pret patērniecisku un imperiālu dabas ekspluatēšanu”. Pieejams: <https://satori.lv/article/lietas-par-kuram-obligati-vajadzetu-parunat> [skatīts: 22.09.2022]

³⁵⁶ Theroux, P. *Dark Star Safari*. First Mariner Books edition, 2004, p. 32.

bieži salīdzina Visbijas ainavu ar savu dzimto Latviju, proti Kuldīgu: “[..] mana dzimtā pilsēta Kuldīga ir līdzīga Visbijai, jo ar sarkaniem jumtiem, un vēl, iestarpinu, ka vispār jau mums tur Kuldīgā ir garākais ūdenskritums Eiropā”³⁵⁷. Turklāt, apceļoto vietu reprezentēšana katrā atsevišķā ceļojuma naratīvā balstās uz paša autora subjektīvās recepcijas un dažādu metožu izmantošanu. Daži ceļotāji tikai nosauc apceļotos ģeogrāfiskus objektus, viņu novērojumu apraksti ir tīri dokumentāli un viņu attieksme pret ieraudzīto ir drīzāk neitrāla, kamēr citi apraksta katru ainavas objektu ļoti detalizēti, izmantojot tā saucamo fotogrāfisko paņēmienu. Viņu apraksti kļūst emocionāli nokrāsoti, ar poētiskajiem tēlojumiem, subjektīvajiem vērtējumiem, kā arī emociju un iespaidu izpausmēm. Piemēram, Niagāras ūdenskritums, kas ir trīs lielu ūdenskritumu komplekss ASV un Kanādas robežā, iespaido latviešu ceļotāju Laini Pērsi ar savu diženumu. Savā ceļojuma naratīvā viņa to raksturo kā grandiozu dabasskatu: “milzīgs ūdens daudzums mutuļodams krīt lejā no klints un šlakatu migla paceļas augstu gaisā. Tāds spēks! [...] Blakus kam tādām sajūties bezspēcīgs. Un daba turpina pierādīt savu varenību”³⁵⁸.

Unikālais visprecīzāk var tikt aktualizēts tieši *svešo* vietu reprezentācijā, kad ceļotājam izdodas atrast un attēlot tādus objektus, kuri visvairāk piesaistītu potenciālo tūristu uzmanību, iepazīstinātu potenciālo lasītāju ar kaut ko viņam dīvainu un eksotisku. Ainavas koncepts ir plaši pārstāvēts Eiropas un Amerikas literārajā tradīcijā, un tam bieži tiek piešķirta arī kultūrvēsturiskā konotācija, jo ainavas aprakstos ir sintezētas vides, dabas un laikmeta elementu fiksācija un dokumentēšana. Ainavai literārajā tekstā tradicionāli ir attēloto notikumu fona funkcija; tomēr tā var tikt izmantota, lai akcentētu kontrastu starp *savējo* un *svešo*. Turklāt, tieši ainava bieži nosaka paša ceļotāja attiecības ar viņam nepazīstamo un eksotisko, jo *svešo* dabas un kultūras ainavas objektu recepcija nereti palīdz izveidot subjektīvus priekšstatus par apceļotajām vietām. Tādējādi, ainavas semantiskie komponenti mūsdienu ceļojumu aprakstu autoru recepcijā palīdz interpretēt *svešā* tēlu dažādās kultūrtelpās. Ceļojuma gaitā var tikt laužti un atmesti stereotipi, jo ceļotāji vai daiļdarba galvenie varoņi ņem pretim visu, ko pasaule dod. Ainavas objekti ietekmē ceļotāju emocionālo stāvokli; viņi ne tikai iepazīst citas zemes, kontinentus, pilsētas, cilvēkus ar viņu kultūru un tradīcijām, bet reizē ar visu to iepazīst paši sevi. Ainava, kā dabas un kultūras tikšanās punkts, nereti kļūst par impulsu cilvēka pašanalīzei.

³⁵⁷ Manfelde, A. *Ceļojums uz mēnesi*. „Literatūras kombains”, 2011, 52. lpp.

³⁵⁸ Pērse, L. *Ar stopiem apkārt pasaulei. Ziemeļamerikas kokteilis*. “Jelgavas tipogrāfija”, 2017, 20. lpp.

4.2. Pazīstamo personību un literāro varoņu dzīvesstāsti ceļojuma apraksta žanra kontekstā

Ceļojumu maršruti bieži valdzina ceļotājus un tūristus ne tikai ar savu eksotisko būtību, atpūtas iespējām vai kultūrvēsturisko mantojumu, bet arī ar to saistību ar kādām pasaules slavenībām vai leģendu, romānu un stāstu varoņiem. Latviešu ceļotājs Juris Lorencs savā ceļojuma grāmatā izsaka domu, ka “Ceļošanas iemesli un mērķi var būt visdažādākie. Viens no interesantākajiem, manuprāt, ir mēģināt izsekot pa pēdām cilvēkiem, kuri ietekmējuši mūsu domas un rīcību”³⁵⁹. Pasaulē ir virkne vietu, kuras jau tika apceļotas un reprezentētas dažāda veida ceļojumu tekstos. Tās kļūst par ceļojuma mērķi arī mūsdienās, taču ceļojuma teksti, kas rodas šādu ceļojumu rezultātā, demonstrē lasītājiem svešo un eksotisko no citas perspektīvas. Izvēloties ģeogrāfiskus objektus, kas jau kādreiz kļuva par pazīstamo filmu vai grāmatu telpaiku, mūsdienu ceļojumu tekstu autori tiecas akcentēt savos aprakstos ne tikai kādas noteiktas vietas vēsturisko vai kultūrvēsturisko nozīmīgumu, bet arī aktualizēt šo vietu mūsdienu transformācijas. Turklāt, tas bieži ir ne tikai ceļojums telpā un laikā, bet reizēm pašam sevī.

Tā, piemēram, J. Lorenca ceļojuma apraksti iepazīstina mūsdienu lasītāju ar pasaules slavenajiem rakstniekiem Polu Boulzu, Radjerdu Kiplingu un Lorensu Darelu, ar fiziķiem Nilsu Boru un Ļevu Landau, Krievijas imperatoru Pēteri I un dažām citām vēsturē pazīstamām personām. Latviešu ceļotāja naratīvi aizved lasītāju uz Maroku, Indiju, Krieviju, Vāciju, Ēģipti, Dāniju un Sudānu, kur šie cilvēki dzīvoja, radīja un meklēja. Ceļojumu stāstos lakoniski savijas autora redzētais un piedzīvotais šajās valstīs, pašu valstu kultūrvēsturisko notikumu apraksti un augšminēto personību dzīves fakti. Visi krājumā iekļautie astoņi ceļojuma apraksti sākotnēji tika publicēti pa vienam žurnālā “Rīgas Laiks” (laika periodā no 2005. līdz 2010. gadam), un pēc kāda laika apkopoti stāstu krājumā “Ceļi un cilvēki”.

Savukārt M. Gailis savā ceļojuma stāstā “Pasaules eksotiskās salas “Mildas” maršrutā” (2016) mēdz attēlot vairākas viņa apceļotās salas, kuras vai nu ir apvītas ar senajām leģendām, vai arī ir vēsturisku notikumu telpa. Ceļotājs apraksta savu apstāšanos pie Svētās Helēnas salas, kas ne tikai asociējas ar slavenā Napoleona vārdu, kurš tur bija nometināts un mira trimdā 1821. gadā, bet arī pievelk tūristus ar savas ainavas greznību un savdabīgajām paražām. Īsumā vēstītājs arī

³⁵⁹ Lorencs, J. *Ceļi un cilvēki*. Pa slavenību pēdām. Jumava, 2017, 4. lpp.

apraksta Madagaskaru, kura saskaņā ar daudziem ceļvežiem ir uzskatāma par pirātu salu. Tieši pirātu pagātnes noskaņu šai vietai piešķir tās nacionālais dzēriens – rums.

Turklāt, autors pievērš lasītāja uzmanību tām pasaules salām, kuras kļuva atpazīstamas vai pat populāras pateicoties tam, ka jau bija iemūžinātas literārajos darbos vai kinofilmās. Gailis iesaka nepalaist garām iespēju un apmeklēt Lieldienu salu, kuru par īpaši populāru padarīja norvēģu ceļotājs Tūrs Heijerdāls (*Thor Heyerdahl*) ar saviem jūras braucieniem, kuru rezultātā radās aizraujošie stāsti. Viņš arī dodas uz Pitkernas salu, kas 20. gadsimta vidū kļuva par franču rakstnieka Robēra Merla romāna “Sala” telpu.

Īpaši detalizēti autors attēlo Māsātjeras salu, kas mūsdienu pasaulē ir atpazīstama kā Robinsona Krūzo sala. Neskatoties uz to, ka savu popularitāti šī sala ieguva gandrīz pēc D. Defo slavenā romāna “Robinsons Krūzo” publikācijas 1719. gadā, tikai 1966. gadā Čīles valdība to pārdēvēja par Robinsona Krūzo salu. Šī mūsdienās ar stāstiem un leģendām “apaugošā” sala ir arī dabas rezervāts, kas vilina tūristus ar savu eksotiku, vēsturniekus ar kultūras mantojumu, bet bagātību meklētājus ar stāstiem par sen apraktu pirātu dārgumu. Dārgumu meklētāji no vairākiem pasaules nostūriem jau kopš 18. gadsimta līdz mūsdienām pavadīja gadiem ilgi 120 tonnu zelta, sudraba un dārgakmeņu meklējumos.

Savos ceļojumu aprakstos “pa slavenību pēdām” mūsdienu latviešu ceļotāji ne tikai aktualizē apceļoto vietu asociatīvos pavedienus ar vēsturiskajām personām, daiļdarbu varoņiem vai ar seniem stāstiem un leģendām, bet arī akcentē tradīciju un paražu transformācijas mūsdienu sociālo, politisko vai kultūras procesu ietekmē. To mērķis varētu būt arī tieksme pielāgot pazīstamus ģeogrāfiskus tēlus jaunajām receptijām.

4.3. Sevis meklējumi un sevis izzināšana ceļojuma sižetā

21. gadsimtā ceļojumu vektors ir krietni mainījies, un ceļojums savas dvēseles iekšienē, proti, sevis izzināšana, kļūst par raksturīgu pazīmi, kas atšķir mūsdienu ceļojumus no agrāko laikmetu braucieniem. No vairāku kritiku viedokļiem tādām pārvirzēm varētu būt vairāki iemesli. Pirmkārt, romantisma uzsvars uz emocionālajiem pārdzīvojumiem un iekšējo apziņu transformēja cilvēka pasaules skatījumu un akcentēja viņa iekšējās pasaules attiecības ar ārējo pasauli. Psihoanalīzes ieviešana 19. gadsimta beigās arvien vairāk izprovocēja indivīda patības meklēšanas tendenci (Zigmunda Freida teorija par cilvēka iekšējām pretrunām un sašķelto psihi, ko virza neapzinātas bailes un vēlmes). Turklāt, 20.–21. gs. izplatījās uzskats, ka uz zemeslodes palika maz

neatklātu un neizzinātu vietu, tātad ceļojums savā sākotnēji tradicionālajā misijā ir zaudējis jebkādu jēgu. Tajā pašā laikā katram cilvēkam ārējais ceļojums var transformēties ceļojumā savas dvēseles iekšienē, kas, respektīvi, izraisa recepciju transformācijas. Apceļotās vietas sāk attēlot caur ceļotāju iekšējiem pārdzīvojumiem, bet unikālo pasaules objektu meklējumi nereti pārvēršas par ceļojumiem sevis meklējumos. Britu ceļotājs un rakstnieks Džordžs Normans Duglass (*George Norman Douglas*) norāda, ka “labas ceļojumu grāmatas lasītājam ir tiesības ne tikai uz ārējo ceļojumu un ainavu aprakstiem, bet arī uz iekšējo, sentimentālu vai temperamentīgu ceļojumu, kas notiek vienlaicīgi ar to ārējo; un ka ideāla šāda veida grāmata mums piedāvā trīskāršu izpētes iespēju – apceļot ārzemes, tikt paša autora smadzenēs un sevis iekšienē”³⁶⁰.

Mūsdienu ceļojums pakāpeniski kļūst par indivīda paštapšanas vai individualizācijas ceļu. Reālais ceļojums, kas ir ceļojumu literatūras semantiskais kodols, atklāj potenciālajam lasītājam ne tikai kāda ģeogrāfiskā objekta unikalitāti. Dažos ceļojumu aprakstos stāstījums var atkāpties no ģeogrāfiskā maršruta, novirzoties atmiņās, sapņos vai pārdomās. Turklāt, jebkura ceļojuma laikā notiek vairāku kultūru kontakts un mijiedarbība: ceļotājam tiek dota iespēja gūt vērtīgu pieredzi, neaizmirstamus iespaidus un pozitīvas emocijas, savukārt *citā* kultūrā ienesot kaut ko īpašu no *savējās*. Šādā veidā ceļošana kļūst par pārmaiņu trajektoriju, jo tā “dod iespēju sevis attīstīšanai kontaktā ar citādību”³⁶¹. Šajā gadījumā ceļojuma naratīvs arī aktualizē ceļotāja iegūto pieredzi un subjektīvo vietas recepciju, kā arī norāda uz viņa garīgo izaugsmi ceļojuma gaitā.

Nereti cilvēks dodas ceļojumā patības vai pārmaiņu meklējumos; viņš mēdz atklāt priekš sevis noteiktu, viņam saprotamu dzīves būtību, tātad ceļojums ļauj viņam apzināt gan sevi, gan apkārtējo pasauli. “Ceļojumi, kas ļauj atklāt sevi un pasauli, ir daudzi un dažādi”³⁶²: tie var būt gribēti un negribēti; savukārt, gribētiem ir ļoti daudzveidīgi mērķi. Mūsdienu britu ceļojuma apraksta žanra un *dzīves rakstības* pētnieks Saimons Kuks (*Simon Cooke*) izsaka domu, ka izcils ceļotājs ir sava veida introspektīvs: tāpat kā viņš fiziski apceļo zemes virsmu, tā arī viņš virzās uz priekšu savas dvēseles iekšienē.³⁶³ Ceļojums sevis meklēšanā bieži kļūst par iekšējo nepieciešamību, par sava veida svētceļojumu, kurā meklētājs spēj atrast cerību un ticību savas dvēseles garīgajam papildījumam. Uz šādu ceļojuma misiju norāda arī latviešu izcelsmes

³⁶⁰ Douglas, G. N. *Experiments*. New York: Robert McBride and Company, 1925, p. 9.

³⁶¹ Lipski, J. *Travel and Identity: Studies in Literature, Culture and Language*. Springer International Publishing AG, 2018, p. 2.

³⁶² Bunkše, E. V. *Intīmā bezgalība*. Rīga: Norden AB, 2007, 59. lpp.

³⁶³ Cooke, S. *Travel Writing as Life Writing*. Skat. *The Routledge Companion to Travel Writing*. Sast. C. Thompson. Routledge, 2020, p. 20.

amerikāņu zinātnieks Edmunds Valdemārs Bunkše: “Daudzi ceļojumi ir transcendentāli, reliģiski vai filozofiski meklējumi. Bieži vien meklētās mājas ir nevis ar noteiktu vietu saistīta fiziska realitāte, bet kaut kas plašāks, kaut kas vārdos neizsakāms”³⁶⁴.

K. Salakas ceļojuma romāns “Baltā sievietē” var būt identificēts ne tikai kā piedzīvojumu romāns ar spilgti izteiktu meklēšanas motīvu³⁶⁵, bet arī kā dzīvesstāsts, kas ir uzrakstīts garīgo autobiogrāfiju tradīcijas ietekmē. Par romāna tematisko kodolu kļūst varoņu pašpārbaudes jeb introspekcijas līmenis. Viņi pārdomā tādus dzīves jautājumus, kuri gan aizrauj, gan arī biedē vai pat rada parasta cilvēka riebumu, tomēr neignorējot saņemtās atbildes, ja pat tās šķiet par apšaubāmām. Tā romānā tiek attēlotas daudzas reliģijas mīklas, kā arī tiek sniegtas refleksijas par kara sarežģītajām peripetijām un cilvēces būtību. Pazīstamā kara reportiera Roberta Ljūisa meklējumi attāļajos, mistikas pilnajos Papua Jaungvinejas džungļos mijas romānā ar galvenās varones Marikas dzīvesstāstiem.

Romāna sākumā Marika Visera parādās lasītāju priekšā kā spēcīga personība, kura neizskatās pēc sava vecuma un sociālā statusa tipiskām sievietēm. Viņa ir drīzāk sava laika dumpiniece; miermīlīga dzīve ar viņai uzticamo Semu nav tas, kas Marikai būtu par prioritāti viņas karjeras attīstības posmā. Viņas iekšējā būtība sacelšas pret komfortu un sadzīves rutīnu. Patiesu gandarījumu viņai sagādā tikai ceļojumu peripetijas un pastāvīgā apdraudējumu sajūta, ar ko viņa cīnās, taču nevar pārvarēt: “Marikai nepatika sev atzīties, ka šādās vietās viņa jutās kā mājās. Tieši briesmas deva viņai pastiprinātu mājas sajūtu šādās vietās.”³⁶⁶ Šī sajūta pārņēma Mariku ar katru jaunu dzīves izaicinājumu. Sava bīstama un ļoti smaga ceļojuma gaitā, ar visiem tā kāpumiem un kritumiem, kādreiz pazīstama kara žurnāliste pēc džungļos pavadītā laika identificē savas dzīves misiju jau mazāk pārliecinoši: “Nu... es *biju* žurnāliste. [...] Taču es nezinu, kas es tagad esmu.”³⁶⁷ Vēlāk viņa atzīst: “Tik daudz, kas ir mainījies priekš manis. [...] Esmu sapratusi tik daudzas lietas. Ja es tikai varētu to visu izskaidrot.”³⁶⁸

³⁶⁴ Bunkše, E. V. *Intīmā bezgalība*. Rīga: Norden AB, 2007, 59. lpp.

³⁶⁵ Galvenā romāna varone Marika Visera (*Marika Vecera*), kara reportiere ar milzīgo ceļošanas pieredzi pasaules “karstajos punktos”, kādu dienu pamet visu: savu darbu, savu draugu Sebu, kā arī savu valsti, un dodas uz vienu no pasaules viseksotiskākajām un neizzinātākajām vietām – Papua Jaungvinejas attāļajiem džungļiem, meklējot cilvēku, kuru viņa vienmēr apbrīnoja, pazīstamo žurnālistu Robertu Ljūisu (*Robert Lewis*), kurš ir uzskatīts par mirušu izdarītās pašnāvības dēļ. Pēc noslēpumainās vēstules saņemšanas, kurā tiek apgalvots, ka Ljūiss varētu būt dzīvs, Marika iegūst pamatu ticēt, ka tas tā tiešām ir, un dodas riskantajā ceļojumā uz pašu Kongo sirdi.

³⁶⁶ Salak, K. *The White Mary*. Picador, 2009, p. 70.

³⁶⁷ Turpat, p. 238.

³⁶⁸ Turpat, p. 343.

Romāna nobeigumā Marika izdara vienīgo priekš sevis pareizo izvēli: viņa beidzot dod priekšroku laimes ceļam savā dzīvē. Ceļojumā pārdzīvotās grūtības, zintnieka Tobo gudrības, notikumu peripetijas, kā arī patības meklējumi, noved Mariku līdz savas īstās dzīves misijas izpratnei: dzīvot mierā ar savu iemīļoto vīrieti. “Patiesa drosme nav saistīta ar pasaules elles vietu apmeklēšanu un atgriešanos dzīvai, lai par to pastāstītu – ir viegli riskēt ar savu dzīvību un vēl vieglāk ļaut sevi nogalināt. Tas, kas prasa patiesu drosmi, ir izvēlēties *dzīvot*, izvēlēties izglābt sevi par katru cenu. [...] Marika beidzot saprot. Viņa zina, ko darīt.”³⁶⁹ Galvenās varones ceļojums R. Ljūisa meklējumos pārvērtās par viņas pašas dzīves ceļojumu un sevis izzināšanas iespēju. Meklējot savu ilggadējo pielūgsmes objektu, romāna galvenā varone zemapziņā sāk analizēt savas dzīves būtību un pārdomāt gadu gaitā izveidojušās dzīves vērtības. Kaut gan romāna pamatā ir kvests, kura gaitā lasītājs sagaida loģisko sižeta pavērsieni (Marika vai nu atrod, vai neatrod Ljūisu), priekšplānā tomēr izvirzās galvenās varones jaunatklātā vēlme dzīvot, mīlēt un baudīt laimi. Piedzīvojumi džungļos savijas ar Marikas filozofiskajām pārdomām par savu dzīvi, kas noved pie dažādu dzīves situāciju pārvērtēšanas, sniedzot impulsu viņas garīgai atdzimšanai ceļojuma gaitā.

Kā jau atzīmēts dota pētījuma ietvaros, romāna autore K. Salaka ir arī pazīstamā žurnāla *National Geographic* žurnāliste, kura pirms kāda laika tika pati piedzīvojusi individuālo ceļojumu uz Papua Jaungvineju. Ceļotāja noteikti zina tās ainavu, cilvēku kultūru un dzīvesveida specifiku, kā arī visus ar šādu ceļojumu saistītus riskus. Turklāt, Salaka atzīst: “Mana motivācija doties ceļojumā ir mainījusies. Kad es atklāju individuālo ceļojumu, tas bija veids, kā atklāt sevis pašas identitātes daļas, par kurām es nemaz nedomāju, ka tās ir.”³⁷⁰ Tā rakstnieces un ceļotājas pieredze pašas Kongo sirdī projicējas uz romāna galvenās varones piedzīvojumiem un iekšējo transformāciju, kas piešķir naratīvam arvien vairāk autentiskuma.

Vēl viena no mūsdienu latviešu rakstniecēm Gundega Repše spilgti akcentē savos stāstos³⁷¹ sevis un dzīves jēgas meklēšanas motīvu. Ceļotāja un grāmatas “Stāsti par mācekļiem” autore piedāvā lasītājam virkni stāstu par cilvēkiem meklējumu ceļā. Katram ir sava drāma, savs ceļš un savs mērķis. Repše atzīst, ka ceļš un tā galamērķis var mainīties; dažos gadījumos mainās arī pats gājējs. Stāsta “Citi mācekļi” galvenā varone Mārica ir nepārtrauktās pārdomās par to, kā atgūt

³⁶⁹ Salak, K. 2009. *The White Mary*. Picador; First Edition. P. 347.

³⁷⁰ Trachtenberg, J.A. *Imaginary Journey. Travel writer Kira Salak turns to fiction in her debut novel 'The White Mary'*. 2008. Pieejams: https://www.wsj.com/articles/SB121702303930685891?mod=2_1167_1 [Skatīts: 20.09.2022].

³⁷¹ Repše, G. 2009. *Citi mācekļi. Stāsti par mācekļiem*. Rīga: Dienas Grāmata.

zaudēto kontroli pār savu dzīvi. Tādēļ, viņa dodas sevis izzināšanas ceļojumā brīnišķīgajā Amerikas dabas ainavas objektā – Lielajā kanjonā, lai pēc viņas pašas vārdiem “nevis izkūstot vai pazudinoties masā, bet savērpjoties vienā veselumā ar dabu un kosmosu vienlaikus”³⁷². Šāda veida ceļojumos pats ceļa koncepts iegūst dubulto funkciju: ceļš, kā noteikta telpa starp divām vietām, un ceļš, kā cilvēka dzīves metafora. Šajā gadījumā par vienu no naratīva tematiskajām dominantēm kļūst “introspekcija sevis dziļumā – savās domās, kas tiek attēlotas caur ceļojumu horizontālā un vertikālā plaknē”³⁷³. Tieši daba padara galveno varoni par literāro tēlo, izraisot viņas dvēselē visdažādākās emocijas, tostarp vīzijas, un sniedzot papildus enerģiju. Pozitīvo iespaidu pārbagātībā ceļojuma gaitā, Mārica ieguva spēju fokusēties un paļauties uz savām sajūtām, ierosinot katru “jāiemācās sevi ieklausīties”³⁷⁴.

Iespēja caur ceļošanu ieraudzīt citu sevi, kā arī ceļošanas gaitā palikt ar savu īsto “es”, parādās arī I. Ābelei viņas dienasgrāmatās un ceļojumu aprakstos. Ceļotāja un grāmatas autore ir atvērta pārmaiņām sevī, kas daudzkārt aktualizējas viņas naratīvā: “Nezinu, ko īsti, bet Kesmu manī kaut ko pamatīgi izmainījis. It visā manā satvarā”³⁷⁵. Savos ceļojumos Sibīrijā, Vācijā vai Latgalē Ābele bieži sastopas ar citu sevi, kas liek viņai mainīties, ka arī daudz ko pārvērtēt savā dzīvē. Šādas izmaiņas vijas cauri viņas tekstiem, atklājot ceļotājas sevis izzināšanas ceļu. Savā dialogā ar Gundegu Repši, Ābele atzīst, ka viņas ceļojuma grāmatā neparādās kāds literārais “es”, jo tās galvenā varone ir viņa pati “savos tiešajos pieredzes ceļojumos”³⁷⁶.

Aplūkojot Ābeles ceļojumu aprakstus autobiogrāfijas kontekstā, ir jāakcentē vēstītājas dzīves dualitāte. Sieviete rakstniece ir iemūžināta fotogrāfijā, kas ir redzama uz grāmatas aizmugurējā vāka. Tā ir būtiska parateksta sastāvdaļa, kas, no vienas puses, norāda uz naratīva autentiskumu, bet no otras puses demonstrē *dzīves rakstības* integrēšanu literārajā tradīcijā, jo Ābele tajā ir gan rakstniece, gan arī noteiktā vēstījuma persona. Viena viņas dzīve ir reāla un publiska, tikmēr otrā ir dzīve dvēseles iekšienē, kuru ceļotāja pārdzīvo visā sava ceļojuma gaitā. Pēc R. Cepļa domām literarizēta Inga Ābele ir “kailā rakstniece, kura dzīvo spontānā, sev fiziski grūtā, bet citiem aizraujošā pašapcerē. [...] Arī viņas stāstos izjūtas un izteikumi svārstās amplitūdā

³⁷² Repše, G. *Citi mācekļi. Stāsti par mācekļiem*. Rīga: Dienas Grāmata, 2009, 162. lpp.

³⁷³ Kačāne, I. 2013. *Ainava sevis identitātē Gundegas Repšes naratīvā “Citi mācekļi”/ Landscape of Self-Identity in Gundega Repše’s Narrative “Other Disciples”*. Comparative Studies. Landscape and Culture. Vol. V (2). Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds “Saule”.

³⁷⁴ Repše, G. *Citi mācekļi. Stāsti par mācekļiem*. Rīga: Dienas Grāmata, 2009, 163. lpp.

³⁷⁵ Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Rīga: Atēna, 2005, 141. lpp.

³⁷⁶ Repše, G. *Rakstnieki ir*. Gadsimta sākuma skatiens. Izdevniecība “Dienas grāmata”, 2012, 101. lpp.

no eksistenciālām šausmām, pat filozofijas, līdz bērnišķīgai naivitātei.”³⁷⁷ Vienā no intervijām pēc Autortiesību bezgalības balvas saņemšanas 2013. gadā par lugu “Jasmīns”, autore atzīst, ka rakstīšanas process ir līdzīgs izjādei ar zirgu: “[..] tad jau arī pazūd tas ‘es’ un nav vairs bailes par sevi. Nu tāda kaut kāda bezlaicība, var teikt bezgalība iestājas, kur risinās tas notikums, un nav vairs tev ne kāda ne gala, ne sākuma”³⁷⁸. Savukārt, viena no četrām grāmatā apkopotajām dienasgrāmatām ar nosaukumu “Vienas vasaras laiks” ir rakstnieces refleksijas par to laika posmu, kad Vācijā tapa viņas pazīstamā luga “Jasmīns” (2002). Ābeles radošo procesu, kas reizēm nav nemaz tik viegls un aizraujošs³⁷⁹, nereti pārtrauc pārdomas par cilvēku dzīvi, dzīves jēgu un katra indivīda unikalitāti³⁸⁰. Iekšējās šaubas un dvēseles cīņa ar sevi pašu reizēm nedod miera visgrūtākajos radošuma brīžos; savukārt, pārdomas par dzīves jēgu vairāk mulsina, nekā sniedz atbildes uz mūžīgi mokošiem cilvēku jautājumiem. Autore norāda: “Reizē kaislība un riebums pret dzīvi. Īss apskaidrības mirklis, pirms celies un ej, ieej darbībā, tādā veidā dedzinot darbībā dzīvi, sadedzinot laiku, pēc tam atkal mirklis, kad pārej no darbības uz dziļu nekustību, kad esi tikai vērojums, domas. Kas no tiem ir īstākā dzīve, nezinu, varbūt ritms, kādā mijas šie divi stāvokļi”³⁸¹. Izklūt no sava veida depresijas Ābelei palīdz Tomasa Bernharda romāns *Frost* (1963), izlasot kuru viņa atzīst, ka “pēc Bernharda sāk no jauna mācīties nedzīvot mehāniski”³⁸². Savās pārdomās rakstniece, galu galā, nonāk pie secinājuma, ka “vislielākais pienākums cilvēkam ir tikt pašam ar sevi galā”³⁸³.

Ceļojums ietekmē cilvēka iekšējo pasauli, un sevi izzināšanas motīvs parādās vēl daudziem mūsdienu ceļojumu aprakstu autoriem. Izpētot ceļa maģiju un tā mistiskās iezīmes, I. Grīnberga apgalvo, ka katrs ceļojums ietekmē cilvēka dvēseli, kura ceļa laikā “pamazām atklāj patiesību par sevi pašu”³⁸⁴. Līdzīga doma parādās arī latviešu ceļotājam Zaigai Ābelei, kura atzīst,

³⁷⁷ Ceplis, R. *Proza*. Skat.: Cimdiņa, A. (sast.) 2007. *Jaunākā latviešu literatūra: žanru pārskati, teorija un kritika*. LU Akadēmiskais apgāds, 2007, 21. lpp.

³⁷⁸ Autortiesību bezgalības balva 2013. Inga Ābele. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=tlqYJWQ3vVE> [skatīts 30.09.2022].

³⁷⁹ Piem. “Kāpēc ir tā, ka man it kā daudz daudz jāraksta, bet es daru niekus, sīkas lietas? Jūtos nepilnvērtīga un nelaimīga, tomēr spītīgi turpinu neko nerakstīt. Nav noskaņojuma? Nē. Nav īstās sajūtas.” Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Rīga: Atēna, 2005, 13. lpp.

³⁸⁰ Piem. “Visdrausmīgākais būtu pieņemt dzīvi kā pašu par sevi saprotamo faktu. Ka pats neesi brīnums, ka apkārtējie nav brīnums. Tas būtu līdzīgi nāvei. Miesas fabrika.” Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Rīga: Atēna, 2005, 14. lpp.

³⁸¹ Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Rīga: Atēna, 2005, 22. lpp.

³⁸² Turpat, 24. lpp.

³⁸³ Turpat, 21. lpp.

³⁸⁴ Grīnberga, I. *Ceļa maģija un mistika*. Stāstu krājums *Ceļojumi mistēriju pasaulē*. Jumava, 2020, 71. lpp.

ka savā ceļojumā cauri visai Spānijai “piedzīvoja satikšanos pati ar sevi”³⁸⁵. Savukārt, L. Langa savu ceļojumu eseju pašā sākumā norāda, ka “visi ceļojumi vispirms ir ceļojums pašam pie sevis, un tikai pēc tam – ārpus sevis”³⁸⁶. Tādējādi kļūst skaidrs, ka ceļojumi savas dvēseles dziļumos, ceļojumi sevis meklējumos un sevis izzināšanai nostiprinājās mūsdienu ceļojumu literatūrā un veido jebkura ceļojuma naratīva svarīgu daļu. Par prioritāti arvien biežāk kļūst apceļotās vietas recepcija, nevis ceļojuma galamērķis.

4.4. Identitātes meklēšanas motīvs ceļojuma apraksta un dzīvesstāsta tematikas kontekstā

Identitātes veidošanas ceļojuma gaitā, kā arī identitātes izpētes un meklēšanas motīvi ir plaši sastopami mūsdienu ceļojumu literatūrā. Ceļojumu tekstu autori vai nu aktualizē savas identitātes transformācijas ceļojumu gaitā, vai meklē savas tautas identitātes iezīmes apceļotajās valstīs vai citās kultūrtelpās.

Emociju pilns un pārdomas radošs ir amerikāņu ceļotāja Edija Harrisa (*Eddy L. Harris*) autobiogrāfiskais ceļojumu naratīvs “Dzimtais svešinieks: melna amerikāņa ceļojums Āfrikas sirdī” (*Native Stranger: Black American's Journey into the Heart of Africa*, 1992), kurā priekšplānā ir izvirzīts postkoloniālais motīvs. Savas identitātes meklēšanā Hariss pavadīja gadu, ceļojot pa Āfrikas plašumiem. Viņa grāmata ir ne tikai piedzīvojumiem bagāts ceļojumu apraksts, kur skan liriska mīlas dziesma šim eksotiskajam kontinentam; tajā ir akcentēts savu sakņu meklēšanas motīvs, kā arī parādīta gan autoritāro, gan totalitāro politisko režīmu ietekme uz vietējo iedzīvotāju dzīvi. Savas dzimtenes un identitātes meklējumos autoru satrieca vietējo iedzīvotāju pasivitāte, fatālisms un cilšu atpalcība. Koloniālo režīmu vietā atnāk vienas partijas militārie režīmi, kurus vada neliešu brālība, kas sargā savas pozīcijas un pilnvaras. Aizraujošie ceļojuma apraksta tēli un sižeti mijas ar šausminošiem nabadzības, slimību, visaptverošas korupcijas attēlojumiem, kur sabiedrības un katra indivīda dzīve ir tukša un izšķērdēta.

Latviešu literatūrā, tostarp ceļojumu aprakstos, identitātes meklēšanas un saglabāšanas motīvs arī ieņem īpašu vietu vairāku vēsturisko un ģeopolitisko notikumu dēļ. Vispār pasaules literatūrā pastāv tendence uzspiest kādam reprezentācijas objektam stereotipisku identitāti. Tā līdz mūsdienām par vienu no pasaules ģeopolitiskajiem reģioniem tiek uzskatīta Sibīrija, kurai literatūrā, tostarp ceļojumu naratīvos, piedēvēta marginalitātes un skarbuma emblemātika.

³⁸⁵ Ābele, Z. ... *burtnīca*. “Sava grāmata”, 2016, 4. lpp.

³⁸⁶ Langa, L. *Es varēju nesteigties*. Apgāds “Lietusdārzs”, 2008, 3. lpp.

Sibīrijas reģionu telpa jau ilgā laika periodā asociējas latviešu tautai ar cietumu un trimdas vietu. Latviešu diasporas pārstāvji, kuri joprojām ir atrodami tālajos Sibīrijas reģionos, mēdz justies gan latviešu kultūrai, gan arī krievu kultūrtelpai piederīgi, kas var izraisīt arī iekšējo psiholoģisko cīņu, kura izpaužas hibrīdas identitātes veidošanā.

Latviešu nacionālās identitātes meklēšanas un saglabāšanas motīvs ir spilgti aktualizēts vienā no nesen izdotajām ceļojumu dienasgrāmatām “Latviešus Sibīrijā meklējot”. To autori, rakstnieks I. Leitis un fotožurnālists U. Briedis, nosauc savu 1975. gada velobraucienu uz Sibīrijas reģionu par sava veida misiju, kuras mērķis bija atrast latviešu diasporas pēdas ar cilvēku atsevišķiem likteņiem un kopīgu vēsturi. Ceļojot pa ciematiem un pētot vietējo iedzīvotāju kultūru un dzīvesveidu, ceļotāji cenšas atrast latviešu nacionālā mantojuma iezīmes, kā arī identificēt latviešu diasporas asimilācijas pakāpi. Leitis un Briedis neatstāj bez uzmanības nevienu no sfērām, kas varētu sniegt kādu informāciju par latviešu valodas lietošanu, izkopšanu un attīstību; par tautas saglabātajām tradīcijām; par cilvēka tēlu un sadzīves aspektiem. Tā valodas saglabāšanas tendence ir īpaši akcentēta vairāku apmetņu aprakstos. Sarkanajā Baltijā, piemēram, bieži skan latviskotie vietvārdi (Sizrāne, Kazāne, Ķivāte u.tml.); autors arī atzīmē, ka tur var nereti sadzirdēt ļoti skaistu un dzidru latviešu valodu, “tikai Pievolgas *“aidā”* katrā teikumā, bet arī tas ieskanas kaut kā latviski”³⁸⁷. Ir zīmīgi, ka skola, kas ir galvenokārt latviešu bērnu un jauniešu asimilācijas vieta, dažreiz arī ir attēlota kā latviskuma saglabāšanas institūts. Rižkovā, piemēram, ir uzcelta jauna skola, kur “ir arī latviešu un igauņu skolotāji”³⁸⁸, savukārt, Lejas Bulānā ir bērnudārzs, kas ir vienīgā mācību iestāde PSRS ar latviešu valodu. Stāsta arī, ka kādreiz Rižkovā “krievu valodā tad nemaz nerunāja”³⁸⁹, jo te nebija krievu, bet dzīvoja tikai latvieši un igauņi.

Kopā ar latviešu valodas kopšanu īpaša nozīme ir latviešu folklorai, proti, dziesmu un tautasdziesmu tradīcijām. Tautasdziesmās, kas joprojām eksistē un ir diezgan izplatītas imigrantu vidū, ir atspoguļotas latviešu tradīcijas, latviešu diasporas dzīve Sibīrijā, uz kuras fona bieži paradās arī Latvijas tēls (piem. “Dzimtenes dziesma”); daudz arī reliģisku dziesmu. Dziesmas skan Jāņu svētkos tajos ciemos, kur tos plašāk svin; tās var dzirdēt kāzās vai citās ģimenes svinībās. Dažos ciemos ir pat savi orķestri un ansambļi, kuri uzstājas auditorijas priekšā; imigranti saglabājuši tradīcijas spēlēt kokli, akordeonu, vijoli. Daži pat pieraksta dziesmas, droši vien

³⁸⁷ Leitis, I., Briedis, U. *Latviešus Sibīrijā meklējot*. Apgāds „Lietusdārzs”, 2016, 41. lpp.

³⁸⁸ Turpat, 110. lpp.

³⁸⁹ Turpat, 108. lpp.

jaunākajām paaudzēm, kuras diemžēl nav tik aktīvas dziedāšanas un spēlēšanas tradīcijā kā vecākā paaudze. Vecrīgas ciemā Briedis pat nofotografē vienu burtnīcā pierakstīto latviešu dziesmu kā piemēru un pierādījumu dziesmu vākšanas procesam. Lejas Bulānu autors sauc par Sibīrijas dvēselisko un emocionālo centru, jo tur viņš savāc desmitiem dziesmu, lielākā daļa no kurām pat nekad netika dzirdēta.

Latviešu tautas identitāte saglabājas arī pateicoties grāmatām un latviešu preseī. Saltikovā, piemēram, divu gadu laikā vietējie uzrakstīja “Padomju Latvijas Sievieti”, bet latviešu grāmatas viņi ņem cits no cita un lasa. Savukārt, Elizabetes ciemā ir bibliotēka, kur “pienāk grāmatas no Latvijas”, kas ir bibliotekāres iniciatīva³⁹⁰.

Ir zīmīgi, ka dažos latviešu ciemos ir jūtama pat sava veida ietekme uz krievu tautu. Amūras Baltijā, piemēram, “krievi mēģināja latviski iemācīties kaut dažus teikumus”³⁹¹, bet kādā nelielā lauku ciemā Amūra apvidū, ar nosaukumu Lazovaja, “labi zina mūsu Raini” un “nesen šeit skatījušies mūsu filmu *“Pūt, vējiņi”*”³⁹² Tajā pašā laikā autors atzīmē, ka ļoti daudz cilvēku brauc prom un latviešu kultūru un tradīcijas ar katru dienu paliek grūtāk un grūtāk saglabāt. Tā latviešu pūtēju orķestra organizators Austrumciemā, stāstot par sava orķestra vēsturi un darbību, secina, ka “jaunieši te nepaliek. Iemācu spēlēt, bet tad aizbrauc.”³⁹³

Tekstā ir arī akcentēts svētku un ar to saistīto tradīciju saglabāšanas svarīgums kopumā un katrā no apmetnēm atsevišķi. Neskatoties uz to, ka tradīcijas, kuras saglabājās līdz grāmatā aprakstītajiem 80. gadiem, jau nav tās autentiskās latviešu tradīcijas, bet iezīmētas ar krievu kultūru, autors pievērš tām lielu uzmanību. Vairākas reizes tika minēta Jāņu dienas svinēšana, ko latviešu imigranti asimilācijas ietekmē svin nevis 24. jūnijā, bet 6. jūlijā pēc krievu kalendāra un tradīcijas. Vecrīgas kolonijā, kas atrodas Kalačinskā rajonā Omskas apgabalā, vietējie latvieši stāsta, ka Ziemassvētkus viņi svin kā senāk – trīs dienas; Mārtiņos cep zosi; bet Jāņu dienā ir paradums dziedāt latviešu dziesmas un aiziet uz kapiem. Latviešu diaspora minētajā apmetnē prot, ja ne plaši attīstīt, tad vismaz saglabāt un kopt senas senču tradīcijas. Gandrīz katrā ciemā, kur apstājās ceļotāji, kāds no vietējiem piemin Jāņu dienas svinēšanas tradīcijas. Baltijciemā Jāņus svin ļoti reti, vai nesvin vispār: “Jāņus nav, kas svin. Ja nu kāds Jānis”³⁹⁴, bet Saltikovas apmetnē

³⁹⁰ Leitis, I., Briedis, U. *Latviešus Sibīrijā meklējot*. Apgāds „Lietusdārzs”, 2016, 132. lpp.

³⁹¹ Turpat, 245. lpp.

³⁹² Turpat, 259. lpp.

³⁹³ Turpat, 84. lpp.

³⁹⁴ Turpat, 79. lpp.

tos “svin, kā katrs grib”³⁹⁵. Elizabetes ciemā Jāņus svin jau vairāk cilvēku, pat dažādu tautību, ar riteņu dedzināšanas tradīciju un “līgo, līgo” dziedāšanu. Jermolajevkas ciema latvieta atceras, ka gāja līgot kopā ar piecām vecenītēm, ņemot līdzī alus pudeli. Dziļāk Sibīrijā, latviešu koloniju apvidū, dažas Jāņu tradīcijas, šķiet, ir saglabājušās labāk, kaut gan ir jūtama krievu kultūras ietekme un mūsdienīguma gars. “Iepriekšējos gados bija pa vecam, tagad pa jaunam. Vecās pastaigājas pa ielu dziedādamas. Alus vairs netiek brūvēts, ir tikai veikalā pirktais. Jaunie nelīgo, bet tāpat tikai papriecājas.”³⁹⁶ Vispildīgāk Jāņu dienas svinēšana ir attēlota Lejas Bulānā, kur ir ap 253 saimniecību, un kuras respektē, saglabā un pat mēģina attīstīt latviešu valodu, kultūru un tradīcijas. Tātad Jāņi šajā vietā svin gandrīz tāpat kā pie mums Latvijā: dedzina uguni, pin bērzu un puķu vainagus, ko saliek Jāņiem galvā, Jāņu mātes cienā ar sieru un alu, dzied svētku tautasdziesmas – “visus aplīgo un izlīgo”³⁹⁷.

Tādējādi, latviešu diasporai Sibīrijas teritorijā izdevās saglabāt savu identitāti daudzās dzīves un kultūras jomās. Asimilācijas procesi viennozīmīgi ietekmēja to kultūru, valodu un tradīcijas, taču tie neiznīcināja latviskuma iezīmes.

Rezumējumā ir jāatzīmē, ka ceļojuma apraksta, kā *dzīves rakstības* veida, statuss pieļauj tā autobiogrāfisko dimensiju, kā arī reflektē biogrāfisko dimensiju attiecībā pret citiem cilvēkiem, kurus ceļotājs satiek jebkura sava ceļojuma gaitā. Savos *dzīves rakstības* pētījumos S. Kuks apgalvo, ka “[...] ceļojuma naratīvs, autobiogrāfija un biogrāfija, kas reiz tika uzskatīti par tik skaidri atšķirīgām, var izplūdināt līdz tādai pakāpei, ka tās kļūst nesaraujamas, norādot veidus, kādos gluži kā mūsu mēģinājumi kartēt pasauli neizbēgami ietver vairāk vai mazāk netiešu autobiogrāfijas veidu, tā arī mēs varam izsekot savos pašportretos mūsu ceļojumu tēlus un mūsu tikšanās ar citiem.”³⁹⁸

³⁹⁵ Leitis, I., Briedis, U. *Latviešus Sibīrijā meklējot*. Apgāds „Lietusdārzs”, 2016, 123. lpp.

³⁹⁶ Turpat, 186. lpp.

³⁹⁷ Turpat, 172. lpp.

³⁹⁸ Cooke, S. *Travel Writing as Life Writing*. Skat.: Thompson, C. (ed). *The Routledge Companion to Travel Writing*. Routledge, 2020, p. 23.

5. ĢEOPOLITISKAIS DISKURSS MŪSDIENU LATVIEŠU UN AMERIKĀŅU CEĻJUMU NARATĪVOS

Ceļojumu naratīvu pamatelements ir pārvietošanās telpā un mobilitāte. Teksti, kas reflektē par maršrutiem, “apaug” ar naratīva komponentēm, formējoties par daiļliteratūras vai publicistiskas naratīvu, kurā “galvenie varoņi ir ceļojuši, klaiņojuši, skrējuši, dzenājušies, klejojuši, klīduši, mainījušies, dreifējuši caur reālajiem un nereālajiem Visumiem. Viņu pārvietošanās ir padarījušas viņus par ceļotājiem, klejotājiem, skrējējiem, pētniekiem, piedzīvojumu meklētājiem, klaidoņiem, tūristiem.”³⁹⁹

Mūsdienu ceļojuma naratīvu vēstītājs ir subjekts, kas reflektē par ceļojumu kā dzīves veida komponenti. Ceļojums demonstrē indivīda atvērtību pārmaiņām, svešajam un nepazīstamajam. Savos pētījumos par mobilitātes politiku cilvēka ģeogrāfs Tims Kresvels (*Tim Cresswell*) izskaidro tās attīstību ne tikai mobilitātes un nekustīguma ziņā, bet arī dzinējspēka, ātruma, ritma, maršruta un pieredzes ziņā. Viņš ierosina domu, ka virzītājspēka jēdziens “attiecas uz mobilitātes cēloņiem [...]”⁴⁰⁰, un akcentē izvēles pakāpi, “vai mobilitāte ir izvēlēta iespēja, vai tā ir piespiesta”⁴⁰¹. Kresvels apgalvo, ka tieši izšķirība starp izvēli un piespiešanu mobilitātes procesā kļūst par centrālo “priekš jebkuru hierarhiju un tādējādi jebkuru mobilitātes politiku”⁴⁰². Savā pētījumā par iepriekš aktualizētajiem jautājumiem Kresvels arī norāda uz nozares starpdisciplināritāti, iezīmējot saiknes ne tikai starp mobilitāti un ģeogrāfiju, bet arī pētot mobilitāti sociālo un humanitāro zinātņu kontekstā. Mobilitātes pētījumu apjoms paplašinās, iekļaujot mākslas teoriju un praksi, vēsturi, mūsdienu arheoloģiju un daudzas citas jomas, tostarp literatūrzinātni.

Ceļojumu literatūra atklāj plašu ģeogrāfisko un topogrāfisko objektu spektru, kas bieži kļūst par naratīva priekšmetu. Britu žanra problemātikas pētnieki P. Hjūms un T. Jangs pauž domu, ka “trīs disciplīnas, kas visvairāk ir saistītas ar ceļojumu aprakstiem, ir antropoloģija, vēsture un ģeogrāfija”⁴⁰³. Savukārt, amerikāņu pētnieki A. Bendiksens un Dž. Hamera, pievēršoties ceļojumu naratīvu saturam, atzīmē, ka ceļojumu apraksti galvenokārt fokusējas “uz ceļotāju reālo pieredzi, kas iesakņojas noteiktos, faktiem balstītos vēsturiskos notikumos un reālos ģeogrāfiskajos

³⁹⁹ Berensmeyer, I., Ehland, C. *Perspectives on Mobility*. Amsterdam: Rodopi, 2013, p. 12.

⁴⁰⁰ Cresswell, T. *Mobilities I: catching up*. Progress in Human Geography, 2011, p. 22.

⁴⁰¹ Turpat.

⁴⁰² Turpat.

⁴⁰³ Hulme, P., Youngs, T. *Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2002, p. 9.

objektos”⁴⁰⁴. V. Šačkova norāda ne tikai uz nepieciešamību iekļaut ceļojuma aprakstā dokumentālus elementus (ieskaitot arī ģeogrāfisko objektu nosaukumus un aprakstot to specifiku), bet izceļ arī vienu no žanra iezīmēm, kas ir “maršruts, ceļš, kā tematiskais un strukturālais kodols ceļojuma apraksta žanra tekstā”⁴⁰⁵, tādējādi akcentējot ne tikai pašu ceļošanas procesu, bet arī apceļoto vietu telpiskās identitātes reprezentāciju ceļojuma aprakstos.

Ceļojumu naratīvam ir vairākas reprezentācijas formas. Pirmajā iekļaujas uz “tūristu iecienītām [vietām] visā pasaulē”⁴⁰⁶ centrēti teksti; otro grupu veido teksti, kas atspoguļo “mazas pilsētas un apdzīvotas vietas, kas atrodas nostāk no populārajiem tūristu maršrutiem”⁴⁰⁷; trešajā naratīvu grupā var tikt iekļauti ceļojuma apraksti, kuru vēstījumi modelēti, balstoties uz antropoloģiskām struktūrām “savējais-svešais un/vai eksotiskais” dažādos kultūrkritiskos diskursos.

Šīs nodaļas nosaukumā aktualizētais ģeopolitikas jēdziens saslēdzas ar visām trim minētajām ceļojuma apraksta reprezentācijas formām, konceptuāli vai epizodiski reprezentējot tēloto ģeogrāfisko teritoriju vēsturiski politiskās norises. Ceļojuma tekstos neatkarīgi no žanra specifikas neviena ģeogrāfiskā vieta netiek aplūkota izolēti no pārējās pasaules; katrai ir jābūt reprezentētai ne tikai caur tajā notiekošo, bet arī “attiecībā pret pārējo pasauli”⁴⁰⁸. Turklāt daudzi ģeogrāfiskie objekti var tikt politizēti dažādu to ietekmējošo politisko kustību dēļ (nacionālistiskās kustības, trimdas u.c.). Tādējādi, ģeopolitiskais ietvars ceļojuma aprakstā reprezentē gan politisko sistēmu ideoloģisko ietvaru ontoloģiju, gan atsevišķas valsts ģeogrāfiskās savdabības iezīmes: valsts ģeogrāfisko stāvokli, dabas resursus, kā arī no tiem atkarīgo “dzīves telpu”. Kolins Flints (*Colin Flint*) savos ģeopolitikas pētījumos norāda, ka jēdzienam ir daudz plašāks pielietojums, jo tā ir arī cilvēka ģeogrāfijas sastāvdaļa. “Ģeogrāfiskās perspektīvas kopīgā tēma ir tāda, ka ģeogrāfija un sabiedrība ir *savstarpēji konstruētas*. Politiskajiem ģeogrāfiem tas nozīmē, ka politika veido ģeogrāfiju un ka izveidotās ģeogrāfijas nav politiski neitrālas”⁴⁰⁹. Savstarpējas konstruēšanas jēdziens arī norāda, ka politiskās ģeogrāfijas veidošanai “ir jāmaina esošā

⁴⁰⁴ Bendixen, A., Hamera, J. *The Cambridge Companion to American Travel Writing*. Cambridge University Press, 2009, p. 2.

⁴⁰⁵ Шачкова, В. А. Путешествие как жанр художественной литературы: вопросы теории. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2008, № 3, с. 281.

⁴⁰⁶ Burima, M. *Travelogues in Latvian Literature (late 20th – early 21st century): Deconstruction and Reconstruction of Mental Borders*. In: The Proceedings of the 1st SWS International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2014, Book 3, Volume 1, Section Anthropology, 2014, p. 286.

⁴⁰⁷ Turpat.

⁴⁰⁸ Flint, C. *Introduction to Geopolitics*. Routledge, 2022, p. 22.

⁴⁰⁹ Turpat, p. 2.

ģeogrāfiskā izpratne un jāveido jauna”⁴¹⁰. Tātad, ja cilvēka ģeogrāfija pēta vietu unikalitāti, kā arī vietu sakarus un mijiedarbību, politiskā ģeogrāfija koncentrējas uz konkrētas vietas politisko organizāciju vai uz iespēju iestatīt kontroli pār totalitāru valsti.

Sibīrija kļūst par vienu no tiem pasaules ģeopolitiskajiem reģioniem, kuram piedēvēta marginalitātes, skarbuma, citādības vai svešatnes emblemātika. Saskaņā ar Flinta piedāvāto ģeopolitikas definīciju, kurā šis koncepts pieteikts kā “cīņa par ģeogrāfisko objektu kontroli starptautiskā un globālā dimensijā, kā arī ģeogrāfisko objektu izmantošana politiskā labuma gūšanai”, var pieņemt, ka Sibīrijas reģiona sākotnējais unikalitātes marķieris bija tā plašās teritorijas. Taču uz politisko notikumu fona Sibīrija pakāpeniski iegūst trimdas, izsūtījuma vai ieslodzījuma vietas raksturojumu. Sibīrijai arī mūsdienu ceļojuma aprakstos visbiežāk piešķirta tālumnieciskuma vai izolācijas konotācija. Līdzīgas ģeogrāfisko vietu asociatīvās pārmaiņas politisko pārbīžu kontekstā vērojamas arī citviet. Kā vienu no piemēriem var minēt 19.-20. gadsimtu mijas Austrālijas kontinentu, kas vairāk nekā uz 60 gadiem kļuva par Lielbritānijas koloniju, un kuras plašumi nodrošināja telpu daudzām apmetnēm, tostarp Britu notiesāto un politieslodzīto trimdas un ieslodzījuma vietām. Turklāt, atrodoties tālu no tolaik labāk attīstītajām Eiropas valstīm, šī vieta piedāvāja minimālas civilizācijas priekšrocības un varēja kļūt par perfektu izvietojumu sabiedrībai nepieņemamām personām.

Ceļojuma apraksta žanra ģeopolitiskā diskursa konstruēšanā plaši tiek pielietota mentālās kartogrāfijas metode, kura palīdz interpretēt politiskās pārmaiņas, sabiedrībā dominējošās nostādnes vai autoru ideoloģisko pozīciju un subjektivitātes pakāpi. Metodes pielietošana sniedz iespēju novērot, kā naratīva autors interpretējis vēsturisko pārmaiņu izpausmes apceļotās valstīs, palīdz izanalizēt vēstures recepciju dažādos laika posmos, mainoties iekšpolitiskām un ārpolitiskām dominantēm. Lai izsekotu augšminētos pamatjēdzienus mūsdienu ceļojumu literatūrā, turpmāk tiks apskatīti ceļojumu aprakstu ģeogrāfiskās un mentālās kartogrāfijas jēdzieni, kā arī tiks pievērsta uzmanība Sibīrijas telpas reprezentācijai ceļojumu tekstos ģeopolitisko ietekmju ietvaros.

Ģeopolitika ceļojuma aprakstos projicējas vairākās formās. Šajā pētījumā tiks raksturotas zīmīgākās no tām: vietas reprezentācija ceļojuma žanra tekstos, ceļojuma apraksti un kartogrāfija (ģeogrāfiskā un mentālā), ģeopolitikas komparatīvais aspekts ceļojuma aprakstos. Turpmāk šīs

⁴¹⁰ Flint, C. *Introduction to Geopolitics*. Routledge, 2022, p. 2.

formas tiks interpretētas, projicējot tās uz Sibīrijas telplaika tēlojumu Latvijas un ASV mūsdienu rakstnieku tekstos.

Tātad, šīs nodaļas mērķis ir iezīmēt ceļojuma aprakstu tematiskās dominantes ģeopolitiskajā aspektā, salīdzinot Sibīrijas hronotopa reprezentāciju Ziemeļamerikas un latviešu autoru ceļojumu naratīvos.

5.1. Vietas reprezentācija ceļojuma žanra tekstos

Lielas un mazas pilsētas, modernās megapoles un tradicionālie ciemati, marginālas vai pierobežas zonas, kā arī ģeogrāfiskie tūrisma objekti – ezeri un upes, kalni un tuksneši, ūdenskritumi un alas – tiek plaši reprezentēti gan amerikāņu, gan latviešu mūsdienu ceļojumu naratīvos. Ainavas īpatnības un citi ģeogrāfiskie faktori bieži kļūst par salīdzinājuma objektiem ceļojuma apraksta žanra pētījumos. Ir arī jāapzinās, ka mobilitātes vektors ceļojumu literatūrā neeksistē bez laika kategorijas. M. Bahtina⁴¹¹ ierosinātais jēdziens ‘literārais hronotops’ ir daudzu ceļojumu aprakstu kompozicionālais princips, kas atklāj laika un telpas attiecību iekšējo saistību. Telpa un laiks saplūst literārajā darbā; kāda noteikta vieta kļūst par naratīvā atspoguļoto notikumu māksliniecisko telpu, jo darbības attīstība ārpus noteiktas reālās telpas nav iespējama. Notikumu secība ir saistīta gan ar laiku, gan arī ar tuvuma un tāluma kategorijām.

Piemērojot ceļojuma aprakstiem bahtinisko hronotopa optiku, vērojams, ka mūsdienu ceļojumu tekstos daudzi agrāko ceļojuma aprakstu radītie teritoriju un vietu emocionālie raksturojumi un to reputācijas tiek dekonstruētas, tās var krasi atšķirties no hronotopa saturiskā papildījuma tradicionālās formas trevelogos, jo literārais kompass⁴¹² var modificēties vēsturisko, sociālo, kultūru vai politisko procesu ietekmē. Ceļojuma apraksta mākslinieciskā telpa ir daudz vairāk nekā tikai apkārtējā vide; bieži vien tā ir konkrētu vēsturisku notikumu un politisko ietekmju seku atspoguļojums. Ceļojumu aprakstu autori fiksē un konstruē apceļoto vietu nozīmes. Ģeogrāfiskās vietas recepciju var ietekmēt vēsturiski politiskie procesi. Ir teritorijas, kas ar lielu regularitāti kļūst par ģeopolitisko transformāciju un robežu pārdales objektu, vienlaikus ir

⁴¹¹Бахтин М. М. *Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике* // Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: Сб. – М.: Худ. лит., 1975, с. 234-407.

⁴¹² Ar konceptu “literārais kompass” ir domāts četru debespušu attēlojums literatūrā noteiktajā laikmetā vai arī noteiktās ideoloģijas ietekmē. Jēdzienu “literārais kompass” piesaka Maija Burima (Burima, M. 2008. *The 1960s and 1970s: Transformations of the Latvian Literary Compass*. In: “Back to Baltic Memory: Lost and Found in Literature 1940-1968”, p. 249-260.), aktualizējot transformācijas kādas sabiedrības recepcijā attiecībā uz rietumu vai austrumu valstīm, kas modelējas vēsturisko, sociālo vai politisko procesu ietekmē. Turklāt, bieži vien noteiktas recepcijas formas atspoguļo sabiedrībā pieņemtus stereotipus vai pieredzi.

teritorijas, kas izceļas ar ģeopolitisko stabilitāti. Ceļojuma apraksta žanros ir vienlīdz liela interese par abiem minētajiem teritoriju tipiem. Ja aprakstītās teritorijas un iedzīvotāju savdabību lielā mērā nosaka agrāki vai nesenāki politiski satricinājumi vai ieguvumi, tad šīm teritorijām veltītajos ceļojuma aprakstos spilgtāk iezīmējas ģeopolitiskais konteksts. Ceļojuma apraksta mākslinieciskā telpa tādējādi kļūst par sociālo, politisko un kultūras vērtību un formu projekciju.

5.2. Ceļojuma apraksti mentālās kartogrāfijas kontekstā

Kartogrāfijas⁴¹³ un kartēšanas jēdzieniem ir īpaša nozīme ceļojuma apraksta žanra ietvaros. Ceļojuma maršruta kartēšana ir stratēģisks tekstveides princips telpiskā aspekta konstruēšanā. Pārvietojoties telpā, ceļotājs konvertē jaunie pazītās teritorijas subjektīvos mērogos un projicē tās savas pieredzes izveidotajās mentālajās kartēs. Kartes funkcija ir proporcionāli, bet mazākā mērogā vizualizēt vietu atrašanos ģeogrāfiski tvertā telpā. Kartēšanai ir būtiska nozīme ceļojumu aprakstu paratekstuālajā aparātā. Kartogrāfija ir prakse, kas atklāj, kur sākas un kur beidzas lasītāja zināšanas par kādu no apceļotajām vietām. Kartogrāfija palīdz apzināt ne tikai to informāciju, kas ir norādīta kartē, bet arī aktualizē tādas iezīmes, kas atrodas aiz norādīto objektu robežām. Literārās (*fictional*) kartogrāfijas funkcija ir translēt noteiktu pieredzi, pārdefinēt literārās konvencijas, balstoties uz vietas specifiskajām iezīmēm un bieži vien aktualizējot nacionālo pieredzi, kā arī izpētīt konkrētas sabiedrības funkcijas mūsdienu laikmetā. Ģeogrāfiskās kartes, kas projicē reālus ceļojumus, ir ne tikai ceļotāja ģeogrāfisko zināšanu ieraksts vai fona ilustrācijas ceļojumu aprakstiem. Tās viennozīmīgi sniedz daudz komplicētāku perspektīvu, nekā iespaidot vai izklaidēt lasītāju. Savukārt attēloto vietu estētiskās un simboliskās īpašības ierakstās mentālajās kartēs. Mentālās kartes⁴¹⁴ nereti tiek uzskatītas par domu un ideju ģenerēšanas, vizualizēšanas,

⁴¹³ Termins *kartogrāfija* izcēlies no franču valodas *cartographie* < carte 'karte' un sengrieķu *graphein*, kas apzīmē 'rakstīt'. Tātad, kartogrāfijas jēdziens var tikt definēts, kā zinātne un prakses nozare, kas nodarbojas ar ģeogrāfisko karšu sastādīšanas metodēm un izmantošanu. Līdz 20. gadsimta 60. gadiem kartogrāfijas konceptu mēdza definēt vienkārši ar jēdzienu "karšu izstrādāšana". Vēlāk šī koncepta nozīme fundamentāli mainījās straujās datortehnoloģiju attīstības dēļ. Turklāt, kartogrāfijas pamata priekšmets tika ievietots komunikācijas zinātņu jomā, līdz ar to ne tikai karšu izgatavošanu, bet arī to izmantošanu sāka uzskatīt par piederīgu kartogrāfijas nozarei. Mūsdienu skatījumā kartogrāfijas jēdziens ieguva paplašinātu definīciju "ģeotelpiskās informācijas nodošana ar karšu palīdzību".

(Kraak, M., Ormeling, F. 2010. *Cartography: Visualization of Geospatial Data*. Pearson Education Limited. p. 40).

⁴¹⁴ Termins cēlies no angļu valodā esošā koncepta "*mind map*" vai arī "*cognitive map*", kuru 1948. gadā ("Kognitīvās kartes žurkām un vīriešiem" / "*Cognitive Maps in Rats and Men*") ieviesa savos pētījumos amerikāņu psihologs, kognitīvās psiholoģijas pētnieks un profesors Edvards Tolmans (*Edward Chace Tolman*, 1886.–1959.). Latviešu kultūrtelpā šim jēdzienam var tikt arī pielietoti termini *domu vai prāta kartes*. Mentālās kartogrāfijas jēdzienu bieži aktualizē savos rakstos latviešu literatūrzinātniece Maija Burima, pievēršoties mentālo robežu rekonstrukcijai 20.-21. gs. mijas latviešu ceļojumu tekstos (*Travelogues in Latvian Literature (late 20th – early 21st century): Deconstruction and Reconstruction of Mental Borders*. In: The Proceedings of the 1st SWS International Multidisciplinary Scientific

tā tad asociāciju veidošanas līdzekļiem. Tā ir katra atsevišķa indivīda vai grupas subjektīvā ideja par kādu teritoriju tās ģeogrāfiskajā nozīmē, kas nereti nosacīta ar vēsturiskajiem notikumiem vai politiska režīma izpausmēm. Kaut gan mentālās kartēšanas jēdziens ir psiholoģijas jēdziens, tas plaši izmantots kulturoloģijā un literatūrzinātnē. Mentālās kartes reflektē par stereotipiem un fiksē priekšstatus, kas vairāku vēsturiski politisko procesu vai ideoloģisko viedokļu ietekmē ir iezīmogojušies sabiedrības apziņā. Tās var atšķirties atkarībā no ceļotāja individualitātes, personīgajiem uzskatiem un sabiedrības kolektīvās ideoloģijas, kas laika gaitā var mainīties⁴¹⁵.

Teorētiski un praktizējoši kartogrāfi atšķirīgi interpretē mentālā kartējumu principus. Kaut arī karšu izveide ir analītiska procedūra, tā nereti var ietvert arī kartogrāfa subjektīvo pieredzi – balstīties ne tikai ģeogrāfijas zināšanās, bet arī kultūras vērtībās vai pat subjektīvos ideoloģiskos uzskatos. Turklāt pastāv dažādi telpiskās informācijas reprezentācijas stili kartogrāfijā. Katrs kartogrāfs var izvēlēties projekciju, krāsojuma veidu vai noteikta mēroga izmantošanu. Līdzīgi arī ceļotājs vai ceļojuma apraksta autors kādas vietas aprakstā var atspoguļot savu personīgo pieredzi, zināšanas vai ceļojuma gaitā iegūtos iespaidus. Abos gadījumos pats autors lemj, kuras iezīmes, tēlus vai aprakstus iekļaut savā darbā vai pat akcentēt, bet kuras ignorēt un izlaist. Ceļojuma apraksta žanra pētnieks un vairāku ar ceļojumu literatūru saistīto rakstu kritiķis Jevgēņijs Ponomarjovs (*Evgeny Ponomarev*), analizējot ceļojumu literatūras izpētes vēsturi, uzsver mūsdienu ceļojumu aprakstos novēroto atvērtību, ko viņš nosauc par “noliegumu sistēmu”, ar to apzīmējot “[..]: bēgšanu no pasaules, gala mērķa vai robežu noliegšanu”⁴¹⁶. Ponomarjovs pauž domu, ka tādējādi “trevelogs kļūst par ideoloģijas veidošanās instrumentu”⁴¹⁷, un tieši ideoloģiskais vektors, pēc Ponomarjova ieskata, ir tas, kas tradicionālu ceļojuma aprakstu modificē par mūsdienu trevelogu. Balstoties uz šāda veida subjektīvajām recepcijām, kognitīvajā psiholoģijā aktualizēts mentālās kartes jēdziens kā indivīda apkārtējās pasaules modelēšanas veids, kas lielā mērā veidojas, balstoties uz subjektīvajiem priekšstatiem un nereti ideoloģisko procesu

Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2014, Book 3, Volume 1, Section Anthropology, p. 283-289), kā arī analizējot Latgales mentālo topohronu 21. gadsimta latviešu autoru darbos (Burima, M. 2008. *Latgales mentālais topohrons jaunākajā latviešu literatūrā* // *Latgale kā kultūras pierobeža*, 246.-253. lpp.)

⁴¹⁵ Piemēram, ideoloģiskais konteksts latviešu kultūrtelpā pakāpeniski izgaist pēc Latvijas valsts neatkarības atjaunošanās (1990). Sākumā, padomju laika ideoloģijas iezīmes tika aktualizētas paralēli kultūras aspektam, kamēr jaunākajos ceļojumu tekstos ir jau vērojams akcents uz psiholoģiskās pieredzes attēlojumu.

⁴¹⁶ Пономарев Е. *Тревелог vs. путевой очерк: постколониализм российского извода*. No. 166 НЛЮ (6/2020). Pieejams: https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/166_nlo_6_2020/article/22969/ [Skatīts: 13.12.2021]

⁴¹⁷ Turpat.

ietekmē. Tātad, mūsdienu treveloga, kā arī paša ceļojuma specifika, izpaužas tajos literārajos darbos, kuru kodols ir teksta ideoloģiskā dekonstrukcija.

Daži ceļojumu tekstu autori aktualizē nevis ceļojumu piedzīvojumus dažādos laika posmos, vietu izpēti vai ceļošanu kā sevis izzināšanas veidu, bet norāda uz “ceļojumu tumšo pusi, tādos braucienos, kuri ir iebrukumu, konfliktu un piespiedu pārvešanas sastāvdaļa”⁴¹⁸. Ir virkne vardarbīgu iemeslu, kādēļ cilvēks dodas uz svešu zemi: tā var būt bēgšana no dabas katastrofu sekām, no vajāšanas, terora vai genocīda; cilvēks var “ceļot” uz sava ieslodzījuma vai trimdas vietu; “ceļošana var būt arī lidojums realitātē un bēgšana no realitātes”⁴¹⁹. Politiskajā diskursā ceļojuma apraksts kā žanrs apvieno divus domāšanas veidus – koloniālo un postkoloniālo, jo dažas naratīvos aprakstītās teritorijas tiek uzskatītas par potenciālo kolonizācijas objektu.

21. gadsimtā pasaules valstu robežas kļūst dinamiskas un multidimensionālas. Vietas un to recepcija mainās ne tikai vispārējo globalizācijas procesu dēļ. Tās var arī transformēties cilvēku apziņā gan vēsturisko pārmaiņu, gan arī sociālo un politisko procesu ietekmē. Šādi ceļojumu literatūrā parādās teksti, kuros var tikt atkārtoti aktualizēta noteikta ģeogrāfiska vieta – valsts, reģions vai pilsēta, kas gadsimtu gaitā izraisa literāro darbu autoru, ceļotāju un lasītāju interesi. Noteiktas ģeogrāfiskās vietas recepcija dažādos laika posmos zināmi atšķiras no iepriekšējās pieredzes, jo vispārpieņemtie stereotipi sabrūk subjektīvās mūsdienu pasaules modelēšanās ietekmē. Šādi teksti ar kopīgu tēmu vai motīvu bieži kļūst par sastatāmās analīzes objektu. Taču pēc ungāru literatūrzinātnieka A. Dimā (1969) uzskata, “šādas tēmas pētīšanas procesā ir noteikti jāidentificē tradīcijas, kā arī jāseko tēmas nepārtrauktībai, vairākām atsaucēm uz to gadsimtu gaitā, interpretāciju oriģinalitātei, dažu darbu ietekmei uz citiem darbiem u.t.t.”⁴²⁰. Par vienu no šādiem bieži sastopamajiem objektiem gan latviešu, gan amerikāņu ceļojumu aprakstos kļūst Sibīrijas topohrons, kas ienes ceļojumu literatūrā emigrācijas un deportācijas motīvu, kā arī deportēto tautu asimilācijas un identitātes saglabāšanas tēmu.

5.3. Sibīrijas telplaika ģeopolitiskā aktualitāte ceļojumu literatūrā

Sibīrijas tēls ar savu neviendabīgumu, politiski iezīmēto vēsturi, nereti vēstītāja uztverei eksotisko ainavu ir vienmēr valdzinājis gan pasaules ceļotājus, gan arī rakstniekus. Sākot ar 17.

⁴¹⁸ Hart, J. L. 2021. *Violence and Movement: Conflict, Genocide and the Darker Side of 'Travel'*. In: INTERLITTERARIA 2021, 26/2: p. 431.

⁴¹⁹ Turpat, p. 446.

⁴²⁰ Дима, А. *Принципы сравнительного литературоведения*. Москва: «Прогресс», 1977, с. 102.

gadsimtu, Sibīrijas hronotops iegūst vairākas interpretācijas, dažas no kurām laika gaitā kļūst par klišeiskām. 18. gadsimtā Sibīrijas reģionam veidojas tālumnieciskuma, nošķirtības un skarbuma konotācija, kuru dēļ ceļotāji dažkārt Sibīriju visai nosacīti vai pastarpināti asociē ar Krieviju. Sibīrija reprezentējas kā aukstuma (ziema, sniegs, sals) vai nakts (tumsa) reģions. Savukārt, krievu odiskā dzeja akcentēja šīs zemes skaistumu un bagātību⁴²¹, un vienlaikus izplatīts ir Sibīrijas teritoriālā plašuma un dabas resursu bagātības tēls⁴²². Šādā izpratnē tas iegūst īpašu recepciju 19. gadsimta literatūrā (galvenokārt krievu rakstnieku daiļdarbos un populārzinātniskajā literatūrā), kad romantiskās telpas lokuss pārcēlās no Kaukāza uz Sibīriju. Pateicoties Kaukāza tā sauktajai deromantizācijai reālisma laikmetā un “brīvības cīņu” romantizēšanai visās kultūras un dzīves jomās, tiek akcentēta arī Sibīrijas kultūrtelpas unikalitāte. Tādējādi izolētais Sibīrijas reģions pakāpeniski kļūst atpazīstams ārpus Krievijas teritorijas. Tam tiek pievērsta uzmanība arī ceļojuma aprakstu topogrāfijā, arvien biežāk aktualizējot Sibīrijas ģeogrāfisko un etnisko identitāti. Sibīrija tajos galvenokārt parādās kā ideāla ainava ar neskartas primitivitātes iezīmēm un bagātināšanas avots ar dabas resursu ieguves starpniecību.

Mūsdienu ceļojumu literatūrā Sibīrijas kultūrtelpas recepcija, kā arī šīs vietas kritiskā interpretācija, ir daudzslāņainas. Britu ceļojuma apraksta žanra pētnieki T. Jangs un P. Hjūms ievieš tādu jēdzienu, kā “ekstrēmie ceļojumi” (*extreme travel*⁴²³), kas, pēc viņu domām, var kļūt par jauna ceļojuma apraksta apakšžanra pieteikumu. Ekstrēmie ceļojumi saistāmi ar modernitātes izpratnē perifērām vietām, piemēram, ar ziemeļu Sibīriju, Aļasku, Patagonijas dienvidiem vai Nepālas kalniem. Ekstrēmo ceļojumu aprakstos prioritārs ir tieši pats ceļojums, nevis rakstīšana par to. Aplūkotajos amerikāņu ceļotāju darbos Sibīrija tiek bieži attēlota kā savdabīga un ne vienmēr katram saprotama teritorija. Sibīrija šo autoru uztverē ir absolūta perifērija, kaut kas tāls no civilizācijas, kas nes apmulsumu vai pat bailes, salīdzinājumā ar Rietumu valstīm. Daudziem mūsdienu Sibīrija ir pavisam sveša, bet cilvēku dzīvesveids nereti ir aprakstīts kā primitīvs mūsdienu pasaules attīstības mērogā.

⁴²¹ Гудкова Е. *Хронотоп Сибири в русской классической литературе XVII-XIX вв.* [Электронный ресурс] <http://guuu7.narod.ru/HS.htm> [skatīts: 03.12.2021].

⁴²² Piemēram, 18. gadsimta slavena zinātnieka, vēsturnieka un dzejnieka Mihaila Lomonosova odās Sibīrijas ģeogrāfiskais hronotops ir papildīts ar hiperboliskām telpiskajām metaforām, kas attēlo milzīgu, bagātu reģionu.

⁴²³ Hulme, P., Youngs, T. *Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2002, p. 96.

Postkoloniālā ģeopolitiskā valstu atdalīšanās ir nostiprinājusi ideju par “civilizētiem” Rietumiem un “pārējām necivilizētajām” pasaules valstīm⁴²⁴. Šī tendence spilgti iezīmējas amerikāņu trevelogu autoru darbos. Līdzīga ideja parādās arī D. Lailei. Viņas grāmatā, kas ir veltīta ceļojuma apraksta žanram globalitātes politikas kontekstā, tiek akcentēts pieņēmums, ka “ceļojumu apraksta ģeogrāfiskā atšķirība starp dzimteni un kādu citu vietu balstās uz pamatā esošajiem pieņēmumiem par civilizāciju un drošību: pasaulē ir civilizētas vietas, kas ir drošas, un ir necivilizētas vietas, kas ir bīstamas”⁴²⁵.

Analizējot Sibīrijas telpu, tā drīzāk jāsauc par izvietojumu (*location*), nevis par vietu (*a place*). Galvenā atšķirība būtu tāda, ka vietas parasti tiek uzskatītas par “cilvēku ikdienas dzīves apkārtējo vidi”, savukārt izvietojums šajā kontekstā ir drīzāk šīs “vietas loma pasaulē”⁴²⁶. Šajā sakarā izvietojuma jēdziens var tikt attiecināms uz kūrortu, militāro zonu vai trimdas vietu, kādu arī reprezentē Sibīrijas reģions.

5.4. Sibīrijas telplaika konstelācijas Latvijas un ASV mūsdienu rakstnieku tekstos

Sibīrijas telplaika konstelācijām latviešu un amerikāņu ceļojumu aprakstos ir plaša reprezentāciju amplitūda. Fokusējoties uz ģeopolitisko diskursu, Sibīrijas tēls vairāku latviešu un amerikāņu rakstnieku ceļojumu aprakstos parasti tiek attēlots kā trimdas un Staļina gulaga vieta. Lai gan tas ir stereotips, nevis tendence, abu valstu pārstāvji mēdz atklāt politiski orientētas diskriminācijas pēdas pat mūsdienās, pēc daudziem Staļina totalitārā režīma gadiem.

Balstoties uz laika gaitā izveidotajām klišejām, amerikāņu apziņā Sibīrija drīzāk asociējas ar savas teritorijas bezgalīgiem, parasti baltiem un pat neapdzīvotiem plašumiem, bargo ziemeļu aukstumu un īso dienu tumsu. Jau vairākkārt minētais šajā pētījumā amerikānis P. Terū, kas, sākot ar 20. gadsimta 70. gadiem, iezīmēja jaunas ceļojuma apraksta žanra tendences amerikāņu ceļojumu literatūrā, devies četru mēnešu ceļojumā pa Eiropu, Āziju un Vidējiem Austrumiem, noslēdzot to Sibīrijā. Ceļojuma apraksta “Lielais dzelzceļa bazārs: ar vilcienu caur Āziju” pēdējā nodaļa “Transsibīrijas ekspresis” (*The Trans-Siberian Express*) ir ceļotāja refleksija par Sibīrijas telpas neviendabību, kurai Terū piešķir aukstuma, sniega un klusuma mentālo tēlu, tostarp

⁴²⁴ Jēdzienu “*the West and the rest*” ievadīja un aktualizēja savā pētījumā amerikāņu rakstnieks Roberts Kaplans (Robert Kaplan, dz. 1952). Viņa grāmata reproducē problemātisku ģeogrāfisku percepciju, kas piešķir Rietumiem drošu un civilizētu valsts funkciju, savukārt uzskatot pārējo pasauli par bīstamu un necivilizētu. Kaplan, R. *The Ends of the Earth: A Journey at the Dawn of the Twenty-First Century*. London: Macmillan Papermac, 1997.

⁴²⁵ Lisle, D. *The Global Politics of Contemporary Travel Writing*. Cambridge University Press, 2006, p. 24.

⁴²⁶ Flint, C. *Introduction to Geopolitics*. Routledge, 2022, pp. 24-25.

aktualizējot arī ģeopolitisko aspektu. Sibīrijas dzīves ritms ir monotons, bet apkārtēja atmosfēra ir drūma. Jau ceļojuma sākumā, pārbraucot Japāņu jūru ceļā uz Nahodku, viņš izdzird kāda austrālieša komentāru attiecībā uz Sibīrijas aukstumu, kas ātri izraisa viņa apziņā šādu secinājumu: “[...] kad viņš teica: ‘Hei, es dzirdēju, ka Sibīrijā ir auksti’, es jau zināju, ka tas būs smags ceļš”⁴²⁷. Tuvojoties Krievijas krastam, Terū redz visu tumšās un drūmās krāsās: “Pārsteidzoši, sniega nebija. Viss bija brūns, plakans un bez kokiem, visdrūmākā ainava, kuru es jebkad esmu redzējis, milzīga sasaldētu dubļu pilna pludmale, kuru apskalo eļļaini melna jūra”⁴²⁸. Galvenais Terū intereses un tēlojuma objekts ir ainava, kuru viņš novēro caur Transsibīrijas ekspresa logiem, ceļojot no Japānas uz Maskavu, kā arī cilvēki, viņu izskats, runa, uzvedība, intereses un attieksme pret citiem cilvēkiem, vēsturiskajiem notikumiem vai politiskajām situācijām. Amerikāņu ceļotājam Sibīrija nav īpašas intereses vieta, kur viņš būtu nolēmis doties mērķtiecīgi. Sava ceļojuma gaitā Terū nemēģina iedziļināties vēsturiskajos, sociālajos vai kultūras procesos; viņš ir gandarīts aprakstīt pašu vilcienu, pievienojot saviem aprakstiem dažus anekdotiskus stāstus par cilvēkiem, kurus viņš sastop katrā sava ceļojuma posmā. Turklāt, dažas ģeopolitiskās iezīmes ir minimāli aktualizētas viņa trevelogā.

Savukārt vēl viens amerikāņu ceļotājs un rakstnieks I. Freizers piedāvā savu Sibīrijas receptiju, kas būtiski atšķiras no Terū reprezentētajiem iespaidiem. Grāmatā “Ceļojumi Sibīrijā”⁴²⁹ viņš dalās ar sava ceļojuma pieredzi, norādot, ka šis reģions, tā ģeogrāfija un vēsture viņam jau bija iepriekš pazīstami. Savā naratīvā autors akcentē ne tikai šīs vietas ģeogrāfiskos stereotipus, tādus kā teritorijas plašumu⁴³⁰, dabas zonu (taiga, tundra, stepe) specifiku vai taigas aukstumu⁴³¹, bet arī vēsturiski politiskās asociācijas ar Sibīriju⁴³². Uz šādu zināšanu pamata veidojas Freizera subjektīvais šī reģiona priekšrocību un trūkumu saraksts. Trimdas tēma pastāvīgi caurvij Freizera ceļojumu aprakstu: viņš asociē Sibīriju ar Ļeņina trimdu – 1891. un 1941. gados, piemin 1709. gadā uz Sibīriju nosūtītos zviedru ieslodzītos, kā arī Staļinu, kurš vairākkārt ticis izsūtīts uz Sibīriju. “Lielākajai daļai cilvēku Sibīrija nav pati vieta, bet gan runas figūra”⁴³³, sava

⁴²⁷ Theroux, P. *The Great Railway Bazaar*. First Mariner Books edition, 2006, p. 169.

⁴²⁸ Turpat, p. 172.

⁴²⁹ Frazier, I. *Travels in Siberia*. Picador. 2011.

⁴³⁰ Turpat, p. 4.

⁴³¹ Turpat, p. 8.

⁴³² Ceļotājs aktualizē viņaprāt būtiskākos un plaši atpazīstamus vēstures notikumus, kas ir saistīti ar Sibīriju, proti: “Gandrīz visi raķešu loki gāja pāri Sibīrijai. Aukstā kara laikā Sibīrija nodrošināja “aukstumu”; Sibīrija bija tukšums starp telpu, caur kuru lidoja apokalipse”. Frazier, I. *Travels in Siberia*. Picador. 2011, p. 6.

⁴³³ Frazier, I. *Travels in Siberia*. Picador. 2011, p. 3

ceļojuma apraksta sākumā atzīmē autors, kas piešķir Sibīrijas telpai aukstuma, attāluma un trimdas metaforisko tēlu. Viņš apraksta savu vizīti Barguzinā, “klasiskajā kopš cara laikiem Sibīrijas trimdas ciematā”⁴³⁴, kurp, sākot ar 19. gadsimta 30. gadiem tika izsūtīti vairāku Krievijas impērijas tautu pārstāvji.

Mūsdienu latviešu ceļojumu literatūrā parādās “Sibīrijas topohrona daudzveidīgi atveidojumi”⁴³⁵, kas ir saistīti ar Latvijas tautas vēsturisko atmiņu. Ģeopolitiskie motīvi Sibīrijas tēla recepcijā ir maģistrālā līnija mūsdienu latviešu autoru ceļojumu aprakstos. Tajos aktualizēts politiskais vektors, jo latviešu tautas apziņā laika gaitā latviešu tautai Sibīrija asociējās ar cietumu un trimdas vietu. Ieva Melgalve atzīmē, ka “Latvijas literatūrā šodienā lielu iespaidu vēl joprojām atstāj atmiņas par PSRS laiku”, kad literatūra bija pakļauta noteiktai centralizētajai struktūrai, kas padara to par vienu no “ideoloģijas veidotājām un formulētājām”⁴³⁶.

Ceļojuma dienasgrāmatā “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes” ceļotāja un rakstniece I. Ābele atklāj 21. gadsimta lasītājam Sibīrijas telpu, balstoties uz trīs nedēļu ceļojumu Augšbebru ciematā Omskas apgabalā. Ābele apraksta Latvijas apmetni, mazu apdzīvotu vietu Krievijas perifērijā, kas neatrodas tūristu tiešajā redzeslokā, bet kur līdz šodienai dzīvo ap 150 Latvijas imigrantu. Ceļotāja mēģina atspoguļot totalitārās impērijas mūsdienu perifēriju “ar lielo padomju režīma no Latvijas deportēto cilvēku pēcteču kopieni”⁴³⁷. 2003. gada 10. jūnijā rakstniece kopā ar teātra zinātnieci Ievu Zoli nolēma pievienoties latviešu amatnieku un folkloristu ekspedīcijai uz Augšbebrēm. Ekspedīcijas laikā tika ieplānotas divu nedēļu amatniecības un folkloras nodarbības bērnu un pieaugušo grupās, ko vada latviešu audēji, kokgriezēji, podnieki, folkgrupas dalībnieki. Ābelei tas bija viņas rūpīgi saplānots ceļojums, lai apmeklētu Latvijas apmetni Sibīrijā, satiktu tās iedzīvotājus, kā arī iepazītos ar viņu tradīcijām un dzīvesveidu. Varētu arī pieņemt, ka žanriski Ābeles dienasgrāmatas pārklājas ar eseju, kurā pats ceļojums kļūst par iespēju paplašinātiem tautas un cilvēku novērojumiem. Viņa attēlo vietējo latviešu izcelsmes iedzīvotāju dzīvesveidu, apraksta viņu visraksturīgākās tradīcijas (gan saglabātās, gan no jauna

⁴³⁴ Frazier, I. *Travels in Siberia*. Picador. 2011, p. 37.

⁴³⁵ Burima, M. 2008. *Latgales mentālais topohrons jaunākajā latviešu literatūrā*// Latgale kā kultūras pierobeža = Latgale as a culture borderzone / Daugavpils Universitāte. Humanitārā fakultāte. Komparatīvistikas institūts. = University of Daugavpils. Faculty of Humanities. Institute of Comparative Studies. - Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akad. apgāds "Saule", 247. lpp.

⁴³⁶ Melgalve, I. 2015. *Rakstnieks un doma decentralizētā literatūrā*. Pieejams: <https://www.punctummagazine.lv/2015/03/19/rakstnieks-un-doma-decentralizeta-literatura/> [Skatīts: 22.12.2021]

⁴³⁷ Burima, M. *Travelogues in Latvian Literature (late 20th – early 21st century): Deconstruction and Reconstruction of Mental Borders*. In: The Proceedings of the 1st SWS International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2014, Book 3, Volume 1, Section Anthropology, p. 286.

izveidotās), interesējas par cilvēku nodarbošanos. Viņa pamana un akcentē asimilācijas procesus tajā sabiedrības daļā, kuru iepazīna savā ceļojumā: latvieši aizgūst un realizē vairākas krievu tautas tradīcijas, savukārt krievi ar lielu prieku iemācās un dzied latviešu dziesmas. Būdama precīza ar sava ceļojuma notikumu un darbību izklāstu, Ābele īpaši akcentē Sibīrijas reģiona vēsturisko un kultūras mantojumu. Autore ir ļoti pozitīvi noskaņota pret pašu vietu un tās iedzīvotājiem; turklāt viņas attieksme pret pagātni ir drīzāk neitrāla nekā politizēta. Savos aprakstos I. Ābele gandrīz nekad neizmanto klišejas, tāpēc Sibīriju tēlo kā vietu, kas vēsturiski attīstījusies dažādu likumu un starpgadījumu ietekmē. Kaut gan rakstniece neignorē vēsturisko atmiņu un norāda savā dienasgrāmatā uz Sibīriju gan kā uz migrācijas vietu 1895. gadā, kad Krievijas cars apsolīja zemi, gan arī kā uz izsūtīšanas vietu, kad “1937. gadā Staļins ar varu sadzinis viņus sādžā”⁴³⁸, viņa “neuztiepj lasītājam pagātnes ēnas iezīmētu tagadnes Sibīrijas ainu”⁴³⁹. Kā uzskata literatūrzinātniece M. Burima, I. Ābeles galvenā stratēģija ir nevis akcentēt “pagātnes vektora dominantu”⁴⁴⁰, bet “mūsdienu Sibīrijas latviešu dzīves telpas un dzīves ritma raksturojumu”⁴⁴¹.

Līdzīga doma attiecībā uz politisko procesu ietekmi uz apceļoto vietu recepciju parādās arī ģeopolitikas pētnieces D. Lailei, kura savā grāmatā norāda, ka rietumu trevelogs “izvirza nenoteiktus apgalvojumus par savu literāro mantojumu, mūsdienu subjektivitātes pamatiem, divpusēju globālo kartogrāfiju [...]”⁴⁴². Autore pauž domu, ka “mūsdienu ceļojumu apraksti galu galā depolizē: tie aptver impērijas mantotās varas attiecības, piedāvājot lasītājam neitrālus un objektīvus stāstus par sastapšanos ar svešo”⁴⁴³.

Kā piemēru var minēt kanādiešu ceļotāju Fārliju Movatu, kurš idealizē Sibīrijas reģionu un piedāvā lasītājam īpatnējo, pat hiperbolizēto, šīs vietas recepciju. Savā trevelogā “Sibīrieši” (*The Siberians*) viņš nosauc Sibīriju par “guļošo zemi” (*sleeping land*). Movata ceļojuma mērķis bija salīdzināt Sibīrijas reģionu ar Ziemeļamerikas Arktiku, tāpēc savā ceļojuma gaitā viņš galvenokārt fokusējās uz vietējām etniskajām grupām, “mazajām tautām”, kā tās sauc Movats, tādām, kā jakuti vai čukči, kas ir Kanādas eskimosu tuvi radnieki. Būdams iespaidots ar Sibīrijas dabas krāšņumiem un cilvēku viesmīlību, Movats savos aprakstos neatklāj nedz negatīvas, nedz

⁴³⁸ Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Dienasgrāmatas un ceļojumu apraksti. Rīga: Atēna, 2005, 41. lpp.

⁴³⁹ Burima, M. *Versija par versiju*. 2008. pieejams: <https://www.satori.lv/article/versija-par-versiju> [skatīts: 18.07.2018].

⁴⁴⁰ Turpat.

⁴⁴¹ Turpat.

⁴⁴² Lisle, D. *The Global Politics of Contemporary Travel Writing*. Cambridge University Press, 2011, p. 265.

⁴⁴³ Turpat.

kritiskas izteiksmes attiecībā uz šo vietu; viņš arī ignorē to politiski iezīmēto faktu, ka Sibīrija kādreiz ir bijusi trimdas vieta. Ceļotāja skatījumā Sibīrijas telpa līdzinās paradīzei pretstatā Kanādai, kur, pēc viņa domām, slikti izturas pret vietējiem iedzīvotājiem.

Šarona Hadžinsa (*Sharon Hudgins*), viena no amerikāņu sievietēm, kas ir dzīvojusi un strādājusi šajā tālajā pasaules reģionā, paplašina lasītāja Sibīrijas vīziju. Savā 2003. gadā izdotajā ceļojuma aprakstā “Cita Krievijas puse: dzīves šķēle Sibīrijā un Krievijas Tālajos Austrumos”⁴⁴⁴, autore atklāj lasītājam citu Sibīriju. Grāmatā tiek aktualizēta ne tikai pēcpadomju Sibīrijas dzīve, bet arī attēlota tā Krievijas Āzijas puse, kura bija slēgta lielākajai daļai rietumnieku līdz 1990. gadam. Daloties sava piedzīvojuma pieredzē un iespaidos, Hadžinsa lauž daudzus stereotipus un atspēko daudzus mītus un maldīgus priekšstatus attiecībā uz šo “Krievijas otru pusi”. Viņa mākslinieciski attēlo Sibīrijas un Krievijas Tālo Austrumu sadzīves īpatnības, kas tiek iekonturētas tautas kultūrvēsturiskajā kontekstā, – sabiedrības vietējās paražas un tradīcijas, ēdienus un festivālus, kā arī pilsētas dzīvi, izglītības sistēmu un strauji attīstījušos ekonomiku.

Pēcpadomju Latvijas ceļojumu aprakstos ir arī aktualizēta uz ģeogrāfiskās vietas balstītā piederības un nepiederības identitātes⁴⁴⁵ politika, kas arī tiek bieži saistīta ar Sibīrijas kultūrtelpu. Sniedzot cilvēku identitātes raksturojumu, K. Flint identificē šo jēdzienu ar vairākām kolektīvām identitātēm, tādām kā dzimums, rase, tautība, profesija utt., pievienojot šim sarakstam arī vietu. “Vietas izjūta ir kolektīva identitāte, kas ir saistīta ar konkrētu vietu, ko, iespējams, vislabāk var uzskatīt par unikālu vietas “tēlu”. Cilvēkus savā darbībā virza noteiktas identitātes, kuras nosaka, kas tie cilvēki ir un ko viņi drīkst un ko nedrīkst darīt, un ko viņiem vajadzētu un nevajadzētu darīt.”⁴⁴⁶. I. Leiša un U. Brieža 2016. gadā izdotajā ceļojumu dienasgrāmata “Latviešus Sibīrijā meklējot” atspoguļo ne tikai divu jauniešu piedzīvojumus 1975. gada ceļojuma gaitā, bet arī fokusējas uz latviešu tautas tēlu un tās dzīvesveida raksturojumu vairākos Sibīrijas ciematos. Grāmata palīdz noteikt latviešu imigrantu daudzu gadu gaitā saglabātās identitātes pazīmes,

⁴⁴⁴ Hudgins, S. 2003. *The Other Side of Russia: A Slice of Life in Siberia and the Russian Far East*. Texas A&M University Press.

⁴⁴⁵ *Identitātes* koncepts jau parādījās šī pētījuma ietvaros, un tā definīcija tika sniegta promocijas darba ievadā. Koncepta izvērsumam tiek piedāvāts papildu skaidrojums. Tiesību zinātnieka Ērika Treļa izstrādātajā vārdnīcā tiek akcentēts koncepts *nacionālā identitāte*, kas ir “personas identitātes daļa, kas vieno to ar citām personām, kurām ir līdzīgas nacionāli kulturālās pazīmes. Valoda, vērtību, uzvedības modeļu, kultūras simbolu kopums, sociālā atmiņa ir pamats, uz kura tiek veidota un uzturēta cilvēka piederība nācijai, nācijai piederīgo savstarpējā vienotība. Nacionālā identitāte ietver ideju par ikvienas nācijas unikalitāti, bet ne pārākumu, atšķirību no citām nācijām, ideju par nācijai piederīgo cilvēku savstarpējo kopību un ideju par nācijas nepārtrauktību”. <http://www.trels.lv/vardnica.html> [skatīts: 28.08.2021].

⁴⁴⁶ Flint, C. *Introduction to Geopolitics*. Routledge, 2022, p. 25.

aktualizēt tautas asimilācijas iezīmes; kā arī izanalizēt padomju režīma ietekmi uz Latvijas nācijas likteni. Nereti ceļojuma apraksta žanra pētnieki izsaka domu, ka piespiedu pārvietošanu un piespiedu uzturēšanos svešā zemē var arī traktēt kā mūža ceļojumu. Ir zīmīgi, ka dienasgrāmata ir rakstīta mūsdienās – citā laikmetā un citos ideoloģiskajos apstākļos. Uz jautājumu, kāpēc tā tik ilgi nāca pasaulē, ir grūti dot viennozīmīgu atbildi. Analizējot tā laika vēsturiski politisko situāciju, varētu pieņemt, ka 1970. gadu cenzūra nemūžam neļautu publicēt šāda veida aprakstu, jo “katrai grāmatai bija jāsaņem publikācijas atļauja, un arī pēc publicēšanas darbs tika pakļauts rūpīgai caurskatei atbilstoši jaunākajām cenzūras prasībām”⁴⁴⁷. Burima izsaka domu, ka “bijušās Padomju Savienības vektors ir aktualizēts to autoru darbos, kuri ceļoja Padomju Savienības laikos. Viņi dalās ar saviem tajā laikā npublicētajiem tekstiem, jo tad viņi nebija pārliecināti, ka cenzūra ļautu tos publicēt aizliegto tēmu dēļ.”⁴⁴⁸ Tātad Sibīrijas tēls Leiša un Brieža darbā ir atspoguļots ar Padomju Savienības režīmu mūsdienu reprezentācijā. Šī ceļojumu dienasgrāmata ir vēl viens skatiens uz latviešu diasporas likteni tālajos austrumos, kurā ar vēstures notikumiem un likteņu stāstiem tika apvienotas tautas kultūra, valoda, tradīcijas un sadzīve. Šis skatījums ir drūms un pesimisma pilns, taču tā ir neatņemama Latvijas vēstures daļa.

Ģeopolitikas jēdziens var tikt attiecināts ne tikai uz citu kultūru izpausmēm ceļotāja mentālajā recepcijā; tas arī skar dzimto valsti. Tā ģeokritiskās analīzes procesā iegūst jaunu *savējā* uztveres vektoru. Mainīgās autoritātes šķir tagadni no pagātnes; lokālais, kas agrāk, iespējams, ir bijis “apklusināts” un marginalizēts politisko ierobežojumu un ideoloģisku ietekmju dēļ, atdzīvojas un ceļotāju interpretācijā iegūst nozīmīgumu jaunās dimensijas.

Secinājumā ir jāatzīmē, ka pēdējās desmitgadēs ceļojumu horizonti strauji paplašinās, ceļojumu veidi kļūst arvien dažādāki, ceļojumu aprakstos attēloto topogrāfisko objektu klāsts izplešas, bet mobilitātes iemesli pārsteidz ar savu neviennozīmīgumu un bieži pretrunīgumu. Vienlaikus ģeopolitikas koncepts tiek integrēts mūsdienu ceļojumu literatūrā, tā rezultātā gan latviešu, gan amerikāņu ceļojumu apraksti demonstrē neviendabīgu ģeopolitisko objektu reprezentāciju. Sibīrijas diskurss atklāj pretrunīgus kultūras stereotipus, ko izraisa dažādas vēsturiskas paradigmas un ideoloģiskie procesi. Turklāt ceļotāju subjektīvās recepcijas un

⁴⁴⁷ Melgalve, I. 2015. *Rakstnieks un doma decentralizētā literatūrā*. Pieejams:

<https://www.punctummagazine.lv/2015/03/19/rakstnieks-un-doma-decentralizeta-literatura/> [Skatīts: 22.12.2021]

⁴⁴⁸ Burima, M. *Travelogues in Latvian Literature (late 20th – early 21st century): Deconstruction and Reconstruction of Mental Borders*. In: The Proceedings of the 1st SWS International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2014, Book 3, Volume 1, Section Anthropology, 2011, p. 285.

pasauls, tostarp Sibīrijas reģiona, individuālā modelēšana ir mentālās kartogrāfijas un tās mehānismu rezultāts.

Ieskats ceļojumu tekstu ģeopolitiskajā diskursā atklāja, ka lai arī Sibīrijas reģiona reprezentācijā amerikāņu un latviešu ceļojumu literatūrā ir vērojamas zināmas paralēles (aukstā un nomaļā zeme ar plašu teritoriju un eksotisku ainavu), Sibīrijas telpas recepcija katrā konkrētajā gadījumā ir ļoti specifiska. Latviešu autoru ceļojumu naratīvi ne tikai akcentē ar šo reģionu saistītos stereotipus, kā tas parasti notiek rietumu autoru ceļojumu tekstos, bet bieži arī satur meklēšanas motīvu, kad ceļotāji mēdz atrast piespiedu mobilitātes seku pēdas, proti latviešu diasporu attālajos Sibīrijas reģionos. Tādējādi, latviešu Sibīrijas apraksti attēlo padomju totalitārās impērijas upurus un norāda uz pakāpenisku šīs nācijas izsūtīto pārstāvju asimilāciju Sibīrijas telpā.

6. CEĻJUMU APRAKSTU MĀKSLINIECISKĀ FORMA UN PARATEKSTA PRAGMATIKA MŪSDIENU LATVIEŠU UN AMERIKĀŅU AUTORU CEĻJUMU APRAKSTOS

Mūsdienų ceļojumu aprakstos noteicošā loma ir ne tikai pašam naratīvam un tā strukturālajai formai, kuru nosaka literārā darba sižets, mākslinieciskais telpaiks, varoņu tēlu daudzveidība, paša ceļojuma specifika u.c. elementi, bet arī teksta mākslinieciskajai formai, kas iekļauj virsrakstu un tā vizuālo formu, žanra apzīmējumu veidus, epigrāfus, veltījumus, piezīmes, priekšvārdus un pēcvārdus, kā arī vizuālo noformējumu – fotogrāfijas, attēlus, ģeogrāfisko karšu fragmentus u.tml. Mākslinieciskā forma un teksta noformēšanas specifika ir tas, kas veido autora darba un grāmatizdošanas konvenciju starpsavienojumu, un tas padara katru tekstu pieejamu lasītājam grāmatas veidā. Ceļojuma literatūras specifikās iezīmes, kas bieži vien palīdz diferencēt šī žanra tekstus no citu žanru daiļdarbiem un publicistiskajiem tekstiem, iekļauj arī papildus tekstu elementus, kuriem ir gan informatīvās, gan arī performatīvās funkcijas. Verbālais un ilustratīvais materiāls, kas paplašina un, tādējādi, bagātina ceļojuma naratīvu, kā arī konstruē tā modalitāti, ir vairāku ceļojumu tekstu neatņemama daļa. Mūsdienų literatūrzinātnē šādus tekstu papildinošos un tekstu ilustrējošos elementus sauc par paratekstu.

Paratekstualitātes jēdzienu 20 gadsimta otrajā pusē ieviesa franču literatūras teorētiķis, naratologs Žerārs Ženets (*Gérard Genette*). Savā grāmatā “Palimpsesti. Literatūra otrajā pakāpē”⁴⁴⁹, kurā Ž. Ženets aktualizē literāro darbu attiecībās ar citiem tekstiem, autors izceļ piecus transtekstuālo attiecību tipus, viens no kuriem ir *paratekstualitāte*. Pētnieks pauž domu, ka *paratekstualitāte* piešķir autora tekstam, “verbālu izteikumu virknei, kas ir apveltīta ar nozīmi”⁴⁵⁰, literārā darba veselumu, jo tajā ietilpst dažādu elementu kopums, kuri veic vairākas informatīvās funkcijas, veido komunikatīvu saikni ar lasītāju, kā arī piešķir literārā teksta gala variantam pragmatiskumu. Starp tādiem papildinošajiem elementiem var izcelt šādus: virsraksti un apakšvirsraksti, priekšvārdi un pēcvārdi, epigrāfi, vēres un zemsvītras piezīmes, ilustrācijas, vāku zīmējumi, izdevniecības reklāmas u.c. Īsiem vārdiem sakot, ar paratekstualitātes jēdzienu Ženets apzīmēja to literārā teksta sastāvdaļu, kas savieno pašu autora tekstu ar to publicēto variantu jeb grāmatu. “Parateksti ir tās liminālās ierīces un konvencijas gan iekšienē, gan ārpus grāmatas, kas ir daļa no sarežģītas starpniecības starp grāmatu, autoru, izdevēju un lasītāju: nosaukumi,

⁴⁴⁹ Genette, G. *Palimpsests. Literature in the Second Degree*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1997a.

⁴⁵⁰ Genette, G. *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997b, p. 1.

priekšvārdi, epigrāfi un izdevēja eksemplārs ir daļa no grāmatas privātās un publiskās vēstures”⁴⁵¹. Ženets iedala parateksta elementus divās pamata grupās⁴⁵²: periteksta elementi, kas veido teksta iekšējo elementu klāstu, un epiteksta elementi, kas ir specifisko elementu virkne, kurā ietilpst autora vēstules, intervijas vai mutvārdu komentāri. Analizējot ceļojumu grāmatu struktūru, šī pētījuma autore izceļ tādas parateksta elementus, kuri visvairāk raksturo ceļojumu literatūru: tie ir paplašināti nosaukumi, epigrāfi, veltījumi, priekšvārdi, epilogi un pēcvārdi, autoru piezīmes, ka arī ceļojumu gaitā savāktais dokumentālais un ilustratīvais materiāls, kas bieži veido ceļojumu naratīvu mākslinieciskās formas lielāko daļu. Katram periteksta elementam ir jābūt saistītam ar teksta saturu un sižetu; turklāt, katram ir arī vairākas pragmatiskās funkcijas. Savā vēl vienā grāmatā “Parateksti. Interpretācijas sliekšņi”, kas pamatā ir veltīta attiecībām starp literārā darba pasauli un grāmatas izdevēja pasauli, Ž. Ženets nosauc paratekstu par *sliexsni*, par “nenoteiktu zonu” starp teksta iekšpusi un ārpusi⁴⁵³, kas kontrolē visu teksta lasīšanas procesu. “Kā teksta “sliexsnis”, parateksts bieži vien netiek pamanīts, taču tieši tas padara tekstu par grāmatu un kalpo par pirmo komunikatīvo saikni starp tekstu un lasītāju.”⁴⁵⁴

Identificējot paratekstualitātes specifiku ceļojuma apraksta žanra ietvaros, ir jāatzīmē, ka gan periteksta, gan epiteksta izmantojamie elementi bieži papildina un vizualizē ceļojumu aprakstu saturu. Dokumentālais un autobiogrāfiskais materiāls, piemēram, kalpo kā pierādījums tam, ka aprakstītie notikumi ir reāli; arhīva materiālu kopijas ir liecības par vēsturisko notikumu autentiskumu. Vizūālajam noformējumam ir jābūt noteiktai mākslinieciskai iedarbībai uz lasītāju, jo literārā darba subjektīva recepcija bieži sākas tieši no parateksta. Parateksta elementu daudzveidīgās funkcijas bagātina ceļojumu tekstu semantiku un pragmatiku. “Parateksta pragmatikas specifiku nosaka tas, ka pragmatika saistās ar izteikuma kontekstu un tā komunikatīvo potenciālu, kam kalpo arī parateksts.”⁴⁵⁵ Tātad, viens no šīs pētījuma nodaļas mērķiem ir izanalizēt latviešu un amerikāņu ceļojumu literatūras paratekstualitāti, komentējot parateksta elementu specifiku ar tipoloģiski dažādiem ceļojumu tekstiem; noteikt parateksta pragmatiskās funkcijas

⁴⁵¹ Genette, G. *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997b.

⁴⁵² Savā pētījumā Ž. Ženets arī piedāvā sekojošo parateksta formulu: paratext = peritext + epitext. Genette, G. *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997b., p. 5.

⁴⁵³ Genette, G. *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997b., p. 2.

⁴⁵⁴ Meškova S. *Parateksta pragmatika Anitas Liepas prozā*. Grām.: Literatūra un kultūra: process, mijiedarbība, problēmas. Robeža un diaspora literatūrā un kultūrā (II). Zinātnisko rakstu krājums XVII. Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds “Saule”, 2016, 115. lpp.

⁴⁵⁵ Turpat, 117. lpp.

ceļojumu naratīvos, akcentējot parateksta ietekmi uz galveno tēmu un motīvu reprezentēšanu, vietu un cilvēku attēlojumu, kā arī uz lasītāja šo tekstu recepciju.

Mūsdienu latviešu un amerikāņu ceļojuma literatūras izdevumos, iekļaujot jaunākus, kā arī atkārtotus tekstu izdevumus, ir plaši izmantoti tādi parateksta elementi, kas gan poētiskajos, gan publicistiskajos ceļojumu tekstos veic daudzveidīgas funkcijas, līdz ar to veicinot tekstu semantiku un pragmatiku: grāmatas virsraksti un apakšvirsraksti, epigrāfi, veltījumi, ievadi vai priekšvārdi, pēcvārdi, piezīmes, kā arī ilustratīvais materiāls – fotogrāfijas, attēli, ģeogrāfisko karšu fragmenti u.c., un dokumentālais materiāls – arhīva dokumentu kopijas, mediju publikāciju kopijas, pieraksti, vēstules u.tml.

Grāmatas **virsraksts**, kas ir arī literārā darba **nosaukums**, ir tas, ar ko sākas lasītāja iepazīstināšana ar noteikto tekstu. Ceļojuma apraksta žanra tekstos šis paratekstuālais elements ir bieži specifisks un atšķiras no citu žanru literārajiem tekstiem ar vairākām žanra noteicošajām īpatnībām. Uzreiz jākonstatē, ka vairumā gadījumu ceļojumu aprakstu nosaukumi ir jaukti; tas nozīmē, ka tajos ir atrodami gan tematiskie (*thematic*) elementi, gan tā saucamie rematiskie (*rhetic*) elementi. Šādu elementu iedalījumu piedāvā Ž. Ženets; pētnieks aicina izmantot konceptu “tematiskie virsraksti” (*thematic titles*) tādos gadījumos, kad šis virsraksts norāda uz naratīva “priekšmetu” (*subject matter*); savukārt jēdziens “rematiskie virsraksti” (*rhetic titles*) var tikt pielietots, akcentējot žanra apzīmējumu vai norādot uz žanra jauninājumiem⁴⁵⁶.

Garajos saliktajos ceļojumu tekstu nosaukumos parasti izpaužas žanra specifika: šis tematiskais elements sniedz lasītājam informāciju par grāmatā aprakstīto priekšmetu. Tas bieži aktualizē kādu ģeogrāfisko objektu (piem. P. Dženkinsa nacionālais trevelogs “Pastaiga pāri Amerikai” (*A Walk across America*) vai sniedz informāciju par aprakstītajām kultūrām (M. L. Setles ceļojuma apraksti “Turku refleksijas” (*Turkish Reflections*); tas var arī norādīt uz ceļojuma mērķi (piem. I. Leiša un U. Brieža ceļojumu dienasgrāmata “Latviešus Sibīrijā meklējot”). Starp citu, meklēšanas motīvs, kas ir raksturīgs mūsdienu ceļojumu aprakstiem, parasti tiek akcentēts tieši grāmatu nosaukumos – virsrakstos vai apakšvirsrakstos.

Dažreiz ceļojuma aprakstu nosaukumi ir īpaši izvērsti; tas dod lasītājam vairāk informācijas par ceļojuma specifiku vai maršrutu. Šāds paņēmieni ir tipisks jau šī pētījuma ietvaros vairākkārt minētajam amerikāņu ceļotājam P. Terū, kura bibliogrāfijā ir grūti atrast kādu īsu, lakonisku grāmatas nosaukumu. Kā piemērs prātā nāk viņa trevelogs “Tumšas zvaigznes

⁴⁵⁶ Genette, G. *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997b, pp. 81-89.

safari” ar precizējumu “pa sauszemi no Kairas uz Keiptaunu” (*Dark Star Safari: Overland from Cairo to Cape Town*), kur jau ir iezīmēts visa ceļojuma maršruts, kas virza potenciālo lasītāju uz Āfrikas kontinentu. Savos parateksta pētījumos Ž. Ženets piekrīt viena no mūsdienu titoloģijas pētnieka Leo H. Hoeka (*Leo H. Hoek*) pieņēmumam, ka nosaukums, kā mēs to saprotam šodien, patiesībā ir mākslīgs objekts; tas ir “recepcijas vai komentāra artefakts, kuru lasītāji, sabiedrība, kritiķi, grāmatu tirgotāji, bibliogrāfi, ... un titologi [...] ir patvaļīgi atdalījuši no “titullapas” vai vāka grafiskās un, iespējams, ikonogrāfiskās masas”⁴⁵⁷. Tādā veidā Terū ceļojuma naratīva nosaukums var tikt interpretēts kā garš virsraksts vai kā virsraksts ar apakšvirsrakstu. Līdzīga ceļojuma apraksta nosaukuma struktūra parādās arī latviešu ceļotājam L. Pērsei 2017. – 2018. gados izdotajā ceļojumu grāmatu sērijā “Ar stopiem apkārt pasaulei”, kur katrai grāmatai ir pievienots papildu nosaukums jeb apakšvirsraksts: “Ziemeļamerikas kokteilis”, “Ugunīgā Dienvidamerika”, “Neparastā Eiropa un kriptatiņa Āfrikas”, un “Āzijas brīnumi”. Visi šie nosaukumi, kuri ir arī stilistiski emocionāli iekrāsoti, akcentē piedzīvojumu meklētāju Laines un Artura apceļotās vietas un iezīmē viņu ceļojumu maršrutus. Dažos mūsdienu ceļojumu aprakstu nosaukumos ir norādīts ceļojuma veids, kas var būt ļoti būtisks kādas autora idejas interpretēšanā. Tā vienu no saviem ceļojuma tekstiem Terū nosauc “Lielais Dzelzceļa Bazārs: ar vilcienu pa Āzijas valstīm” (*The Great Railway Bazaar: by Train through Asia*), kas aktualizē to, ka vilciens ir rakstnieka iecienītākais ceļošanas veids. Tomēr ir jāatzīmē, ka šādos garajos virsrakstos bieži ir obligāta tikai to pirmā daļa, ko ir iespējams noteikt, analizējot darba nosaukuma izmantošanu lasītāju vai kritiķu vidū.

Kā rematisko nosaukumā iekļauto elementu Ženets uzskata to nosaukuma daļu, kas norāda uz teksta piederību kādam žanram vai to tipoloģiski atšķir no citiem šī žanra tekstiem. Mūsdienu ceļojumu aprakstu nosaukumi bieži nosaka to tipoloģisko piederību, piem., amerikānietes M. Morisas “Nav ko paziņot: sievietes, kas ceļo viena, memuāri” (*Nothing to Declare: Memoirs of a Woman Travelling Alone*), M. Makkornakas Tompsones ceļojumu dienasgrāmata ar nosaukumu “Mērijas Makkornakas Tompsones dienasgrāmata” (*The Mary McCornack Thompson Diaries, 1887 – 1962*) u.c. Žanra norāde, kā nosaukuma komponents, ir būtiska, taču nav obligāta; tā ir viena no ceļojuma apraksta žanra raksturīgajām iezīmēm, kas var arī parādīties kā autonomas paratekstuālais elements, piemēram, uz grāmatas vāka pēc nosaukuma, vai darba priekšvārdā, ar mērķi paziņot par žanra statusu. A. Manfeldes grāmatas nosaukumam “Ceļojums uz mēnesi” seko

⁴⁵⁷ Genette, G. *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997b, pp. 55-56.

apzīmējums “dokumentālā proza un dzeja”; I. Ābele raksturo savu tekstu krājumu “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes”, kā “dienasgrāmatas un ceļojumu apraksti”.

Ž. Ženets arī pauž domu, ka daži ļoti gari nosaukumi ir salīdzinoši vienkārši pēc sava statusa; savukārt, daudz īsākais formulējums bieži vien veido sarežģītāku konotāciju. Tātad, daļa no ceļojumu tekstu nosaukumiem var arī būt simboliski, metaforiski vai stilistiski un emocionāli iekrāsoti. Kā piemērus var minēt I. Ābeles ceļojuma dienasgrāmatu “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes”, kur grāmatas nosaukums ir aizgūts no tautas pasakas un simboliski ierosina lasītāju doties brīnumainas pils meklējumos. E. Gilbertas personīgās izpētes memuāros “Ēd, lūdzies, mīli” (*Eat, Pray, Love: One Woman's Search for Everything, Across Italy, India and Indonesia*) autore apraksta savus ceļojumus pāri Itālijai, Indijai un Indonēzijai, iekļaujot tās nosaukumā arī kā meklēšanas motīvu. Pats nosaukums ir arī simbolisks, jo tas atbilst Gilbertas memuāru sadalījumam trijās grāmatās. Pirmās grāmatas (*Eat/ Ēd*) darbība norisinās Itālijā, kur ceļotāja akcentē šīs valsts slaveno ēdienu baudīšanas priekus. Otrās grāmatas (*Pray/ Lūdzies*) darbība norisinās Indijā, kur Gilberta četrus mēnešus pavada sava guru ašramā, garīgi attīstoties. Trešās grāmatas (*Love/ Mīli*) sižets norisinās Bali, kur viņa iemīlas vīrietī, kurš kļūš par viņas otro vīru. K. Salakas ceļojuma romāna nosaukums “Baltā sievietē” (*The White Mary*) ir metaforisks, jo tikai romāna lasīšanas procesā atklājas, ka Mērija (*Mary*) nav angļu vai amerikāņu sievietes vārds (t.i. īpašvārds), bet tas apzīmē gaišādainu sievieti vienā no Papua Jaungvinejas cilts valodām.

Visi izanalizētie ceļojumu tekstu nosaukumu piemēri atklāj ne tikai priekšstatu par ceļojuma naratīva priekšmetu – attēlotajām vietām vai kultūrām; tie bieži vien atspoguļo ceļojumu literatūras poētisko un dokumentālo elementu sintēzi, kā arī izceļ ceļojuma apraksta žanra specifiku, kas ir vērojama jau ceļojuma teksta nosaukumā. Savukārt, Ženets, iezīmējot savā pētījumā virsrakstu galvenās funkcijas, norāda, ka visbūtiskākais ir “aprakstīt tekstu pēc viena no tā pazīmēm, neatkarīgi no tā, vai tā ir tematiska (šajā grāmatā ir runa par...) vai rematiska (šī grāmata ir ...). Tāpēc es nosaukšu šo koplietojamo funkciju par virsraksta *aprakstošo* funkciju”⁴⁵⁸.

Lai gan **epigrāfam** citu paratekstuālo elementu vidū nav tik izšķirošas nozīmes ceļojumu literatūras kontekstā, kā nosaukumam vai virsrakstam, tie var nereti sekmēt lasītāja šī ceļojuma teksta interpretāciju, jo epigrāfs bieži satur kādu noteiktu ideju vai, būdams saistīts ar pašu tekstu, virza uz kādu tās tēmas vai motīva pareizu recepciju. Literārajā tekstā epigrāfu var atrast pirmajā labās puses lappusē pēc veltījuma, taču pirms priekšvārda. Parasti tas ir kāda cita rakstnieka, kurš

⁴⁵⁸ Genette, G. *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997b, p. 89.

nav šī ceļojuma naratīva autors, izteiciens. Epigrāfu vēsturisko attīstību var izsekot eiropiešu literatūrā jau no 17. gadsimta, kad tie parādās morālistu Fransuā de Larošfuko vai Žana de Labrijēra darbos. 18. gadsimtā epigrāfus, pārsvarā latīņu valodā, sāk pielietot savos tekstos apgaismības un klasicisma pārstāvji. Tomēr plašāk šo paratekstuālo elementu aktualizēja savos literārajos darbos romantisma pārstāvji, sākot no 19. gadsimta pirmās puses (P. Merimē, V. Skots u.c.). Daudzi mūsdienu ceļojumu aprakstu autori seko šai tradīcijai ar mērķi caur epigrāfu informēt lasītāju par ceļojuma galamērķi, prognozēt ceļojuma veidu vai akcentēt kādu noteiktu ceļojuma motīvu vai objektu. Epigrāfus parasti izvēlas pats autors savam darbam, un tas parasti ir attiecināms uz potenciālo lasītāju vai arī jebkuru lasītāju auditoriju. Ženets uzskata, ka galvenā šī paratekstuālā elementa funkcija ir “izskaidrot un, tādējādi, attaisnot nevis pašu tekstu, bet gan virsrakstu”⁴⁵⁹. Epigrāfs ir bieži komentārs, kas norāda uz teksta žanru, tēmu vai motīvu. Tā, piemēram, I. Ābeles ceļojuma apraksta trešās daļas (“Dagdā”) epigrāfs ierosina doties brīnumainās pils meklējumos, jo tā teikumi ir paņemti no tāda paša nosaukuma tautas pasakas “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes”⁴⁶⁰, kurā ir diezgan spilgti akcentēts arī mobilitātes motīvs:

Viņš soļoja pār kalniem un lejām, cauri daudzām karaļvalstīm. Un visur viņš prasīja ceļu uz skaisto pili, kas atrodas austrumos no saules un ziemeļos no zemes. Taču neviens nebija dzirdējis par tādu pili un vēl mazāk zināja, kur tāda pils atrodas.

*no pasakas
Austrumos no saules
un ziemeļos no zemes*

Turklāt, šīs pašas grāmatas pirmais apraksts (“Vienas vasaras laiks”) sākas ar vārdiem, kuri ir ekscerpēti no Džeimsa Krogzemja grāmatas “Klaidonis”. Tas ir fragments no Diānas dienasgrāmatas⁴⁶¹, ar kuru autore, pirmkārt, informē lasītāju par sava teksta formu (tā ir dienasgrāmata), kā arī daļēji atklāj lasītājam naratīva centrālo motīvu – garīgo meklējumu un

⁴⁵⁹ Genette, G. *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997b, p. 156.

⁴⁶⁰ Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Apgāds: Atēna, 2005, 65. lpp.

⁴⁶¹ “Man jāpievērš vairāk uzmanības savam iekšējam ‘es’, lai meditācijā glābtos un aizsargātu sevi no šā strupceļa, šis ātr-ražotāj-esības (ne tik daudz manas un Džeimsa, bet mūsu laika vispār). Domājot par cilvēkiem, kuri ‘kārto’ lietas, tādiem kā Stentoni no Losandželosas, es varu viegli pazaudēt sevi. Viss, ko viņi dara ir ‘forši’, kā, piemēram, rakstīt grāmatas, saņemt doktora grādus, būt par māksliniekiem. Vai piedzīvot visādas burvīgas ķibeles. Kad esmu kopā ar viņiem, es pieņemu to pašu toni un mēģinu izskaidrot dzīvi pēc tiem pašiem kritērijiem. Un manī tas vienmēr izsauc dusmas un vilšanos – kāpēc es tā daru?” Ābele, I. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Apgāds: Atēna, 2005, 11. lpp.

vilcināšanos reprezentēšana caur galvenās varones iekšējo “es”. Tātad, Ābeles epigrāfos tika fiksētas centrālās viņas ceļojumu tekstu paradigmas.

P. Terū, kā epigrāfu savam trevelogam “Tumšas zvaigznes safari: pa sauszemi no Kairas uz Keiptaunu”, izvēlējās amerikāņu modernisma dzejnieka Vollesa Stīvensa (*Wallace Stevens*) vārdus:

Large-leaved and many-footed shadowing
What god rules over Africa, what shape,
What avuncular cloud-man beamier than spears?

– Wallace Stevens,
“The Greenest Continent”

Šīs trīs rindas no 1936. gada dzejoļa “Viszaļākais kontinents”, pirmkārt, norāda uz ceļojuma romāna ģeogrāfisko aspektu, kā arī akcentē Terū Āfrikas kontinenta recepciju. Āfrika piesaista ceļotāju ne tikai ar savu noslēpumaino vēsturi un eksotiskajām tradīcijām, bet arī ar dabas ainavu. Treveloga sākumā Terū apgalvo, ka tas ir zemes zaļākais kontinents, kur viņš kļuva patiešām laimīgs, ceļojot un strādājot tur pirms kāda laika⁴⁶². Tas liecina par viņa dvēseles brīvību, ko viņam gandrīz nebija iespējams sasniegt savā dzimtajā valstī. Turklāt, Terū izvēlētais epigrāfs, kopā ar grāmatas nosaukumu, atklāj vienu no kanoniskajiem ar Āfrikas kontinentu saistītajiem motīviem pasaules literatūrā – Āfrikas tumsas motīvu, kuru aktualizēja slavenais poļu izcelsmes britu rakstnieks-romānists Dž. Konrads savā ceļojuma romānā „Tumsas sirds” (*Heart of Darkness*). Konrada romānā šīs motīvs ir aktualizēts visspilgtāk, ar „pirmatnējās tumsas, neizprotama noslēpuma un briesmīgās mežonības murgu vīzijām”⁴⁶³. Savukārt, Terū reproducē tumsas Āfrikas motīva iezīmes tieši viņa recepcijā. Pēc vairāku literāro kritiķu domām, „gandrīz visi ceļojumu autori, kuri mūsdienās ir atbrīvoti no stingri hronoloģiskiem un faktu novirzītiem naratīviem, iekļauj [...] citu ceļojumu aprakstu sinopsi”⁴⁶⁴. Terū nebija izņēmums; viņš pārņēma šo motīvu no pasaules literārā mantojuma un ievieš to savā tekstā, jau pašā nosaukumā (*Dark Star Safari*) akcentējot tumsas tēmu. Izpētījis Dž. Konrada iepriekšējo pieredzi, Terū secināja, ka viņa priekšgājējam tumsa drīzāk nozīmēja tukšumu – kaut ko neskaidru, ne tik atklātu, sava veida “baltus plankumus” pasaules kartē. Un šāda tumsa varētu asociēties ar jebkuru Āfrikas drūmu tēlu

⁴⁶² Theroux, P. *Dark Star Safari*. First Mariner Books edition, 2004, p. 1.

⁴⁶³ Hulme, P., Youngs, T. *Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press, 2002, p. 157.

⁴⁶⁴ Blanton, C. 2002. *Travel Writing: the Self and the World*. Routledge.

vai situāciju, ko vien ceļotājs tur varēja satikt vai piedzīvot: bandītismu, anarhiju, kanibālismu, sacelšanos, badu, vardarbību, slimības utt. Terū uzsver, ka tas bija tas uzspiestais pesimisms, kas padara Āfriku par svešo un, tādējādi, to noteikti gribējās apmeklēt un izpētīt, lai pārlicinātos par izveidotajiem stereotipiem vai arī tos apstrīdētu. Tātad, savos ceļojumos Terū saglabāja šo Āfrikas krēslas tumsas tēlu, kas viņam, savukārt, nozīmēja *terra inkognita* jēdziena sinonīmu. Viņš nebija noraizējies un arī nebaidījās no nezināmā, jo jebkurš ceļojums viņa dzīvē nozīmēja sava veida lēcieni tumsā. 2003. gada intervijā, pēc savas grāmatas publicēšanas, Terū mēģināja paskaidrot tās nosaukuma izvēli, interpretējot to šādi: “man likās, ka tumšā zvaigzne spēj atspoguļot visu spožuma, skaistuma un gaismas nenoteiktību ar vēl joprojām daudz ēnu, jo Āfrikā ir ļoti daudz brīnišķīgu lietu, kuras es redzēju, pieredzēju, kuras es zinu eksistēt, kā arī tik daudz grūtību ir tik daudz problēmu”⁴⁶⁵.

K. Salakas ceļojuma romāns “Baltā sievietē” ir noslēpumu un mistikas pilns. Pati autore savā intervijā⁴⁶⁶ to nosauc par garīgo grāmatu (*spiritual book*). Tas ir pirmais autores daiļdarbs, kuru viņa uzrakstīja gada laikā, pēc sava brāļa Marka nāves. Minētie fakti ir arī daļēji atspoguļoti grāmatas paratekstā. Kopā grāmatā var identificēt vismaz trīs paratekstuālos elementus. Pirmais, kas parādās romāna sākumā, ir **veltījums**, kas norāda uz to, ka šis darbs tika uzrakstīts pēc autores brāļa Marka nāves viņa piemiņā ar piezīmi “Atceries mani sagaidīt”. (*In loving memory to Marc Salak. Remember to wait for me*⁴⁶⁷). Ar šo faktu var izskaidrot dažas romānā akcentētas lietas: ceļojuma apraksts ir garīguma un mistikas pilns, galvenās varones Marikas Viseras meklējumi un ciešanas, kuras ir attēlotas romānā, varētu būt pašas autores dvēseles refleksija ceļojuma apraksta rakstīšanas procesā. Vienā no savām intervijām Salaka atzīst, ka brāļa nāve bija smags zaudējums viņas dzīvē, un romāna rakstīšana kļuva kā apsēstība šajos grūtajos dzīves laikos.

Ceļotājas dvēseles ciešanas un nestabilitāte daļēji arī izskaidro **epigrāfa** izvēli viņas ceļojuma romānam:

He who is near me is near the fire.

– Jesus, Gnostic gospels

⁴⁶⁵ Intervija ar P. Terū 2003. gada 18. maijā. Pieejams: <http://www.booknotes.org/Watch/176128-1/Paul+Theroux.aspx> [skatīts: 15. 03. 2022].

⁴⁶⁶ Drukāta intervijas versija ar romāna autori ir atrodamā 2009. gada Picador grāmatas izdevumā (Salak, K. *The White Mary*. First Picador Edition, 2009).

⁴⁶⁷ Salak, K. 2009. *The White Mary*. First Picador Edition.

Jēzum, kurš uzrunā savus mācekļus ar šiem vārdiem, uguns visticamāk nozīmē ne tikai vien bēdas un ciešanas, vai riska briesmas tiem, kas atrodas viņam blakus; uguns ir arī Dieva valstības simbols. Tāpat arī romāna autorei uguns ir drīzāk dzīvības simbols, mērķis un vēlme doties ceļā, lai atrastu Ljūisu; tā ir motivējoša zīme ceļotājas dvēselē.

Līdzīgs “ģimeniskais” **veltījums** parādās P. Terū ceļojuma romāna “Tumšas zvaigznes safari: pa sauszemi no Kairas uz Keiptaunu” sākumā:

*For my mother, Anne Ditammi Theroux,
on her ninety-second birthday*

Terū uzticīgais lasītājs, apzinoties to, ka rakstnieka māte nomira 104 gadu vecumā, četras dienas pirms savas dzimšanas dienas, uztver šādu veltījumu nevis kā veltījumu piemiņai, bet kā autora vēlmi izcelt svarīgo cilvēku viņa dzīvē. Viena no savām intervijām Terū piemin, ka viņa māte bija arī savā veidā saistīta ar literatūru. Rakstnieks atzīst, ka visticamāk tieši māte padarīja viņu vispirms par lasītāju, bet vēlāk arī iespējams veicināja Terū literāro karjeru. Tas var likties dīvaini, bet ap 30 daiļdarbu un 17 ceļojumu aprakstu autors neuzrakstīja nevienu autobiogrāfiju vai savas dzīves memuārus. Pats rakstnieks izskaidro šo faktu ar to, ka “viņš nevēlas dot kritiķiem iespēju pārskatīt, analizēt un novērtēt savu dzīvi”⁴⁶⁸.

Grāmatas sākumā var arī parādīties tā saucamā **pateicības** lapa, jo viena no klasiskā veltījuma funkcijām ir arī pateikties kādam atbalstītājam par palīdzību grāmatas rakstīšanas vai tās izdošanas procesā. Tas var būt saistīts vai nu ar finanšu aspektu, ar motivējošo aspektu, vai arī ar kādu ētisko vai ideoloģisko aspektu. Ženets norāda, ka šādā gadījumā veltījumi “var ietvert informāciju par darba avotiem un tā tapšanu, vai komentārus par darba formu vai nozīmi — vēstījumus, kuros veltījuma funkcija viennozīmīgi uzbāž priekšvārda funkcijām”⁴⁶⁹. I. Leiša un U. Brieža ceļojuma dienasgrāmatas sākumā parādās tieši šāda veida veltījums:

⁴⁶⁸ Seminara, D. 2017. *Talking, Not Listening: Paul Theroux Focuses On Family in “Mother Land”*. Pieejams: <https://lareviewofbooks.org/article/talking-not-listening-paul-theroux-focuses-on-family-in-mother-land/> [skatīts: 01.04.2022]

⁴⁶⁹ Genette, G. *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997b, pp. 123-124.

Pateicības šī brauciena sekmētājiem:

*braucienā sastaptajiem Krievijas un Sibīrijas latviešiem,
kas mūs vienmēr uzņēma kā tuvus un mīļus radniekus;*

*tiem daudzajiem neviltoti sirsnīgajiem un
viesmīlīgajiem krieviem, kuru palīdzība un pretimnākšana
bija būtisks atbalsts ceļa grūtībās,
tāpat arī satiktajiem ukraiņiem un armēņiem;*

*tuviniekiem, draugiem un paziņām Latvijā,
kas ar palīdzības sūtījumiem balstīja šo braucienu, un arī visiem,
kas tam sekoja, pavadītājiem un līdzjutējiem;*

*Gunāram Biezim par nenogurstošām aktivitātēm
un menedžmentu;*

*Miervaldim Kalniņam par iepazīstināšanu
un arī par urdīšanu uzrakstīt šo grāmatu.⁴⁷⁰*

Dotajā veltījumā ir diezgan plašs atbalstītāju saraksts, kam autori izsaka pateicību sakarā ar dažāda veida atbalstu: par sadarbību ceļošanas laikā, par draudzīgo attieksmi un viesmīlību apceļotajās valstīs, par finanšu atbalstu Latvijā⁴⁷¹, kā arī par motivāciju padalīties ar sava ceļojuma gūtajiem iespaidiem un atklājumiem vēlāk izdotajā grāmatā. Analizējot Leiša un Brieža ceļojuma dienasgrāmatu, uzreiz rodas jautājums sakarā ar diezgan lielu laika intervālu no paša ceļojuma līdz grāmatas izdošanas gadam (1975.–2016.). Šī informācija tiek arī aktualizēta uz grāmatas titulvāka: VELOEKSPEDĪCIJA RĪGA – VLADIVOSTOKA. 1975; savukārt, tās izdošanas datums “Lietusdārza” izdevumā neparādās vispār (kaut gan ir zināms, ka grāmata ir izdota 2016. gadā).

⁴⁷⁰ Leitis, I., Briedis, U. *Latviešus Sibīrijā meklējot*. Apgāds „Lietusdārzs”, 2016, 5. lpp.

⁴⁷¹ Grāmatas sākumā parādās arī norāde, kā “Grāmata izdota ar VALSTS KULTŪRKAPITĀLA FONDA atbalstu”. Leitis, I., Briedis, U. *Latviešus Sibīrijā meklējot*. Apgāds „Lietusdārzs”, 2016, 4. lpp.

Grāmatas žanra statuss arī ir neviennozīmīgs. No vienas puses tekstam ir dienasgrāmatas struktūra ar datumem, laikiem un vietu nosaukumiem, taču tā tapa nevis ceļošanas procesā, bet pēc 40 gadiem, balstoties uz autora atmiņām un savākto dokumentālo materiālu, jau citā laikmetā un pavisam citas ideoloģijas apstākļos. Uz jautājumu, kāpēc šis ceļojuma apraksts tik ilgi nāca pasaulē, ir arī grūti dot viennozīmīgu atbildi. Šis fakts droši vien netika saistīts ar manuskripta rediģēšanu vai ar kādām citām apstrādes procedūrām (izdevumā nav norādīts redaktors). Taču analizējot tā laika vēsturiski politisko situāciju, visloģiskāk būtu pieņemt, ka 1970. gadu cenzūra nemūžam neļautu publicēt šāda veida tekstu, kas kļuva iespējams tikai pēcpadomju laikā. M. Burima vienā no saviem pētījumiem izsaka domu, ka „bijušās Padomju Savienības vektors ir aktualizēts to autoru darbos, kuri ceļoja Padomju Savienības laikos. Viņi dalās ar saviem tā laika nepublicētajiem tekstiem, jo tad viņi nebija pārliecināti, ka cenzūra ļautu tos publicēt aizliegto tēmu dēļ.”⁴⁷² Par cenzūras ietekmi raksta arī pats grāmatas autors savā ceļojuma naratīva beigās: “Čeka savu panākusi – cilvēki tagad baidās ar mums runāt. Pēc Jāņiem pases atdod, un varam atgriezties Rīgā, kur saņemu nopietnu brīdinājumu: ja vēlreiz braukšu, atpakaļ varu vairs neatbraukt. Uldis smeļ, ka esmu radījis precedentu padomju sodu sistēmā: parasti nogrēkojušos sūta uz Sibīriju, man turpretī aizliedz rādīties aiz Urāliem”⁴⁷³. Šis ironiskais ceļotāja izteiciens piešķir gan naratīvam, gan visai situācijai papildu traģismu: cenzūra ne tikai pārbaudīja katru soli, katru papīru un visu informāciju par katru indivīdu, bet arī apšaubīja ceļotāju misiju, kas tika apliecināta ar dokumentu no Zinātņu akadēmijas, – veikt “etnogrāfisko un folkloras pētījumu darbus”⁴⁷⁴.

Veltījums-pateicība var tikt izvietots arī naratīva beigu daļā. Tā L. Pērse ceļojuma apraksta “Ar stopiem apkārt pasaulei” šādi “paldies” vārdi parādās gandrīz pašas grāmatas beigās. Ir zīmīgi, ka teksta autore ieliek pirms pateicības vārdiem savu jēdziena “paldies” interpretāciju: ““Paldies” ir spēcīgs vārds, ja teikts no sirds. Tas apliecina visdziļāko pateicību par palīdzību. Par atbalstu. Par emocijām. Par mirkļiem. “Paldies” sevī ietver prieku. Tas ietver patiesību. Ir tik patīkami sniegt. Un tik patīkami saņemt.”⁴⁷⁵ Šāda filozofiskā atkāpe akcentē Laines sirsnīgumu,

⁴⁷² Burima, M. *Travelogues in Latvian Literature (late 20th – early 21st century): Deconstruction and Reconstruction of Mental Borders*. In: The Proceedings of the 1st SWS International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2014, Book 3, Volume 1, Section Anthropology, 2011, p. 285.

⁴⁷³ Leitis, I., Briedis, U. *Latviešus Sibīrijā meklējot*. Apgāds „Lietusdārzs”, 2016, 307. lpp.

⁴⁷⁴ Turpat.

⁴⁷⁵ Pērse, L. *Ar stopiem apkārt pasaulei. Ziemeļamerikas kokteilis*. SIA “JELGAVAS TIPOGRĀFIJA”, 2017, 235. lpp.

kā arī šī veltījuma svarīgumu. Turpmāk tekstā, ceļotāja izsaka sirsnīgu pateicību saviem radiem un draugiem par to, ka viņi “virtuāli un domās ceļoja ar mums”⁴⁷⁶; tiem, kuri palīdzēja un deva padomus; tiem, kuri atbalstīja viņu pasākumu finansiāli; kā arī pārējiem “nepazīstamiem cilvēkiem par pozitīvajiem vēlējumiem un lietderīgajiem ieteikumiem!”⁴⁷⁷

A. Manfeldes dokumentālajā prozas aprakstā “Ceļojums uz mēnesi” zīmīgie paratekstuālie elementi arī parādās jau uz izdotās grāmatas titulvāka, kurā tiek attēlota dažāda vecuma cilvēku grupa vienā vietā⁴⁷⁸, ko lasītājs var interpretēt kā kādas tautas vai kultūras reprezentēšanu. Turpmāk, pirms naratīva sākuma, seko vēl viens parateksta elements, kas ir epigrāfs⁴⁷⁹, un kas ir tematiski saistīts ar vāka ilustrāciju un kura funkcija ir izskaidrot šādas bildes izvēli un interpretēt to nozīmi. Epigrāfā ir atrodama informācija, ka tā ir reālu cilvēku fotogrāfija, kas ir uztaisīta pirms 98 gadiem, ilustrācijā redzamajai upei ir nosaukums – Pērse (kas ir Daugavas labā pieteka Pļaviņas rajonā). Kaut gan attēloto cilvēku vārdi nav zināmi, autore uzsver viņu svinīgos baltos tērpus un to faktu, ka katrs no viņiem visticamāk gribēja tapt iemūžināts, jo parasti šādu fotogrāfiju bija grūti iegūt no tiem laikiem, jo bija gandrīz neiespējami “nofiksēt kustību”. Taču būtu kļūdaini uzskatīt, ka šī fotogrāfija ilustrē autore aprakstītās vietas vai attēlotās kultūras, jo ceļojuma maršruts ir norādīts ceļojuma apraksta apakšvirsrakstā *Visbija – Ventspils – Visbija*, no kura lasītājs saprot, ka šim pašam tekstam nav nekādu sakaru ar attēloto Pērses upi un šī reģiona iedzīvotājiem. Tātad grāmatas vākam var būt vai nu ilustratīvā funkcija, kas vilina lasītāju un izraisa tajā īpašu interesi pašā tekstā, vai arī metaforas funkcija, kad attēlotajam nav reāla sakara ar pašu ceļojumu, kad bilde var būt interpretējama simboliski, uzsverot kādu tēmu, ideju vai motīvu. Sava epigrāfa beigās autore paskaidro ilustratīvo izvēli: lai tajā laikā iegūtu šādas kvalitātes fotogrāfiju, cilvēkam nedrīkstēja kustēties un bija jāaiztur elpa. “Tāpēc jau Pērses un svinīgi balto cilvēku foto ir uz grāmatas vāka, jo Visbijā man bija šī aizmūrētā elpa. Izrādās – rūpes, steigu un izklaides var noģērbt kā nomūrītas darba drānas un tad ierastā zemes dzīve atklājas neparasta un ārkārtīgi skaista. Kā sliexsnis uz citu pasauli.”⁴⁸⁰ Sanāk, ka ilustratīvais elements, kas var tikt izmantots vai nu uz grāmatas titulvāka vai ir arī iekļauts pašā tekstā, var arī neatspoguļot grāmatā aprakstītus notikumus, vietas vai cilvēkus. Tā funkcija ir paust kādu ideju vai to simbolisko nozīmi, uz ko

⁴⁷⁶ Pērse, L. *Ar stopiem apkārt pasaulei. Ziemeļamerikas kokteilis*. SIA “JELGAVAS TIPOGRĀFIJA”, 2017, 235. lpp.

⁴⁷⁷ Turpat.

⁴⁷⁸ Skat. 3. pielikumu.

⁴⁷⁹ Manfelde, A. *Ceļojums uz mēnesi*. „Literatūras kombains”, 2011, 5. lpp.

⁴⁸⁰ Turpat.

norāda arī britu literāro un vizuālo kultūru profesore Margarita Tūpinga (*Margaret Tooping*). Savā pētījumā viņa atzīmē, ka ir tādi ceļojumu apraksti, kuros attēla un teksta attiecības “ietver apzināto ‘starpelpu’ veidošanu. Tūpinga tos sauc par “ikonotekstiem”, akcentējot to “potenciālu veidot strīdīgas telpas, kurās attēli un teksts ne vienmēr demonstrē vienu un to pašu”⁴⁸¹. Turklāt, katrai Manfeldes grāmatas nodaļai ir īpatnējs nosaukums: tas var būt īss, precīzs un apzīmē noteikto vietu vai parādību (piem., *Katedrāle*⁴⁸² vai *Nakts*⁴⁸³), simbolisks (piem., *Nakts sveicieni*⁴⁸⁴ vai *Meitene ar apelsīna sirdi*⁴⁸⁵) vai arī metaforisks (piem., *Upe teica*⁴⁸⁶ vai *Viss bija*⁴⁸⁷).

Uz grāmatas titulvāka vai arī uz aizmugurējā vāka bieži vien parādās darba autora (-es) fotogrāfija⁴⁸⁸, kas ne tikai papildu norāda uz autorību, bet arī savā veidā piešķir grāmatai dokumenta statusu, akcentējot tajā aprakstīto notikumu autentiskumu. I. Leitis un U. Briedis ir attēloti ar velosipēdiem uz grāmatas “Latviešus Sibīrijā meklējot” titulvāka; I. Ābeles fotogrāfija parādās uz ceļotājas grāmatas “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes” aizmugurējā vākā, kur autore ir pie datora, it kā rakstot šo pašu grāmatu; K. Salakas bilde ir novietota pirmajā viņas grāmatas “Baltā sieviete” lappusē kopā ar informāciju par viņas ceļojumiem, sniegumiem žurnālistikā, *National Geographic* rediģēšanā un literatūrā. Turklāt, grāmatas vāks dažreiz arī satur informāciju par citiem rakstnieka daiļdarbiem, ar mērķi iepazīstināt lasītāju ar nozīmīgiem šī autora tekstiem, un iespējams arī motivēt tos izlasīt. Šāds tekstu saraksts parādās uz I. Ābeles grāmatas “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes” aizmugurējā vāka; norāde uz vēl diviem autores ceļojuma aprakstiem ir atrodamā K. Salakas grāmatas “Baltā sieviete” pašā sākumā, nākamajā lappusē pēc ceļotājas fotogrāfijas; savukārt, I. Leiša un U. Brieža ceļojuma dienasgrāmatas “Latviešus Sibīrijā meklējot” pēdējā lappuse reprezentē “dažas ieteicamās grāmatas”⁴⁸⁹, kuras ir saistītas ar latviešu kolonijām Sibīrijā, to vēsturi, cilvēku likteņiem un identitātes saglabāšanu.

⁴⁸¹ Topping, M. *Travel Writing and Visual Culture*. In: Thompson, C. ed. *The Routledge Companion to Travel Writing*. Routledge, 2020, p. 83.

⁴⁸² Manfelde, A. *Ceļojums uz mēnesi*. „Literatūras kombains”, 2011, 14. lpp.

⁴⁸³ Turpat, 74. lpp.

⁴⁸⁴ Turpat, 22. lpp.

⁴⁸⁵ Turpat, 26. lpp.

⁴⁸⁶ Turpat, 66. lpp.

⁴⁸⁷ Manfelde, A. *Ceļojums uz mēnesi*. „Literatūras kombains”, 2011, 8. lpp. Šajā gadījumā nodaļas nosaukums *Viss bija* ir saskanīgs ar ģeogrāfiskās vietas nosaukumu – *Visbija*, kura ir atspoguļota pašā ceļojuma aprakstā. Lingvistikā šādus vārdus apzīmē ar terminu “homofoni” (fonētiskie homonīmi) un tie veido vārdu spēli jeb kalambūru, kad tiek lietoti kopā literārajā tekstā.

⁴⁸⁸ Skat. 4. pielikumu.

⁴⁸⁹ Leitis, I., Briedis, U. *Latviešus Sibīrijā meklējot*. Apgāds „Lietusdārzs”, 2016, 317. lpp.

Vairumā gadījumu ceļojuma aprakstam izvēlētais ilustratīvais materiāls akcentē šī žanra specifiku un ir tieši saistīts ar teksta saturu un tajā attēlotajām kultūrtelpām. Tehnoloģiju evolucionēšanas un transformāciju procesā ilgu laiku saglabājās pārliecība, ka ilustrācijas ceļojumu naratīvos varētu sniegt noteiktās vizuālās garantijas. Sākumā ilustratīvā aparāta funkcijas tika veiktas ar dažāda veida zīmējumu un skiču palīdzību; savukārt, ap 19. gadsimta vidū parādījās arī fotogrāfijas. Ilustratīvais materiāls, kas šodien ir ieguvis nozīmīgu statusu ceļojumu literatūrā, ir tipoloģiski daudzveidīgs. Bilde, fotogrāfijas, ģeogrāfisko karšu fragmenti, arhīvu materiālu un dokumentu kopijas, kā arī citi paratekstuāli elementi ir plaši izmantoti lielā ceļojumu tekstu skaitā. Amerikāņu mākslas vēstures pētniece Stefānija Leiča (*Stephanie Leitch*) uzskata, ka, būdami svarīgi grāmatu vizuālā aparāta elementi, “ceļojumu literatūras attēli izrota stāstus un vilina pircējus”⁴⁹⁰. Taču šiem attēliem ir ne tikai estētiska un informatīva funkcijas, bet arī būtiska loma ceļojuma naratīva modalitātes konstruēšanā, kas pierada tekstu sižetu autentiskumu. Leiča atzīmē: “Tautu un skatu attēlojums šajos ziņojumos ietekmē lasītāju vietas izjūtu, veido autoru, kā patiesības stāstītāju, reputāciju, un rada degsmi ceļot gan reāli, gan iztēlē”⁴⁹¹.

Par strukturālo dominanti mūsdienu ceļojumu literatūrā kļūst arī kartēšana. Tā, piemēram, P. Terū ir viens no tiem rakstniekiem, kurš no visa iespējamā ilustratīvo elementu klāsta visbiežāk izmanto tieši ģeogrāfisko karšu fragmentus, kuros tiek atzīmēti ceļotāja reālie maršruti un topogrāfiskie objekti, kas ir turpmāk attēloti viņa tekstos. Ceļojumu literatūras pētnieki un kritiķi arvien biežāk diskutē ne tikai par ģeogrāfisko karšu statusu, bet arī par to neviennozīmīgo lomu ceļojuma apraksta žanra ietvaros. Ģeogrāfiskās kartes, kas kļūva par būtisku personīgās vēstules, politiskā pamfleta, prozas vai dzejas sastāvdaļu, tiek izmantotas gan kā naratīva paņēmiens, gan arī kā svarīgs paratekstuālais komponents, gan lai papildinātu literāro tekstu, gan arī aizvietotu kādu tā daļu.

Vēl viena no ģeogrāfiskās kartes funkcijām ir sekmēt ģeotelpiskās informācijas paziņošanas procesu. Gan latviešu, gan amerikāņu ceļojumu literatūra izmanto kartogrāfijas elementus, lai attēlotu ne tikai noteiktu vietu, kur risinās naratīva galvenie notikumi, vai izceltu ceļojuma apraksta žanram tipisko telpisko teksta sižetu, bet arī lai akcentētu ceļotāja jeb vēstītāja personīgo pieredzi. Gan kanoniskie, gan arī mazāk pazīstami ceļojumu apraksti bieži satur

⁴⁹⁰ Leitch, S., 2019. *Visual Images in Travel Writing*. In: Das, N., Youngs, T. eds., 2019. *The Cambridge History of Travel Writing*. Cambridge University Press, 2019, p. 456.

⁴⁹¹ Turpat.

ģeogrāfisko karšu fragmentus, ceļojumu maršrutu plānus un ģeogrāfisko objektu attēlus. Jebkura grafiskā ceļojuma reprezentācija sniedz noteiktu nozīmi par apceļotajām telpām, tātad katrs kartes fragments palīdz izpētīt, kā šīs nozīmes mijiedarbojas ar pašu tekstu.

Kartogrāfiskie elementi ir vairāk sastopami amerikāņu ceļojumu aprakstos, kuri tiek bieži uzskatīti par kartogrāfiski orientētajām krātuvēm un ceļojumu autentiskuma pamatojuma avotiem. Sākotnēji, amerikāņu ceļotāji apsvēra savos tekstos literārās tēmas un konvencijas, kas galvenokārt asociējās ar kvestiem, ar sentimentālajiem ceļojumiem, kā arī ar telpiskās izjūtas poētiku un politiku. Gadsimtu gaitā reālas vietu kartes ir ievērojami ietekmējušas amerikāņu ceļojumu literatūras stilu. Agrīnajos mūsdienu amerikāņu ceļojumu aprakstos ģeogrāfiskās kartes vai to fragmenti kļuva par neatņemamu ceļotāju ziņojumu daļu un vizuālo elementu. Turklāt, daži rakstnieki rada savus daiļdarbus ar reālās ģeogrāfiskās kartes palīdzību. Jaunākajos ceļojumu tekstos detalizēti maršrutu apraksti un karšu fragmenti ir plaši integrēti tekstā vai ir atrodami pielikumos, kas veido žanram tipisko parateksta daļu. Amerikāņu profesors un literatūrzinātnieks Martins Bruckners (*Martin Bruckner*) atzīmē vienā no saviem pētījumiem, ka “kopš 20. gadsimta 80. gadiem ģeogrāfiskās kartes arvien vairāk tiek uzskatītas par būtisku, paratekstuālu sastāvdaļu, kas papildina plašus literāros pētījumus”⁴⁹². Tas fakts, ka mūsdienu ceļojumu literatūrā kopā ar personīgām vēstulēm vai dzeju parādās arī ģeogrāfisko karšu fragmenti, veicina žanra pieaugošo hibriditāti. Turklāt, ģeogrāfisko karšu izmantošana atsevišķu tekstu lasīšanas procesā parāda, kā kartogrāfiskie daiļdarbi ievērojami ietekmē naratīva formu, saturu un pat žanru. M. Bruckners savā pētījumā apgalvo, ka “literāras adaptācijas procesā karšu atsauces un verbālās kartes atklāj attiecību veidnes, sasaistot noteiktas literārās konvencijas ar telpiskiem priekšstatiem, kas noteic, piemēram, kolektīvas darbības, personiskās perspektīvas un, galvenokārt, reālu vai iedomātu aprakstīto notikumu vidi”⁴⁹³. Līdz ar to, diezgan liels karšu fragmentu skaits, kas parādās mūsdienu ceļojumu tekstos, arī ilustrē perspektīvu, no kuras to autori ir iztēlojušies citās zemes. Laika gaitā ģeogrāfisko karšu funkcija pārvēršas no ģeogrāfiskā progressa attēlošanas uz vēstītāja psiholoģiskā stāvokļa, reģiona kultūrģeogrāfijas un ainavas, kā arī uz iedzīvotāju identitātes aktualizēšanu.

Vairāki latviešu un amerikāņu ceļojumu tekstu autori pielietoja kartes un ģeogrāfijas rokasgrāmatas kādas vietas aprakstīšanas procesā, norādīja savos aprakstos ģeogrāfiskās

⁴⁹² Bruckner, M. *Popular Map Genres in American Literature*. In: Engberg-Pedersen, A., ed. *Literature and Cartography: Theories, Histories, Genres*. The MIT Press, 2017, p. 326.

⁴⁹³ Turpat.

koordinātas, savietoja literāro formu ar kartes fragmentiem, novietoja karti pielikumā, lai viņu teksti kļūtu pēc iespējas autentiskāki. Katrā ziņā kartogrāfisko elementu izmantošana literārajā vai publicistiskajā tekstā ietekmē tās formu, saturu vai pat žanru literārās adaptācijas procesā. No vienas puses, karšu fragmentiem ir sava veida ceļveža funkcija, ar mērķi atspoguļot autora veikto ceļojumu; turklāt, tā ir arī paša teksta reprezentācijas forma, kas var izmainīt lasītāja teksta recepciju vai izpratni par kādiem tajā norādītajiem objektiem. Ar ģeogrāfisko karšu fragmentiem no latviešu un amerikāņu ceļojumu tekstiem var vizuāli iepazīties šī pētījuma 5. pielikumā.

P. Terū ir ļoti precīzs, atzīmējot apceļotās ģeogrāfiskās vietas, aprakstot vēsturiskus un kultūrainavas objektus, kā arī nosaucot cilvēku vārdus – tā ir viena no autora rakstīšanas stila īpatnībām, kas var tikt novērota gan grāmatās reprezentētajā ilustratīvajā materiālā, gan arī pašos trevelogos. Līdzīga precizitāte ģeogrāfisko objektu tēlojumos, kā arī sistemātiskā ceļojumu procesa ilustrēšana ar ģeogrāfisko karšu fragmentiem, ir vērojama latviešu ceļotājas L. Pērses ceļojumu naratīvā „Ar stopiem apkārt pasaulei. Ziemeļamerikas kokteilis”. Grāmatas lasītājs un potenciālais tūrists var iepazīties tajā ar vairāku maršrutu kartēm, atrast noderīgu informāciju par vietām (to var izmantot, kā lietderīgu gidu gan faktū, gan padomu ziņā), kā arī izbaudīt 58 krāsainus attēlus. Ģeogrāfisko karšu fragmenti iepazīstina lasītāju ne tikai ar apceļotajām pasaules valstīm; tajos ir iezīmēts precīzs maršruts, kā arī atzīmētas abu ceļotāju apstāšanās vietas. Fotogrāfijas ilustrē kādus interesantus, unikālus vai pat eksotiskus objektus, kurus ceļotāja ar savu ceļabiedru Arturu izbauda ceļojuma gaitā: tajās parādās ainavas un kultūrainavas objekti (ap 30 bildes) un dažādu pilsētu infrastruktūra (10 foto), kuru galvenā funkcija ir ilustrēt tekstā aprakstītās vietas, tādējādi informējot lasītāju auditoriju par apceļoto vietu specifiku; ir vairākas pašu ceļotāju fotogrāfijas kopā ar vietējiem iedzīvotājiem (ap 15), kuras apliecina naratīva autentiskumu; ir arī sastopami dažī suvenīru, talismanu un ēdienu attēli (ap 5), kas aktualizē vietējo kolorītu. Šī ilustratīvā grāmatas daļa padara Pērses naratīvu par vizuāli atraktīvu lasāmvielu katram ceļojumu cienītājam.

Ļoti plašs ilustratīvais un dokumentālais materiāls ir reprezentēts jau vairākkārt minētajā I. Leiša un U. Brieža ceļojuma dienasgrāmatā “Latviešus Sibīrijā meklējot”. Lasītājam ir uzreiz jāapzinās, ka katrs no šī ceļojuma dienasgrāmatas autoriem ir savas daļas autors: Leitis ir vēstītājs, proti ceļojuma dienasgrāmatas autors, bet Briedis, tajā laikā pazīstamais Liepājas foto žurnālists, ir ilustratīvās daļas autors, kura galvenā šī ceļojuma misija bija iegūt unikālus kadrus un apkopot tos plašā foto materiālā, kas ne tikai ilustrētu abu jaunekļu piedzīvojumus ar visiem sastaptajiem

šķēršļiem un grūtībām, bet arī atspoguļotu tipisko Sibīrijas ainavu un kultūrainavu, ieskicētu vēsturiski politisko procesu ietekmi, iezīmētu daudzveidīgus cilvēku tēlus, kā arī ilustrētu latviešu diasporas dzīvesveidu un saglabātās identitātes iezīmes. Gandrīz katrs, pat vismazākais ciems, kuru šķērso abi ceļotāji un kas var tikt sasaistīts ar austrumu latviešu diasporu, ir detalizēti aprakstīts un pēc iespējas ilustrēts, akcentējot katru pat vissmalkāko šīs vietas īpatnību. Turklāt, Leiša ceļojuma dienasgrāmatā ir spilgti iezīmēta vēsturisko faktu un dokumentu loma. Autors bieži ilustrē vietējo iedzīvotāju stāstus ar attēliem un reālajiem dokumentiem, tādiem kā vēstuļu un telegrammu fragmenti, avižu raksti, fragmenti no VDK (KGB) arhīviem; parādās arī vēsturisko personību vārdi un viņu fotogrāfijas. Tas viss ne tikai piešķir ceļojuma tekstam vēsturisko kontekstu un dokumenta statusu, bet arī izceļ tā laika ģeopolitiskās peripetijas. Spilgtākus piemērus no Brieža savākta dokumentālā materiāla var atrast šī pētījuma 6. pielikumā.

Priekšvārds ir vēl viens parateksta elements, kura funkcijas atšķirsies atkarībā no priekšvārda veida. Šos funkcionālos veidus lielākoties nosaka vietas, laika un priekšvārda autora vienotība. Respektīvi pastāv vairāki priekšvārdu veidi: paša autora vai izdevēja priekšvārds; priekšvārdi, kuri tiek uzrakstīti līdz ar pašu literāro darbu, vai arī tādi, kuri ir uzrakstīti vēlāk; Ženets izceļ arī daiļliteratūras priekšvārdus (*fictional prefaces*⁴⁹⁴) pretstatā publicistiskā veida priekšvārdam. Katra noteiktā priekšvārda funkcija ir bieži vien interpretācijas jautājums, tātad daudzas šīs funkcijas šad un tad var transformēties no viena veida uz citu. Priekšvārda paziņojums var izcelt naratīva galveno objektu, akcentēt noteiktās tēmas vai kāda motīva svarīgumu; tam bieži ir arī gida funkcija, jo priekšvārdā var tikt sniegts norādījums attiecībā uz grāmatas struktūru vai tās lietošanu. Priekšvārds var arī aktualizēt teksta žanrisko piederību, iezīmēt tā autentiskumu vai fantāzijas elementus; tas arī bieži satur paša autora sava teksta interpretācijas reprezentēšanu.

Mūsdienu ceļojumu aprakstu priekšvārdu funkcijas var būt hibridizētas. Tā bieži ir funkciju virkne vienā tekstā. Šāda specifiskā priekšvārda iezīme var tikt izskaidrota ar paša žanra transformācijām un tekstu hibridizētajām formām. Tajos autori reizē sniedz informāciju par apceļotajām vietām, akcentē sava ceļojuma misiju, apraksta tā specifiku utt.

Ceļojuma apraksta “Ar stopiem apkārt pasaulei. Ziemeļamerikas kokteilis” sākumā parādās ievads vai priekšvārds, kur tā autore L. Pērse ne tikai apraksta viņas ar Arturu topošā ceļojuma maršrutu, bet arī norāda uz neparasto viņu ceļojuma veidu: “Ar stopiem apkārt pasaulei... Kāpēc gan nē? Kāpēc gan mēs nevarētu apceļot pasauli? Mēs iekrāsim. Nevajag jau

⁴⁹⁴ Genette, G. *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997b, p. 196.

daudz! Gulēsim teltī un pārvietosimies ar stopiem!”⁴⁹⁵ Hronoloģiski šis priekšvārds ir uzrakstīts pirms paša ceļojuma teksta, kas ir diezgan raksturīgi ceļojuma apraksta žanram, jo ceļojumu naratīvu autori pašā sākumā parasti it kā dalās ar potenciālo lasītāju ar saviem plāniem, iepazīstina viņu apceļotās vietas, izskaidro savu motivāciju šāda ceļojuma realizācijai, nereti arī sniedz informāciju par sevi, savu valsti, savu iepriekšējo ceļošanas pieredzi u.tml. L. Pērse, savukārt, īsi apraksta viņas ar Arturu īstenoto maršrutu, iekļaujot savā aprakstā gan datumus, gan īsu informāciju par izvēlētajām vietām, kā arī piemin kopējo budžetu savam piedzīvojumam. Viņa mēģina izanalizēt visas iespējamās grūtības kopā ar ceļojuma baudām. Turklāt, ceļotāja dalās ar savu ceļojuma plānošanas procesu, it kā pārliecinot gan sevi, gan lasītāju, ka nav nekā neiespējama: “Esam taču šur tur pabijuši – jauniešu apmaiņas programmās, Erasmus studijās un pat strādājuši ārzemēs. Ar stopiem taču izbraucām cauri arī Lietuvai un Igaunijai! Atceries, cik tas bija aizraujoši? Šis noteikti būs vēl labāk!”⁴⁹⁶ Pēc šāda priekšvārda analītiskās apzināšanās kļūst skaidrs, ka Pērses ceļojuma aprakstā tiks atspoguļots cits skatījums uz divu jauno cilvēku ceļojumiem. Grāmata māca uztvert visu vieglāk, paļauties uz intuīciju, biežāk smaidīt, atmest bailes, būt mēreni drosmīgam, dodoties uz mērķi, liekot akcentu uz labā saskatīšanu un negatīvās lietas vienkārši mēģināt uztvert kā dzīves pieredzi un zināšanas.

Pati pirmā I. Leiša ceļojuma dienasgrāmatas “Latviešus Sibīrijā meklējot” nodaļa ar nosaukumu “Pirms brauciena” var būt apzīmēta kā sava veida grāmatas priekšvārds. Kaut gan teksta autors to tieši nenosauc par ievadu vai priekšvārdu, šī sākuma nodaļa atšķiras no pārējā teksta gan strukturāli, gan kontekstuāli. Turklāt, tajā neietilpst ceļojuma apraksti; šajā nodaļā autors dalās ar saviem plāniem; izskaidro iemeslus, kuri pamudināja viņu doties šādā riskantā ceļojumā; iepazīstina ar savu ceļabiedru foto žurnālistu U. Briedi, kura pamata uzdevums bija sagatavot fotoreportāžu par braucienu; apraksta sagatavošanās procedūru, ilustrējot to ar visiem pamatojumiem un sakārtotajiem dokumentiem. Leitis arī īsumā iepazīstina lasītāju ar dažiem vēsturiskajiem notikumiem un faktiem attiecībā uz latviešu diasporām Sibīrijā, kā arī dalās ar draugu un paziņu sniegtajiem padomiem. Tātad, pēc konteksta un struktūras šo pirmo grāmatas nodaļu var arī uzskatīt par priekšvārdu visai ceļojuma dienasgrāmatai.

Šī pētījuma ietvaros promocijas darba autore nereti pievērsās arī dažu ceļojumu aprakstu epitekstam. Ž. Ženets, operējot ar vairākiem epiteksta jēdziena apzīmējumiem, izskaidro tā būtību

⁴⁹⁵ Pērse, L. *Ar stopiem apkārt pasaulei. Ziemeļamerikas kokteilis*. SIA “JELGAVAS TIPOGRĀFIJA”, 2017, 5. lpp.

⁴⁹⁶ Turpat, 7. lpp.

šādi: tas ir “jebkurš paratekstuālais elements, kas nav saturiski pievienots tekstam tajā pašā izdevumā, bet kas it kā brīvi cirkulē virtuāli neierobežotā fiziskā un sociālā telpa”⁴⁹⁷. Plašā epiteksta elementu klāstā Ženets aktualizē autoru intervijas, lekcijas un diskusijas, zinātnisko redaktoru kritiskās piezīmes, sarakstes fragmentus, lasītāju atsauksmes u.c. Ceļojuma apraksta žanrs ir diezgan plaši pārstāvēts un diskutējams medijos, kur var iepazīties gan ar literāru kritiķu recenzijām, gan arī ar grāmatu lasītāju atsauksmēm; mūsdienu ceļotāji un ceļojumu tekstu autori dalās ar saviem iespaidiem intervijās, preses konferencēs, lekcijās u.tml. Pētījuma kontekstā promocijas darba autore izmantoja vairākas autoru intervijas (Pola Terū⁴⁹⁸, Kiras Salakas⁴⁹⁹, Andras Manfeldes⁵⁰⁰ u.c.), kā arī izanalizēja lasītāju un kritiķu recenzijas. Šis darbs ar epitekstu viennozīmīgi sekmēja gan tekstu recepciju, gan to interpretāciju.

Kaut gan K. Salakas romāns “Baltā sieviete” ar visu savu mistiskumu nedod lasītājam plašu ilustratīvo fonu, tajā parādās svarīgs epitekstuālais elements, kas ir autores **intervija**. Tā ir publicēta grāmatas beigās un tajā ceļotāja atbild uz divpadsmit aktuālajiem jautājumiem, izskaidrojot romānā atspoguļotās tēmas, varoņu tēlu specifiku un viņu uzvedību, kā arī atklāj romāna ideju kopumā. Salaka arī nedaudz pievēršas daiļliteratūras un dokumentālās prozas galvenajām atšķirībām, apgalvojot, ka visas aprakstītās vietas ir reālas. Rakstot romānu, ceļotāja galvenokārt paļāvās uz savu pieredzi, aprakstot vietas, kuras pati apceļoja, un attēlojot tautas, cilvēkus un viņu kultūru, kurus pati sastapa sava ceļojuma gaitā. K. Salaka savā intervijā vairākas reizes velk paralēles starp sevi un romāna galveno varoni, akcentējot līdzību gan rakstura ziņā, gan arī aprakstīto notikumu ziņā. Turklāt, romānā aprakstītie autobiogrāfiskie notikumi, kā arī ceļotājas dvēseles jūtu un pārdzīvojumu atspoguļošana, piešķir tam unikalitāti un aktualizē ceļojuma naratīva specifiku.

Salakas romāna popularitāti arī pierāda lasītāju un kritiķu atsauksmes, dažas no kurām parādās uz grāmatas aizmugurējā vāka. Tajos ceļotājas daiļdarbs ir dēvēts par aizraujošu; avīžu rakstu autori akcentē tajā aprakstīto ainu unikalitāti, kā arī nosauc “Balto sievieti” par grāmatu, kuru droši var ieteikt draugam. Kaut gan publiskās atsauksmes atspoguļo lasītāju viedokli, kas

⁴⁹⁷ Genette, G. *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997b, p. 344.

⁴⁹⁸ Intervijas transkripts ar Polu Terū (2003. gada 18. maijā) ir pieejams šeit: <http://www.booknotes.org/Watch/176128-1/Paul+Theroux.aspx> [skatīts: 26.03.2022].

⁴⁹⁹ Drukāta intervijas versija ar romāna autori ir atrodamā 2009. gada Picador grāmatas izdevumā (Salak, K. *The White Mary*. First Picador Edition, 2009)

⁵⁰⁰ <https://irliiepaja.lv/kultura/kopa-ar-andru-manfeldi-celojuma-uz-visbiju/>

Andras Manfeldes personīgo emuāru teksts par ceļojumiem Visbijā ir atrodams šeit: <https://literatura.lv/unit/1509887?lang=de> [skatīts: 29.03.2022].

bieži veido literārā darba popularitāti, Ž. Ženets neuzskata šo epitekstuālo elementu par pietiekoši objektīvu. Viņš uzskata, ka starp kritiku un uzslavu pastāv diezgan smalka robeža; turklāt, kritiķu atsauksmju noskaņojums ir bieži atkarīgs no viņu attieksmes pret noteiktu rakstnieku un viņa iepriekšējiem daiļdarbiem.⁵⁰¹

Kopumā var secināt, ka paratekstuālajam aparātam gan amerikāņu, gan latviešu ceļojumu literatūrā ir milzīga loma. Tas norāda uz ceļojumu tekstu daudzveidīgo tematiku; tas bieži veido saikni starp pašu ceļojumu, kā procesu, aprakstītajām vietām un to vēsturisko kontekstu; pateicoties paratekstam, dažos gadījumos atklājas teksta žanriskā specifika, kas norāda uz ceļojumu aprakstu tipoloģisko daudzveidību un žanra hibriditāti; paratekstuālie elementi bieži apliecina naratīva autentiskumu, kā arī veido sava veida saikni starp teksta autoru un potenciālo lasītāju. Periteksts, kas koncentrējas apkārt tekstam, tieši ar to saistīts un funkcionāli tam pakārtots, nereti papildina un vizualizē naratīva saturu un sižetu; tas arī pievērš lasītāja uzmanību naratīvā aktualizētajai tēmai un akcentētajiem motīviem. Daži paratekstuālie elementi sniedz naratīvam komentārus (piem., pēcvārds, priekšvārds, vai žanra apzīmējums), kuros daļēji izpaužas autora idejas, kas turpmāk ietekmē lasītāja teksta recepciju. Savukārt epiteksts, kas iekļauj visus pārējos no paša teksta distancētos elementus, tādus kā autora intervijas, ekscerpti no sarakstes vai dienasgrāmatas, lasītāju atsauksmes, literāro kritiķu piezīmes, recenzijas u.tml., pievieno naratīvam papildu informāciju, gan objektīvu, gan arī subjektīvu, kas ļauj izskatīt vienu un to pašu tekstu jau no citas perspektīvas.

Rezumējumā ir jāatzīmē, ka būtiskākā no parateksta īpašībām ir tā funkcionalitāte. Ž. Ženets norāda uz parateksta daudzfunkcionalitāti, apzīmējot šo funkcionalitāti par heterogēnu. Neatkarīgi no tā, kāds estētiskais nolūks varētu rasties, piemēram, iekļaujot tekstā ilustrācijas, parateksta galvenais uzdevums ir nevis “smuki” izskatīties kopā ar naratīvu, bet veicināt tā pamatideju turpmāku lasītāju interpretāciju. Turklāt, paratekstuālie elementi, kuri parādās ceļojumu tekstos, iezīmē katra autora īpatnējo stilu, kas piešķir katram unikalitāti un izceļ katru no milzīga ceļojumu aprakstu autoru skaita.

⁵⁰¹ Genette, G. *Paratexts. Thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997b, pp. 354-356.

SECINĀJUMI

Promocijas darbs “Ceļojuma apraksta žanra tipoloģija 20.–21. gadsimtu mijas latviešu un amerikāņu literatūrā” ir zinātniskais pētījums, kurā veikta latviešu un amerikāņu ceļojumu aprakstu salīdzināmā analīze, identificējot ceļojumu tekstu tipoloģiju un dažādu faktoru (vēstītāja pieredze, dzimums u.c.) noteiktās subjektīvās iezīmes un žanriskās variācijas. Šī pētījuma aktualitāte izpaužas konsekventā un sistemātiskā pieejā ceļojuma apraksta žanra analīzē, kas līdz šim netika veikta latviešu literatūrzinātnē. Turklāt, pētījuma gaitā ir aplūkoti tipoloģiski dažādi ceļojumu teksti no latviešu un amerikāņu literatūras, kas veicina žanra objektīvāko un daudzpusīgo izskatīšanu. Promocijas darbā tika analizētas mūsdienu ceļojuma apraksta žanra īpatnības, aktualizēta žanra hibriditātes būtība un ceļojumu tekstu tipoloģiskā daudzveidība, iezīmēti ceļojuma apraksta žanra evolūcijas procesi kultūrvēsturiskajā diskursā un globalizācijas procesu ietekmē. Žanra pētījumā ir arī integrēti *dzīves rakstības* un ģeopolitikas diskursi. Ceļojumu aprakstu mākslinieciskā forma ir aktualizēta kā ceļojuma apraksta žanram raksturīga, kur paratekstuālajam aparātam ir sava īpaša pragmatika. Ceļojumu tekstu sastatāmā analīze ļauj noteikt latviešu ceļojuma apraksta žanra attīstības pakāpi Latvijā, kā arī izvērtēt žanra specifiku salīdzinājumā ar plašāk attīstīto amerikāņu ceļojumu literatūru.

Ceļojuma aprakstus komplicētajā evolūcijas procesā skarušās daudzas transformācijas. Tas ir pastāvīgi mainīgs žanrs, kas pielāgojies lasītāju auditorijas pieprasījumam, nezaudējot tās popularitāti. Neskatoties uz to, ka 21. gadsimta ceļojuma apraksta žanru kāds joprojām var uzskatīt par perifērisku vai otršķirīgu, kuram trūkst identitātes un novatoriskuma, ar ceļojumiem saistītie teksti piesaista plašu mērķauditoriju, turpina iekarot jaunās ietekmes sfēras un izraisīt pasaules mēroga rezonansi.

Jautājums par žanra robežu noteikšanu – koeksistenci, pārklāšanos, simbiozi, kreolizāciju ir aktuāls ceļojuma apraksta žanra izpētes lauks. Tas fakts, ka ceļojumu literatūra ir vienota drīzāk tematiski, nevis strukturāli, neļauj viennozīmīgi un precīzi definēt šī žanra iezīmes. Mūsdienu ceļojuma apraksta spēja apvienot plašu spektru vēstījumu un diskursu veidu (politisko, ģeogrāfisko, vēsturisko, lingvistisko, etnoloģisko u. tml.) piešķir ceļojuma apraksta žanram neviendabīgumu un hibrīdžanra iezīmes. Šajā sakarā daži žanra pētnieki un kritiķi uzskata, ka ceļojuma apraksta žanram trūkst savas identitātes. Savukārt pastāv arī pretējais viedoklis, ka tieši tā integritātes spēja nosaka ceļojuma apraksta būtību un specifiku, un raksturo to kā žanru.

20.–21. gadsimtu mijas ceļojuma aprakstam ir daudzveidīgās tekstu formas (romāns, stāsts, dienasgrāmata, eseja, memuāri, emuāri u.c.), tas iekļauj dažu citu žanru iezīmes (*fiction, non-fiction, creative non-fiction*), aktualizē vairākas tēmas un motīvus un var tikt aplūkots dažādos diskursos. Pētījumā izanalizētā amerikāņu un latviešu ceļojumu literatūras ģenēze un ceļojuma apraksta žanra konsekventa attīstība norāda uz zināmām atšķirībām žanra evolūcijas procesā, kura rezultātā tomēr veidojas daži tipoloģiski līdzīgi koncepti (žanra hibriditāte, tekstu formu daudzveidība, kultūrtelpiskā dualitāte u.c.). Mūsdienu ceļojumu aprakstu semantiskā un strukturālā analīze ļauj secināt, ka daudziem no tiem ir raksturīgas gan publicistiskā teksta, gan arī poētiskā teksta iezīmes, kas vēl jo vairāk nosaka žanra neviendabīgumu. Kas atšķir amerikāņu trevelogu no latviešu ceļojumu aprakstiem ir, pirmkārt, tas, ka tas ir pārstāvēts plašajās tekstu formās, tādās kā ceļojuma romāns vai ceļojuma hronika, kamēr latviešu ceļojuma apraksts biežāk parādās eseju, dienasgrāmatas vai stāsta formā. Turklāt, amerikāņu ceļojumu literatūrai tomēr ir raksturīgas publicistiskā teksta iezīmes ar dažām poētiskajām atkāpēm; latviešu ceļojuma naratīvs, savukārt, izcēlās ar vairākām daiļliteratūras pazīmēm.

21. gs. ceļojumu literatūra iegūst jaunu dimensiju pateicoties tehnoloģiju pārmaiņām, kā arī nesen izstrādāto realitātes dokumentēšanas veidu izplatībai. Informācijas un ideju momentāna apmaiņa ir radikāli mainījusi tekstu rakstīšanas, lasīšanas un izplatīšanas veidus. Daudzveidīgo mediju progresīva attīstīšana un to ikdienas izmantošana ceļotāju, blogeru un lietotāju lokā paver jaunās iespējas ceļojumu materiālu publicēšanai emuāru formātā. Neskatoties uz šāda veida tehnoloģisko pavērsienu, ceļojuma teksta pamatveidi neizzūd un var tikt saglabāti arī tā jaunajās formās. Tradicionālās raksta formas ceļojumu memuāri, dienasgrāmatas un esejas, piemēram, pakāpeniski transformējas emuāros vai tīmekļa dienasgrāmatās, kuru autori – gan profesionālie literāti, gan arī iesācēji – sniedz noteiktu ieguldījumu žanra attīstīšanā, ienesot ceļojumu emuārā literāro estētiku un izveidojot saikni ar mūsdienu ceļojuma apraksta žanra cienītāju.

Mūsdienu latviešu un amerikāņu ceļojumu tekstu kontenta analīze pierādīja, ka ceļojuma apraksta žanra noteicošās iezīmes ir hronoloģiskais stāstījums, ceļa tēla un meklēšanas motīva aktualizēšana (biežāk izpaužas amerikāņu ceļojumu literatūrā), kā arī faktu un dokumentālo elementu integrēšana naratīvā. Salīdzinot mūsdienu ceļojumu literatūru ar agrākajiem žanra piemēriem, var secināt, ka jaunākajos gan latviešu, gan amerikāņu ceļojumu naratīvos iezīmējas objektīvo un subjektīvo elementu sintēze. Savukārt, žanram raksturīgā transformācija ietekmēja mūsdienu tekstu saturiskās modifikācijas. Abās literatūrās hronoloģiskā notikumu secība sāk

pakāpeniski piekāpties ceļotāja pieredzes tēlojumiem; “pēdu” ceļojumi atdzīvina dažu iepriekš iecienīto maršrutu popularitāti, kuri mūsdienu lasījumā iegūst jau citu interpretāciju; savukārt, iekšzemes ceļojumi nereti kļūst populārāki par ārzemju ceļojumiem dažādu sociālo vai ģeopolitisko procesu ietekmē. Turklāt, ceļojumu literatūra pakāpeniski zaudē iepriekšējo tieksmi pēc piedzīvojumiem un atklājumiem, bet bieži kļūst psiholoģiski orientēta un akcentēta uz sevis meklējumiem un izzināšanu.

Opozīcija *savējais – svešais* paliek par noteicošo ceļojumu naratīvu kategoriju arī jaunākajā latviešu un amerikāņu ceļojumu literatūrā. Tā aktualizē kāda ģeogrāfiskā objekta citādību un unikalitāti, kā arī nosaka paša ceļotāja kādas vietas mentālo kartēšanu. Ceļotājs ne tikai kļūst par citas kultūras informācijas avotu; *savējo* un *svešo* salīdzināšanas procesā viņš arī bieži izsaka savu subjektīvo attieksmi pret to *citu* kultūrtelpu. Nereti *savējais* un *svešais* saplūst kopējā kontekstā; turklāt, ceļotāja individuālajā pieredzē *svešais* dažu apstākļu dēļ var transformēties par *savējo*. Tā Āfrikas kultūrtelpa kļūst uz kādu laiku par *savējo* P. Terū reprezentācijā, bet Sibīrijas telpa I. Ābeles refleksijā kļūst par ierasto latviešu diasporai ilggadējas asimilācijas rezultātā. Savukārt, kādas valsts perifērija var tikt pozicionēta, kā *svešā* un neparasta. Piemēram, multikulturālā Latgale, ar nelielām pilsētām, kuras netiek uzskatītas par populārajiem tūrisma kontekstā, ir reprezentēta Ābeles dienasgrāmatā kā *cita*, jo valodas dialekts, kā arī attiecības ar kaimiņvalstīm, piešķir šim Latvijas reģionam specifisku sadzīviski kolorīto pusi.

Dzīves rakstība, kas mūsdienu formu daudzveidībā kļūst par poētisko un tematisko auto/biogrāfijas modifikāciju, tiešā veidā skar arī ceļojuma apraksta žanru. Daudziem amerikāņu un latviešu ceļojumu tekstiem, it īpaši dienasgrāmatām un memuāriem, ir spilgti izteiktas dzīvesstāsta iezīmes. Ceļojuma apraksta žanra hibrīda statuss pieļauj gan autobiogrāfisko dimensiju, kas aktualizē ceļotāja noteikto dzīves posmu, gan arī reflektē biogrāfisko dimensiju attiecībā uz citiem cilvēkiem, kurus ceļotājs satiek sava ceļojuma gaitā. Auto/biogrāfiskie elementi var tikt integrēti ceļojuma aprakstos arī citā aspektā. Gan latviešu, gan amerikāņu ceļojumu tekstos ir iespējams identificēt *dzīves rakstības* iezīmes ainavas aprakstos. Ainavas objekti nereti ietekmē ceļotāju emocionālo stāvokli; viņi ne tikai iepazīna citas zemes, kontinentus, pilsētas, cilvēkus ar viņu kultūru un tradīcijām, bet reizē ar visu to iepazīstina paši sevi.

Par ceļojuma apraksta varoni var arī kļūt vēsturiski pazīstamā persona vai kāda daiļdarba varonis ar savu dzīvesstāstu. Ceļojot “pa slavenību pēdām”, mūsdienu ceļotāji ne tikai aktualizē kādas ģeogrāfiskās vietas kultūrvēsturisko nozīmīgumu, bet arī izseko šo vietu transformācijas

mūsdienu procesu sociālo, politisko vai kultūrvēsturisko procesu ietekmē. To mērķis varētu būt arī tieksme pielāgot pazīstamus ģeogrāfiskus objektus jaunām recepcijām. Turklāt, jebkurš ceļojums var ietekmēt cilvēka iekšējo pasauli; tā patības meklēšanas un sevis izzināšanas motīvs aktualizējas vairākiem latviešu un amerikāņu mūsdienu ceļojumu tekstu autoriem (I. Ābele, G. Repše, K. Salak u.c.).

20.–21. gadsimtu mijā ģeopolitikas jēdziens arvien biežāk tiek aktualizēts ceļojumu literatūrā, kā rezultātā gan Latvijas, gan Ziemeļamerikas ceļojumu teksti demonstrē diezgan neviendabīgo no postkoloniālā viedokļa ģeopolitiskā diskursa reprezentāciju. Šis fakts izraisīja nepieciešamību līdztekus ģeogrāfiskajam ietvaram izskatīt ceļojumu aprakstus arī ģeopolitiskajā diskursā, kas, atšķirībā no samērā konstantā ģeogrāfiskā diskursa, ir cieši saistīts ar politiskiem, reliģiskiem vai etniskiem konfliktiem, kā arī citiem vēsturiskiem procesiem.

Promocijas pētījumā tika raksturots viens no šādiem pasaulē atzītiem ģeopolitiskajiem reģioniem, kas ir Sibīrija. Jāsecina, ka laika gaitā Sibīrijas tēls ieguva vairākas subjektīvas refleksijas. Ģeopolitiskajā diskursā *Sibīrijas teksts* atspoguļo pretrunīgas kultūras klišejas, ko izraisa dažādas vēsturiskas paradigmas un ideoloģiskie procesi. Turklāt ceļotāju Sibīrijas reģiona subjektīvā recepcija ir mentālās kartogrāfijas un tās mehānismu rezultāts. Tā šī pētījuma ietvaros aplūkoto ceļojuma tekstu autoru literārajā kompasā Sibīrija ir ziemeļu vektors, kas apzīmē marginalitāti, ierobežotas iespējas un vēstures tumšas lapaspuses.

Sibīrijas teksta sastatāmā analīze atklāja, ka, lai gan Ziemeļamerikas un Latvijas Sibīrijas reģiona reprezentācijā ir vērojamas zināmas paralēles (auksta, nomaļa zeme ar plašu teritoriju un savdabīgu ainavu), Sibīrijas recepcija katrā konkrētajā gadījumā ir ļoti specifiska. Tā Latvijas ceļojumu naratīvi ne tikai izceļ ar šo reģionu saistītos stereotipus, kā tas parasti ir Rietumu refleksiju gadījumos, bet arī aktualizē meklēšanas motīvu, kad ceļotāji mēdz atrast piespiedu mobilitātes seku pēdas, kas ir latviešu diaspora attālos Sibīrijas reģionos. Tādējādi, Latvijas ceļojumu naratīvi par Sibīriju atklāj pagātnes vēsturiski politisko procesu ģeopolitiskos rezultātus, atainojot padomju totalitārās impērijas upurus un norādot uz pakāpenisku izsūtītās tautas asimilāciju Sibīrijas kultūrtelpā. Vēsturisko notikumu, proti represiju un deportāciju, atbalsis veido dramatisko Sibīrijas naratīvu modu latviešu autoru darbos.

Pētījuma gaitā tika arī pierādīts, ka teksta mākslinieciskā forma ir tikpat būtisks ceļojumu aprakstu kompozīcijas elements, kā sižets, telplaiks vai personāžu sistēma. Ceļojuma aprakstu salīdzināmā analīze pierādīja, ka paratekstuālajam aparātam gan amerikāņu, gan latviešu ceļojumu

literatūrā ir milzīga loma. Paratekstuālie elementi norāda uz ceļojumu tekstu daudzveidīgo tematiku; tie bieži veido saikni starp pašu ceļojumu, kā procesu, aprakstītajām vietām un to vēsturisko kontekstu; pateicoties paratekstam, dažos gadījumos aktualizējas kāda teksta žanriskā īpatnība, atklājas ceļojuma aprakstu tipoloģiskā daudzveidība un izpaužas žanra hibriditāte; paratekstuālie elementi bieži apliecina naratīva autentiskumu, kā arī veido saikni starp teksta autoru un potenciālo lasītāju. Periteksts, kas koncentrējas apkārt tekstam, tieši ar to saistīts un funkcionāli tam pakārtots, nereti papildina un vizualizē naratīva saturu un sižetu. Daži paratekstuālie elementi sniedz naratīvam komentārus (piem., pēcvārds, priekšvārds, vai žanra apzīmējums), kuros daļēji izpaužas autora interpretācija, kas turpmāk ietekmē lasītāja teksta recepciju. Savukārt epiteksts, kas iekļauj visus pārējos no paša teksta distancētos elementus, tādus kā autora intervijas, ekscerpti no sarakstes vai dienasgrāmatas, lasītāju atsauksmes, literāro kritiķu piezīmes, recenzijas u.tml., sniedz naratīvam papildu informāciju, gan objektīvu, gan arī subjektīvu, kas ļauj izskatīt vienu un to pašu tekstu jau no citas perspektīvas.

Balstoties uz pētījuma rezultātiem var secināt, ka izvirzīta promocijas darba hipotēze ir apstiprināta. Turklāt, promocijas darbā izvēlētais pētījuma priekšmets paver plašas perspektīvas arī turpmākiem pētījumiem šajā jomā. Mūsdienu tehnoloģiskā attīstīta pasaule ar vairākām ceļošanas iespējām ir viennozīmīgi ceļojošā pasaule, kas veicina daudzveidīgo ceļojumu aprakstu klāsta strauju ekspansiju. Šis fakts nosaka jaunu tēmu aktualizēšanu, citu ceļojumu veidu attēlojumu, modernizēto ceļojumu tekstu formu izplatību u.tml. Ceļojuma apraksta žanra pastāvīgo transformāciju procesā parādās jaunās ievirzes ceļojumu tekstu izpētē. Komparatīvais aspekts var tikt pielietots, lai salīdzinātu citu kultūrtelpu ceļojumu tekstus.

AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Primārie avoti

Latviešu valodā:

1. Ābele, I. 2005. *Austrumos no saules un ziemeļos no zemes*. Dienasgrāmatas un ceļojumu apraksti. Rīga: Atēna.
2. Ābele, Z. 2016. ... *burtnīca*. "Sava grāmata".
3. Freimane, M. 2021. *Par piemiņu. Minnas Freimanes ceļa apraksti*. Rīga: LU LFMI.
4. Gailis, M. 2016. *Pasaules eksotiskās salas "Mildas" maršrutā*. Stāstu krājumā *Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm*. Jumava.
5. Grīnberga, I. 2016. *Sala*. Stāstu krājumā *Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm*. Jumava.
6. Grīnberga, I. 2020. *Ceļa maģija un mistika*. Stāstu krājumā *Ceļojumi mistēriju pasaulē*. Jumava.
7. Kalniņš, M. 2016. *Špicbergena*. Stāstu krājumā *Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm*. Jumava.
8. Klaučēns, N. 2005. *Ar Latvijas karogu Ziemeļpolā*. Rīga: Madris.
9. Langa, L. 2006. *Es varēju nesteigties*. Apgāds "Lietusdārzs".
10. Leitis, I., Briedis, U. 2016. *Latviešus Sibīrijā meklējot*. Apgāds „Lietusdārzs”.
11. Lorencs, J. 2017. *Ceļi un cilvēki*. Jumava.
12. Manfelde, A. 2011. *Ceļojums uz mēnesi*. „Literatūras kombains”.
13. Muktupāvela, L., Terzens, A. 2006. *Tas notiek Latvijā*. Apgāds ARTE.
14. Pērse, L. 2017. *Ar stopiem apkārt pasaulei. Ziemeļamerikas kokteilis*. SIA "JELGAVAS TIPOGRĀFIJA”.
15. Repše, G. 2009. *Citi mācekļi. Stāsti par mācekļiem*. Rīga: Dienas Grāmata.
16. Strubergs, P. 2020. *Ceļojumi mistēriju pasaulē*. Jumava.
17. Šics, M. 2016. *Papua-Jaungvineja*. Stāstu krājumā *Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm*. Jumava.

Angļu valodā:

18. Alexander, C. 1990. *One Dry Season: In the Footsteps of Mary Kingsley*. Knopf.
19. Bryson, B. 1996. *Notes from a Small Island*. William Morrow Paperbacks.
20. Conrad, J. 2010. *Heart of Darkness*. Tribeca Books; Edition Unstated.

21. Frazier, I. 2011. *Travels in Siberia*. Picador.
22. Gilbert, E. 2006. *Eat, Pray, Love: One Woman's Search for Everything, Across Italy, India and Indonesia*. Riverhead Books.
23. Harris, E. L. 1992. *Native Stranger: A Black American's Journey into the Heart of Africa*. Simon & Schuster.
24. Hudgins, S. 2003. *The Other Side of Russia: A Slice of Life in Siberia and the Russian Far East*. Texas A&M University Press.
25. Jenkins, P. 1979. *A Walk across America*. MJF Books.
26. Jenkins, P. 2002. *Looking for Alaska*. St. Martin's Griffin.
27. Kerouac, J. 1957. *On the Road*. Penguin Classics.
28. Least Heat-Moon, W. 1982. *Blue Highways: A Journey into America*. Back Bay Books.
29. McCornack Thompson, M. *The Mary McCornack Thompson Diaries. 1887 – 1962*.
30. Morris, M. 1998. *Nothing to Declare: Memoirs of a Woman Travelling Alone*. Picador.
31. Mowat F. 1984. *The Siberians*. Bantam Books.
32. Raban, J. 1982. *Old Glory: An American Voyage*. Penguin Books.
33. Salak, K. 2004. *Four Corners: A Journey into the Heart of Papua New Guinea*. National Geographic.
34. Salak, K. 2009. *The White Mary*. Picador; First Edition.
35. Steinbeck, J. 1961. *Travels with Charley in Search of America*. Penguin Books.
36. Theroux, P. 2006. *The Great Railway Bazaar: By Train Through Asia*. First Mariner Books edition.
37. Theroux, P. 2004. *Dark Star Safari. Overland from Cairo to Capetown*. First Mariner Books edition.
38. Theroux, P. 2008. *The Old Patagonian Express*. Penguin Classics.
39. Webster, J. 2003. *Duende: In Search of Flamenco*. Transworld Pub; New Ed edition.

zinātniskās literatūras avoti (grāmatas, rakstu krājumi, publikācijas) latviešu valodā

40. Berelis, G. 1997. *Klusums un vārds*. Daugava.
41. Berelis, G. 1999. *Latviešu literatūras vēsture: No pirmajiem rakstiem līdz 1999. gadam*. Rīga: Zvaigzne ABC.

42. Bērks, P. 2013. *Kultūru hibriditāte*. No angļu valodas tulkojis Pauls Daija. Rīga: Mansards (Sērija "Theoria").
43. Bunkše, E. V. 1998. *Sirēnu balsis: Ģeogrāfija kā cilvēcīga erudīcija. Bērklījas ainavu skola*. Rīga: Norden.
44. Bunkše, E. V. 2007. *Intīmā bezgalība*. Rīga: Norden AB.
45. Burima, M. 2008. *Latgales mentālais topohrons jaunākajā latviešu literatūrā // Latgale kā kultūras pierobeža*.
46. Burima, M. 2011. *Modernisma koncepti 20. gadsimta sākuma latviešu literatūrā*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
47. Burima, M. 2017. *Hibrīdtekstualitāte 20. gadsimta sākuma latviešu literatūrā*. Kultūras studijas IX. Hibriditāte literatūrā un kultūrā. Daugavpils: Saule.
48. Burima, M., Rinkeviča, R. (sast.). 2021. *Literatūra un kultūra: process, mijiedarbība, problēmas. Dzīves rakstība – I. Zinātnisko rakstu krājums XXI*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule".
49. Ceplis, R. 2007. *Proza*. Skat.: Cimdiņa, A. (sast.) 2007. *Jaunākā latviešu literatūra: žanru pārskati, teorija un kritika*. LU Akadēmiskais apgāds.
50. Ceske, E. 2015. *Vācbaltu dzejnieču Sofijas Bekeres un Elīzas fon der Rekes ceļojumu piezīmes (1784-1806)*. Rakstu krājumā *Dzimums, literārā konvencija un jaunrade: no baroka līdz postmodernismam*. Sast. un galv. red. A. Cimdiņa. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
51. Cimdiņa, A. (sast.) 2007. *Jaunākā latviešu literatūra: žanru pārskati, teorija un kritika*. LU Akadēmiskais apgāds.
52. Cimdiņa, A. (sast. un galv. red.). 2015. *Dzimums, literārā konvencija un jaunrade: no baroka līdz postmodernismam*. Rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
53. Gorņeva, I. 2021. "Savēja" un "sveša" kategorija epideiktiskajos tekstos: atsevišķi teorijas un prakses aspekti. Kultūras studijas: zinātnisko rakstu krājums. XIII [13], "Savējas", "svešais", "citādais" literatūrā un kultūrā. Galv. red. A. Stašulāne. DU, Akadēmiskais apgāds "Saule".
54. Gūtmane, Z. *Baltic Prose during the 'Thaw'*. In: *Back to Baltic memory: Lost and Found in Literature 1940-1968* (Edited by E. Eglāja-Kristsons, B. Kalnačs). Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2008, p. 94.-103.

55. Hiršs, H. 1989. *Prozas poētika*. Rīga: Zinātne.
56. Kačāne, I. 2013. *Ainava sevis identitātē Gundegas Repšes naratīvā "Citi mācekļi" / Landscape of Self-Identity in Gundega Repše's Narrative "Other Disciples"*. Comparative Studies. Landscape and Culture. Vol. V (2). Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds "Saule".
57. Kalers, Dž. 2007. *Literatūras teorijas: ļoti saistošs ievads*. Rīga: ¼ Satori.
58. Kiršentāle, I., Smilktiņa, B., Vārdaune, Dz. 1991. *Prozas žanri*. Rīga: Zinātne.
59. Kursīte, J. 2002. *Dzejas vārdnīca*. Rīga: Zinātne.
60. Kursīte, J. 2006. *Kultūrainava kā daļa no 'savs-svešs' bināras varas sistēmas*. No: *Kultūra un vara: raksti par valodu, literatūru, tradicionālo kultūru*. [Sast. Janīna Kursīte un Jolanta Strauga]. Rīga: Letonika, LU Akadēmiskais apgāds.
61. Lūse, D. 2008. *Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas*. - Rīga: Valters un Rapa.
62. Meškova, S. 2016. *Parateksta pragmatika Anitas Liepas prozā*. Daugavpils: Saule.
63. *Mūsdienu literatūras teorijas*. 2013. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
64. Repše, G. 2012. *Rakstnieki ir*. Gadsimta sākuma skatiens. Izdevniecība "Dienas grāmata".
65. Silenieks, J. 2007. *Ceļojumi ārzemēs un iekšzemē*. Jaunā Gaita, Nr. 248, 65.-66. lpp.
66. Smilktiņa, B. 2005. *Ilūzijas un spēles. Laika zīmes 50. – 70. gadu īsprozā*. Rīga: Zinātne.
67. Valeinis, V. 2007. *Ievads literatūrzinātnē*. Rīga: Zvaigzne ABC.
68. Valenis, V. 1961. *Poētika: Daiļdarba elementi*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.
69. Valeinis, V. 1999. *Ievads latviešu literatūrteorijas vēsturē*. Rīga: Zvaigzne ABC.

zinātniskās literatūras avoti (grāmatas, rakstu krājumi, publikācijas) angļu valodā

70. Bakhtin, M. M. 1982. *The Dialogic Imagination. Forms of Time and the Chronotope in the Novel*. University of Texas Press.
71. Barna Bijay Basumatary. 2018. *Importance of travel writing on literature*. In: International Journal of Advance Research, Ideas and Innovations in Technology, 4(5).
72. Bassnett, S. 2002. *Travel Writing and Gender*. In: Hulme, P., Youngs, T. (eds.) *Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press, pp. 225-241.
73. Bendixen, A., Hamera, J. 2009. *The Cambridge Companion to American Travel Writing*. Cambridge University Press.

74. Berensmeyer, I., Ehland, C. 2013. *Perspectives on Mobility*. Amsterdam: Rodopi.
75. Blanton, C. 2002. *Travel Writing: the Self and the World*. Routledge.
76. Borm, J. 2004. *Defining Travel: On the travel book, travel writing and terminology from Perspectives on Travel Writing*. Aldershot: Ashgate.
77. Bruckner, M. 2017. *Popular Map Genres in American Literature*. In: Engberg-Pedersen, A., ed. *Literature and Cartography: Theories, Histories, Genres*. The MIT Press.
78. Burima, M. 2008. *The 1960s and 1970s: Transformations of the Latvian Literary Compass*. In: "Back to Baltic Memory: Lost and Found in Literature 1940-1968", pp. 249-260.
79. Burima, M. 2014. *Travelogues in Latvian Literature (late 20th – early 21st century): Deconstruction and Reconstruction of Mental Borders*. In: The Proceedings of the 1st SWS International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2014, Book 3, Volume 1, Section Anthropology, pp. 283-289.
80. Burima, M. *Socio-Cultural Discourse of Hybrid Texts: The Case of Latvian Literature*. In: The Proceedings of the 3rd SWS International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2016, Section History of Arts, pp. 59-66.
81. Burima, M. 2016. *Orientalism, Otherness and the Soviet Empire: Travelogues by Latvian Writers of the Soviet Period*. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/290509442_Orientalism_otherness_and_the_Soviet_empire_travelogues_by_Latvian_writers_of_the_Soviet_period [skatīts 09.08.2021].
82. Campbell, M. B. 1988. *The Witness and the Other World: Exotic European Travel Writing, 400–1600*. Cornell University Press.
83. Caulfield, A. 2007. *Travel Writing: A Practical Guide*. Ramsbury: The Crowood Press.
84. Cooke, S. 2020. *Travel Writing as Life Writing*. Routledge.
85. Cresswell, T. 2011. *Mobilities I: catching up*. Progress in Human Geography.
86. Cronin, M. 2000. *Across the Lines: Travel, Language, Translation*. Cork University Press.
87. Das, N., Youngs, T. (eds.). 2019. *The Cambridge History of Travel Writing*. Cambridge University Press.
88. Douglas, G. N. 1925. *Experiments*. New York: Robert McBride and Company.
89. Downs, R. M., & Stea, D. (Eds.). (1973). *Image & environment: Cognitive mapping and spatial behavior*. AldineTransaction.
90. Flint, C. 2022. *Introduction to Geopolitics*. Routledge.

91. Fussell, P. 2001. *Travel Books as Literary Phenomena*. University Press of Mississippi.
92. Garcia Canclini, N. 2006. *Hybrid Cultures: Strategies for Entering and Leaving Modernity*. University of Minnesota Press.
93. Genette, G. 1997a. *Palimpsests. Literature in the Second Degree*. Lincoln: University of Nebraska Press.
94. Genette, G. 1997b. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
95. Hart, J. L. 2021. *Violence and Movement: Conflict, Genocide and the Darker Side of 'Travel'*. In: INTERLITTERARIA, 26/2.
96. Howard, P. 2011. *An Introduction to Landscape*. Ashgate Publishing Company.
97. Hulme, P., Youngs, T. 2002. *Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge University Press.
98. Hulme, P. 1997. *In the Wake of Columbus: Frederick Ober's Ambulant Gloss*. *Literature and History* 6(2), pp. 18-36.
99. Iyer, P. 2000. *The Global Soul: Jet Lag, Shopping Malls, and the Search for Home*. Vintage.
100. Youngs, T. 2013. *The Cambridge Introduction to Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press.
101. Kaplan, R. 1997. *The Ends of the Earth: A Journey at the Dawn of the Twenty-First Century*. London: Macmillan Papermac.
102. Kraak, M., Ormeling, F. 2010. *Cartography: Visualization of Geospatial Data*. Pearson Education Limited.
103. Korte, B. 2000. *English Travel Writing from Pilgrimages to Postcolonial Explorations*. Basingstoke: Macmillan.
104. Kovamees A. 2008. *Moscow to Rome: from one Centre to another*. In: *Back to Baltic memory: Lost and Found in Literature 1940-1968* (Edited by E. Eglāja-Kristsons, B. Kalnačs). Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts
105. Kowalewski, M. 1992. *Temperamental Journeys: Essays on the Modern Literature of Travel*. University of Georgia Press.
106. Kuehn, J., Smethurst, P. (eds.) 2015. *New Directions in Travel Writing Studies*. Palgrave Macmillan.

107. Leader, Z. (ed.) 2015. *On Life-Writing*. Oxford University Press.
108. Leavenworth, M. L. 2010. *The Second Journey: Travelling in Literary Footsteps*. Umea University.
109. Leitch, S. 2019. *Visual Images in Travel Writing*. Cambridge University Press.
110. Lipski, J. 2018. *Travel and Identity: Studies in Literature, Culture and Language*. Springer International Publishing AG.
111. Lisle, D. 2011. *The Global Politics of Contemporary Travel Writing*. Cambridge University Press.
112. Lodge, D. 1997. *The Novelist Today: Still at the Crossroads?* in *The Practice of Writing* [1996]. London: Penguin.
113. Milz, S. 1999. *Hybridity in Culture, Literature and Language: A Comparative Study of Contemporary Caribbean Canadian and Turkish German Women's Writing Exemplified by the Writers M. N. Philip and E. S. Ozdamar*. McMaster University, Hamilton, Ontario.
114. Mishra, S. 2014. *Travelogues: an Innovative and Creative Genre of Literature*. International Journal of English and Literature 4 (4), pp. 45-50.
115. Morris, J. *A War Hero and a Writer of Grace: Paddy was the Ideal Scholarly Englishman*. The Observer, 12 June 2011.
116. Purgina, E. 2019. *Spatial Imaginary in "Western" Travelogues about Russia*. Changing Societies & Personalities, Vol. 3, No.1, pp. 22-35.
117. Raban, J. 1982. *The Journey and the Book in: For Love and Money: Writing, Reading, Travelling, 1969-1987*. London: Collins Harvill, 1987, pp. 253-260.
118. Rama Rao, V.V.B. 2013. *Travelogue as a Literary Genre*. Pieejams: <https://www.boloji.com/articles/14804/travelogue-as-a-literary-genre> [skatīts: 19.11.2021]
119. Riessman, C. 1993. *Narrative Analysis*. SAGE Publications, Inc.
120. Roberson, S. L. (ed.). 2001. *Defining Travel: Diverse Vision*. University Press of Mississippi.
121. Said, E.W. 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon Books.

122. Saks, K. 2020. *Hybrid Texts: an Innovative Genre to Integrate Literary and Informational Text*. Pieejams: <https://issuu.com/kat3z/docs/open-2020-58/s/11250735> [skatīts: 14.10.2021]
123. Spivak, G. Ch., 2007. *The Other Asias*. Wiley-Blackwell.
124. Stowe, W. 2017. *Going Abroad: European Travel in Nineteenth-century American Culture*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
125. *Talking about Travel Writing: A Conversation Between Peter Hulme and Tim Youngs*. English Association, University of Leicester, 2007.
126. Thompson, C. (ed.) 2011. *Travel Writing*. London: Routledge.
127. Thompson, C. (ed.) 2020. *The Routledge Companion to Travel Writing*. Routledge.
128. Topping, M. 2020. *Travel Writing and Visual Culture*. Routledge.
129. Vedrickaite, I. 2008. *Movement and Imprisonment in Soviet Lithuanian Travel Narratives until 1968*. In: *Back to Baltic memory: Lost and Found in Literature 1940-1968* (Edited by E. Eglāja-Kristone, B. Kalnačs). Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts
130. Žindžiuvienė, I. E. 'In Search of Eldorado': *Elements of Travel Fiction in Tahir Shah's Books on Morocco*. The Human, Journal of Literature and Culture, Issue 1, June 2013.

zinātniskās literatūras avoti (grāmatas, rakstu krājumi, publikācijas) krievu valodā

131. Аксёнова, М. 2018. *Травелог: путешествие жанра и жанр путешествий*. Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики, № 3(31), 170-176.
132. Бахтин, М. М. 1975. *Формы времени и хронотопа в романе*. Очерки по исторической поэтике // Бахтин, М. М. Вопросы литературы и эстетики: Сб. – М.: Худ. лит., с. 234-407.
133. Дима, А. 1977. *Принципы сравнительного литературоведения*. Москва: «Прогресс».
134. Жирмунский, В. М. 1979. *Сравнительное литературоведение: Восток и Запад*. Избр. тр. Ленинград: «Наука».
135. Лотман, Ю. М., 1996. *Семиосфера. Внутри мыслящих миров*. Часть 2. Москва: Языки русской культуры.

136. Лотман, Ю. М. 1998. *Структура художественного текста //Об искусстве.*
137. Маслова, Н. 1980. *Путевой очерк: проблемы жанра.* М.: Знание.
138. Поляков, О. Ю. *Имагология в междисциплинарном научном пространстве.* Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. 2008. Т. 2, № 4. С. 8-10.
139. Руднев, В. П. 1997. *Словарь культуры XX века.*
140. Русаков, В. 2015. *Травелог души С. Грофа: от науки к вероучению.* В: Дискурс-Пи. – V. 12, 1. 1 (18).
141. Русаков, В. 2015. *Травелог.* В: *Энциклопедия «Дискурсология».*
142. Стеценко, Е. 1999. *История, написанная в пути...* (Записки и книги путешествий в американской литературе XVII–XIX вв.). М.: ИМЛИ РАН
143. Урядова, А.В. 2015. *Возможности использования имагологии для изучения образа Советской России (СССР) в среде русской эмиграции.* В: Вестник ЯрГУ. Серия Гуманитарные науки. № 4 (34), с. 32-36.
144. Чернышевский, Н.Г. 1948. Полн. собр. соч. М.: ГИХЛ, 1948. Т. IV.
145. Шадрина, М.Г. 2003. *Эволюция языка «путешествий»:* Дис... д-ра филол. наук. М.
146. Шалыгина, С. Г. 2012. *Понятие «мотив» и его интерпретация в теории литературы и музыке.* Социально-экономические явления и процессы, № 1 (035), с. 250-254.
147. Шачкова, В. А. 2008. *Путешествие как жанр художественной литературы: вопросы теории.* Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, № 3, с. 277-281.
148. Эткинд, А. 2022. *Толкование путешествий: Россия и Америка в травелогах и интертекстах.* НЛЮ.

Raksti interneta avotos un intervijas ar rakstniekiem latviešu valodā

149. Andra Manfelde 'Ceļojums uz mēnesi. Visbija – Ventspils – Visbija'. Grāmatas relīze (12.12.2012). Pieejams: <https://www.delfi.lv/kultura/news/books/andra-manfelde-celojums-uz-menesi-visbija-ventspils-visbija.d?id=41975640> [skatīts: 10.01.2023].

150. Autortiesību bezgalības balva 2013. Inga Ābele. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=tlqYJWQ3vVE> [skatīts 30.09.2022].
151. Baklāne, A. 2016. *Lietas, par kurām obligāti vajadzētu parunāt*. Pieejams: <https://satori.lv/article/lietas-par-kuram-obligati-vajadzetu-parunat> [skatīts: 22.09.2022].
152. Berelis, G. 2006. *Guntis Berelis vērtē: Laima Muktupāvela "Tas notiek Latvijā"*. Karogs, Nr. 5. Pieejams: <https://berelis.wordpress.com/2006/05/01/laima-muktupavela-tas-notiek-latvija/> [Skatīts: 08.08.2018].
153. Berelis, G. 2007. *Guntis Berelis vērtē: Žanis Grīva sarunājas ar plantatoru*. Karogs, Nr. 9. Pieejams: <https://berelis.wordpress.com/2007/09/01/zanis-griva-sarunajas-ar-plantatoru/> [skatīts: 08.10.2021]
154. Burima, M. 2008. *Versija par versiju. Versija par... Latviešu literatūra. 2000–2006.* – R: Valters un Rapa. Pieejams: http://www.satori.lv/raksts/1948/Maija_Burima/Versija_par_versiju [skatīts: 26.02.2017]
155. Burima, M. *6953 rakstu zīmes par Kārļa Vērdiņa „Bastarda formu”*. 2011. Pieejams: <https://www.satori.lv/article/6953-rakstu-zimes-par-karla-verdina-bastarda-formu> [Skatīts: 17.07.2018]
156. *Ceļojuma eseja žurnālistikā un literatūrā: žanra iezīmes*. Pieejams: <https://lv.stuklopechat.com/iskusstvo-i-razvlecheniya/47496-putevoy-ocherk-v-zhurnalistike-i-literature-osobennosti-zhanra.html> [skatīts: 24.11.2021]
157. *Ibn Battuta, pasaules pētnieka un rakstnieka dzīve un ceļojumi*. 2020. Pieejams: <https://lv.peopleperproject.com/posts/6106-life-and-travels-of-ibn-battuta-world-explorer-and-writer> [skatīts: 15.09.2021]
158. Jundze, A. *Neatkarīgās Rīta Avīzes* pielikums «*Literatūra un Māksla Latvijā*». Pieejams: <http://www.izdevnieciba.com/book.php?isbn=9984-663-64-7> [Skatīts:10.05.2022]
159. *Kopā ar Andru Manfeldi ceļojumā uz Visbiju*. 2012. Pieejams: <https://irliepaja.lv/kultura/kopa-ar-andru-manfeldi-celojuma-uz-visbiju/> [Skatīts: 15.10.2021].
160. Melngalve, I. 2015. *Rakstnieks un doma decentralizētā literatūrā*. Pieejams: <https://www.punctummagazine.lv/2015/03/19/rakstnieks-un-doma-decentralizeta-literatura/> [skatīts: 10.10.2021].

161. *No Eiropas līdz Āzijai. Ceļotāja Piliņu Katrīna (?-?).* 2021. Pieejams: <http://lulfmi.lv/page/view?link=27022021-No-Eiropas-lidz-Azijai-Celotaja-Pilinu-Katrina-%28-%29> [skatīts: 26.11.2021]
162. Pommere, L. *Impro ceļolumi – Edgars Kuzmans.* Pieejams: https://www.impro.lv/c_article.php?selected=articles&artId=ABOUT141 [skatīts: 11.06.2018]
163. Strubergs, P. 2016. *Korfu salas apskate dienas laikā — brīnumi un noslēpumi latviešu klaidoņa acīm.* Pieejams: <https://www.delfi.lv/turismagids/es-celoju/korfu-salako-tur-apskatit.d?id=47611423&page=5> [skatīts: 20.09.2021]
164. Šlāpins, Ilmārs. *Dienasgrāmata vainu pastiprinošos apstākļos.* Recenzija uz Andra Kolberga grāmatu *Tas lielais diletantu laiks. Dienasgrāmata 2008–2012.* Pieejams: <https://satori.lv/article/dienasgramata-vainu-pastiprinosos-apstaklos> [Skatīts: 11.08.2021].
165. Valdovska, A. 2011. *Blogi jeb emuāri – tiem, kam ir ko teikt.* Pieejams: <https://lvportals.lv/norises/234359-blogi-jeb-emuari-tiem-kam-ir-ko-teikt-2011> [skatīts: 24.11.2022].

Raksti interneta avotos un intervijas ar rakstniekiem angļu valodā

166. Choudhary, A. 2017. *The Difference between International and Domestic Tourism.* Pieejams: <https://www.torontosom.ca/blog/the-difference-between-international-and-domestic-tourism> [Skatīts:10.09.2021].
167. George, D. 1999. *The Top 10 Travel Books of the Century.* Pieejams: http://www.salon.com/1999/05/19/best_5/ [skatīts 19.10.2021].
168. Hirst, H. 2015. *20 of the Most Important Travel Books Written by Women.* Pieejams: <https://matadornetwork.com/pulse/20-important-travel-books-written-women/> [skatīts: 29.04.2017].
169. *Mapping the Chesapeake.* Pieejams: <https://www.nps.gov/cajo/learn/smith-maps.htm> [skatīts: 23.10.2022].
170. Rasquinha, D. 2003. *A Series of Interesting Vignettes.* Pieejams: <http://www.amazon.com/review/R1VVRXVSGMD7E87> [skatīts: 30.04.2022].

171. Sanders, V. 2018. *Life Writing*. *Oxford Bibliographies*. Pieejams: <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199799558/obo-9780199799558-0151.xml> [skatīts: 12.09.2022].
172. Seminara, D. 2017. *Talking, Not Listening: Paul Theroux Focuses On Family in "Mother Land"*. Pieejams: <https://lareviewofbooks.org/article/talking-not-listening-paul-theroux-focuses-on-family-in-mother-land/> [skatīts: 01.04.2022].
173. Shepard, W. *Types of Travel Blog Posts Travelogue Entries*. 2009. Pieejams: <https://www.vagabondjourney.com/types-of-travel-blog-posts-travelogue-entries/> [Skatīts: 20.07.2018].
174. Swick, T. 2010. *Not a Tourist*. Pieejams: <http://www.worldhum.com/features/tom-swick/not-a-tourist-20100322/> [skatīts: 20.11.2021].
175. *The Burton Holmes Archive*. Pieejams: <http://www.burtonholmesarchive.com/> [Skatīts: 20.07.2018].
176. *The Women Travel Diaries*. Pieejams: <https://repository.duke.edu/dc/womenstraveldiaries> [skatīts: 17.09.2021].
177. Trachtenberg, J.A. 2018. *Imaginary Journey. Travel writer Kira Salak turns to fiction in her debut novel 'The White Mary'*. Pieejams: https://www.wsj.com/articles/SB121702303930685891?mod=2_1167_1 [Skatīts: 20.06.2018].
178. Transcript of the Interview with Paul Theroux (May 18, 2003). <http://www.booknotes.org/Watch/176128-1/Paul+Theroux.aspx> [Skatīts: 20.09.2022].

Raksti interneta avotos krievu valodā

179. Бондарева, А. *Литература скитаний*. «Октябрь» 2012, №7. Pieejams: <http://magazines.russ.ru/october/2012/7/bo18.html> [skatīts 16. 06. 2022].
180. Гудкова, Е. 2007. *Хронотоп Сибири в русской классической литературе XVII-XIX вв.* [Электронный ресурс] Pieejams: <http://guuu7.narod.ru/HS.htm> [skatīts: 03.12.2021].
181. *Латвиец, который любит Японию: от аниме до издания своей книги*. Latvijas ziņas no 2022. gada 21. jūlija. Pieejams: <https://lz.lv/p/latviets-kotoryi-liubit-iaponiiu-ot-anime-do-izdaniia-svoei-knigi-666332> [skatīts: 21.06.2022].

182. Михайлов, В. 1999. *Эволюция жанра литературного путешествия в произведениях писателей XVIII – XIX веков: Диссертация. Введение.* Волгоград. Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/evolyutsiya-zhanra-literaturnogo-puteshestviya-v-proizvedeniyakh-pisatelei-xviii-xix-vekov> [skatīts 26. 09. 2022].
183. Ощепков, А. Р. 2010. *Имагология.* Pieejams: <https://cyberleninka.ru/article/n/imagologiya/viewer> [Skatīts: 08.08.2021].
184. Папилова, Е. 2011. *Имагология как гуманитарная дисциплина.* Pieejams: <https://cyberleninka.ru/article/n/imagologiya-kak-gumanitarnaya-distiplina> [Skatīts: 15.08.2021].
185. Пономарев Е. *Травелог vs. путевой очерк: постколониализм российского извода.* No. 166 НЛО (6/2020). Pieejams: https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/166_nlo_6_2020/article/22969/ [Skatīts: 13.12.2021].

Vārdnīcas, enciklopēdijas, glosāriji

186. Kolčanovs B., Zankovska-Odiņa S., Zālītis K. 2010. *Atšķirīgs klients daudzveidīgā Latvijā. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību centrs.* Pieejams: <http://www.trels.lv/vardnica.html> [Skatīts: 20.12.2021].
187. Latviešu literārās valodas vārdnīca, 2. sējums. [Atb. red. L. Cepļītis]. Rīga: Zinātne, 1973.
188. Latvijas Enciklopēdiskā vārdnīca. Pieejams: www.letonika.lv [skatīts: 27.10.2022].
189. Latviešu valodas tiešsaistes vārdnīca un tulkošanas platforma *Linguee*. Pieejams: <https://lv.linguee.com/ang%C4%BCu-latvie%C5%A1u/tulkojumi/fiction.html>
190. MLVV-e – *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca.* Red. I. Zuicena. LU Latviešu valodas institūts. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/> [skatīts: 20.08.2021]
191. Руднев, В. П. 1997. *Словарь культуры XX века.* Москва: Аграф. Pieejams: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Rudnev/Dict/_02.php [skatīts: 07.04.2022].

PIELIKUMU SARAKSTS

1. Promocijas darbā izmantoto amerikāņu un kanādiešu autoru ceļojumu aprakstu saraksts.
2. Promocijas darbā izmantoto latviešu autoru ceļojumu aprakstu saraksts.
3. “Ceļojums uz mēnesi” (2011): titulvāks.
4. Ceļojumu aprakstu autoru bildes uz grāmatu vākiem.
5. Ģeogrāfisko karšu fragmenti ceļojumu ilustrēšanā.
6. Dokumentālais materiāls I. Leiša un U. Brieža ceļojuma dienasgrāmatā “Latviešus Sibīrijā meklējot” (2016.).

**PROMOCIJAS DARBĀ IZMANTOTO AMERIKĀŅU UN KANĀDIEŠU
AUTORU CEĻOJUMU APRAKSTU SARAKSTS**

N. p. k.	Autors	Nosaukus	Izdevniecība	Gads
1.	Alexander, Caroline	<i>One Dry Season: In the Footsteps of Mary Kingsley</i>	Knopf	1990
2.	Bryson, Bill	<i>Notes from a Small Island</i>	William Morrow Paperbacks	1996
3.	Conrad, Joseph	<i>Heart of Darkness</i>	Tribeca Books; Edition Unstated	2010
4.	Frazier, Ian	<i>Travels in Siberia</i>	Picador	2011
5.	Gilbert, Elizabeth	<i>Eat, Pray, Love: One Woman's Search for Everything, Across Italy, India and Indonesia</i>	Riverhead Books	2006
6.	Harris, Eddy L.	<i>Native Stranger: A Black American's Journey into the Heart of Africa</i>	Simon & Schuster	1992
7.	Hudgins, Sharon	<i>The Other Side of Russia: A Slice of Life in Siberia and the Russian Far East</i>	Texas A&M University Press	2003
8.	Jenkins, Peter	<i>A Walk across America</i>	MJF Books	1979
9.	Jenkins, Peter	<i>Looking for Alaska</i>	St. Martin's Griffin	2002
10.	Keruaac, Jack	<i>On the Road</i>	Penguin Classics	1957
11.	Least Heat- Moon, William	<i>Blue Highways: A Journey into America</i>	Back Bay Books	1982

12.	McCornack Thompson, Mary	<i>The Mary McCornack Thompson Diaries</i>		1887 – 1962
13.	Morris, Mary	<i>Nothing to Declare: Memoirs of a Woman Travelling Alone</i>	Picador	1998
14.	Mowat, Farley	<i>The Siberians</i>	Bantam Books	1984
15.	Raban, Jonathan	<i>Old Glory: An American Voyage</i>	Penguin Books	1982
16.	Salak, Kira	<i>Four Corners: A Journey into the Heart of Papua New Guinea</i>	National Geographic	2004
17.	Salak, Kira	<i>The White Mary</i>	Picador	2009
18.	Steinbeck, John	<i>Travels with Charley in Search of America</i>	Penguin Books	1961
19.	Theroux, Paul	<i>Dark Star Safari. Overland from Cairo to Capetown</i>	First Mariner Books edition	2004
20.	Theroux, Paul	<i>The Great Railway Bazaar: By Train Through Asia</i>	First Mariner Books edition	2006
21.	Theroux, Paul	<i>The Old Patagonian Express</i>	Penguin Classics	2008
22.	Webster, Jason	<i>Duende: In Search of Flamenco</i>	Transworld Pub; New Ed edition	2003

**PROMOCIJAS DARBĀ IZMANTOTO LATVIEŠU AUTORU CEĻOJUMU
APRAKSTU SARAKSTS**

N. p. k.	Autors	Nosaukums	Izdevniecība	Gads
1.	Ābele, Inga	<i>Austrumos no saules un ziemeļos no zemes</i>	Rīga: Atēna	2005
2.	Ābele, Zaiga	<i>... burtnīca</i>	Sava grāmata	2016
3.	Freimane, Minna	<i>Par piemiņu. Minnas Freimanes ceļa apraksti</i>	Rīga: LU LFMI	2021
4.	Gailis, Māris	<i>Pasaules eksotiskās salas "Mildas" maršrutā</i>	Stāstu krājums <i>Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm.</i> Jumava	2016
5.	Grīnberga, Ingūna	<i>Sala</i>	Stāstu krājums <i>Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm.</i> Jumava	2016
6.	Grīnberga, Ingūna	<i>Ceļa maģija un mistika</i>	Stāstu krājums <i>Ceļojumi mistēriju pasaulē.</i> Jumava	2020
7.	Kalniņš, Mārcis	<i>Špicbergena</i>	Stāstu krājums <i>Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm.</i> Jumava	2016
8.	Klaucēns, Norberts	<i>Ar Latvijas karogu Ziemeļpolā</i>	Rīga: Madris	2005
9.	Langa, Liāna	<i>Es varēju nesteigties</i>	Apgāds "Lietusdārzs"	2006

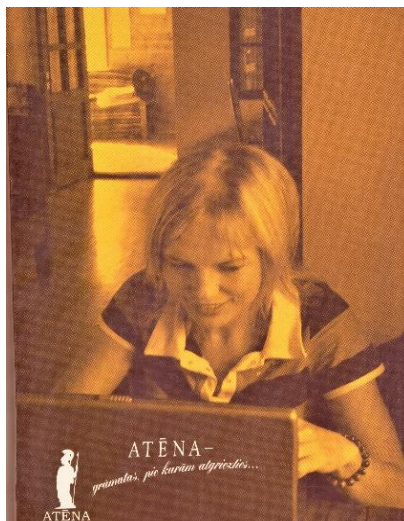
10.	Leidis, Ingvars Briedis, Uldis	<i>Latviešus Sibīrijā meklējot</i>	Apgāds „Lietusdārzs”	2016
11.	Lorencs, Jūris	<i>Ceļi un cilvēki</i>	Jumava	2017
12.	Manfelde, Andra	<i>Ceļojums uz mēnesi</i>	„Literatūras kombains”	2011
13.	Muktupāvela, Laima Terzens, Arnis	<i>Tas notiek Latvijā</i>	Apgāds ARTE	2006
14.	Pērse, Laine	<i>Ar stopiem apkārt pasaulei. Ziemeļamerikas kokteilis</i>	SIA “JELGAVAS TIPOGRĀFIJA”	2017
15.	Repše, Gundega	<i>Citi mācekļi. Stāsti par mācekļiem</i>	Rīga: Dienas Grāmata	2009
16.	Strubergs, Pēteris	<i>Ceļojumi mistēriju pasaulē</i>	Jumava	2020
17.	Šics, Mārtiņš	<i>Papua-Jaungvineja</i>	Stāstu krājums <i>Pasaules salas latviešu klaidoņu acīm.</i> Jumava	2016

MANFELDE, A. "CEĻOJUMS UZ MĒNESI" (2011, VĀKA 1. LPP.)

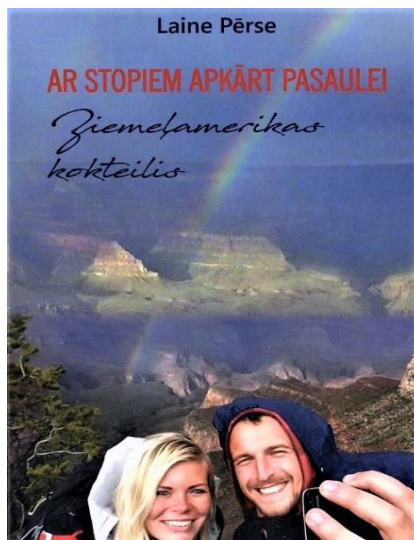

CEĻOJUMU APRAKSTU AUTORU BILDES UZ GRĀMATU VĀKIEM

1. *Ābele, I. “Austrumos no saules un ziemeļos no zemes” (2004, vāka 4. lpp.)*

2. *Pērse, L. “Ar stopiem apkārt pasaulei: Ziemeļamerikas kokteilis” (2017, vāka 1. lpp.)*

3. *Leitis, I, Briedis, U. “Latviešus Sibīrijā meklējot” (2016, vāka 1. lpp.)*

4. *Salak, K. “The White Mary” (2009, vāka 2. lpp.)*

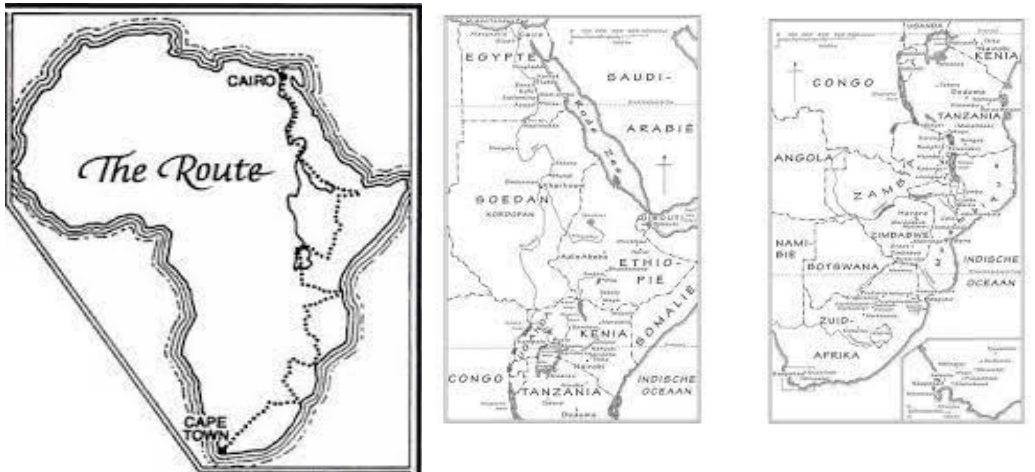
Lana Eklund

Kira Salak has won the PEN Award for journalism and appeared five times in *Best American Travel Writing*. She is a contributing editor for *National Geographic Adventure* magazine and was the first woman to traverse Papua New Guinea. Her nonfiction account of that trip, *Four Corners*, was a *New York Times* Notable Travel Book of 2001. Her fiction has appeared in *Best New American Voices* and other publications. *The White Mary* is her first novel. She lives in Montana.

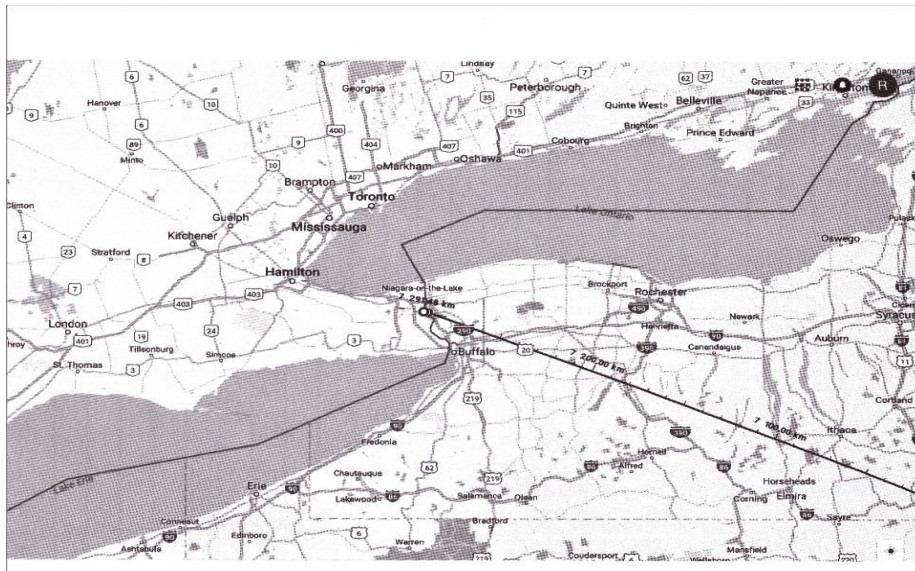
www.kirasalak.com

ĢEOGRĀFISKO KARŠU FRAGMENTI CEĻOJUMU ILUSTRĒŠANĀ

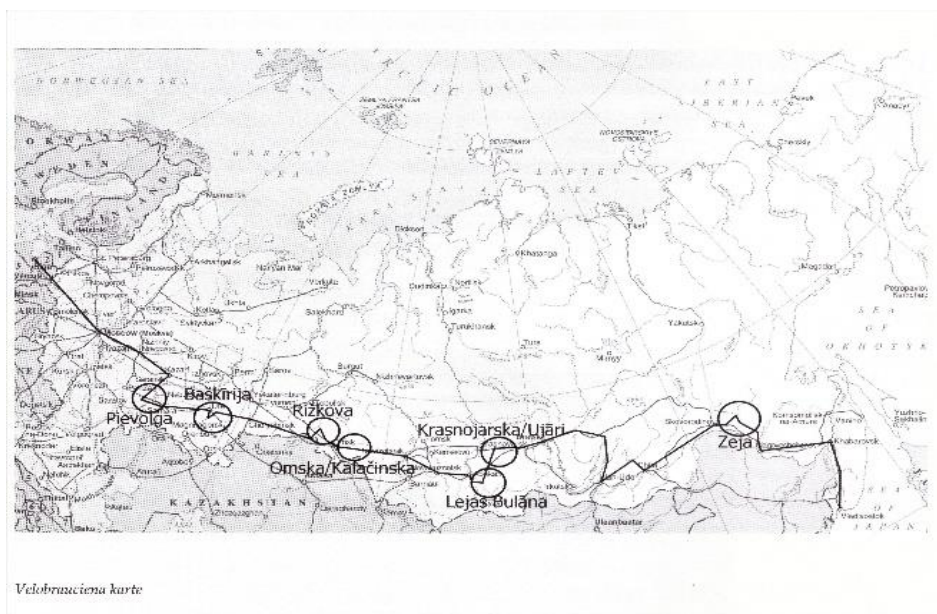
1. Paul Theroux "Dark Star Safari: Overland from Cairo to Capetown" (2004)

2. Laine Pērse "Ar stapiem apkārt pasaulei: Ziemeļamerikas kokteilis" (2017, 22. lpp.)

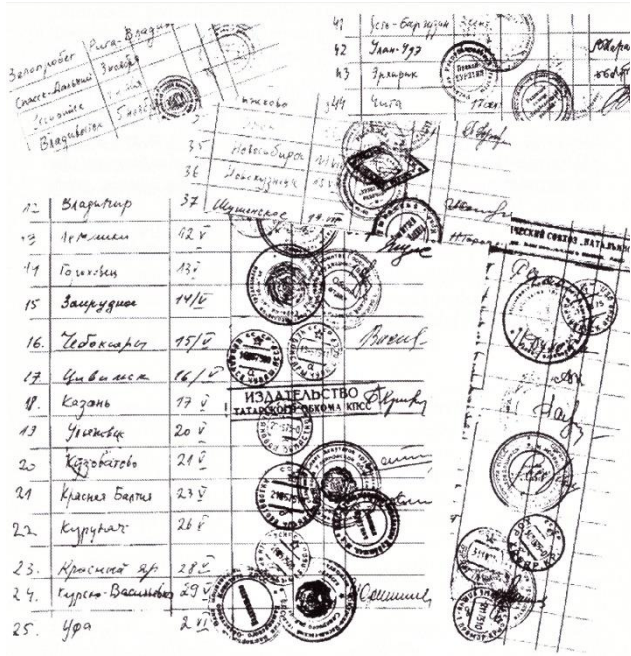
3. *Ingvars Leitis, Uldis Briedis “Latviešus Sibīrijā meklējot” (2017, 301. lpp.)*

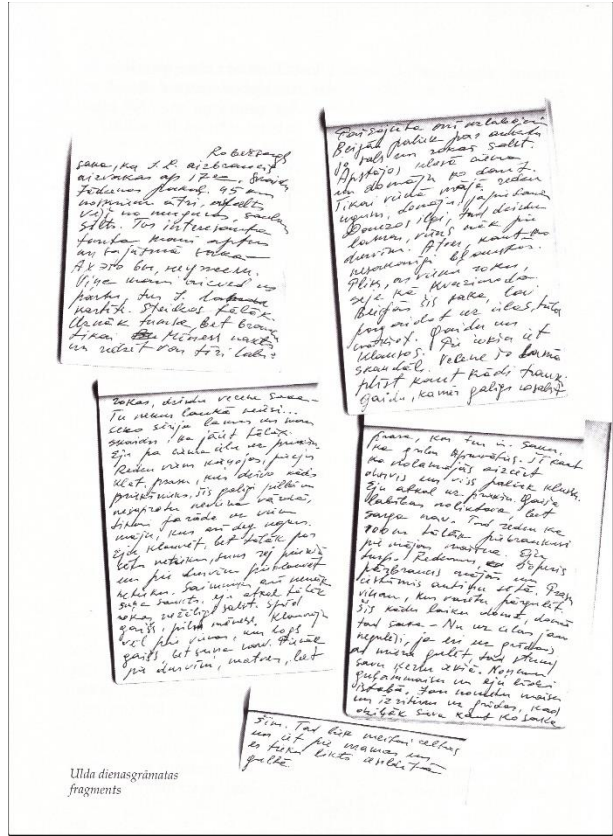
**DOKUMENTĀLAIS MATERIĀLS I. LEIŠA UN U. BRIEŽA CEĻOJUMA
DIENASGRĀMATĀ “LATVIEŠUS SIBĪRIJĀ MEKLĒJOT” (2016)**

**1. Apzīmotas maršruta lapas kā
pierādījums braucienam (300. lpp.)**

**2. Ulda dienasgrāmatas fragments
(266. lpp.)**

Pierādījums mūsu braucienam - visās lielākajās pilsētās apzīmotos maršruta lapas

Ulda dienasgrāmatas fragments

3. Sponsora telegramma (284. lpp.)

МИНИСТЕРСТВО СВЯЗИ СССР

ТЕЛЕГРАММА

ПРИЕМ: 11 ЧАСОВ 1991
 ПЕРЕДАЧА: 11 ЧАСОВ 1991
 ГО. ЧАС. МИН. ГО. ЧАС. МИН.
 Бл. № 2 № связи 344
 Принял: Передал: 3
 ЛИСПАЯ 401 20 14 0025

ХАБАРОВСК ГЛАВОТЧАНТ ДО
 ВСТРЕБОВАНИЯ БРИЕДИСУ
 УПДЛСУ

ВЕРНОГО СЫНА ЛАТВИИ ПОЗДРАВЛЯЕМ УСПЕХАМИ ТАК ДЕРЖИСЬ ДО
 КОНЦА УАЕМ ТБЕЯ НА РОДИНУ=ХАРИС-

II Тагса, тилграфин Свездруздавта. 3. 313—75 Т 3-040-100

Izperkām visas avīz un arī nākamajā. Samekl aizsūtām uz mājām liel lejam arī šņabja veikalu. zīmē!

Slikts ceļš. Nakšņoš stacijā, tur mūs ielaiž t telpā. Nogurums nāk transformatori dūc, un gandrīz 12 stundas.

Mūsu sponsora Haralds Ceriņa telegramma

284

4. Dažās publikācijas presē par 1975. gada velobraucieni (297. lpp.)

13.000 километров на велосипеде

В мае этого года ввел в эксплуатацию... 13 тысяч километров на велосипеде... В мае этого года ввел в эксплуатацию... 13 тысяч километров на велосипеде...

К океану — на велосипеде

В мае этого года ввел в эксплуатацию... К океану — на велосипеде... В мае этого года ввел в эксплуатацию...

Позади — двадцать тысяч километров

В мае этого года ввел в эксплуатацию... Позади — двадцать тысяч километров... В мае этого года ввел в эксплуатацию...

ИЗВЕДАТЬ „ДОСТОИНСТВА КОЛЕСА“

Именно для этого отправился в путь до Владивостока... ИЗВЕДАТЬ „ДОСТОИНСТВА КОЛЕСА“... Именно для этого отправился в путь до Владивостока...

С фотоаппаратом и блоком по стране

В БЛАГОМ смысле слова... С фотоаппаратом и блоком по стране... В БЛАГОМ смысле слова...

Рига — Владивосток

Через море страны, от Прибалтики до Сибири... Рига — Владивосток... Через море страны, от Прибалтики до Сибири...

ИЗВЕДАТЬ „ДОСТОИНСТВА КОЛЕСА“

Именно для этого отправился в путь до Владивостока... ИЗВЕДАТЬ „ДОСТОИНСТВА КОЛЕСА“... Именно для этого отправился в путь до Владивостока...

С фотоаппаратом и блоком по стране

В БЛАГОМ смысле слова... С фотоаппаратом и блоком по стране... В БЛАГОМ смысле слова...

Рига — Владивосток

Через море страны, от Прибалтики до Сибири... Рига — Владивосток... Через море страны, от Прибалтики до Сибири...

5. Fragmenti no VDK (KGB) arhīviem (305. lpp.)

НА ЭТИХ СБОРИЩАХ ТВОРЧЕСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ ИЗ ЧИСЛА МОЛОДЕЖИ И СРЕДНЕГО ВОЗРАСТА, ГДЕ ГЛАВНОЕ ВНИМАНИЕ УДЕЛЯЛОСЬ СПОРАМ ОБ ИСКУССТВЕ, ФИЛОСОВСТВОВАНИЮ. ТАМ ЦАРИЛ ДУХ ИНГИЛИЗМА, ВОСХИЩЕНИЯ ВСЕМ ТАДНЫМ. ГРИНБЕРГ ЯВЛЯЛСЯ АКТИВНОЙ ЛИЧНОСТЬЮ И ПРОЯВЛЯЛ ИНТЕРЕС К ЛИТИЧЕСКИМ ВОПРОСАМ. НА ЭТИХ СБОРИЩАХ ОБЫЧНО ПРИСУТСТВОВАЛИ: 1. ГРИНБЕРГА ТА ГУНАРОВА, СКРИПАЧКА ОРКЕСТРА; 2. БЕРЗИНШ У.-Э.П., ПОЭТ; 3. РОКПЕЛНИС Я. Ф., ПОЭТ; 4. ДАЛТВИЛКС Я.Т., ПОЭТ; 5. СКУЕНИКС К.Э. ПОЭТ; 6. КИМЕЛЕ М.В., РЕЖИСЕР ВАЙМЕРСКОГО АМТЕАТРА; 7. ЗЕМЗАРС И. У., КОМПОЗИТОР; 8. КРЕЙТУСЕ А.В., ХУДОЖНИК; 9. ГЕРМАНИС А.А. УДОЖНИК; ЮКРИЕВС Я.К.Э. ХУДОЖНИК; 11. ДЕЛЛЕ Б.А., ХУДОЖНИК; 12. МИВАНОВС Э.В., ДОЖНИК - РЕСТОРАТОР. 5.11.77г. РИГА, УЛИЦА ГАЙЛЕС-5.1. НА КВАРТИРЕ ЖЕНЫ ГРИНБЕРГА НА ЕЖЕДНЕВНОМ СБОРИЩЕ СОСТОЯЛСЯ ПРОСМОТР ДВУХ КОРОТКОМЕТРАЖНЫХ ЛЮБИТЕЛЬСКИХ НОВЫХ ФИЛЬМОВ. ГРИНБЕРГ ДЕМОНСТРИРОВАЛ САМ КИНОФИЛЬМЫ И ПЕРЕД ДЕМОНСТРАЦИЕЙ ЯСНИЛ, ЧТО ПОЛУЧИЛ ИХ ОТ СВОИХ ХОРОШИХ И НАДЕЖНЫХ ЗНАКОМЫХ И СЧИТАЕТ НЕОБХОДИМЫМ ОЗНАКОМИТЬ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ ТВОРЧЕСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ С Т.Н. ДИОЛНЫМ КИНО. ОДИН ИЗ ФИЛЬМОВ СНЯТЫЙ В ХРОНИКАЛЬНОЙ МАНЕРЕ РАССКАЗЫВАЕТ О ЖИЗНИ И БЫТЕ Т.Н. ЛАТЫШСКИХ ПОСЕЛЕНЦЕВ В СИБИРИ. В ФИЛЬМЕ ПРОВОДИТСЯ ПАРАЛЛЕЛЬ ЖИЗНИ ЦАРСКИМ ПРАВИТЕЛЬСТВОМ И СОВЕТСКОЙ ВЛАСТЬЮ В 1940Г. И 1944Г., ВЫСЛАВШИХ, МНЕНИЕ АВТОРОВ ФИЛЬМА, ЛАТЫШЕЙ КАК НАЦИЮ. В ЭТОМ ФИЛЬМЕ МНОГО КАДРОВ С ЭКИПИ ЗДАНИЯМИ, ТЕНЕВЫМИ СТОРОНАМИ ЖИЗНИ. ВСЕ ПРЕПОДНОСИТСЯ ТЕНДЕНЦИОЗНО, ЛЮДЬМ СДЕЛАН С СИНХРОННЫМ ЗВУКОВЫМ СОПРОВОЖДЕНИЕМ. ДИКТОРСКИЙ ТЕКСТ ЗАЩЕПЕН СТАТИСТИЧЕСКИМ МАТЕРИАЛОМ И В НЕМ ГОВОРИТСЯ ОБ ИСТОРИЧЕСКОМ ВИНТНИ ЛАТЫШСКИХ ПОСЕЛЕНЦЕВ В СИБИРИ. (АВТОР ФИЛЬМА ЛЕЙТИС И.В.)

НА ПРОСМОТРЕ ПРИСУТСТВОВАЛА ГРУППА МОЛОДЕЖИ В ЧИСЛЕ КОТОРОЙ 4. АРГАЛИС М.Я., ПОЛИС М.Я., КРЕЙТУСЕ А.В. ПОЧТИ ВСЕ ПРИСУТСТВУЮЩИЕ ПРОСМОТРЕЛИ ФИЛЬМОВ ВОСПРИЯЛИ СПОКОЙНО И ВЫСКАЗАЛИ МНЕНИЕ, ЧТО НЕОБХОДИМО ПОЧАЩЕ БРАТЬСЯ И СМОТРЕТЬ ТАКИЕ ФИЛЬМЫ. (АГ. "ОМЕГА", Л.Д.15314, АГ. "ДЖЕЙНА", КАНДНА "В" ", ДОП02495, СТР.6-9,10,19-20.5 ОТД2 ОТ-ИЕ) 02-02 РИГА. ИДЕЙНО УЩЕРБНЫЕ

NS-0063007 K= 1 **T=1 02=C 04=5 05=ОСЕНЬ 1976.РИГА. НА КВАРТИРЕ НЕУСТАНОВЛЕННОГО Ч. НА УГЛУ УЛИЦ К.МАРКСА И АКАС НЕБОЛЬШОЙ ГРУППОЙ ЛИЦ БЫЛ ПОКАЗАН ФИЛЬМ О МЕСТАХ ПОСЕЛЕНИЙ ЛАТЫШЕЙ В СИБИРИ. В ФИЛЬМЕ РАССКАЗЫВАЕТСЯ О ТОМ, ВЫСЕЛЯЛИСЬ ЛАТЫШИ ПОСЛЕ ВОЙНЫ И ОБ ОБРАЗЕ ТЕПЕРЬ ПРОЖИВАЮЩИХ В СИБИРИ ШИЕЙ, О СОСТОЯНИИ ИХ ЛАТЫШСКОГО ЯЗЫКА, ТРАДИЦИЙ. ФИЛЬМ ДЕМОНСТРИРОВАЛ ФИНА, КОТОРЫЙ ПО ЕГО СЛОВАМ И СНИМАЛ ФИЛЬМ. ОН РАССКАЗЫВАЛ, ЧТО В СИБИРИ ЕЖАЛ НА ВЕЛОСИПЕДЕ И ДО ПЕЕЗДКИ УСТАНОВИЛ КОНТАКТ С СЕКТОРОМ ФОЛЬКЛЕРА ИТУТА ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ АН ДССР. КИНОПРОЕКТОР И КАСЕТНЫЙ МАГНИТОФОН ФИНА ПРИНЕС В КОРИЧНЕВОЙ СУМКЕ, КОТОРАЯ НОСИТСЯ НА РЕМНЕ ЧЕРЕЗ ПЛЕЧО. НА МОТРЕ ПРИСУТСТВОВАЛА НЕБОЛЬШАЯ ГРУППА ЛИЦ В ТОМ ЧИСЛЕ БЕРЗИНШ И ДИНЕРЕ. ОГИЧНЫЙ ФИЛЬМ ДЕМОНСТРИРОВАЛ ГРИНБЕРГ (СМ. ДС 63006 ПРИМ.РЕФ.) (КАНД. НА "В" "5-320 ОТ 17.01.78Г. ДОП 2495 СТР. 29-31, 5 ОТД2 ОТ-ИЕ) ПРИМЕЧАНИЕ: В ДС 53102 ИМЕЮТСЯ ИЕ О ВЫЕЗДЕ ЛЕЙТИСА И БРИЕДИСА В 1975-76Г.Г. В СИБИРЬ В "ЛАТЫШСКИЕ" ПОСЕЛЕНИЯ И И ФОРМАЦИИ. АВТОРОМ ФИЛЬМА О ЛАТЫШСКИХ ПОСЕЛЕНИЯХ В СИБИРИ ЯВЛЯЕТСЯ

1976.gada vasarā pētu Lejas Bulānu, mācu latviešu rakstību un uzņemu pusstundu garu filmiņu, kuru Rīgā rādu visiem, kas vien grib redzēt. Imants Ziedonis noskatās un smagā bezcerībā nopūšas. Juris Rubenis, toreiz vēl teoloģijas students, izlemj doties turp vākt materiālus kursa darbam par luterāņu mā-

0С #RNS-0063024 K= 1 **T=1 02=C 04=5 05=В-2-С 05.78.Г. ЛИБЕЛЯ. ФОТОКОРРЕСПОНДЕНТ ГАЗЕТЫ "КОММУНИСТ" БРИЕДИС В РАЗГОВОРЕ С АГЕНТОМ ПОДЕЛИЛСЯ ВПЕЧАТЛЕНИЯМИ О СВОЕЙ ПОЕЗДКЕ НА ДАЛЬНИЙ ВОСТОК ПОКАЗАЛ СНИМКИ. СНЯТЫЕ ВО ВРЕМЯ ПОЕЗДКИ. ЧАСТЬ ИЗ НИХ ТЕНДЕНЦИОЗНЫЕ. ЗАСНЯТЫ БЕДНЫЕ ГОРОВА. СЕЛА. ЛЮДИ. ОСОБО ПОКАЗЫВАЛ СНИМОК, КОТОРЫЙ ОН НАЗВАЛ "КРИБЕИЯС ИМПЕРИЯС БАКЕТС" С ИЗОБРАЖЕНИЕМ ЧЕЛОВЕКА В НЕТРЕЗВОМ СОСТОЯНИИ НА ФОНЕ ЗАХОДЯЩЕГО ВОМА. БРИЕДИС ОТНОСИТСЯ КО ВСЕМУ С НАСЛЕДКОМ. ДОМА НА СТЕНЕ НАКЛЕИВАЕТ ВЬРЕЗКИ ИЗ ГАЗЕТ И ЖУРНАЛОВ. ГЛАВНЫМ ОБРАЗОМ РУКОВОДИТЕЛЕ НАВЕГО ГОСУДАРСТВА В ПЕРЕЛЕВКУ СО СНИМКАМИ ИЗ СТАРЫХ ИЗДАНИЙ И ФОТОСНИМКАМИ НАЦГРОБНЫХ ПОИТ. ПОСЛЕ РАЗГОВОРА С АГЕНТОМ БРИЕДИС НАДЕЛ ФУРАЖКУ НЕМЕЦКОЙ АРМИИ. А АГЕНТУ КАСКУ С ЭМБЛЕМОЙ "СС" И КРИКНИИ "ХАЙЛЬ". (АГ. "МАКСИС", П.Д.12808. ИГ.С.693 ОТ 14.04.78. 5 ОТДЕЛ 2 ОТВ-Е)

citājiem Sibīrijā. Noskatās arī Andris Slapiņš ar Vairu Strautnieci, un, iedvesmas pilni, viņi nākamajā vasarā turp aizbrauks un uzņems jau profesionālu dokumentālo filmu „Nakts pirms dziesmas”, kas, lai arī īsti neatbildis cenzūras prasībām, netiks konfiscēta un tiks piesardzīgi rādīta izmeklētai publikai.

Tad nu beidzot saņemtu pavēsti ierasties Stūra mājā. Vēlreiz detalizēti jāiziet cauri visām Sibīrijas aktivitātēm, nu, tur viss likuma robežās, nav ko piesiet, mutes palaišanu arī ne, jo svešu klātbūtnē kontrolēju, ko saku.

Stukača "Makša" ziņojums čekai par Ulldi

Fragmenti no VDK (KGB) arhīviem par Ingvara filmas rādīšanu

